

AHMET SELÇUKOĞLU

Tiz Kellesi Vurula

Ortaçağda Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi

KUTADGU

Elinizdeki çalışma, Ortaçağ boyunca kesik başların ve akabinde geliştirilen teşhir geleneğinin serüvenine odaklanmaktadır. Eserin mahiyeti, zamansal olarak bir sınırlılık arz etse de, pratikte insanın yaradılışından itibaren süregelen arkaik bir uygulamaya işaret etmektedir. Eserin teşhir geleneği ve kesilmiş başlara odaklanarak Ortaçağ siyasasını ve toplum yapısını Müslüman ve gayrimüslim devlet/beylikler üzerinden anlamlandırması orijinal ve çarpıcı bir ironi barındırmaktadır.

Yazar, metin boyunca itibari bir kesik baş hamaseti yapmak yerine tüm enerjisini Ortaçağ'da kesik baş olma durumunun din, millet ve coğrafyadan bağımsız olarak suç, ceza ve adalet ekseninde şaşırtıcı bir tek tiplilikle uygulandığına dikkat çekmeye hasretmiştir. Bu perspektiften bakıldığında, başın koparılması ve teşhirle gelen itibar suikastlarının çağları aşan bir istikrarlılık taşıdığı fark edilecektir. Çalışmada kullanılan dil ve üslup sadece zihne hitap etmekle kalmıyor, sembolik kodlarla damgalanmış kesik başların ardında bıraktığı yaralı vicdanları, sessiz çığlıkları, ötekileştirilmenin ağırlığını ve iktidar odaklarının vurucu silahlarını da edebi bir incelikle resmediyor.

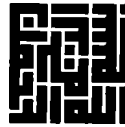

Tiz Kellesi Vurula

9 786057 198181

kutadgu.com.tr

KUTADGU / KÖK - DOĞU - ORTAÇAĞ

YAZAR

AHMET SELÇUKOĞLU

Şanlıurfa doğumlu. 2012'de Fırat Üniversitesi'nde sunduğu *Bizans İmparatorluğu Döneminde Nusaybin'in Siyasi, Sosyal, İktisadi, Mimari ve Kültürel Durumu (IV.-X. Yüzyıl)* başlıklı teziyle doktor unvanını aldıktan sonra 2013'te Mardin Artuklu Üniversitesi Tarih Bölümü Ortaçağ Anabilim Dalına öğretim üyesi olarak atandı. 2019 yılında doçentlik unvanı almaya hak kazanan yazar, halen Artuklu Üniversitesi'nde görev yapmaktadır. Akademik çalışmaları genel olarak Ortaçağın sosyo-kültürel belleği, devlet geleneği, kadim şehirleri, Bizans ve Selçuklu tarihleri alanlarında kümelenir. Tuğrul, Çağrı ve Melike'nin babasıdır.

AHMET SELÇUKOĞLU

TİZ KELLESİ VURULA

ORTAÇAĞDA BAŞ KESME CEZASI VE TEŞHİRİN ARKEOLOJİSİ

Tiz Kellesi Vurula

Ortaçağda Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi

KUTADGU / KÖK - DOĞU - ORTAÇAĞ

Yayınevi Editörü : Ramazan Serhat Aslan
Yayın Yönetmeni : Muhammed Yasin Can
Yayınevi Ser. Nu. : 53697

Tiz Kellesi Vurula Ortaçağda Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi
ISBN | 978-605-71981-8-1
Kutadgu Yayınları'nın **8.** eseridir.

Ahmet Selçukoğlu tarafından kaleme alındı.
Ayşe Çekiç metnin editörlüğünü üstlendi.
Firdevs Erva Genç son okumasını gerçekleştirdi.

Kapak **Zeyd Karaaslan** tarafından tasarlandı.
Mizanpaj **Duran Aydos** tarafından yapıldı;
metinde 11 punto **Baskerville** fontu kullanıldı.

1. Baskı, 1. Edisyon, Ağustos 2023, İstanbul
© Eserin yayın hakları anlaşmalı olarak Kutadgu Yayınları'na aittir.
Kitabın sonunda yer alan görseller internet ortamında açık kaynaklardan temin edilmiştir.
Baskı, Yılmaz Basımevi (Mat. Ser. Nu: 49749)

KUTADGU

Aziz Mahmud Hüdayi Mah. Tepsi Fırını Sok. No:9/3
Üsküdar/İstanbul
0 850 304 17 58
kutadgu.com.tr
iletisim@kutadgu.com.tr
@kutadgu_m (twitter, instagram, youtube)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 13

TAKDİM 15

ÖNSÖZ 17

GİRİŞ 27

I | SEBEPLER 51

Psikolojik Üstünlük ve Propaganda 71

Nefret Söylemi ve Dedikodu Şebekesi 83

İktidar Olma Hırsı 93

İhanet ve İhmal İddiaları 99

Dinsel/Mezhepsel Sapkınlık 109

Cinsel Sapkınlık ve Zina 115

Kazanç ve Taltif Etkeni 117

II | YÖNTEMLER 125

Hükümdarların Ölüm Meleği: Ali Kıran Baş Kesen Cellatlar 133

Son Sözler, Son Bakışlar 141

Araçlar: Kılıç ve Mızrak 145

Feci Ölümün Yaşı ve Cinsiyeti 151

İnfaz Hükmü: Kesik Başlara Not İliştirme 155

Kesik Başların Taşınması ve Muhafazası 157
Kafatası Müteahhitliği: Kesik Başlardan İnşaat Yapma 167
Nefretin Doruk Noktası: Kafatası Kadehi 173
Edebî Bir Söylem Biçimi Olarak Kesik Baş 177
'Artık' Bedenler 181
III | **TEŞHİR EGOSU** **191**
Teşhirin Dozu ve Aşamaları 207
Dosta Güven, Düşmana Gözdağı Verme 215
Moral ve Motivasyon Aracı Olarak Kelle Teşhiri 223
Meşruiyet Kaygısı 227
Korku Salma ve Bir İşe İcbar Etme 231
Örtülü Mesaj, Gizli Muhatap 237
Eğlenceye Dönüşen Felaket 243
Son Durak: Sabit Bir Mekânda Teşhir 247
Teşhirden Sonraki Akıbet 253
| **SON SÖZ** **259**
BİBLİYOGRAFYA 267
EK: GÖRSELLER 275
DİZİN 293

"6 Şubat günü, 04:17'deki deprem felaketinde
terk-i hayat eyleyerek yüreğimizde ebedi bir enkaz bırakan
yeğenim Hüseyin, eşi Burcu ve minicik yavruları Emir'in
aziz hatırasına..."

a.mlf.	: Aynı müellif
Bk.	: Bakınız
BnF	: Bibliothéque nationale de France
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
krş.	: Karşılaştırınız
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	: Milattan önce
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfi
trc.	: Tercüme
TYEKB	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: ve diğerleri
vol.	: Volume
Yay.	: Yayın, Yayımlayan

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1: Asurlular Dönemine Tarihlenen Bir Kabartmada İstiflenmiş Başlar 277

Görsel 2: Judith'in Asur Generali Holfernes'in Kafasını Kesmesi ve Teşhir Etmesi 277

Görsel 3: Kesik Başları Mancınıklarla Kuşatılan Şehre Fırlatma 278

Görsel 4: Savaşlarda Ayaklar Altında Kalan Kesik Başlar 279

Görsel 5: Haçlı Seferlerinde Kesik Başlar 279

Görsel 6: Baş Kesmenin Rutin Halini Alması 280

Görsel 7: Hükümdar Huzurunda İnfaz Edilen Suçlular 280

Görsel 8: İlhanlı Veziri Buka'nın Argun Han Huzurunda İnfazı 281

Görsel 9: Firdevsî'nin Şahname'sinde Yer Alan Bir Kesik Baş Minyatürü 281

Görsel 10: Çınar Vakası'nda Birer Ağaç Meyvesi Gibi Resmedilen Kesik Başlar 282

Görsel 11: Mızrak Ucunda Kesik Baş Teşhiri 282

Görsel 12: Sırbistan'ın Niş Şehrinde Kelle Kulesi 283

Görsel 13: Kesik Başların Para Üzerine Resmedilmesi 283

Görsel 14: Baş Kesme Anını Resmeden Bir Madalyon 284

Görsel 15: Sarayda Baş Keserek İnfaz 285

Görsel 16: Kosova Savaş Meydanındaki Kesik Baş Tepeleri 286

Görsel 17: Düşmanın Kesik Başlarının Ayaklar Altına Atılması 287

Görsel 18: Kale Kuşatmalarında Etrafa Saçılan Kesik Başlar 288

Görsel 19: II. Beyazid'e Suikast Girişiminde Bulunan Bir Kalenderi'nin Başının Uçurulması 289

Görsel 20: Düşmanın Kesik Başının Ayaklar Altına Atılması 290

Görsel 21: Zigetvar Seferi Sonrası Sokullu Mehmed Paşa'nın Huzuruna Getirilen Kesik Başlar İçin Ödül Vermesi 291

Ahmet Selçukoğlu'nun kaleme aldığı bu eser gerek konusu bakımından gerek bir tarih eserinin sahip olduğu edebi üslup bakımından nevi şahsına münhasır bir çalışmadır. Bu sebepledir ki dosya olarak ilk gelişinden kitaplaşıp basım anına varıncaya kadar fikirlerini aldığım yahut birlikte çalıştığımız kişilerin eser hakkındaki olumlu ve heyecanlı eleştirileri süreç boyunca bizim de heyecanımızı katladı.

Tiz Kellesi Vurula, bir suç ve ceza monografisi yahut güç-yönetim ekseninde bir iktidar pekiştirici aygıt olarak teşhirin monografisi gibi farklı okumalara tabi tutulmak suretiyle Türkçede kaleme alınmış öncü çalışmalardan biri olarak literatürde yerini alacaktır. Öte yandan bu kitap yine yazarın eser boyunca tarihsel vakayı yorumlarken konumlandığı pozisyon ve takip ettiği metoda bağlı olarak konu özelinde tartışmaları da tabi olarak doğuracaktır.

Kutadgu olarak yayınladığımız her yeni eserde yayın yelpazemizi biraz daha zenginleştirmiş olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. *Tiz Kellesi Vurula* sadece dikkat çekici bir başlığa sahip olmasıyla değil Türkçede Ortaçağ çalışmalarına yeni bir soluk getirecek olması hasebiyle de bizim için oldukça kıymet ifade ediyor. Okurlarımızın da eseri her halükarda besleyecek olan eleştirileriyle bu kıymeti daha da anlamlandırmalarını ümit ediyorum.

Eserin kitaplaşması aşamasında her türlü kolaylığı ve inceliği gösteren Ahmet Selçukoğlu Hoca'ya içtenlikle teşekkür ediyorum. Metnin editörlüğünü üstlenerek son halini almasında emeği bulunan Ayşe Çekiç'e, titiz son okumasıyla baskı

öncesi birçok hatamızı düzelten Firdevs Erva Genç'e ve kapağımızda imzası bulunan Zeyd Karaaslan'a da ayrıca teşekkür ediyorum.

Son olarak siz okurlarımıza da iyi okumalar diliyorum, daha nice Kutadgu kitabında buluşmak üzere.

R. Serhat Aslan

Elinizdeki çalışma kesik başların ve akabinde geliştirilen teşhir geleneğinin Ortaçağ addedilen zaman dilimi boyunca serüvenine odaklanmaktadır. Eserin mahiyeti zamansal olarak bir sınırlılık arz etse de fikriyât olarak insanın yaradılışından itibaren süregelen arkaik bir uygulamaya işaret etmektedir. Baş kesmenin, iktidar ve siyaset ekseninde merkez olanı meşru ve tahkim kılıcı yanı, çevre bağlamında maktulü cezalandırma ile cezanın işlerliğine gözdağı verici olma durumuyla bütünleştirildiğinde toplum muhayyilesini şekillendirici bir atmosferi oluşturmaktadır. Bu atmosfer zamanın ruhu bağlamında "ali kıran baş kesenleri" olabildiğince muktedir kılarken, mevcut muktedirliğin sürdürülürlüğü açısından sessiz bir toplum sözleşmesinin yapılmasına da olanak tanımaktadır.

Eserin bölümlerinin kesilen başların neden kesildiği, hangi saikle kesildiği, kesilen başların kime ait olduğu, kesik başlara ne yapıldığı, kesik başların nasıl ve ne derecede teşhir edildiği üzerinden yapılan bir tasnifle ilerlemesi, okuyucuya neden sonuç düzleminde anlaşılır bir kurgu sunmaktadır. Bilhassa teşhirin başa odaklanarak Ortaçağ siyasasını ve toplum yapısını Müslüman ve gayrimüslim devlet/beylikler üzerinden anlamlandırması eserin en orijinal ve çarpıcı ironisidir. Zira baş kesmeye giden yolda düşüncenin membaı baştır ve onun kesilmesi toplumsal tabanda aynı düşünceye/fikre ait başların da kesilmesi/kesileceği mesajını taşımaktadır. Bu yapısalcılık ekseninde teşhir, gövdesinden ayrılan başlara dahi müsamaha göstermemektedir ve tehlikeli (!) addedilen bir baş gerek gövdesiyle birlikteyken gerekse de ayrıyken aynı

tehlikeyi barındırmakta ve teşhire müstahak olmaktadır. Bu yönüyle mevcut eser baş kesme üzerinden teşhirin anatomisine de odaklanmıştır. Yazar, metin boyunca itibarî bir kesik baş hamaseti yapmak yerine tüm enerjisini Ortaçağda kesik baş olma durumunun din, millet ve coğrafyadan bağımsız olarak suç, ceza ve adalet ekseninde şaşırtıcı bir tek tiplilikle uygulandığına dikkat çekmeye hasretmiştir. Bu perspektiften bakıldığında başın koparılması ve teşhirle gelen itibar suikastları metodolojik açıdan irdelendiğinde çağları aşan bir istikrarlılık da taşımaktadır. Dikkatli bir göz eserin bu yönlü orijinalitesinin farkına varmakta zorlanmayacaktır... Çalışmada kullanılan dil ve üslup sadece zihne hitap etmekle kalmıyor, sembolik kodlarla damgalanmış kesik başların ardında bıraktığı yaralı vicdanları, sessiz çığlıkları, ötekileştirilmenin ağırlığını ve iktidar odaklarının vurucu silahlarını da edebi bir incelikle resmediyor. Fikrin ve söz estetiğindeki uyumun eserdeki hemhâli akademik çalışmalardaki kasvete ferahlatıcı bir soluk getirmişe benziyor.

Bütün insanlığın başı yerinde kala ve teşhirden ari ola!

Ayşe Çekiç

ÖNSÖZ

Ortaçağ toplumlarının, bir coğrafya ya da kültürden bağımsız olarak idam cezalarını kahir ekseriyetle baş keserek icra etmesi dikkate değer bir mevzudur. Gerçekten suç ve cezanın, çağa ait arkeolojisi irdelendiğinde baş keserek infazın, ağır suçlar dışında çok basit suçlara da uygulanmış olduğu göze çarpar. Bu çerçevede kutsal savaşlar ve egemenlik mücadelelerinin kaybedenleri bu uygulamanın muhatabı olduğu gibi, dinsel/mezhepsel sapkınlık, zina, eşkıyalık, suikast, ihanet, ihmal, rüşvet, hatta hırsızlık gibi suç türleri de aynı ceza yöntemiyle ıslah, daha doğrusu imha edilmeye çalışılmış; çağın devlet/toplum modelinin suç ve ıslahı konusunda hassas sinir uçları, baş keserek infazı en yaygın ceza metodu haline getirmiştir. Böylece, tüm Ortaçağ boyunca bir arada kalmayı başarmış "ceza ve bedensel ıstırap" kavramları, neredeyse bütün coğrafyalarda halkın zihnindeki ideal adalet anlayışını şekillendiren iki temel unsur olmuş; "acıyla arındığına inanılan" beden tasavvuru, çağ insanını suç, ceza ve adalet döngüsü ekseninde taraf olmaya zorlamıştır.

Ortaçağda baş kesme cezalarının, çoğu zaman suçlunun bireysel kimliğini aşıp kendini açıkça hissettiren bir ibret vurgusuyla görselleştirilerek toplumsallaşmasına özel bir ihtimam gösterilmesi dikkat çeken bir diğer husustur. Çağın yönetim modeli açısından bu görselleştirme (teşhir) uygulamasının en temel gayesi, suçlunun saf dışı bırakılmış ibretlik bedeni üzerinden düzeni tehdit eden suçu, (bütün türevleriyle birlikte) toplum hafızasından silmektir. Belki de bu yüzden suçlu ilan edilen kişinin azap ve işkenceyle öldürülmesinden tatmin olmayıp cesedi üzerinden teşhir ve tahkirle doyuma ulaşan çağ insanı, "suçu suçlu üzerinden işaretleyerek görünür hale

getiren" bir yönelimin bağımlısı haline gelmiştir. Bu vesileyle Doğu ve Batı toplumlarında yaygın bir ceza metodu olarak icra edilen baş kesme uygulamasını, çoğu zaman gösterişli bir mizansene dönüşen teşhir faaliyeti takip etmiş; bir kişinin felaketi, bu geleneksel merasimler üzerinden kitlesel bir eğlenceye dönüşmüştür. Kılıçla ikiye bölünen bedenler, bundan sonraki aşamada ibret vurgusu üzerinden dayatılan bir itaat hissinin işlevsel bir aygıtı haline gelmiş; bu andan itibaren maktulün bedeni sembolik anlamlar kodlanmış bir et yığınından ibaret görülmüştür.

Buraya kadar her şey, dönemin "kendine özgü havası içerisinde" normal ve anlaşılır gibi görünse de Ortaçağ yönetim sistemi içinde yuvalanmış gizli bir değişken (örfi hukuk), suç, suçlu ve adalet kavramlarını istikrarlı bir tanımsızlıkla egemen güçlerin keyfilikleri içinde kalmaya zorlamış; baş kesme ve teşhiri meşru bir ceza metodu olarak onların emrine vermek suretiyle tek taraflı ve bazen de keyfi bir adaleti öngören, toplumsal adaleti tüketen, buna karşılık siyasi hizipleşmeler üreten idari bir zihniyeti peşine takmıştır. Güç çatışmaları, iktidar kavgaları, itham yarışları, bürokratik yer kapma mücadeleleri hepsi örfi hukukun öngördüğü adalet anlayışı üzerinden sonuca bağlanmış; "güçsüz olmak" ya da "kaybetmiş olmak" azaplı bir ceza için çoğu zaman yeter sebep olarak görülmüştür. Öyle ki bazen tek başına mesnetsiz ithamlar dahi baş kesmek için kusursuz bir sebep gibi görülmüş; adalete şaşı bakan gözleriyle örfi hukuk, iktidar odaklarını haklı ve masum gösteren gerekçeli kararlar imal etmiştir. Gerçekte ise ithama dayalı infazlar, ne kadar baş ve bedeni birbirinden ayırmışsa ceza ve adaleti o derece birbirinden uzaklaştırmıştır.

İşte bu çalışmanın nihai hedefi, baş kesme ve teşhir metodu üzerinden Ortaçağda suç ve ceza arasındaki ilişkinin genel karakterini, ayrıca çağ insanının ceza tasavvuru ve adalet algısını ortaya koymaktır. Amaç yalnızca baş kesme ve teşhir

uygulamasıyla ilgili vakaları toplamak değil daha önemli olarak bu uygulamalar hakkında zihniyet analizleri yapmak ve bu yolla meselenin mantıksal çerçevesini inşa etmektir. Bu sebeple çalışma, sadece kesik başlara değil, aynı zamanda onların teşhirine, iktidar bloğunun bu faaliyetlerdeki etkisi ve amacına, bu sırada yaşananlara, toplumsal reaksiyon ve kitlesel psikolojiye de odaklanmayı gaye edinmiştir. Bunun dışında Ortaçağda suç ve ceza tanımına, türlerine, uygulama biçimlerine, aynı zamanda egemen sınıf için propaganda aracı, sıradan halk için bazen bir eğlence bazen ibret bazen de teessür aygıtı haline gelen kesik baş teşhirinin yöntem ve esaslarına yoğunlaşmayı hedeflemektedir. Çalışmada, Ortaçağın farklı coğrafya, kültür ve dönemlerinde meydana gelmiş baş kesme ve teşhir vakalarından yola çıkarak bu uygulamaların tarihsel perspektifi, gizli/görünür sebepleri, uzak hedefleri, metodu ve sonuçları ile ilgili çoklu bakış açıları oluşturulmuş; muhtelif kültür evreninde meydana gelen bu tür olaylar arasındaki benzerlik ve farklılıklar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, özellikle teşhir metodu ve onun kitlesel psikolojiye "ayar verici" yönü üzerinden Ortaçağ halklarının suç, ceza ve adalet algısıyla ilgili genel bir perspektif oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın kaynaklarıyla ilgili öncelikle birincil kaynaklardan bahsetmek gerekirse; bu çalışma, bir millet, coğrafya veya ulusla sınırlandırılmadığından bu türdeki kaynak ağının oldukça geniş olduğunu belirtmek gerekir. Çalışmanın bibliyografik omurgasını Ortaçağın muhtelif asırlarında farklı dil ve türlerde kaleme alınmış vekayinâme, siyasetnâme ve seyahatnâme gibi yazılı kaynaklar oluşturmaktadır. Farklı coğrafya ve kültür ortamlarında yaşanmış baş kesme ve teşhir örneklerinin çoğu bu kaynaklardan seçilip alınmıştır. Bu iki faaliyet, çağın dinamikleri içinde olağan ve sıradan sayıldığından dönemin yönetim felsefesini ve sosyal belleğini

doğru tahlil etmek için satır arası ayrıntılar önem arz etmektedir. Bu sebeple, müelliflerin bu tür hadiseleri aktarırken verdikleri her detay değerli görülmüş; sebep-sonuç analizleri yanında baş kesme ile teşhirin kamu vicdanı ve kitle psikolojisi açısından yansımaları hakkında çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Modern literatürde baş kesmenin tarihsel morfolojisine odaklanan az sayıda özgün çalışma mevcuttur. Batılı yazarlar arasında P. H. Stahl'ın (1925-2008), Fransızca kaleme aldığı *Histoire de la Décapitation (Baş Kesmenin Tarihi)* adlı çalışması bu alanda ilk monografik çalışma sayılabilir. Kesik baş uygulamasının tarihini daha çok Avrupa'daki ayrılıkçı hareketler ile Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleşen ayaklanmalar üzerinden ele alan Stahl, Ortaçağa dair az sayıda örneğe yer vermiş olsa da farklı tarih ve coğrafyalarda meydana gelen vakaları mukayeseli biçimde ele alarak tüm zamanlarda yaygın bir cezalandırma geleneğine dikkat çekmeyi başarmıştır.[1] Konuya ilgi duyan bir diğer Batılı yazar Regina Janes'tir. Janes'in bu alana dair uzun soluklu çalışması, *Losing Our Heads: Beheadings in Literature and Culture (Başımızı Kaybetmek: Edebiyat ve Kültürde Baş Kesmeler)* baş kesme vakalarının tarihsel arkeolojisini, edebi ve sanatsal yansımalarını sorgulayan bir kitaptır. Aynı yazar, *Beheadings (Baş Kesme)* adıyla kaleme aldığı makalesinde ise Fransız İhtilali özelinde yaşanan kafa kesme eylemlerinin arkasında yatan felsefeyi anlamaya çalışır.[2]

Konuyla ilgili adını anmamız gereken bir diğer çağdaş yazar Nathan L. Shedd'dir. *A Dangerous Parting: The Beheading of John the Baptist in Early Christian Memory (Tehlikeli Bir Ayrılma: Erken Dönem Hıristiyan Hafızasında Vaftizci Yahya'nın Başının Kesilmesi)* adıyla yayımlanan kitabında her ne kadar tek bir şahsın

1 Paul-Henri Stahl, *Histoire de la Décapitation*, 1986.

2 Regina Janes, *Losing Our Heads: Beheadings in Literature and Culture*, New York 2005; a.mlf. "Beheadings", *Representations*, No. 35, (1991), ss. 21-51.

(Hz. Yahya) kafasının kesilmesi eylemine odaklanmış görünse de genel anlamda baş kesme uygulamalarının arka planındaki sembolik değer ve özel anlam üzerine de yoğunlaşmıştır.[3] Bunlar dışında, yakın zamanda (2022 yılı içinde) çalışmamız bitme aşamasına gelmişken doğrudan kesik başlar konusunu merkeze alan bir kitap daha yayımlandı. Amalendu Misra tarafından *On Beheading (Kesik Başlar Üzerine)* adıyla kaleme alınan bu çalışma, farklı coğrafya, inanç ve kültür ortamlarında kafa kesme eylemlerinin felsefi alt yapısı ve sosyo-psikolojik yansımalarını -çoğu yakın zamandan seçilmiş- muhtelif baş kesme vakaları üzerinden izah etmeyi hedef edinen bir içeriğe sahiptir. Eserinde her baş kesme eyleminden önce planlı bir ötekileştirme sürecine dikkat çeken yazar, yaşanmış baş kesme vakalarından yola çıkarak uygulamanın tarihsel arka planını, benlik ve öteki, birey ve toplum psikolojilerinin çatışmalı ilişkileri üzerinden ele almıştır.[4]

Her ne kadar çalışmamız suç, ceza ve adalet gibi her biri ayrı birer uzmanlık alanı olan konulara doğrudan odaklanmasa da baş kesme ve teşhir konusunun bunlarla olan bağlantısı aşikârdır. Bu sebeple M. Foucault'un (1926-1984), idam ve teşhir türü cezalandırmadan tecrit ve ıslah türü cezalandırmaya giden yolu tahlil ettiği *Surveiller et Punir Naissance de la Prison (Hapishanenin Doğuşu)* adlı eseri, modern öncesi toplumlarda suç, ceza ve adalet algısı ile teşhir egosu hakkında değerli çıkarımlar yapan önemli bir çalışmadır.[5] Yazar, klasik dönemde toplumsal aykırılıkları ıslah edici bir unsur olarak görülen cezanın, "canı elden alan" boyuttan sıyrılıp "özgürlüğü elden alan" boyuta evrilmesi; böylece hapishanelerin, ceza hukukunun merkez

3 Nathan L. Shedd, *A Dangerous Parting: The Beheading of John the Baptist in Early Christian Memory*, Teksas 2021.

4 Amalendu Misra, *On Beheading*, Lancaster 2022.

5 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara 1992.

mekânı ve ana unsuru haline gelmesinin hikâyesini sıra dışı üslubuyla gözler önüne sermektedir. Bunu yaparken genel olarak 17. ve 18. yüzyıl Avrupa'sının devlet ve toplum nezdinde suç ve suçlu algısı, ceza ve ceza adaleti konularına odaklanmış olsa da eserde, Ortaçağda aynı kavramlarla ilgili oluşturulmuş ortak bellekle kesişen çok değerli fikirler mevcuttur ve bunların konumuzla örtüşen kısımları tırnak içinde verilerek ödünçlenmiştir. Konuyla ilgili bir diğer monografik çalışma olarak G. R. Scott'un (1886-1980) *A History of Torture (İşkencenin Tarihi)* adlı eseri sayılabilir. Tarihte farklı coğrafyalarda bir ceza ve ıslah aracı olarak işkencenin türleri, yöntemleri ve araçlarının irdelendiği bu eserde yazar, daha ziyade Batı toplumlarındaki işkence ve işkenceli ölümden örneklere yer verse de modern öncesi zamana kadar halkların ceza ve adalet algısı ile bir işkence yöntemi olarak teşhir uygulaması hakkında dikkat çekici olayları bir araya getirmiştir.[6] Ortaçağda ceza ve adalet kavramlarını İslam coğrafyası özelinde analiz eden bir diğer Batılı yazar C. Lange olmuştur. Lange'in *Justice, Punishment and the Medieval Muslim Imagination (Adalet, Ceza ve Ortaçağ Müslüman Tasavvuru)* adındaki çalışması, 11. ve 13. yüzyıllar arasında İslam coğrafyasında ceza ve adalet, adalet ve devlet, devlet ve toplum kavramları arasındaki ilişki ve etkileşimi yaşanmışlıklar üzerinden sorgulamayı amaçlayan bir içeriğe sahiptir.[7]

Yerli kaynaklara gelince, Batılı yazarların konuya gösterdikleri tutkulu teveccühe karşılık yerli çalışmaların nispeten daha sınırlı, dağınık ve yetersiz olduğu söylenebilir. Ortaçağda Doğu dünyası ve İslam coğrafyası, suç ve ceza ile ilgili geniş bir örneklem havuzuna sahip olmasına rağmen bu konuda çok az çalışma yapılmış olması düşündürücüdür. Bu hususta, konuyla

6 George Ryley Scott, *İşkencenin Tarihi*, (çev. Hamide Koyukan), Ankara 2001.

7 Christian Lange, *Justice, Punishment, and the Medieval Muslim Imagination*, Cambridge 2008.

ilgili sınırlı sayıdaki çalışmalar arasında ilk olarak Ahmet Yaşar Ocak'ın, kesik başların muhtelif coğrafyalarda tezahür etmiş menkıbevi/efsanevi hikâyelerini irdeleyen *Türk Folklorunda Kesik Baş Hikâyeleri* adlı eserini anmak gerekir. Bu eserde, Doğu ve Batı dünyasında ortaya çıkmış kesik başlarla ilgili menkıbevi hikâyelerin karşılaştırmalı bir özeti sunulmuştur.[8] Aynı şekilde Cüneyt Kanat'ın, Türk Devletleri özelinde suç ve ceza çeşitlerini ve bunlar arasındaki bağıntıyı irdelediği *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza* adlı eseri de konuya odaklanmış çalışmalardan biridir.[9] Bunlar dışında, kesik başlar ve teşhirin belli aşamalarını ele alan ve muhtelif dergilerde neşredilmiş birkaç kısa makale veya köşe yazısından başka maalesef derli toplu çalışma bulunmamaktadır.[10]

Çalışma kapsamında istifade edilen yazılı olmayan bazı kaynak türlerinden de bahsetmek gerekir. Bunlar arasında en önemlisi kuşkusuz tüm metin boyunca anlatıklarımızı somut görseller haline getiren minyatürlerdir. Geç Ortaçağdan itibaren genellikle yazma eserler içerisine iliştirilen ve savaş sahneleri, saray hayatı veya toplumsal yaşamın özel bir ânını resmeden bu görseller, müellifler tarafından metinde anlatılan olayları daha anlaşılır kılma amacıyla eklenmiş olmalıdır. Özellikle İslam dünyasında 13. yüzyıldan sonra yaygınlaşan minyatür sanatı, Selçuklu ve İlhanlı devletleri zamanında ilk ve zengin örneklerini vermeye başlamış; Osmanlı Devleti zamanında bu alanda yetişen uzman nakkaşlar sayesinde altın

8 Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş Hikâyeleri, (Tarih Folklor İlişkisinden Bir Kesit)*, İstanbul 2013.

9 Cüneyt Kanat, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, İstanbul 2010.

10 Mustafa Uyar, "Ortaçağ İslam Dünyasında 'İsyanın Makûs Talihi Müzesi' Başlar Hazinesi: (Hızânetü'r-Ru'ûs)", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 265, (2016), ss. 90-93; Hasan Taşkıran, "Türk Devletlerinde Tabiiyet ve Tehdidin Simgesi: Kesik Baş Gönderme Geleneği", *Şarkiyat*, C. 13, Sayı 1, (2021), ss. 287-301; Emre Taş, "Omuzların Üstünden Mızrağın Ucuna: Osmanlılarda Baş Vermek, Baş Almak", *Tarihdergi*, Sayı 45, (2018), ss. 64-71.

çağını yaşamıştır. Konumuz özelinde, infaz anlarını ya da bir egemenlik göstergesi olarak kesik başları resmeden bazı minyatürler, metinde olaylar ekseninde vermeye çalıştığımız zihniyeti somutlaştırması bağlamında oldukça faydalı olmuştur. Özellikle 16. asırda Osmanlı şehnâmecilerinden Feridun Ahmed Bey'in (ö. 1583) Zigetvar Seferi'ne mahsus kaleme aldığı *Nüzhetü'l Esrar'ı* ile Seyyid Lokman (ö. 1601'den sonra) tarafından oluşturulan *Hünernâme* adlı eserlerde muhtelif savaşları resmeden ve bunlar içerisinde kesik baş ritüellerine de yer veren eşsiz tasvirler, metinde kesik başlar hakkında yüzlerce cümleyle anlatmaya çalıştığımız zihniyet ve metodolojiyi tek görsele indiren işlevsel materyaller olmuştur.[11] Minyatür görselleri içeren bu tür eserler, Avrupa'da da kaleme alınmıştır. 15. asrın ünlü Fransız şair ve tarihçilerinden Jean Froissart'ın (ö. 1405) *Chroniques* adlı eserinde muhtelif siyasi ve toplumsal hadiseler yanında baş kesme anlarını resmeden minyatürlere de yer verilmiştir.[12] Yazılı olmayan bir diğer önemli kaynak türü para ve madalyonlardır. Çok sınırlı sayıda olsa da bazı hükümdarların, elde ettikleri zaferi ölümsüzleştirmek ve egemenliklerini tescil etmek adına paralar üzerine düşmanlarının kesik başlarını içeren figürler kazıttıkları görülmektedir. Avrupa'da geç dönemde basılan bazı madalyonlar ile muhtelif savaş malzemeleri üzerinde infaz sahneleri ve kesik baş görselleri yaygın figürler olarak kullanılmıştır. Son olarak, antik dönem duvar kabartmaları ile geç dönem ressamlarının kesik başları veya bir infaz anını resmeden görsellerinden de aynı amaca matuf istifade edilmiştir.

---

11 Bk. Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar (Sultan Süleyman'ın Son Seferi)* (haz. H. Ahmet Arslantürk Günhan Börekçi), İstanbul 2012; Nigar Anafarta, *Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul 1969.

12 Bk. Jean Froissart, *Chroniques Sir Jehan Froissart (1401-1500)*, BnF, Fr. 2643-2646.

Çalışma, sıra dışı ve hassas bir konuya odaklandığı için yazım üslubuyla ilgili bir şeyler söylemeyi önemsiyorum. Dikkatli okuyucular, bu metindeki protest dili hemen fark edecektir. Ancak aynı dikkate sahip okuyucular bu eleştirel söylem biçiminin, hiçbir inanç, toplum, kavim, devlet ya da coğrafyayı hedef alan, dışlayan ya da sorumlu tutan ifadeler içermediğini de görecektir. Bu metinde, çağın geniş bir coğrafya ve uzun sayılabilecek bir zaman dilimindeki yaşanmışlıkları üzerinden (kişiler, milletler ya da inançlar değil) durumlar, olaylar ve eylemler eleştiri konusu edilmiş; bu durum da yine çağın mevcut algısı içinde yorumlanmaya çalışılmıştır. Anakronik yanılgılara düşmemek için sık sık dönemin yönetim zihniyeti, toplumsal belleği ve normları göz önünde tutulmuş, özellikle zamanın baskın yönetim mantığı ve esasları konusunda bilgi veren siyasetnâme tarzı eserler gözden geçirilmiş; farklı zaman ve coğrafyalardaki benzer hadiseler usul ve esas yönünden karşılaştırılmıştır. Amacımız çok özel olaylardan iddialı genellemeler yapmak, yargılamak, itham etmek, mahkûm etmek, makul göstermek, suçlu ya da suçsuz bulmak, bir dönemi ve o dönemde yaşayan bütün insanları şeytanlaştırmak, barbar, katil ya da cani göstermek değil; yaşanmışlıklar üzerinden zihniyet analizleri yapmak, çağın kendi iç dinamikleri çerçevesinde bu eylemlerin (baş kesme ve teşhir) beslendiği mecraları ortaya koymak ve özellikle bu dönemde suç, ceza ve adalet arasındaki doğrusal ilişkiye dikkat çekmektir.

Bir de anlatım üslubu konusu var. Bu hususta, son birkaç çalışmamda olduğu gibi bu metinde de hadiseleri betimsel ve edebî bir dille aktarma noktasında kalemime söz geçiremediğimi itiraf etmek zorundayım. Bu çerçevede olaylar verilirken tahlili yöntem yanında, anlatıyı olgusal bağlamından koparmayacak ölçüde tasviri bir ifade biçimiyle aktarılmaya gayret edilmiştir. Okuyucuların tahmin edeceği üzere bundan maksat, metindeki esas sorunsalı söz sanatları içinde boğmak değil

bilakis okuyucunun karmaşık olay, şahıs ve tarih dehlizlerinde kaybolmasını engellemek yani metnin akıcılığını sağlamaktır. Üslup konusuyla dolaylı şekilde bağlantılı olduğundan bir hususu daha ifade etmek gerekir ki bu kitabın her bir sayfasına eşit derecede sinmiş olan kan kokusu, şahsi tercihim değil konu başlığının doğal bir tezahürü olmuştur.

Çalışmanın kemale ermesi noktasında emeği geçen bazı isimleri saymayı onurlu bir görev addediyorum. Öncelikle kitabın editörlüğü görevini üstlenerek metnin olgunlaşması noktasında insanüstü bir çaba sarf eden değerli meslektaşım Dr. Ayşe Çekiç'e minnettar olduğumu belirtmek isterim. Süreç boyunca esirgemedikleri teşvik, destek ve yardımları sebebiyle değerli hocalarım Prof. Dr. Abdullah Ekinci ve Prof. Dr. Erkan Göksu'ya; sürekli olarak metnin teorisini zenginleştirmeyi, konuyla ilgili zihniyet analizleri yapmayı öğütleyen ve bu noktada ufuk açıcı kitaplar tavsiye eden Doç. Dr. Fasih Dinç'e; metnin basımı ve yayımlanması hususunda ilham veren yönlendirmeleri için de Doç. Dr. Zafer Duygu'ya şükran borçluyum. Aynı şekilde, metni okuyarak tashih etme nezaketini gösteren Prof. Dr. Beyhan Kanter ve Doç. Dr. Remzi Avcı'ya; özellikle son okuma görevini memnuniyetle üstlenerek mükemmel bir metin kritiği yapan Doç. Dr. Yasin Taş'a teşekkür ediyorum. Daha önce olduğu gibi, bu çalışmamda da cömert yardımseverliğiyle Fransızca kaynaklar konusundaki çaresizliğimi imha eden Arş. Gör. Umut Var'a minnet borcum vardır. Son olarak, metnimi sese dönüştürerek fonetik doygunluğunu test etmemi sağlayan fedakâr öğrencilerim Medine Kahraman, Emine Yiğit ve Eyüp Efeoğlu'nun isimlerini de anmam gerekir.

Ahmet Selçukoğlu

22. 06. 2023-Mardin

GİRİŞ
ZAMANIN RUHU

"Sakalı keserlerse yerine yenisi çıkar.
Fakat kelleyi keserlerse hiçbir zaman yerine yenisi gelmez"

(Ata Melik Cüveynî)[*]

Tarihsel olaylar veya durumlar tahlil edilirken her şeyden evvel bunların, yaşandığı zamanın sosyo-politik ve sosyo-kültürel atmosferi içinde değerlendirilmesi gerektiği yönünde genel ve hayati bir kural bulunur. Biz bu çalışmada, bu hususu "zamanın ruhu" kelimesiyle izah edeceğiz. Bu kavram, geçmişte kalmış her çağın, dönemin veya zamanın "kendine özgülüğünü" inşa eden özgün havasına dikkat çeker. En belirgin niteliği zamansallık olan bu mefhum, her çağda zamanın havasına uygun görece değerler inşa eder, bunları farklı coğrafyalarda farklı düzeydeki toplumlar arasında yayar, hatta sıradanlaştırır. Birbirinden uzak ülkelerde yaşıyor olsalar da farklı inanç, etnik köken veya gelenek sistemine bağlı bulunsalar da "zamanın ruhu" aynı çağda yaşayan insanları kanaat, davranış ve yönelim bakımından birbirine benzeyecek şekillerde kuşatır. Bu yüzden denilebilir ki, Ortaçağ halkları farklı etnik ve dini gruplardan meydana gelmiş olsa da düşünsel ve eylemsel açıdan tek bir halktır. Gerçekten bu çağda yaşanan hadiseler, mesela bu kitabın konusu olan kelle alma ve bunları teşhir etme konusunda bir Çinli ile bir Bizanslının, bir Bağdatlı ile bir Buharalının söylem ve eylem bakımından pek farklı düşünmediğini ortaya koymaktadır. Zamanın ruhu, diğer birçok uygulamada olduğu gibi kesik baş ve teşhir ritüelleri konusunda da çağın insanlarını birbirlerine benzetmeyi başarmış; aynı dönemde yaşayan halklar bu tekdüzeliğe uysal bir şekilde boyun eğmişlerdir. Böylece birçok toplumda, siyasi ve toplumsal suçlardan

---

[*] Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2013, s. 602, not 1286.

alınan kelleler ile bunların teşhir yöntemi, birbiriyle önemli ölçüde benzeşen adetleri hayata geçirmiş; çağın muhtelif coğrafyalarda meskûn toplulukları, benzer olaylarda benzer refleksleri öngören anonim bir ruh tarafından kuşatılmıştır. Bu yönüyle düşünüldüğünde tarih, bir bakıma "zamanın ruhu"nu kavrama, idrak etme ve dönemin hadiselerini bu kıstas üzerinden yorumlama bilinci olarak da tanımlanabilir.

Kesik baş anlatıları, tarihsel kaynaklara daha ziyade siyaset ve/veya hamaset ekseninde yansımış ise de bazı istisnai durumlarda (Hz. Hüseyin, Hallâc-ı Mansur) zulüm ve haksızlığı ifade eden anlatılar haline dönüşüp folklorik ögelerden de beslenerek zamanla efsanevî, destansı ve masalımsı bir mahiyete bürünmüştür. Bu çerçevede, Ortaçağın hem Doğu hem Batı toplumlarında anlatılan yarı menkıbevi kesik baş hikâyelerinin sıra dışı benzerliği de "zamanın küresel ruhunun" aynı çağdaki tüm insanları çevrelediğine işaret etmektedir.[2] Benzer yaşanmışlıklar karşısında sergilenen ortak tavır ve tepkiler, kesik başlarla ilgili Doğu ve Batı dünyasında iç içe geçmiş müşterek bir belleği de inşa etmiştir. İncil'de Hz. Yahya'nın başının kesilmesiyle ilgili anlatılan hikâye Hristiyanların;[3] Hz. Hüseyin'in Kerbela'da başının kesilmesiyle yaşanan olay ise Müslümanların indinde kesik baş ile ilgili farklı bir hassasiyetin oluşmasına, bu konuda efsanevî/menkıbevî hikâyelerin üretilmesine[4] ve kendini

2 Bu menkıbelerin içeriği hakkında toplu bilgi için şu kaynağa bk. A. Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş Hikâyeleri, (Tarih Folklor İlişkisinden Bir Kesit)*, İstanbul 2013.

3 Hikâyenin tamamı için bk. Ocak, s. 59-62. Ayrıca Misra, s. 94. Hz. Yahya'nın kesik başı ile ilgili bir rivayet için bk. İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n Nihaye, (Büyük İslam Tarihi)*, (çev. Mehmet Keskin), C. IX, İstanbul 1995, s. 256.

4 İslam coğrafyasında bu üzücü hadise ile bağlantılı sonradan çok sayıda menkıbe ortaya çıkmıştır. Bu anlatılar, genellikle erken İslam fetihleri dönemine tarihlenir. Anadolu sahasında Sinop'ta Seyyid Bilal ile ilgili olan anlatı bunlardan biridir. Menkıbeye göre, Hz. Hüseyin soyundan gelen Seyyid Bilal'in, Sinop'ta bir kaleyi fethet-

sürekli güncelleyerek birbirine girişik şekilde sonraki nesillere aktarılmasına neden olmuştur.[5] Özellikle İslam dünyasında farklı zaman ve coğrafyalarda anlatılan kesik baş hikâyelerinin sıra dışı benzerliği dikkat çekicidir. Birçoğunda düşmanla (genellikle gayri müslim, kâfir) çarpıştığı sırada başı gövdesinden ayrılan mücahit kahraman, başsız gövdesiyle kesik başını yerden alıp koltuğunun arasına koyar ve aynı cesaretle savaşmaya devam eder,[6] öldüğü yerde ise ona izafeten bir türbe inşa edilir. Bu menkıbelerde, kesik başlar efsane ve kahramanlık içerikli anlatılardan farklı olarak zulme ve haksızlığa uğramışlık odaklı işlenir.[7] Kesik başla ilgili muhtelif tarihsel kişiliklere ait bu tür dinî-menkıbevi anlatılar, konunun halk arasında tüm zamanlarda canlılığını koruyan folklorik altyapısını inşa etmiştir. Bunlar, kuşkusuz Ortaçağ insanının sıkça gördüğü kesik baş figürünün sözlü bellekteki yansımalarıdır.

---

meye çalışırken tekfur tarafından başı gövdesinden ayrılır. Ancak Seyyid Bilal derhal yere düşen başını koltuğuna alarak bugün türbesinin bulunduğu yere kadar gelir ve orada vefat eder. Benzer içerikli anlatılar Gaziantep ve Antakya yöresindeki ilk dönem İslam fetihleri için de anlatılır. (Bk. Ocak, s. 26-27). Aynı şekilde Satuk Buğra Han Destanı'nda Satuk'un torunu Seyyid Ali Arslan Han Gazi için de benzer bir hikâye anlatılmaktadır. (Krş. Necati Demir, *Satuk Buğra Han Destanı*, İstanbul 2020, s. 87, 92) Seyyah İbn Battuta, Hint coğrafyasını gezdiği sırada burada bölge halkı arasında samimiyetle inanılan bir kesik baş hikâyesi anlatır ve meşhur Hindistan cevizi meyvesinin kökeninin bu olaya bağlandığını yazar. Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnâmesi*, C. I, (çev. A. Sait Aykut), İstanbul 2000, s. 375.

5 İslam dünyasında bu tür hikâyeler arasında en yaygın olanı *Dastan-ı Kesik Baş* adlı manzum anlatıdır.14. yüzyılda yazıya geçirilmiş olan bu menkıbevi hikâyede Hz. Peygamber döneminde bir kesik baş konuşturulur, Hz. Ali'nin bu kesik başın işaret ettiği dev ile savaşması ve onun elinde esir olan Müslümanları kurtarması anlatılır. Detaylı bilgi için bk. Ocak, s. 21-22; Nurettin Albayrak, "Kesik Baş Destanı", *DİA*, C. 25, Ankara 2022, s. 308-309.

6 Muhtemelen klasik dönemde sıkça kullanılan "kelle koltukta mücadele etme" ifadesi bu anlatıların bir ürünüdür. Ocak, s. 53.

7 Ocak, s. 25-38.

Zamanın ceza adı altında ürettiği eylemlere gelince, Ortaçağda suç kavramına karşı adaletin elindeki en büyük yaptırım ölüm cezasıdır. Bu ölüm ne kadar azaplı, aşağılayıcı ve propaganda merkezli yapılmışsa suç (ve potansiyel suçlular) o kadar cezalandırılmış olacaktır. Gerçekten çağın zihinsel koordinatları, baş kesme gibi ağır bir cezanın her şeyden evvel potansiyel suç ve suçluları dizginleme gibi bir rolü olduğuna işaret etmektedir. İnfazın azap oranıyla cezanın caydırıcılığı arasında var olduğu düşünülen bu pozitif korelasyon, "devlet destekli kurumsallaşmış şiddeti"[8] adalet sisteminin ana bileşeni haline getirmiştir. Dolayısıyla bu çağda acı, azap ve işkence ağırlıklı cezalar, "insanlık, cezayı bir infaz olmaktan çıkarıp bir ıslah aracı haline getirinceye kadar"[9] adaletin yerini bulması, suçlunun "müstahak olduğu" muameleye maruz kalmasının en geçerli ve tatmin edici yolu olarak görülmüş; adaletin zulümden, cezanın suçtan, huzurun anarşiden ve itaatin isyandan ancak bu yolla intikam alacağı düşünülmüştür. Foucault'nun 17-18. yüzyıl Fransa'sının ceza algısı için çizdiği şu tablo, bir bütün halinde Ortaçağ için genellenebilir: "ölümün sadece yaşama hakkından mahrum bırakma olmaması, hesaplı bir acı çektirme basamaklarının [da] fırsatı olması..."[10] Suçun meydan okuyuşuna karşılık cezanın kahrediciliği... Çağın iliklerine kadar işleyen bu algı, görece ağır suçlar için en muteber ceza olarak ölümü, daha doğrusu baş keserek öldürmeyi popüler hale getirmiş; bedensel bütünlüğüyle gömülme ayrıcalığı sadece eceliyle ölen "masum" insanlara münhasır kalmıştır.

İşlediği suça karşılık suçlunun ödediği bir bedel olarak düşünülecekse, bu çağda kapatma cezası yani hapishaneler

8 İfade A. Misra'ya aittir. Misra, s. 131.
9 Foucault, s. 12.
10 Foucault, s. 41.

de vardı. Hem de neredeyse her şehirde, her kalede. Ancak bir ceza çeşidi olarak kabul edilse bile hapishane olgusunun Ortaçağ adalet tasavvuru ve ceza sisteminde nereye konulabileceği meselesi muğlaktır. Zina, hırsızlık, rüşvet, ihanet, sapkınlık, isyan, eşkıyalık ve diğer suçlar çoğunlukla idam (veya uzuvda kısas) ile cezalandırılırken hapsedilme hangi suçların cezasıdır? Hapsedilme örneklerindeki çeşitlilik, istikrarsızlık ve süreksizlikler bu soruya tatminkâr bir cevap vermeyi önemli ölçüde zorlaştırıyor. Ancak hapsedilen birçok hükümlünün, belli bir süre sonra infaz edilmiş olması bu dönemde hapishanelerin, uzun süreli kalınan tecrit/ceza mekânları değil suçlu olduğu düşünülen birinin (hak ettiği ceza verilinceye kadar) geçici olarak gözetim altında tutulmasını öngören tutukevleri (zindan) hükmünde olduğuna işaret etmektedir.[11] "Hapishane ile insan kendini birine karşı güvenceye almaktadır, cezalandırmamaktadır" diyen Foucault'ya göre, hapishane olgusu geç dönem Fransa'sında dahi böyle algılanıyordu.[12] Bunun dışında adi suçlar

---

11 Ortaçağda bu hapishanelerin seyyar olanları da yapılmış, özellikle göçebe halklar ele geçirdikleri önemli savaş esirlerini bu tür gezgin hapishanelerle nakletmişlerdir. Ancak onlar arasında da bu uygulama suçun karşılığı olarak verilmiş bir ceza değil suçluyu/esiri gözetim altında tutma amacıyla alınmış bir önlemdi. Mesela Büyük Selçuklu hükümdarı Sencer, Oğuzlarla yaptığı savaşta esir düştüğünde Oğuzlar, sultanı bu tür bir hapishaneye kapatmış, aynı şekilde Yıldırım Bayezid de Timur'a esir düştüğünde böyle portatif bir hapishaneye kapatılarak Semerkand'a götürülmüştü. Krş. Cüveynî, s. 261; İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdur (Bozkırdan Gelen Bela)*, (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul 2012, s. 310; Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (haz. K. Yavuz-M. A. Y. Saraç), İstanbul 2003, s. 145; M. Fuad Köprülü, "Yıldırım Beyazıd'ın Esareti ve İntiharı Hakkında" *Belleten*, C. I, Sayı: 2, (1937), s. 591-603.

12 Foucault, s. 147, 149. Çağdaş yazarlardan C. Lange, aynı şekilde hapis cezalarının "cezalandırıcı bir önlem" olup olmadığına karar vermenin zor olduğu gerçeğine dikkat çekmektedir. Lange, s. 90.

sebebiyle hapsedilip infaz edilmeyenler için de neredeyse her hükümdar değişikliğinde veya olur olmaz zamanlarda genel af çıkarılması[13] bu kapatma mekânlarının uzun süreli birer ceza yeri olarak tasavvur edilmediğini, kapatmanın da bir suçun tam ve adil karşılığı/cezası olarak verilmediğini düşündürmektedir. Dolayısıyla bu mekânların, monarşizmin egemen olduğu bir çağda basit bir nezaret, bir kapatma yeri olarak kullanıldığı kesin, ancak bugünkü tasavvurla bir ıslah ve ceza mekânı mıdır? Şüpheli.[14]

Aslında kurumsal ve örgütlü bir ceza mekânı olarak tasavvur edilmedikleri için bu dönem hapishanelerini birer zindan olarak nitelemek daha mantıklıdır. Ortaçağda bu kapatma mekânlarının, sıklıkla geçici gözetim mekânı olarak kullanıldığı konulardan biri savaş esirleridir. Özellikle savaşlarda ele geçirilen tutsaklar, öldürülmelerine karar verilmişse infazlarına kadar; fidye karşılığında serbest bırakılmaları öngörülmüşse bu kurtuluş bedelleri alınıncaya kadar buralarda gözaltında tutulmuşlardır. Bununla birlikte zindanlar her ne kadar cezanın kendisi olarak görülmese de sonu ölümle biten bazı vakalarda onun bir parçası olabilmiştir. Bu gibi hallerde hapishaneler doğrudan bir infaz aracı olarak kullanılmış; suçlu bulunan kişi buralara kapatılarak açlık

---

13 Örnekler için bk. İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, (çev. Abdülkerim Özaydın), C. IX, İstanbul 1986, s. 369; İbn Kesir, s. 542; Mirhand, *Gazneliler Ravzatu's Safa [Mülûkü Gazneviyye]*, (trc. Erkan Göksu), İstanbul 2017, s. 250.

14 Modern zamanda dahi ağır suçlar işleyenlere uygun görülen hapis cezalarını (velev ki müebbet hapis cezası verilmiş olsun) "suçluyu içerde beslemek" olarak yorumlayanların sayısı hiç de az değil. Modern hukuk, en iyi ihtimalle 100 yıl yaşayabileceği öngörülen ağır suçlulara 300-400 kadar yıl gibi sembolik hapis cezaları vermekle (bu tür durumlarda müebbet kelimesi özellikle kullanılmaz) toplumun suça olan öfkesini dolaylı yoldan hafifletmeye, en azından ağır suçlarda "cezanın bedene değil cana yönelik olması gerektiğini" düşünen mutsuz odaklara sempatik görünmeye çalışır.

ve susuzluğa maruz bırakılmak suretiyle ölüme terk edilmiştir.[15] Bu yönüyle düşünüldüğünde Ortaçağ hapishaneleri, bir ceza ve ıslah aracı olmaktan ziyade yaşamdan ölüme bir geçişin geçici birer güzergâhı gibi durmaktadır.

Hapishaneyi böylece çoğunlukla geçici bir gözetim merkezi olarak tasavvur eden zamanın ruhu, adaletin tecellisi için ağır suçların azap, teşhir ve aşağılama içerikli cezalarla ıslah edilmesini öngörüyordu. Bu yönelim, Ortaçağ adalet anlayışının ölüm ile feci ölüm arasında sanıldığından daha keskin bir çizgi çizmesine sebep olmuş; sadist bakışlar arasında biçilen bedenleri cezanın ana nesnesi haline getirmiştir. Böylece savaşların, iktidar mücadelelerinin, ikiyüzlü siyasetin, komplo, entrika, iftira, isnat ve iddiaların desteğiyle kol gezen ölümün birincil hedefi boyunlar üzerindeki başlar olmuş; gerçek adaletin, "basit bir ölümün ötesine geçebilen"[16] her tür infazla tesis edilebileceği düşüncesi, azaplı ölüm ve kesik baş teşhirini "yerini bulmuş bir adaletin" önemli bir parçası haline getirmiştir.

Hem bir infaz organı hem de teşhir objesi olarak başın seçilmesinin mantıki sebepleri vardır. Baş, kişinin dünyası, onu tümüyle sembolize eden en değerli organıdır. Her baş kendine özgü bir dünyadır. O, yuvarlak şekliyle adeta küçük bir kâinattır.[17] Vücuda anlam veren, bireye bedensel kimliğini dikte eden de baştır. Vücudun tüm organlarını koordine etmek dışında bir bütün olarak bedeni dış dünyada temsil eden ana organdır.[18] İnsanı hayvandan ve diğer canlılardan ayıran en önemli varlığı olan akıl da bu bütünlük içerisinde yerini almaktadır. Asi/sapkın fikirler burada yuvalanır. Kişinin

---

15 Memlüklerde bu amaca matuf kullanılan yer altı hapishaneleri mevcuttu. Bk. Kanat, s. 71-72, 84-85. Ayrıca Lange, s. 90-91.

16 Scott, s. 147.

17 Bk. Ocak, s. 71.

18 Misra, s. 55-56.

en fazla acı çekeceği, ölüm korkusu yaşayacağı ve azap hissini doruk noktasına kadar hissettirecek en bütünlüklü organı burasıdır. Dolayısıyla toplumsal vicdanda mahkûm edilen suçun cezası buradan verilmelidir. Böylece kelle almak, kelle koparmak, kelle koltukta yaşamak, kelle uçurmak, boynunu vurmak, baş koymak gibi söylemler çağın ürettiği ve günümüze taşıdığı kavramlar olmuştur.

Dikkat çekilmesi gereken bir husus daha var: Ortaçağda suçluya verilen ölüm cezası, sadece ruhun bedenden ayrılmasından ibaret görülmemiştir. Suçlu, infaz edilmek suretiyle ağır şekilde cezalandırılmıştır, ancak bu suçun toplum hafızasından silinmesi veya halk muhayyilesinde sıra dışı cezasıyla hatırlanması için "feci akıbet" üzerinden topluma da bir mesaj verilmelidir. Mutlak adalet ve düzenin yerini bulması için suçlunun sapkın gövdesinden ayrılmış asi başının da "ibret-i âlem" için teşhir (ve çoğu zaman tahkir) edilmesi, bu şekilde "ölüm sonrası işkenceyi" tatması gerekir ki davullu-şenlikli teşhir törenleri bu amaca hizmet eden en yaygın gelenektir. Bu noktada teşhir uygulaması, suçlunun azaplı bir ölümle infaz edilmesiyle doymayan egoları tatmin için oldukça fonksiyonel bir rol üstlenir. Bu şekilde bedeninden ayrı düşmüş ölü bir başı sokak sokak dolaştırıp araçsallaştırma, bir bakıma suçludan sonra suçtan da intikam alma düşüncesinin bir tezahürüdür. Kelle teşhirinin bir diğer temsili anlamı, düşmanın öldürüldüğünün (daha doğru ifadeyle kahredildiğinin) ispatı olmasıdır. Böylece halka tehlikenin bertaraf edildiği imajı verildiği gibi öldürülen kişinin taraftarlarına da herhangi bir girişimde bulunmamaları için net bir mesaj verilirdi. Dolayısıyla Ortaçağda suçlunun idamından sonraki bu ek uygulamanın mesaj verme, ayar verme ve muhtemel suçları önleme ideali baskındır. Muhatap kitle için bir süre sonra taciz edici bir anlam dayatmasına

dönüşen bu görsellik, iktidarlar ile halk arasındaki sessiz-sözsüz iletişimin en yaygın metoduydu. Böylece benzer suçları işlemeye mütemayil kişiler örtülü şekilde ikaz edilir;[19] aynı zamanda kesik başın sembolik görseli üzerinden "grup dışı ötekilere, iç grubu kışkırtmaktan vazgeçmeleri gerektiği hatırlatılırdı."[20]

Çağın sıradan halklarına göre kim haklıydı? Ölen mi, öldüren mi, öldürülen mi? Tarihsel yaşanmışlıklar, (küfür, eşkıyalık, adam öldürme vs. gibi cezası şer'i hukukla kayıt altına alınmış suçlar dışında) bunun fazla bir öneminin olmadığına işaret ediyor. Özellikle örfi hukukun yönünü tayin ettiği saltanat kavgalarında bir insanın canına kıyılmasının haklı olup olmadığına, çoğu zaman halkın dış müdahalelerle delik deşik edilmiş vicdanı değil iktidarların direnci ve ideolojisi karar veriyor; muktedir olanlar bu hissiyatı teşhir metoduyla kamu vicdanına dayatıyordu. Zamanın ruhunun dominant kurallarına göre, kazanan ve güçlü olan çoğu zaman adil/haklı oluyor; zaferinin kıvancını doyasıya yaşamak, ayrıca kitleleri kendi çıkarları yönünde manipüle etmek için teşhiri en doğal hakkı olarak görüyordu. Sessiz çoğunluğu temsil eden halk da bu dayatılmış adaletin farkındaydı. Teşhirin, "dıştan dayatılan, içten denetlenen"[21] bir faaliyet olduğunun bilincinde olan mutsuz/muhalif odaklar, gözyaşlarını içine akıtmaya ve (gönüllü ya da gönülsüz) bu ortama ayak uydurmaya mecbur kalıyor, neticede halktan bazıları gerçekten sevinip mutlu olurken, bazıları ise sevinme rolü yapmak

---

19 İmam Şafii ve Ahmed b. Hanbel gibi çağın önde gelen bazı İslam hukukçuları, cezanın alenen uygulanması ve infaz sonrası suçlunun teşhir edilmesini diğer insanların bakıp ibret alması ve suçun bir daha işlenmemesi bağlamında önemli görürler. Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", *DİA*, C. 17, İstanbul 1998, s. 391.

20 Misra, s. 50.

21 Foucault'nun konudan bağımsız olarak kullandığı bir ifade. Foucault, s. 229.

zorunda kalıyordu. Sevinme rolü, en çok Moğolların 13. yüzyıl başlarından itibaren İslam coğrafyasında inşa ettiği korku ortamında sergilenmiş olmalıdır. Anlatıldığına göre, 1258'de Bağdat'ı ele geçiren Moğollar Süleyman-Şah adlı bir emiri öldürüp kesik başını teşhir için Musul'a gönderdikleri vakit Musul hâkimi Bedreddin Lu'lu, dost olduğu bu emirin öldürülmesine çok üzülmüş, ancak Moğolların korkusundan bu kelleyi asmak suretiyle teşhir etmek zorunda kalmıştı.[22] Keza Hülagu'nun oğlu Aşmot, Silvan şehrini kuşattığında kendisine direnen şehrin hâkimi el-Melikü'l Kâmil Nasırüdddin'i yakalayıp öldürmüş; kesik başının Müslümanların meskûn oldukları Halep ve Dımaşk'ta dolaştırılmasını emretmişti.[23] Kâfir bir toplumun işgaline karşı onurlu bir mücadele sergilerken vahşice öldürülen dindaşlarının (Melikü'l Kâmil) kesik başıyla öz şehirlerinde kutlama yapmaya zorlanan, kendi yazgısıyla sarhoş olmuş Müslüman bir halk hangi ruh hali içinde olabilir?

Ortaçağ tarih anlatısında siyaseten kelle alma ve teşhir geleneğinin, adaletten çok yönetim sistemi (monarşizm) ile ilgili olduğu açıktır. Doğu'da ve Batı'da "kendisini her türlü adaletin kaynağı olarak gören"[24] donuk duygulara sahip hükümdar profili, kuşkusuz çağın baskın monarşik anlayışının derin detaylarla resmettiği hâkim bir portreydi. Hükümdarların mutlak otoritesine yan gözle bakmaya cesaret eden herkes, (hatta gerçekte böyle bir şey yapmamış olsa bile) bu tür bir iftira ile yüzleşmek zorunda kalan her bahtsız, cezanın suç, işkence ve ölüm üzerindeki göz alıcı tahakkümünün ana malzemesi olmaktan kurtulamamıştır. Örfi hukukun, cezanın sınırlarıyla ilgili meydana getirdiği müphemlik, suçun

22 Cüveynî, s. 595-596.
23 İbn Kesir, XIII, s. 381.
24 Foucault, s. 360.

tanımı ve mahiyetinden ziyade cezai müeyyidenin geciktirilmeden uygulanmasını öncelemiş; bu anlayışın biçimlendirdiği bir adalet sisteminde hükümdarlar, kendini sadece "adalet dağıtan" değil "herkese hak ettiği kadar adalet dağıtan" bir pozisyonda görmeye başlamıştır. Bu yönüyle dönemin hükümdarlarının adalet kavramına bakışının ilkesel olmaktan çok ülküsel olduğu söylenebilir. Foucault, suç ve ceza arasındaki restleşmede hükümdarın yerini şöyle tayin etmektedir: "bir suçun canavarlığı, aynı zamanda hükümdara meydan okumanın şiddetidir; işte bundan ötürü hükümdarın bu canavarlığı aşmaya, ona egemen olmaya, onu bir aşırılıkla iptal ederek ona üste gelmeye yönelik bir işlevi olan karşılığı harekete geçirecektir."[25] N. Machiavelli daha cüretkâr bir ifadeyle son noktayı koyuyor: "[bir hükümdar için] ikisinden birini tercih etmek gerekirse sevilmekten ziyade korkulmak daha güvenilirdir."[26]

Suçlu ilan edilen kişiyi hunharca cezalandırarak suç işlemek ve suçlu olmak, bir başka ifadeyle taammüden adam öldürmek... Bu, Ortaçağ saraylarında tahtı işgal eden kişiler ve onların perde gerisindeki gizemli paydaşlarınca çok umursanan bir itham sayılmaz. Çağın öngördüğü egemenlik anlayışı çerçevesinde "iktidar olmanın", sınırsız yetkisiyle kuşatılan Ortaçağ hükümdarlarının "siyaseten" işledikleri kıtallerde, yapılan işi şer'i hukuka uygun göstermek gibi bir çabaları genellikle olmamıştır. Mevcut yönetim zihniyeti içinde hükümdarları "adil bir zalim" olmaya zorlayan ve (şer'i hukukun tersine) yukarıdan aşağıya bir adalet anlayışını öngören örfi hukuk, hükümdarlara bu noktada istedikleri cinayeti meşru gösterme gibi olağanüstü cazip avantajlar

25 Foucault, s. 69.

26 Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, (çev. Gaye Demircioğlu-Ayşe Çavdar), İstanbul 2017, s. 76.

sağlıyordu. Bu sebeple vahşi bir asalet tutkusunun taciz ettiği aristokrat sınıf nezdinde örfi hukuk, "adalet dağıtan yasalar bütünü" olmaktan çok doğuştan soyluluğun kazandırdığı hakların genel bir toplamı gibi görülüyor olmalıydı. İktidar odakları, kendi menfaatleri ekseninde "neyin suç olduğuna karar verirken" örfi hukukun kendilerine tanıdığı sınırsız imtiyazı sömürerek bir anlamda kendi suçlusunu imal eden sistemin bir dişlisi haline geliyor; acı bir ölümle infaz edilmek için "suçlu olmak" değil "suçlanmış olmak" çoğu zaman yeterli görülüyordu.[27] Böylece, suçun tanımsızlığı karşısında onunla rekabet edercesine derinleşen cezanın istikametsizliği, kelle almayı sıradanlaştırıyor; olağan ve günlük bir rutin haline dönüştürüyordu. Bu gibi hallerde genellikle at izi, it izine karışıyor; adalet susuyor, hiyerarşi konuşuyordu.

Dahası da var. İktidar bloğu, bazı hallerde halkın sevinç veya hüzün duygularını manipüle etme yetkisini de kendinde görebiliyor; vasıfsız kitlelere, husule gelen neticelere sevinme veya üzülmeme direktifleri verebiliyordu. Birçok Ortaçağ hükümdarının nezdinde gerçek itaat, sadece kendi siyasi ideolojisini değil, duygusal coşku/üzüntülerini de benimsemek şeklinde anlaşılıyor olmalıydı. Öyle ki bazı hallerde halkın ne zaman sevineceği, neye üzüleceği talimat halinde kendilerine ulaştırılıyordu. Mesela, 1215 yılında Abbâsî halifesi Nasır Lidinillah'a (1180-1225) isyan halinde olan Mengli adlı bir emir, hilafet orduları tarafından öldürülüp kesik başı Bağdat'a gönderildiğinde halka şehrin dışına çıkıp kesik başı "sevinçle karşılamaları" emredilmiş; tekmil halk kesik başı alıp şehre getirmek için sokaklara dökülmüştü.[28] Birkaç asır sonra Fatih Sultan Mehmed'in,

---

27 Müteakip sayfalarda durumu örnekleyen çok sayıda vaka verilecektir.

28 Hikâyenin aktarıcısı, "o gün Bağdat'da muazzam bir gün yaşandı" dedikten sonra ekler: "Ancak daha kutlamalar tamamlanmadan

(1451-1481) öldürttüğü veziri Çandarlı Halil Paşa'nın yasını tutan akrabalarına hitaben "yarın gelip benim huzurumda yas tutsunlar" diyerek onları örtülü şekilde tehdit ettiği söylenir.[29] Ateşin düştüğü yeri yakmasına bile müsamaha göstermeyen bu yaklaşım, "iktidarların duyguya ilkesiz ve doğrudan müdahalesi" olarak değerlendirilebilir. İktidar istediği zaman, onun yönelimleriyle, uzak hedefleriyle çakışmayan, disipline edilmiş bir hissiyat...

Kazanan taraf açısından tüm roller bununla sınırlı değildi. Zamanın ruhu, bazı durumlarda muktedir ve galip olana hem doğrudan sebep olma hem de ortaya çıkan sonuca üzülmek hatta ağlamak gibi tamamen çelişkili refleksler verdirebiliyordu. Bu gibi hallerde zafer kazanmanın doyumsuz sevinci ile bir dostu, akrabayı veya yakını kaybetmenin dayanılmaz ıstırabı gönüllerde çatışıyor; egemenlik mücadelesi için çarpışanlar, kendi elleriyle boğazladıkları adamların soluk benizli kesik başları önünde gözyaşlarına hâkim olamıyordu. Siyaseten baş keserek öldürmeyle neticelenen egemenlik mücadelelerini aktaran bazı kaynaklarda satır arasına gizlenmiş diyaloglar, "hem öldüren hem de yasını tutan" hükümdar profilinin bu çelişkili ruh hallerini göstermesi bakımından ilginçtir. Mesela 762 yılında Abbâsî halifesi Mansur'un (754-775), kardeşi İbrahim'i öldürdükten sonra kesik başı önünde gözyaşı döktüğü ve "Vallahi, ben bunun böyle olmasını istemiyordum. Ey İbrahim, ikimiz birbirimizle imtihan edildik" dediği rivayet edilir.[30] Aynı şekilde 813 yılında Harun Reşid'in iki oğlu Emin ile Me'mûn arasındaki iktidar mücadelesinin de böyle bir akıbetle sona erdiği, Emin'in

---

Halifenin oğlunun öldüğü haberi gelince kutlamalar yarın kaldı" İbnü'l Esir, XII, s. 263-265. Ayrıca bk. İbn Kesir, XIII, s. 170.

29 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara 1988, s. 79-80.

30 İbnü'l Esir, V, s. 461; İbn Kesir, X, s. 162.

kesik başı önüne koyulduğunda Me'mûn'un yaptığından pişman olduğu söylenir.[31] Fetret Devri'ndeki mücadelenin galibi Mehmed Çelebi de 1413 senesinde kardeşinin başı kendisine getirildiğinde kendini tutamayarak gözyaşlarına boğulmuştur.[32] Böylece aynı kişinin şahsında şefkat ve ihtiras hisleri yer değiştirip durmuş; egemenlik mücadelelerinin acımasızlığı zamana direndikçe bu çelişkili ruh hali uzun müddet varlığını muhafaza etmiştir.

Zamanın en yaygın faaliyeti olan savaşlar, gövdelerle başlar arasındaki birlik ve bütünlüğün en azılı düşmanıydı. Döneme ruhunu veren hâkimiyet mücadeleleri, bu faaliyetler neticesinde belli oluyor; "atlıların kelleleri, yele tutulmuş bir ağacın yaprakları gibi yere dökülüyordu."[33] Mağlupların gövdesinden ayrılan başları zaferin en önemli ödülü haline geliyor; çoğu zaman harp meydanlarından geriye gövdelerinden ayrılmış kelle bakiyelerinden başka bir şey kalmıyordu. Öyle ki savaş meydanlarında "adım atacak yer bırakmayan"[34] kesik baş bakiyelerinden küçük tepecikler, kuleler veya piramitler inşa ediliyordu. (Bk. Görsel 16) Bir Ortaçağ müellifinin bu tür bir savaşı tanımlarken "bin kelle

---

31 Aksaraylı Kerimeddin Mahmud, *Müsamerat al-Ahyar (Selçukî Devletleri Tarihi),* (çev. M. Nuri Gençosman), Ankara 1943, s. 74-75. Bununla birlikte detayları farklı anlatan kaynaklar vardır. Mesela Abu'l Farac, bu pişmanlıktan hiç bahsetmeyip Emin'in başının bir mızrağa saplanarak Bağdat'da teşhir edildiğini yazmaktadır. Aynı şekilde hem İbnü'l Esir hem de Ibn Kesir Me'mûn'un, kardeşinin kesik başını gördüğünde secdeye kapandığını, hatta Emin için yazılan bir mersiyeyi dahi hoş karşılamadığını söylerler. Krş. Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi,* (çev. Ö. Rıza Doğrul), C. I, Ankara 1999, s. 215; İbnü'l Esir, VI, s. 252-253; İbn Kesir, X, s. 411.

32 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* C. I, İstanbul 1971, s. 166.

33 Firdevsî'nin *Şahnâme*'sinde muhtelif vesilelerle savaş anını tasvir eden ifadeler. Firdevsî, *Şahnâme,* (çev. Necati Lugal), İstanbul 2009, s. 823.

34 Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî, *Bezm u Rezm,* (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s. 377.

bir akçeye"[35] şeklindeki söylemi (mecazî bir ifade olsa dahi) bu tür çatışmaların birer baş kesme yarışına dönüştüğünü göstermesi bakımından dikkate değer görünüyor. Başka bir müellif, savaş meydanlarındaki can pazarını, ceset dağlarını ve kelle tepelerini şöyle tanımlıyor: "Soylu atlar, dağ gibi yığılmış cesetler üzerinde yürümekte, ayakları kan çamuruyla kaplanmış... İnsan kelleleri, onların ürküp kişnemelerine sebep oluyor."[36]

Özellikle bozkır ulusların (Türk/Moğol) katı egemenlik anlayışı ve devlet nizamı adına öngördükleri acımasız veraset sistemi onların yayılma sahalarını bir kesik başlar mezarlığına dönüştürmüştür. Kaşgarlı Mahmud tarafından aktarılan şu dörtlük, savaşlarda baş kesmenin Türkler arasında kusursuz bir övünme vesilesi olduğunun göstergesi olmalıdır:

Öfkem geldi uğradım
Arslan gibi kükredim
Yiğitlerin başın doğradım
İmdi beni kim tutar?[37]

Ancak bozkır coğrafyasında kesik başlar, sadece egemenlik mücadelelerinin ödülü değil en olağan karşılaşmaların dahi doğal bir sonucu olabiliyordu. 10. yüzyılda Türk ülkelerini dolaşan İbn Fazlan, Türklerin en zararlıları, savaşçıları ve insan öldürmeye en düşkün olanları şeklinde tanımladığı Başkırtların bir adama rastladıklarında onun boynunu vurduklarını, bedenini bırakıp başını alıp götürdüklerini yazar.[38] Bu örnek, Ortaçağda oldukça ucuz olan ölümün, en sıradan

35 Şikârî, *Karamannâme, (Zamanın Kahramanı Karamanilerin Tarihi)*, (haz. Metin Sözen-Necdet Sakaoğlu), İstanbul 2005, s. 158.

36 Esterabâdî, s. 339.

37 Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügati't Türk Tercemesi*, C. I, (çev. Besim Atalay), Ankara 1985, s. 125.

38 İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, (haz. Ramazan Şeşen), Ankara 1975, s. 42.

karşılaşmalarda dahi baş kesme ile gerçekleşebileceğine işaret etmektedir.

Siyasi, askeri ve idari kadrolar için bu tür manzaraların sıradanlığını söylemeye bile gerek yok. Bu dönemde hükümdarların kendileri ve haremleri de dâhil saray halkı içindeki hiç kimse, başı ile gövdesi arasındaki bütünlükten emin olamamıştır. Saray içi fısıltı şebekesi, her kademedeki görevliyi sorgusuz-sualsiz ve zamansızca, bir celladın tüm gücüyle yukarı kaldırdığı keskin kılıcının gölgesi önüne sürükleyebiliyordu. Katı ve çoğu zaman ilkesellikten uzak egemenlik mücadeleleri, idarede yer kapma yarışları, mal ve para hırsı gibi etkenler, kesik baş almak ile kesik baş olmak arasındaki ince çizgiyi tayin ediyordu. Egemen olmak isteyen, duygularını bir tarafa bırakmak zorundaydı. İktidar olma hırsı, bazı hükümdar ve devlet adamlarını sadece duyguları değil insafı ve vicdanı dahi bir tarafa bırakmaya hazır bir ruh haline sokuyordu. Devletlerin tepesinde bedeninden ayrılmış o kadar baş vardı ki -bir hanedan üyesine ait olsa bile- bunların piyasası ve değeri oldukça düşüktü. Abbâsî halifesi Mu'tez (866-869) zamanında anlatılan bir anekdot bu gerçekliğe vurgulu bir gönderme yapar. Rivayete göre adı geçen halife, rakibi/selefi Mustain'in kellesi kendisine getirildiği sırada bir şiir okuyormuş ve adamlarına dönerek şöyle demiş: "Getirdiğiniz şeyi bir kenara bırakın şiirim bitince kalkıp bakarım."[39] Böylece iktidar olma yarışında ilke haline getirilen ilkesizlik, vicdanı törpüleyen etkisiyle bu mücadeleleri duygulardan arındırıyor; birçok hanedan üyesi, katil olup egemen olma ile adil olup saf dışı kalma arasındaki zor tercihte birinciyi seçmeye mecbur kalıyordu. Öyle ki bazen maktulün öz kardeş olması dahi bu umursamazlığa etki etmiyordu. Mesela Emevî halifesi Süleyman b.

39 Abu'l Farac, I, 237; İbnü'l Esir, VII, s. 147.

Yezid, 744 yılında kardeşi Velid'in kesik başı kendisine getirildiğinde ilk tepkisi "şunu yanımdan uzaklaştırın" demek olmuş; sonra da onun kesik başına bakıp "senin içki içen, ciddiyetsiz ve fasık biri olduğuna şahitlik ederim" diyerek sözlerini noktalamıştı.[40]

Soysuzlaşmış duygular, saray ve çevresinde daha acımasız bir kimlikle beliren ölümü sıradanlaştırıyordu. Geç dönemlere kadar saraylar ve özellikle hükümdar huzurları, çağrılmamış bir ölüme davetiye çıkaran ve her an kanlı bir mezbahaya dönüşebilen alanlardı. (Bk. Görsel 7) Öyle ki bazen hükümdarlar, gözleri önünde kesilen kelleleri, doğranan bedenleri izlemekten gocunmuyor; "bedenin, gayet açık bir şekilde hatırlatılan kasaplık biçimi içinde sonsuz parçalara bölünerek yok edilmesi seyir unsuruna ekleniyordu."[41] Mesela 838 yılında Abbâsî halifesi Mu'tasım (833-842), asi Babek el-Hürremî'nin kendi gözleri önünde sırasıyla önce elleri kesilmek, ardından kellesi koparılmak ve sonra karnı deşilmek suretiyle gerçekleşen infazını sağlam bir mide ile izleyebilmiş[42], bütün bunları Babek'in o güne kadar halka yaptığı zulümlerin[43] "âdil bir karşılığı" olarak yorumlamıştı. Aynı şekilde Halife Kâhir-Billâh (932-934) da asi komutanlarından Munis'in kendi gözleri önünde koyun gibi boğazlanmasını keyfekeder bir umursamazlıkla izlemişti.[44] İbnü'l Ezrak'ın

---

40 İbnü'l Esir, V, s. 241; İbn Kesir, X, s. 28-29. Abu'l Farac'ın kaydına göre Yezid, kesik başın yanına bir şarap çanağı koydurmuştu. Abu'l Farac, I, s. 197.

41 Foucault, s. 63.

42 Tabarî, *The History of al-Tabarî (Ta'rikh al-rusul wa 'l-muluk)*, vol. XXXIII, (İng. trc. C. E. Bosworth), New York 1991, s. 88; Mesûdî, *Muruc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul 2017, s. 398-399; İbnü'l Esir, VI, s. 416; İbn Kesir, X, s. 480.

43 İslam kaynaklarında Babek'in 250 binden fazla insanın ölümüne sebep olduğu söylenir. Bk. Tabarî, vol. XXXIII, s. 91; İbnü'l Esir, VI, s. 417.

44 Ebu Ali Ahmed b. Muhammed Miskeveyh, *Tecâribü'l Ümem*, C. I,

bir kaydına göre, 999 yılında Amid'de İbn Dimne adlı yerel bir yönetici, kızıyla evli olan Abdülberr adında bir adamın kafasını bizzat kızının gözleri önünde gövdesinden ayırmıştı.[45] 14. yüzyıl seyyahı İbn Battuta, Hint ülkesinde Gıyaseddin adında bir hükümdarın sarayında misafir olduğu sırada daha kan dondurucu bir manzaraya tanıklık etmiştir. Buna göre adı geçen hükümdar, huzuruna getirilen bir suçluya, karısı ve çocuklarıyla birlikte kelle kesme cezası verilmesini emretmiş; seyyah Battuta, bu manzaraya dayanamayıp yüzünü diğer tarafa çevirmek zorunda kalırken, hükümdar hiç oralı olmadığı gibi bir yandan yemek yemeye devam edebilmiştir.[46] Seyyah yaşadıklarını şöyle anlatır:

> "Bir gün ben solunda, kadı sağında olmak üzere hükümdarla [Sultan Gıyaseddin] beraber yemek yiyorduk. Yedi yaşındaki oğlu ve karısıyla bir tutsak çıkarıldı huzura. Hükümdar hemen eliyle işaret verdi. 'Uçurun onun kellesini!' diyerek. Sonra ekledi: 'Ve Zenü ve Piserü!' Bu söz, 'karısının da oğlunun da' demektir! Onların da boyunları vuruldu. Ben dayanamamış, gözlerimi çevirmiştim. Döndüğümde hepsinin başları yere atılmıştı."[47]

Kanlı infazı izleyemeye yüreği yetmeyen İbn Battuta, başka bir gün yine gözü önünde bu kez bir kol ve bacak kesme cezasının infazı söz konusu olduğunda bu vahşete şahit olmamak için kaçacak yer arar:

> "Bir gün yine bu hükümdarın yanındaydım. Bir kâfir getirildi. Adam anlamadığım bir şeyler söylüyordu. Ansızın bir grup cehennem zebanisi hançerlerine davrandılar. Tez davranıp kalktım, hükümdar hemen sordu; 'Nereye?'

(trc. Kıvameddin Burslan), Ankara 2016, s. 251.

45 İbnü'l Ezrak, *Tarih-i Meyyafarikin, (Mervânî Kürtleri Tarihi)*, C. I, (çev. M. Emin Bozarslan), İstanbul 1975, s. 94.

46 İbn Battuta, II, s. 859.

47 İbn Battuta, II, s. 859.

Cevap verdim; 'İkindiyi kılacağım' Beni anladı ve haince güldü. Biçarenin el ve ayaklarını kestirdi. Döndüğümde adam kanlar içinde kıvranıyordu."[48]

Seyyah, her iki vakada da suçlulara isnat edilen suçların mahiyetinden (esir ve gayrimüslim olmaları bir yana bırakılırsa) bahsetmiyor. Ancak onun bu gördükleri, Ortaçağda cezanın, suç üzerindeki göz alıcı tahakkümünün örneklerinden sadece birkaçıdır.

Ortaçağda baş keserek infaz uygulamalarını, sadece İslam devletleri ve coğrafyasına hapsetmek ya da doğrudan ve yalnızca İslam hukukuyla ilintili olduğunu düşünmek hatalı ve yanıltıcı bir yaklaşımdır. Antik ve Ortaçağda cezanın arkeolojisi irdelendiğinde Doğu'da ve Batı'da suçluların kahir ekseriyetle bu yöntemle cezalandırıldığı görülecektir. Baş keserek infaz ve teşhir bu yönüyle kültürel değil kültürlerarası bir gelenek, coğrafi değil coğrafyalar üstü bir uygulamadır. R. Janes'in belirttiği gibi, coğrafya ve kültürden bağımsız olarak "bir düşmanın kafasını alıp sergilemek, zaferin en yaygın şekilde dağıtılan işaretlerinden biriydi."[49] Bu çerçevede baş kesme cezası, Erken dönem Roma ve Bizans imparatorluklarında çok yaygın olarak uygulandığı gibi Kara Avrupa'sında geç dönemlere kadar cazibesini korumayı başardı. Dolayısıyla baş keserek infazın, Ortaçağda vahşi ya da uygar, dindar ya da seküler, göçebe veya yerleşik, Doğulu ya da Batılı tüm gruplar, toplumlar ve devletler için ortak bir cezalandırma biçimi olduğu söylenebilir. Aynı şekilde dini nitelikli savaşlarda da uygulama, Müslümanlar kadar Hristiyanlar tarafından da bir yıldırma, gözdağı verme ve cezalandırma aracı olarak kullanılmıştır. Mesela Haçlı seferlerine bizzat iştirak etmiş bir keşiş, 1099 senesinde

48 İbn Battuta, II, s. 859.

49 Janes, "Beheadings", s. 47, not 13.

Kudüs ele geçirildiği vakit Haçlı askerleri tarafından kadın-çocuk ayırt edilmeden 10 bin Müslümanın başının gövdesinden ayrıldığını itiraf ediyor.[50] Çağın egemen odaklarına bu şekilde davranma cüretini veren en önemli etken kuşkusuz, zamanın bu tür faaliyetlere sıradanlık elbisesi giydirmiş olan ruhuydu. Bu ruh, "insan kasaplığını"[51] Ortaçağ toplumlarının gözünde bayağılaştırıyor; bunu suç ile ceza arasındaki hesaplaşmanın doğal bir tezahürü ve adil sonucu olarak sunuyordu.

Bir hususa daha dikkat çekmek gerekir ki, kesik başlar ve bunlarla ilgili gaddarca görülebilecek bütün bu uygulamalar Ortaçağ insanının icat ettiği şeyler değil, önceki toplumlardan devralıp kendi siyasi, toplumsal ve kültürel şartları ekseninde güncelledikleri arkaik geleneklerdi. Ninova'da (günümüz Irak'ı) keşfedilen MÖ. 7. yüzyıla tarihlenen levhalar, Güney Mezopotamya'da düşmanların toplu halde kafalarının kesildiği Asur askeri harekâtını tasvir etmektedir.[52] (Bk. Görsel 1) Antik dönem tarihçisi Herodot'un eserinde yer alan baş kesme ve teşhir etme ile ilgili sıra dışı örnekler de kökleri antik çağlara uzanan çok sayıda kesik baş hadisesi, kelle alma ve sonrasında gerçekleştirilen uygulamaların kadim geçmişine işaret etmektedir.[53] Aynı şekilde Roma İmparatorluğu döneminde bu yöntem, suçlulara reva görülen "basit, yaygın, ağırlaştırılmamış ama onurlu bir ceza biçimi" olarak algılanmıştır.[54] Dolayısıyla Roma vatandaşları

---

50 Fulcherius Carnotensis, *Kutsal Toprakları Kurtarmak: Kudüs Seferi*, (çev. İ. Bihter Barlas), İstanbul 2009, s. 104; Misra, s. 92.

51 H. Rahmi Gürpınar'ın Kesik Baş romanında geçen bir ifade. Bk. H. Rahmi Gürpınar, *Kesik Baş (Zabıta Romanı)*, (haz. E. Gürsoy Naskali), Ankara 2021, s. 191.

52 Janes, "Beheadings", s. 47, not 13; Misra, s. 7.

53 Bk. Herodotos, *Tarih*, (çev. Müntekim Ökmen), İstanbul 2013, s. 252, 337.

54 Shedd, s. 59-61; Misra, s. 8-9, 115.

nezdinde kopmuş bir kafa, -Ortaçağ toplumlarında olduğu gibi- ortak anlamlar yüklenmiş bir meta ve olağan bir manzara olarak zihinlere kodlanmıştır.

Bu noktaya gelmişken önemli bir hususa daha dikkat çekelim. Tarihsel anlatılarda "çağ" adı altında yapılan dönemlendirmeler, modern insanın siyasi gelişmeleri merkeze alarak oluşturduğu yapay sınırları yansıtır. Ortaçağda yaşayan bir insan yaşadığı zamanın, uzak gelecekteki insanlar tarafından bir çağın ortası olarak tanımlanacağını, rastlantısal ve keyfi bir kronolojiye hapsedileceğini nasıl bilebilirdi ki? Mesele, sınırlar üzerinden bir çağ inşa etmekse tarihteki her durum, tutum ve uygulama için zamansal sınırları farklı birçok çağ oluşturulabilir. Tarih, politik olaylar üzerinden değil de örneğin "kesik baş ve teşhir uygulamaları" açısından bir dönemlendirmeye tabi tutulsa, eylemsel ve algısal benzerlikler sebebiyle böyle bir dönemin antik çağlardan başlayıp 20. yüzyıl başlarına kadar sürmesi gerekecektir. Dolayısıyla bu metinde konu özelinde kullanılan Ortaçağ kavramı zamansal bir sınıra işaret etmekle birlikte, baş kesme ve teşhir konusunun düşünsel ve eylemsel tek biçimliliği bu zamanın sınırlarını geriye ve ileriye doğru aşmaya zorlamaktadır.

Aşağıda anlatılan baş kesme ve teşhir ile ilgili birbirinden farklı zaman ve mekânlarda gerçekleşen bütün hadiseler, doğal olarak modern insana acımasız, hatta vahşice gelecektir. Yukarıda giriş mahiyetinde yazılanların amacı, bu eylemlerin vicdana, insanlığa, hukuka, demokrasiye uyup uymadığını değil "zamanın ruhuna" uyup uymadığını sorgulamak içindir. Gerçek olan şu ki bunlar, günümüzün sosyo-politik şartları ekseninde insancıl ve vicdani olmasa da belirli davranış biçimleriyle kuşatılmış, acı ve azap üzerinden terbiye edilmiş bir halk için çağın bir şekilde "olağan kıldığı" davranış biçimleridir. "Herkesin yaptığı bir işin (kötü, yanlış ve

gayri insani olsa dahi) normalleşmesi ve sıradanlaşması" yönündeki genel ilke bu çağın da kitle psikolojisini biçimlendirmeyi başarmıştır. Bu keyfiyet, sadece baş kesme ve teşhir için değil zamanın küresel ruhu içinde yaygınlaşmış her eylem ve uygulama için söz konusudur. Mesela kölelik sistemi, günümüzde yüz karası bir uygulama olarak değerlendirilir. Ancak kendini cumhuriyetçi ve demokratik olarak tanımlayan devletler de dâhil olmak üzere (Roma Cumhuriyeti, Antik Yunan devletleri vs.) tüm Eski Çağ ve Ortaçağ yönetim sistemlerinde doymaz bir iştahla uygulanmıştır. Demek ki bir uygulama veya geleneği, çağdışı ya da modern, insanlık dışı ya da insancıl, makul ya da acımasız gösteren uygulamanın kendisi değil çağın kendi ruhu ekseninde ona biçtiği değerdir. Aksi halde Aristotales'in, demokrat zihninde yuvalanan "[...] apaçık, doğadan bazıları özgür bazılarıysa köledir ve bunlar için kölelik etmek hem doğru hem de uygundur"[55] şeklindeki düşüncesini nasıl izah edebiliriz?

55 Aristoteles, *Politika,* (çev. Mete Tunçay), İstanbul 1975, s. 14.

I SEBEPLER

"Dikkat edersen, beyler yanan ateş gibidir.
Kafa tutanın kafasını koparır"
(Yusuf Has Hacib)[*]

Başı olmayan bir insan gövdesi ve yanı başında uzanan, gövdesiz bir insan başı... Korku ve ibretle irkilmiş gözleri kamaştıran; ışıltılı yüzeyinde "inciden damlalar oluşturulmuş"[2] keskin bir kılıç ve akan kanlarla kırmızıya boyanmış duru bir zemin... Günümüz insanı böylesi bir görüntüyü ancak psikopat bir katilin işlediği cinayet vakalarında görebilir, daha doğrusu belki bir vahşet haberi olarak dinler ama asla göremez. Modern zamanda kesik bir baş, hararetli bir cinayet davasının konusu olabilirken Ortaçağ insanı için neredeyse her an her yerde karşılaşabileceği adi bir vaka, bazen kale burçlarında sallanan bir "ibret vesikası", bazen sokaktaki çocukların bir top gibi birbirlerine yuvarladıkları eğlence aracıdır. Suçu küçülten, cezayı genelleştiren, acıyı evrenselleştiren bir çağın toplumları için bütün bunlar olası, sıradan ve rahatlıkla öngörülebilir vakalardır. Hayat ile ölümün bu kadar iç içe geçtiği bir çağda -hangi sebeple gövdesinden ayrılmış olursa olsun- kesilerek teşhir edilen her bir baş, ölümün trajedisinden çok cezanın kahrediciliğini, dehşetin dayanılmazlığından ziyade adaletin şaşmazlığını, vahşetin iğrençliğinden ziyade ibretin kaçınılmazlığını temsil ediyor olmalıdır. Dolayısıyla ölümün, kendini çağa dayatan bu olağanüstü sıradanlığı içinde yoğrulan bir halk için bir sabah uyandığında şehrin yüksek bir mevkiinde asılmış,

---

[*] Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, (çev. R. Rahmeti Arat), C. II, Ankara 1959, s. 58.

2 Esterabâdî'nin kılıçla ilgili tasvirinde kullandığı bir ifade Esterabâdî, s. 135.

acı içinde sırıtan kesik bir baş görmek olağan bir günün doğal rutinlerden biri sayılır.

Ortaçağda kesik başlar ve teşhir uygulamasıyla ilgili sebep analizi yapmadan evvel meselenin doğru anlaşılması için dönemin kriminal haritasının çıkarılması, suç, suçlu ve ceza kavramlarının tanımlanması ve bunlar arasındaki ilişkinin mahiyetinin tespit edilmesi gerekir. Hemen ifade etmek gerekir ki bu üç kavram, her çağda kendi döneminin sosyo-politik ve sosyo-kültürel ruhuyla şekillenen, zamansal ve bölgesel şartlara göre sıkça değişen, değişken bir yapıya sahiptir. Ortaçağda hangi toplumda, hangi eylem suç teşkil ediyordu ve kime suçlu deniyordu? Hangi faile hangi ceza verilmeliydi? Anlık gelişen hadiseler bir yana, suçlunun infazına kim karar veriyordu? Ortaçağın zamansal ve mekânsal sınırlarının evreni düşünüldüğünde bu sorulara açık, anlaşılır ve genelgeçer cevaplar vermek zordur. Çünkü bu durum çoğunlukla kavim, coğrafya, kültür, din ve zamana göre çeşitlilik arz ediyordu. Özellikle örfi hukukta suç tanımının zor seçilen silik parametreleri, cezanın cinsi, süresi ve şiddeti üzerinde belirleyici oluyordu. Bu dönemde suç ve ceza yelpazesi oldukça geniş olduğundan suçlunun nasıl bir ceza göreceği, nasıl öldürüleceği, nasıl teşhir edileceği dönemin şartlarına, suçlunun statüsüne ve işlediği (iddia edilen) suçun mahiyetine göre değişmekteydi.

Suç ve suçlu kavramının bu istikrarlı değişkenliğine karşılık yerleşik zihniyet ve algı, neredeyse her coğrafya ve toplumda infazın metodolojisi ile ilgili tek biçimlilikler inşa etmeyi başarmıştır. Buna göre suçlu, sadece ölümle değil ölümü bile ürküten zorlu ve azaplı bir öldürme metoduyla yüzleşmelidir. Çünkü cezanın caydırıcılığı, cezanın kendisi kadar önemlidir. Bu yönüyle Ortaçağda ceza, yaşama tutkusunun içine ustaca yerleştirilmiş bir ölüm korkusundan öte bir şey

değildir. Nitekim uygulanan bazı yöntemler, acının dayanılmazlığının her aşamasının kullanıldığına işaret ediyor. Kazığa oturtma, kaynar kazana atma, canlı canlı derisini yüzme, diri diri gömme veya yakma, kılıçla ortadan ikiye bölme gibi yöntemler Ortaçağa özgü derin bir azabı çağrıştıran ceza türevleridir. Kısacası, ölüm ile acının birbirine meydan okuyarak biçimlendirdiği bir korku psikolojisi inşa etmeyi hedefleyen dönemin ceza infaz anlayışı, bu amaca yönelik kendi özgün metotlarını üretmiş; böylece azaplı öldürme, Ortaçağ "ceza estetiğinin"[3] önemli bir parçası haline gelmiştir.

Baş keserek infaz, bu dönemde en yaygın azaplı öldürme biçimidir ve birçok toplumun belleğinde suçun görünür kiriyle işaretlenmiş "öteki"ye verilen kahredici bir ceza biçimi olarak kodlanmıştır. Meseleyi İslam toplumları özelinde ele alacak olursak, şer'i hükümler dışında uygulanan baş kesme cezalarının birçok değişkeni olduğu göze çarpmaktadır. Bunların başında devletin, hükümdarın ve örfi hukukun etkisi gelmektedir. Bu cezanın verilmesi ve uygulanmasında devletin ve onu temsil eden hükümdarın pozisyonu nedir? Bu soruya tatminkâr cevaplar üretebilmek için dönemin hükümdar profili ve onun şahsına tanımlanmış cezalandırma yetkilerini gözden geçirmek gerekir. Şayet söz konusu olan Müslüman bir hükümdar veya yöneticinin cezalandırma yetkisi ise İslam hukukunda bu salahiyet genellikle "ta'zir" ya da onu da içine alacak şekilde "siyaset-i şeriyye" kavramlarıyla ifade edilmiştir. Bir cezalandırma çeşidi olarak ta'zir, had ve cinayet suçları gibi sınırları şer'i hükümlerle belirlenmiş cezalar dışında, tanımlanmış bir cezası bulunmayan suçlar için miktarı ve uygulaması yönetici veya hâkimin takdirine bırakılmış yaptırımları ifade eden bir terimdir.

---

3 Foucault'nun kullandığı bir ifade s. 131.

Şer'an günah veya itaatsizlik olarak kabul edildiği halde, hakkında muayyen bir ceza tayin edilmemiş suç fiillerinin bu tür ceza kapsamına girdiği genel kabul görmüştür.[4]

Ta'zir yoluyla cezalandırmanın, suçun çeşidi ve mahiyeti açısından birçok tasnifi olmakla birlikte[5] siyaset-i şer'iyye ve örfi hukuk bağlamında düşünüldüğünde bu ceza uygulaması, kamu güvenliği ve toplumun genel menfaatleri aleyhine işlenen suçlarla ülkenin birlik ve bütünlüğünü bozucu, devletin hâkimiyeti, işleyişi ve güvenliğine karşı işlenen suçlar konusunda ulü'l emr'e (hükümdar/kanun koyucu/yönetici) muhtelif cezaları (sürgün, hapis, dayak, kürek cezası vs.) tayin etme hakkının tanınmasını öngörür.[6] 11. yüzyılın ünlü fakihi ve *Ahkâmü's Sultaniyye*'nin müellifi Maverdî (ö. 1058), bu ceza uygulamasını "faili ıslah etme, doğru yola getirme ve kötü işlerden uzaklaştırmaya yarayan ve kabahate göre takdir edilen bir ceza" şeklinde tanımladıktan sonra cezanın niteliği, kapsamı ve sınırları hakkında şunları yazar:

> "Ta'zir cezası devletin hakkı, idarenin varlığını kuvvetlendirmenin, kabul ettirmenin bir hükmüdür. İnsanların hakkına ait ceza değildir. İdare makamını işgal eden, işleri yürüten şahıslar, affetme ve ta'zir cezası verme seçeneklerinden hangisini uygun görürse onu uygular. [...] Cezaları infaz ederken ceza gören ölür veya bazı arızalar meydana gelirse diyet ve kısası olamaz. Ta'zir cezaları infaz edilirken suçluda bir takım ârazlar, ölüm ve saire zuhur ederse onun tazmini gerekir."[7]

---

4 Tuncay Başoğlu, "Ta'zir", *DİA*, C. 40, İstanbul 2011, s. 198.

5 Bk. İmam Ebu'l Hasan el-Maverdî, *el-Ahkâmü's Sultâniyye, (İslam'da Hilafet ve Devlet Hukuku)*, (çev. Ali Şafak), İstanbul 1976, s. 267-271; Başoğlu, "Ta'zir", *DİA*, C. 40, s. 200-202.

6 Başoğlu, "Ta'zir", *DİA*, C. 40, s. 199-202.

7 el-Maverdî, s. 267-270.

İslam hukukunda hükümdar ve yöneticilerine kamu yararı ve düzeni ekseninde ceza yetkisi tanıyan bir diğer kavram siyaset-i şeriyye'dir. Kısaca siyaset olarak da adlandırılan bu mefhum ulü'l emr'in, âlemin bekası ve nizamı, ümmetin maslahatı adına kamu hukuku alanında dinin genel ilkelerine ters düşmeyecek ilave düzenlemeler ve uygulamalar yapma yetkisini ifade etmektedir.[8] Daha ziyade hakkında vahiy inmemiş konu ve alanlara tahsis edilmiş olan bu yetki, devlet yönetim geleneğinde siyaset ve örfi geleneği yan yana getirmiş; üst sınırları dini hükümlerce belirlenmiş ilkelere aykırı olmamak kaydı şartıyla örfi hukukun içselleştirilmesine imkân tanımıştır. Baskın bir nizam-ı âlem ve kamu yararı idealinin şekillendirdiği bu yetki tanımı, devlet başkanları veya yöneticilere şer'i hukukun doğrudan hüküm bildirmediği konularla ilgili tasarruf yetkisi tanımaktadır.[9]

Anlaşılan odur ki İslam hukukunda ta'zir ve onu da içine alacak şekilde siyaset-i şeriyye, yönetici elitin şahsına tanımlanmış "mahfuz bir yetki" olmasına rağmen bu iki ceza türüyle ilgili salahiyetler sınırsız olmadığı gibi ön koşulsuz da değildir. Her şeyden evvel bu tür cezaların kamu yararı ve toplumsal adalet saikleriyle verilmesi ve daha da önemlisi temel dini hükümlere aykırılık teşkil etmemesi gerekmektedir. Bu yönüyle birçok Müslüman fakih, ta'zir cezasını kamu düzenini sağlama ve suçluyu suçtan caydırma amacıyla yönetici tabakanın, "şer'i nasları göz önünde bulundurmak kaydıyla" kendi takdir yetkisiyle karar verebileceği bir ceza uygulaması olarak görmektedir. Ayrıca hem ta'zir hem de siyaset-i şeriyye ekseninde öngörülen cezaların had ve kısas cezalarından daha ağır olmaması gerektiği hususu,

---

8 H. Yunus Apaydın, "Siyaset-i Şer'iyye", *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 299.

9 Apaydın, "Siyaset-i Şer'iyye", *DİA*, C. 37, s. 300-301.

Müslüman fakihlerin çoğunun mutabık kaldığı noktadır. Onlara göre, bu tür cezalar uygulanırken bir yandan önleyicilik ve ıslah edicilik kuralı gözetilirken diğer yandan kastı aşan bir zarar vermemeye dikkat edilmesi gerekir. Bu durum, hükümdar veya yöneticilerin bu yetkiler kapsamında bir kişiye ölüm cezası (konumuz özelinde söyleyecek olursak baş kesme cezası) verip veremeyeceği sorusunu gündeme getirmektedir.[10] Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere Maverdî, "Cezaları infaz ederken, ceza gören ölür veya bazı arızalar meydana gelirse diyet ve kısası olamaz" şeklindeki ifadesiyle aslında bu cezaların öldürme kastıyla icra edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Müellifin, baş keserek infazı da içeren ölüm cezalarını bu yetki çerçevesine dâhil etmemiş olması bir diğer önemli ayrıntıdır. Çağın fıkıh bilginlerinin altını kırmızıyla çizdikleri bu ön şartlara rağmen baş kesme cezalarının çoğunun şer'an değil siyaseten hükmedilmiş cezalar olduğunu görmek şaşırtıcıdır. Örfi hukuku besleyen bu iki yetki alanı, özellikle siyasi ve ideolojik çatışmaların baskın olduğu zamanlarda hükümdarların bazı hukuk dışı uygulamalarını meşrulaştırma amacıyla suistimal edilebilmiştir.

Ortaçağda siyasetnâme tarzında kaleme alınmış eserlerde de ideal hükümdar kimliğine belirli aralıklarla vurgu yapılarak

---

10 Genel temayül, ta'zir ve siyaset-i şeriyye kapsamında yöneticilere tanımlanan cezalandırma yetkisinin suçluya işkence etme ve hayatına son verme amacı taşımaması yönünde olmakla birlikte bu tür cezalandırmalarda ulü'l emr'in ölüm cezası ya da sair bedensel cezalar verebilme yetkisiyle ilgili mezhepler arasında görüş ayrılıkları vardır. Şafii fakihlerin çoğu ölüm cezalarının had ve kısasla sınırlı olduğunu ve ta'zir kapsamında ölüm cezasının verilemeyeceğini savunurken bazı Maliki ve Hanbeli fakihler casusluk, zındıklık ve bi'datı yayma gibi suçlar söz konusu olduğunda ta'zir kapsamında ölüm cezası verilebileceğini düşünür. Bazı Hanefi âlimler ise topluma zararı dokunan, tekerrür eden ve başka türlü engellenemeyecek suçlar mevzubahis olduğunda ta'zir yoluyla ölüm cezası verilebileceğini savunmuşlardır. Bk. Başoğlu, "Ta'zir", *DİA,* C. 40, s. 201.

onun ceza yetkileri ve sınırları tartışılmıştır. Birer ceza hukuku teorisyeni olmasalar da idari teamül noktasında derinleşmiş uzmanlar olarak siyasetnâme yazarları, çağın belleğinde ülküselleşmiş hükümdar profili ve onun cezalandırma yetkisi hakkında önemli detaylar sunmuşlardır. 11. asır başlarında bu tür eserlerin ilk örneklerinden birini kaleme alan Ebu Mansur es-Seâlibî (ö. 1038), "bir düzen kurucu ve adalet icracısı" olarak hükümdarın gerekliliği ve meşruiyeti konusunda oldukça berrak bir zihin dünyasına sahiptir. "Eğer hükümdarlar olmasaydı insanlar birbirlerini yerlerdi" diyen müellif şöyle devam ediyor: "Hükümdarsız bir halk tıpkı ruhsuz bir beden gibi ahenkten uzak ve başıbozuktur. Yönetilenlerin yönetene olan ihtiyacı başın bedene olan ihtiyacı gibidir." Başka bir vesileyle "Hükümdara saygı; gösterene mükâfat, terk edene sıkıntı getiren bir yükümlülüktür"[11] şeklindeki sözleriyle hâkim otoriteye itaat konusunda kırmızı çizgilere sahip bir çağın yönetim anlayışını yansıtan Seâlibî, buna rağmen hükümdarların olumsuz bir durumla karşılaştıklarında saltanatını korumak için takınması gereken tavrı net şekilde dile getirir:

> "[...] hükümdarlar acı da olsa siyasetin gereğini yapmak, mülk ve memleketi konusunda son derece sakınımlı davranmak durumundadırlar. En yüksek mertebe ve en mühim mevki olan tahta göz dikilmesinden endişe ettikleri hiç kimseyi dost, ortak arkadaş veya sırdaş gibi telakki etmez, yanlarına almazlar. Akraba, kardeş veya çocuk kim olursa olsun yakarlar. Eğer saltanatlarına halel getireceğini hissediyorlarsa en yakınlarını dahi keserler."[12]

Benzer ifadeler, Nizamülmülk'ün *Siyasetnâme* adlı eserinde dile getirilmiş; hükümdarların mutlak otoritesi, ceza yetkisi

---

11 Ebu Mansur es-Seâlibî, *Hükümdarlık Sanatı (Adabu'l-Mulûk)*, (çev. Sait Aykut), İstanbul 1997, s. 33-34.

12 Seâlibî, s. 51-52.

ve adalet tasavvuru ile saltanatının bekası arasında doğrusal bir ilişki olduğu varsayılmıştır. Bilge vezirin çizdiği profile göre bir hükümdar, makbul işleri yerine getirenleri ödüllendirdiği gibi kendi selameti için "işlerine gösterdikleri ihtimamı artırmak", "suçluları suça tevessülden caydırmak" için suçlu olanları cezalandırmayı da bilmelidir.[13] Bir hükümdarı suç, ceza ve adalet döngüsünü kontrol edici baş figür olarak konumlandıran bu algının, sonraki asırlarda farklı bir coğrafya ve kültür ortamında baskın olduğunu görmek şaşırtıcıdır. Mesela Niccolo Machiavelli (ö. 1527), "[hükümdara] ceza korkusundan doğan bağlılık, korkunun sebepleri varlığını sürdürdüğü müddetçe asla kaybolmaz" şeklindeki sözleriyle hükümdarların suçluların cezalandırılması konusunda göstermeleri gereken hassasiyet ve ihtimama vurgu yapmaktadır.[14] Bu ifadelerden anlaşılıyor ki geç dönemlere kadar suç olgusu, yalın haliyle sadece hükümdarların kendisini tehdit eden bir eylem olmaktan ziyade devlet güvenliği ve toplumsal huzuru taciz eden bir tehlike olarak algılanmış; bu sebeple tüm coğrafyalarda suç ve suçlu, "kendini kusursuz bir adaleti tesis etmekle yükümlü gören" devlet modelinin toplumsal düzen önünde engel olarak gördükleri iki azılı düşman olarak tasvir edilmiştir. J. J. Rousseau'nun (ö. 1778) şu ifadesi bu düşüncenin 19. yüzyıla taşındığını göstermesi bağlamında değerlidir. "Devletin varlığı suçlunun varlığını reddeder, ikisinden biri yok olmalıdır."[15]

Görülüyor ki sadece Ortaçağ değil modern zamanlara kadar birçok coğrafyada devlet ve halk nezdinde suç kavramı, "sadece bir mikrop değil bulaşıcı bir mikrop" olarak

---

13 Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, (çev. M. Taha Ayar), İstanbul 2018, s. 189. Krş. M. Altay Köymen çevirisi, Ankara 2016, s. 109.

14 Machiavelli, s. 77.

15 J. J. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi (Siyaset Hukukunun İlkeleri)*, (çev. İsmail Yerguz), İstanbul 2008, s. 88; Ayrıca Foucault, s. 111.

algılanmış; devletin bekası ve halkın selameti önündeki en büyük engellerden biri sayılmıştır. Suçun, toplum hafızasından silinmesi ve yeni teşebbüslerin engellenmesi için suçlu üzerinden azaplı öldürme biçimleri yürürlüğe sokulmuş; bu işlerin yürütülmesinden devlet ve onu temsilen hükümdar baş sorumlu tutulmuştur.[16] Kural oldukça basittir: Hükümdarın mutlak otoritesi önünde bütün başlar eğilmeli, eğilmeyenler kesilmelidir. Nizamülmülk yine bir vesileyle şöyle diyor: "Herkes padişaha ait, padişahla ilgisi olan veya padişahın emrettiği şeyi yapmak zorundadır. Yoksa *boyun vurmak*, el ayak kesmek, hadım etmek gibi cezaları padişahın tedip için vermesi gerekir. Diğerlerine örnek olması için onları cezalandırmalıdır."[17] "Bir hükümdar hem hayvani hem de insani yönlerini ortaya çıkarmalıdır" diyen Machiavelli'ye göre ise: "eğer hükümdar iktidarını korumak istiyorsa her zaman iyi olmamayı öğrenmeli; sahip olduğu gücü gerektiği zaman iyi gerektiği zaman da kötü kullanmasını bilmelidir."[18]

Klasik dönem yönetim modelinin adalet sisteminde açtığı gedikler de tam olarak bu noktada başlar. Hangi çağda, hangi amaçla yapılmış olursa olsun, "yetkiyi kötüye kullanma" eyleminin kusursuz bir adalet idealiyle kesiştiği görülmemiş; özellikle İslam adalet anlayışı içinde şer'i hukuk bu konuda hiçbir cevaz vermemiştir. Bu gibi hallerde,

---

16 İslam hukukçularının çoğu, belli ağırlıktaki suçlarda devlete had ve kısas dışında ölüm cezası verme hakkı tanımışlar, ayrıca fikirlerinin propagandasını yapan bidatçının ve zındığın, düşman lehine casusluk yapan Müslümanın öldürülmesinin cevazını tartışmışlardır. Ancak bu durumun keyfilik ve zulme dönüşmesini engellemek için devlete genel bir takdir yetkisi tanımaktan imtina ederek suç çeşitleri üzerinde ölüm cezasını ayrı ayrı tartışmayı yeğlemişlerdir. Ali Bardakoğlu, "Ceza", *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, s. 474.

17 Nizamülmülk, (Köymen çev.), s. 61-62. Ayrıca bk. Kanat, s. 71.

18 Machiavelli, s. 71, 79.

"hukuksuzluğa görkemli bir adalet elbisesi giydiren" örfi hukuk bir ara formül olarak devreye sokulmuş; Ortaçağ hükümdarları, (coğrafya ve diğer aidiyetlerden bağımsız olarak) iç çekişmeler, entrikalar ve isyanlara karşı örfi hukuku bir zırh gibi kullanmayı öğrenmiştir. Böylece çağın baskın yönetim modeli olan monarşizm ile ona yardım ve yataklık eden örfi hukuk, Doğu'da ve Batı'da "kendisini her türlü adaletin kaynağı olarak gören"[19], "ne kadar acımasız olursa o kadar güçlenen"[20] "kendi kendisiyle sözleşme yapmış"[21] hükümdar profilinin mimarı olmuştur. Bazı Ortaçağ hükümdarlarının kendi ismi dışında kullandıkları "es-sultanu'l kâhir" (kahreden sultan) unvanı onların suçluyu/düşmanı cezalandırma yetkesiyle de alakalı olmalıdır. Ancak uzak hedefi "suçun bir daha işlenmesini engellemek" olan azaplı ölüm cezası, bazen hükümdarın ve/veya onu perde arkasında örgütleyen gizli ortaklarının örfi hukukla arsızlaşan keyfiliklerinin ana nesnesi olabilmiş; adaletin icrası adı altında yapılanlar, adaletin bizzat kendisini kemiren bir umursamazlıkla hayata geçirilebilmiştir. Ahmed el-Huzâî'nin 846 yılındaki infazı bu durumun bariz örneklerinden biri olarak karşımızda durmaktadır. Rivayete göre Huzâî'nin öldürülmesini hararetle isteyen Halife Vâsık-Billâh (842-847), "onun bunamış bir ihtiyar olduğunu ve ölümünün geciktirilmesini talep eden" baş kadı Ahmed b. Ebu Duad'ın sözlerini hiç umursamamış ve "böyle bir kâfirin vücudunu ortadan kaldırmak suretiyle ilâhî mükâfata nail olmayı umduğunu" söyleyerek celladın yardımıyla Huzâî'yi öldürmüştü.[22] Bununla da yetinmeyerek kendi

19 Foucault, s. 360.

20 Scott, s. 25.

21 Rousseau, s. 69.

22 İbnü'l Esir, VII, s. 27; Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Nasr el-Huzâî", *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 110.

kendine madalya veren bir general gibi bu olaydaki rolü sebebiyle "el-Muntakim min A'dâi Dînillah" (Allah'ın dininin düşmanlarından intikam alan) unvanını kendisine layık görmüş;[23] böylece yaptığı işe sevimli bir ad koyarak onu meşru gösterme çabası içine girmişti.

Monarşizmin açtığı yolda çoğu zaman kontrol dışı bir aygıt haline gelen bu "iktidarlılık hissi", daha da azarak bazen canavarca hislerle adam öldürmek için sudan bahaneler üretebilmiş; kelle kesme, suskun adalet ile konuşkan monarşi arasındaki mücadelenin yaygın neticesi haline gelmiştir. Mısır'da 17. asra tarihlenen *Binbir Gece Masalları* tarzında yazılmış bir eserde Abbâsî halifesi Hadi'nin (785-786), sırf çok sevdiği Gadır adlı cariyesiyle kendisinden sonra evlenme "ihtimali" sebebiyle kardeşi Harun Reşid'in kellesini uçurmayı düşündüğü anlatılır.[24] Bunun, geç dönemlere ait kurgusal bir anlatı olduğu ve bu sebeple dönemle ilgili zihniyet tasavvurları yapmak için yanıltıcı olduğu düşünülebilir. Ancak daha erken zamanlarda aynı derecede anlamsız gerekçelerle gerçekleşmiş baş kesme vakaları da vardır. Mesela 14. asırda İbn Battuta'nın aktardığı müessif bir hadise, örfi hukukun sağladığı yetkilerle bir ölüm makinesine dönüşebilen yöneticilerin baş kesmek için suç saydıkları bazı gerekçelerin olağanüstü abesliğine işaret eder. Buna göre Moğol soyundan olup Hint coğrafyasında egemen olan Hacı Kâvun adlı bir hanedan üyesi, Şabankare'ye geldiğinde kendisini karşılamakta geciktikleri için şehrin önde gelen şeyhlerinin hepsinin boyunlarını vurdurmuştu.[25] Yazılı hukuku hiçe sayan bu tür şahsi uygulamalar, monarşik sistemlerin

23 Uyar, s. 93.

24 Muhammed b. Diyâb el-Etlidî, *Abbâsî Geceleri*, (çev. Erkan Avşar), İstanbul 2005, s. 66-68. Halife sarhoşken bu kararı almış, daha sonra vazgeçip kardeşinin kendisine sağ şekilde getirilmesini emretmişti. *Aynı Yer.*

25 İbn Battuta, II, s. 671.

müphemliğinde suçun tanımsızlığına karşı cezanın teklifsizliğinin öne çıkarıldığının acıklı örnekleridir ve Ortaçağ adı verilen uzun zaman dilimi için birkaç örnekle sınırlı değildir.

Suçun niteliği ne olursa olsun, baş keserek öldürme çağın en gözde infaz usulüdür. Bir kez daha Foucault'nun geç Yeni Çağ dünyasıyla ilgili çizdiği tablonun Ortaçağ dünyası için de geçerli olduğuna şahit oluyoruz: "Klasik dönem boyunca bedeni, iktidarın nesnesi ve hedefi olarak keşfeden" güç odaklarının elinde "düşünülebilecek tüm suçlar, 'bütün hastalıklara aynı ilacı veren bir hekim gibi' olabilecek en tekdüze şekilde cezalandırılmaktadır."[26] Gerçekten baş kesme cezası, genellikle siyasi hadiseler, savaşlar, iktidar kavgaları ve bürokratik rekabet vesileyle gündeme gelmiş gibi görünse de dönemin kaynaklarında toplumsal, mezhepsel, eylemsel ve düşünsel sıra dışılıkları sebebiyle sokaklarda teşhir edilmiş çok sayıda kesik baş vakası kaydedilmiş olması bu tür cezalandırmanın apolitik bir yöntem olarak da sıklıkla kullanıldığına işaret etmektedir. Dahası, örfi hukukun istikrarlı belirsizliği, tarihte gaddarlıklarıyla nam salan kişilerle (Haccâc, Cengiz Han, Tuluy, Hülagu, Timur) kesişince bedensiz başlar kişi veya grup olmaktan çıkıp bir yığın haline dönüşmüştür. Böylece sanıldığından daha geniş bir evrende yaygın ve müşterek bir cezalandırma metodu olan baş keserek infaz, bazen birbirine hiç benzemeyen suçlarda dahi uygulanmıştır. Cezaları, birer toplumsal sözleşme, birer yazılı hukuk olmaktan çıkarıp bireysel ihtirasların ve anlık kararların emrine veren bu değişken (etken), kamu vicdanını ve sosyal adalet duygusunu doğal olarak yaralamış; kesik başlar üzerinden somut hale getirilen ancak halkın muhayyilesinde parça parça buharlaşmış olan adalet mefhumu, bu tür durumlarda işlerliğini ve anlamını yitiren bir niteliğe bürünmüştür.

---

26 Foucault, s. 145, 168.

Hafif suçları ağır şekilde cezalandıran halklardan biri, işlenmiş bir suça verilecek ceza ve türevlerini toplum belleğinde bir sözlü anayasa haline getirmiş olan Moğollardır. Had ve ceza konusunda oldukça katı olan Moğollarda büyük ve nitelikli suçlar bir yana, hırsızlık yapana dahi baş kesme ve teşhir cezası veriliyordu.[27] Aslında sadece Moğollar değil onlardan çok önceki diğer bozkır devletleri de hafif suçlara ağır cezalar verebiliyorlardı. Mesela Göktürk hükümdarı Bilge Kağan (717-734) zamanında hırsızlığa yeltenen bir kişi öldürülerek başı kesilmiştir.[28] *Binbir Gece Masalları*'nda yer alan bir hikâyede de Abbâsî halifesi Harun Reşid, hilafet sarayından değerli eşyalar çalan bir hırsızı bulduğunda başını kestireceğini kararlı şekilde dile getirmiştir.[29] Hırsızlık suçlarına işkenceli ölüm cezalarının verilmesi, Ortaçağ Batı toplumları arasında da görülen bir durumdur.[30] Foucault'nun şu cümlesi, tam bu noktada aynı çağın tüm toplumlarını kucaklayan küresel ruhu izah etmek adına karşılığını buluyor: "Ağır suçları önlemenin en iyi yolu, en hafif kabahatleri çok katı bir şekilde cezalandırmaktır."[31]

---

27 (1. Madde): "Bir görevli veya başka bir kimse yalnız başına veya başkalarının yardımıyla bir kimseyi soyar veya öldürürse, fail ve yardımcıların kafaları kesilir ve bu kafalar alenen teşhir edilir"

(5. Madde): "Kim deve, at, boynuzlu hayvan veya koyun çalarken bir adam öldürürse derhal kafası kesilir ve bu kafa alenen teşhir edilir. Bk. Curt Alinge, *Moğol Kanunları*, (çev. Coşkun Üçok), Ankara 1967, s. 193-194.

28 Ahmet Taşağıl, *Göktürkler*, C. III, Ankara 2004, s. 50. 10. asırda Türk ülkelerinde dolaşan İbn Fazlan, hırsızlık ve zina yapanların ikiye bölünerek öldürüldüklerini yazmaktadır. (İbn Fazlan, s. 57). Buna karşılık İslam hukukunda hırsızlık suçunun uzuvda kısas ile cezalandırılması öngörülmüştür. Krş. el-Mâide, 5/38.

29 Anonim, *Binbir Gece Masalları*, (Fransızcadan çev. A. Şerif Onaran), C. V, 1992, s. 264.

30 Mesela bk. Scott, s. 79-80.

31 Foucault, s. 376.

Basit suçlara bu şekilde en üst perdeden cezalar verilebilirken hükümdara veya bir emire suikast düzenleme gibi kabahatleri işleyenlere bu cezanın en feci şekliyle uygulanmasında şaşılacak bir şey yoktur. Suikast hadiseleri her şeyden evvel içinde ihaneti barındırır ve can sıkıcı bir güvensizlik ortamı oluşturur. Bu sebeple iktidar bloğu nezdinde sinir bozucu bu tür suçlar, ceza sisteminin en tavizsiz uygulamalarıyla karşılığını bulmuş; şiddetin tüm türevleri ve en yüksek tonuyla (genellikle baş keserek ve teşhir ederek) cezalandırılmıştır. Mesela Abbâsî halifesi Hadi'ye suikast girişiminde bulunan bir Hâricî, halifenin kurnazlığıyla bertaraf edilmiş ve hemen oracıkta bizzat halife tarafından kafası gövdesinden ayrılmıştır.[32] Çağın suikastlarla sabıkalı, sapkın grubu olarak görülen Bâtınîlerin üst düzey devlet adamlarına yönelik bu tür girişimleri de aynı şiddetle karşılık bulmuştur. Mesela 1113 yılında Selçukluların Musul valisi Mevdud'u hançerleyerek öldüren Bâtınî fedaisi, hemen olay yerinde yakalanıp kafası gövdesinden ayrılmış, bedeni ise ateşe verilmişti. Timurlu hükümdarı Ebu Said Mirza Han (1451-1469) da kardeşi Abdüllatif'e suikast düzenleyenleri yakalatıp önce idam ettirmiş, bilahare cesetlerini herkesin görebileceği bir yerde yaktırmıştı.[33] Bu tür girişimlerde niyet ile sonuç arasındaki ilişki umursanmıyor, başarısız suikast müteşebbisleri de olay yerinde aynı cezanın akıbetine maruz bırakılıyordu. Mesela, 1492 yılında Osmanlı hükümdarı II. Bayezid'e suikast girişiminde bulunan fakat muvaffak olamayan bir Kalenderî, olay yerinde başını bırakmak zorunda kalmıştı.[34] (Bk. Görsel 19)

---

32 el-Etlîdî, s. 65-66.

33 Hasan Aydın, *İbn Kalanisi, Hayatı ve Eserleri, "Zeylü Tarih-i Dımaşk" Tercümesi (s. 142-549)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016, s. 123; Kanat, s. 150.

34 Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, (çev. İsmail Erünsal), C. II, (Basım yeri ve tarihi yok) s. 394.

Ortaçağ ceza ve adalet anlayışı içerisinde acının, azabın veya şiddetin derecelendirildiği infaz uygulamaları da görülmektedir. Mesela kurallara (yasa) önkoşulsuz riayetin, yaşamın ve yaşamanın güvencesi olarak görüldüğü bozkır toplumlarında ölüm cezaları, infaz biçiminin hissettirdiği acının derecesine göre kategorize edilmiş, suçun mahiyetine göre kolay ve zor ölüm uygulamaları icra edilmiştir. Moğollar, bu konuda en kuralcı olan halktır. Onların yasalarına göre en acı verici infaz parçalanarak öldürülmedir. Bundan sonra kafası kesilerek öldürülme, bunun alt tabakasında ise boğularak öldürülme gelir.[35] Günümüz mantığıyla "en nihayetinde hepsi ölüm" diye itiraz edilebilir. Ancak modern öncesi toplumlarda bir kişiye verilen idam cezası sadece ölümün onun vücuduna erişmesinden ibaret görülmez. İnfaz sırasında gerçekleştirilen azap, işkence, eziyet gibi ek uygulamalarla acı ve zilletin tonu istenen şekilde derecelendirilebilir veya ayarlanabilir. Ayrıca infazın teşhir ve tahkir gibi ölüm sonrası boyutları da vardır. Ölüm cezası, bunlarla daha feci ve daha "ibret verici" bir kimliğe büründürülür; böylece sadece suçluya değil, suça da üst limitten bir ceza verilirdi. Bu şekilde aynı suçu işlemeye mütemayil potansiyel suçlular bu muameleden almaları gereken mesajı örtülü şekilde alırlardı.

Böylece Foucault'nun altını çizdiği gibi ceza, "temelde 'geleceğe yönelik' bir yaptırımdır ve başlıca işlevlerinden biri uyarmaktır. Yüzyıllardan beri cezalandırma hakkının meşrulaştırma noktalarından biri budur."[36] Buna rağmen aşırı cezacı yaklaşımın mutlak adalete eşdeğer olduğunu düşünmek yanıltıcı olabilir. Suç ile ceza arasındaki ilişki adalet terazisiyle dengelenmedikçe ceza sisteminin kendisi de bir suç haline gelebilmektedir. Belki de bu yüzden Ortaçağ yönetim

35 Bk. Alinge, s. 137.
36 Foucault, s. 115.

modelinde istikametini ve sınırlarını yitirmiş olan iktidarlılık hissi, kaybedene reva gördüğü orantısız cezalarla sürekli suç imal eden bir makine haline gelmiştir. J. J. Rousseau, "iyi yönetilen bir devlette az ceza verilir" diyor ve ekliyor: "bunun nedeni bağışlamaların çok olması değil suçun az olmasıdır."[37]

Meselenin bir diğer paradoksal boyutu cezanın "önleyicilik" iddiasıyla ilgili kendini gösterir. Ortaçağ'da kendini bariz şekilde hissettiren kesik baş enflasyonu, ilginç bir şekilde cezanın suçu önlediği/engellediği teorisine meydan okuyor. Bu dönemde ceza tanımının müphemliği ve süreksizliği, zamana ve mekâna göre kılık değiştiren yapısı, suçun arsız şekilde kristalize olmasına sebep olmuştur. Cezanın şiddeti ile suçun artışı arasındaki bu sıra dışı ilişkiyi fark etmiş görünen Ebu Mansur Seâlibî, Muaviye'den şöyle bir vecize aktarır: "En çok affetmesi gereken en fazla cezalandırma yetkisine sahip olandır"[38] Belki de Foucault'nun belirttiği gibi "bir ceza sistemini, yasadışılıkların hepsini yok etmeye yönelen değil de onları farklılaştırarak yönetmek için kurulan bir aygıt olarak anlamak"[39] en doğrusudur.

Suçluyu edilgen bir tavır içinde kalmaya zorlayan yerleşik düzen, onu bütün varlığı üzerinden imha etmek için, canı ve bedeni dışında malını da tahripkâr bir saldırının hedefi haline getirir. Bu gibi hallerde maktulden geriye kalanlara (tereke) ya devlet el koyar (müsadere) ya da halk barbarca talan eder (yağma). Her halükârda maktulün alt neslineye teselli olabilecek bir şey bırakılmamakta, suçluyla kan bağlarından dolayı onlar da dolaylı olarak cezalandırılmaktadır. Has Bey'i kafasını keserek öldüren Selçuklu hükümdarı Muhammed, aynı zamanda onun bütün mal varlığına

37 Rousseau, s. 89.
38 Seâlibî, s. 67.
39 Foucault, s. 109-110.

da el koymuştu.[40] Bazı vakalarda maktulün, müddeiler ve komplocular karşısındaki "tek başınalığını" perçinleyen ek tavırlar da yaşanmıştır. Mallarının bizzat kendi taraftarları ve halk tarafından yağmalanması. Öldürülen kişi bir halife dahi olsa sarayının halk ve askerler tarafından yağmalanması ihtimal dâhilindedir. Nitekim Abbâsî halifesi Muktedir, (908-932) asi askerler tarafından öldürüldüğünde bazı komutanlar hilafet sarayının yağmalanmaması için burada nöbet tutmak zorunda kalmışlardı.[41] Bir hükümdarın gözden çıkardığı bir devlet adamı öldürüldüğünde bu talan duygusu daha katmerli şekilde tezahür ediyordu. Harun adlı asi bir Abbâsî valisi, 933 senesinde infaz edildiği zaman onun kesik başını gören kendi askerleri ilk iş olarak evine saldırıp bütün mallarını yağmalamışlardı.[42] Aynı şekilde Muhammed Tapar (1105-1118), ünlü komutanlarından Ayaz'ın başını kestirdiğinde maktulün konağı önüne gelip sahipsiz zenginliğine çullananlar Ayaz'ın bizzat kendi askerleriydi.[43] Keza, Irak Selçuklu hükümdarı Mesud b. Muhammed Tapar (1134-1152) tarafından öldürülerek kesik başı askerleri üzerine fırlatılan Rey valisi Abbas'ın evi de şehir halkı tarafından hunharca yağmalanmıştı.[44] İlhanlı veziri Reşîdüddin de öldürüldüğünde muazzam serveti yağma edilmiş; Çandarlı Halil'in tüm zenginliğine ise devlet el koymuştu.[45] Böylece üst düzey bir bürokrat ya da komutanın feci şekilde ölümü, (kendi maiyetinden dahi olsa) fırsatçı gruplara yağma

40 İbnü'l Esir, XI, s. 144.

41 Bk. İbn Kesir, XI, s. 297.

42 İbnü'l Esir, VIII, s. 241.

43 el-Bondarî, *Zübdatü'n Nusra ve Nuhbetü'l Usra, (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, (çev. Kıvameddin Burslan), Ankara 1943 s. 93; İbnü'l Esir, X, s. 314-315.

44 İbnü'l Esir, XI, s. 109; İbn Kesir, XII, s. 407.

45 Bk. Osman Gazi Özgüdenli, "Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî" *DİA*, C. 35, İstanbul 2008, s. 20; Uzunçarşılı, s. 83, 91.

kapısının açılması için eşsiz bir fırsat sunuyor; maktulün tüm zenginliği, sadakat yoksunu ölü soyucular tarafından doymak bilmez bir talan duygusuyla kısa süre içinde hiç ediliyordu.

Bu genel değerlendirmeler ışığında dönemin suç ve ceza yapılanması hakkında şunlar söylenebilir: Her dönemde olduğu gibi Ortaçağ'da da suç, cezanın varlık sebebidir ve suçun artışı cezayı da aynı doğrusal gelişime zorlamıştır. Ancak bu iki kavram arasındaki gelişim çizgisi doğrusal olmakla birlikte türdeş değildir. Bu dönemde suç tanımı, iflah olmaz bir çeşitlilik arz ederken toplumsal adalet noktasındaki kırmızı çizgiler, ceza evriminin dikkat çekici tek biçimliliklerini inşa etmiş; baş keserek öldürmeyi, asi/sapkın bir bedenin ibretlik cezası olarak gören toplum modeli için en adil ceza saymıştır.[46] Kaynaklara yansıyan uygulama örnekleri, bu cezanın rastlantısal ve tekdüze amaçlara matuf olmaktan ziyade yıldırma, bir işe ikna ve icbar etme, gözdağı verme, kitlesel psikolojiye ayar çekme, yandaş algılar üretme, dolaylı/dolaysız mesajlar verme gibi amaçlara yönelik icra edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla baş kesme ve teşhir uygulamasını oldukça geniş bir coğrafyada geç zamanlara kadar[47] popüler bir ceza türü olarak ön plana çıkaran gerekçeler farklı başlıklar altında kategorize edilmelidir.

---

46 M. Foucault, suç ve toplum arasındaki ilişkiyi şöyle formüle ediyor: "En küçük suç bile toplumun tümüne saldırıdır ve toplumun tümü -suçlu da dâhil- en küçük cezanın içinde bile mevcuttur." Foucault, s. 110.

47 1791 yılına tarihlenen Fransız Ceza Kanununda şöyle bir madde yer alıyordu: "Her ölüm mahkûmunun kafası kesilir." (Foucault, s. 14). Gelenek, geç zamanlara kadar Osmanlılar nezdinde de sürdürülmüş; bir Osmanlı komutanı olan Müşir Mehmed Ali Paşa, 1878 yılında Kosova'ya bağlı Yakova kasabasında öldürüldüğünde başı kesilmiş ve bir sırığın ucuna geçirilerek tantanalı şekilde dolaştırılmıştır. Kemal Beydilli, "Müşir Mehmed Ali Paşa", *DİA*, C. Ek-2, Ankara 2019, s. 219.

Psikolojik Üstünlük ve Propaganda

Ortaçağ savaş geleneği ve mücadele anlayışında cenk meydanlarında elde edilen bir zaferden sonra düşmanın bedeninden ayrılmış başlarını dosta-düşmana gösterme, psikolojik harp aşamasının en önemli ritüelidir. R. Janes'in altını çizdiği gibi, klasik dönemde "bir düşmanın kafasını alıp sergilemek, en yaygın şekilde dağıtılan zafer işaretlerinden biri" olmuştur.[48] Düşman her ne kadar öldürülerek etkisiz hale getirilmişse de onu bertaraf etmiş olmanın sağladığı kıvancı doyasıya hissetmek ve hissettirmek için başı bedeninden ayrılmış, böylece kesik baş zaferin en belirgin nişanesi olarak görülmüştür. Kesik başların bir özne olmaktan çıkıp bir meta hatta bir yığın haline geldiği savaş meydanları, tüm zamanlarda bu geleneğin hassas şekilde hayata geçirildiği alanlardır. Öyle ki çoğu zaman düşmanın kellesini almak ve teşhir etmek, onu öldürmüş olmaktan daha baskın bir ego haline gelmiştir. Dolayısıyla kesik baş teşhiri, savaşta elde edilen zaferin ışıltılarının taraftar kitleler arasında cömertçe saçılması etkinliğinden ibarettir ve bu yönüyle açıkça bir psikolojik üstünlük ve propaganda aygıtı olarak kullanılmıştır.

Baş kesme ve teşhir etme, aynı zamanda rakibi ve muhalifleri yıldırmak veya bir işe mecbur etmek için uygulanan en etkili yöntemdir. Bu sebeple kesik başlar, bazen düşman veya rakip tarafa karşı psikolojik bir baskı aracı olarak kullanılır, bunun üzerinden karşı taraf bir şeyi yapmaya/yapmamaya ikna edilirdi. Bu noktada kullanılan en yaygın yöntem, rakip bir komutan veya liderin başının kesilerek (onun) askerlerine gösterilmesi hatta bazen daha kaba bir

48 Janes, "Beheadings", s. 47; Misra, s. 37.

şekilde onların üzerine fırlatılması şeklinde gerçekleşiyordu.[49] Bu manzara doğal olarak askerlerde dehşet ve korku hissini harekete geçiriyor; onların panik içinde sağa sola kaçışmalarına sebep oluyordu. Böylece taraftarların tarafgirliği, kendi değerleri üzerinden törpüleniyor; beklenmedik bir dehşet manzarası üzerinden algılar tersine çevrilmeye çalışılıyordu. 934 yılında halifeye karşı mücadeleye girişen Abbâsîlerin muhteris Kûfe valisi, merkez ordusu tarafından yakalanarak öldürüldüğünde bu yöntem uygulanmış; söylendiğine göre başı kesilerek hemen kalabalık askerleri ve taraftarlarına gösterilmiş, bu manzarayı gören askerler kısa sürede dağılıp kaçmışlardı.[50] Aynı şekilde Irak Selçuklu Sultanı Muhammed b. Mahmud, 1153 senesinde emirlerden Has Bey ve Emir Zengî Candar'ı öldürttüğünde Has Bey'in askerleri hesap sormak için gelmiş; ancak maktullerin kesik başları üzerlerine fırlatılınca askerlerin her biri bir yana dağılıp kaçmıştı.[51] Bir müellifin, bu son olaydaki fırlatma hadisesini aktardıktan sonra not ettiği şu cümle, kesik başların maktulün taraftarları üzerindeki etkisini göstermesi açısından dikkate şayandır: "[...] Bunun üzerine kalpler korkuya nefisler şüpheye düştü, gözler yaşlandı, başlar aşağı sarktı."[52]

Savaş sırasında kesik başları, düşman nezdinde bir korku, dehşet ve panik nesnesi haline getirmenin sıra dışı yöntemlerinden biri 8. yüzyılda Hazar-Arap savaşları sırasında

---

49 Firdevsî'nin anlatısında düşman bir dev (Erjeng) ile savaşan Rüstem, onu öldürüp başını gövdesinden ayırır ve kanlı kanlı kaldırıp diğer devlerin arasına fırlatır. Manzaranın dehşet etkisi karşısında babalar çocuklarını çiğneyerek kaçar. Firdevsî, s. 302.

50 İbnü'l Esir, VIII, s. 241.

51 Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Ravendî, *Rahatu's-Sudûr ve Ayetüs-Sürûr, (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti),* (çev. Ahmet Ateş), C. II, Ankara 1999, s. 250; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmi'ü't-Tevârih (Selçuklu Tarihi),* (çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), İstanbul 2011, s. 223.

52 Bondarî, s. 210.

yaşanmıştır. Buna göre, h. 112/m. 730-731 senesinde Belencer'de Araplarla karşılaşan Hazarlar, Müslüman ordu komutanı Cerrah el-Hakemî'yi mağlup ederek öldürmüş; rivayete göre Hazar Kağanının oğlu Barcik, bir sonraki karşılaşmada düşmanlarına göstermek ve onları yıldırmak için Cerrah'ın kesik başını savaş arabasının tam tepesine yerleştirmişti.[53] Bizans tarihçisi Anna Komnena'nın bir kaydı, bu yöntemin doğrudan düşmanın psikolojisini hedef alan bir hamle olduğu konusunda daha ikna edici görünüyor. Buna göre Haçlıların 1097 yılına tarihlenen İznik kuşatması sırasında Keltler,[54] Türklere karşı kazandıkları zaferden sonra öldürdükleri kişilerin başlarını mızraklara saplayıp onlara göstermişlerdi. Müellifin bu anı betimlemek için kurduğu cümle çarpıcıdır: "amaçları bu yenilgiyle ürken barbarların (Selçuklu askerleri) savaşma hırsını yitirmeleri idi."[55] Bizans dünyasından bir kronik yazarı, Miryokefalon[56] Savaşı'nda (1176) rolleri değiştiren benzer bir hadiseyi kayda geçirir. Söylendiğine göre Bizans imparatoru I. Manuel (1143-1180), bu savaş öncesi yeğeni Andronikos'u keşif için Türk bölgelerine göndermiş; fakat savaştan kısa bir süre önce bu kişinin kesik başı, bir mızrak ucunda kendisine gönderildiği

---

53 İbnü'l Esir, V, s. 134-136. Cerrah'ın başının, Hazar savaş arabasının tepesine yerleştirildiğine dair ayrıntı İbnü'l Esir'de geçmez. Fakat farklı kaynaklardan istifade eden Dunlop'un eserinde bu bahis anlatılır. Krş. İbnü'l Esir, *Aynı Yer*; D. M. Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi*, (çev. Zahide Ay), İstanbul 2019, s. 85-88.

54 Avrupa'da yaşayan bir halk olup Haçlı seferlerinde Latin ordularının içinde yer almışlardır.

55 Anna Kommena, *Alexiad, (Anadolu' da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi: Malazgirt'in Sonrası)*, (çev. Bilge Umar), İstanbul 1996, s. 326.

56 Bu kelimenin "bin kelle" anlamına geldiğini bizzat Bizans müellifi Niketas Khoniates yazmaktadır. Ona göre, bu mevkide binlerce Bizanslının kellesine ölüm darbesi indirildiği için bu ad verilmiştir. Bk. Niketas Khoniates, *Historia, (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1995, s. 123.

zaman "panik ve acıyla karışık bir ruh haliyle" ne yapacağını bilemez halde hiçbir karara varamamıştı. Bizans müellifi, bu anı şu cümlelerle özetliyor: "Eğer Bizanslılarda hâlâ kahramanca çarpan bir yürek, savunma iradesinden bir nebze kalmış idiyse, bu da düşmanların gözleri önüne serdikleri korkunç bir gösteri ile sönüp gitti: Andronikos Vatatzes'in bir mızrağın ucuna takılmış olan kellesi!"[57] Rakibin dayanma gücünü imha eden bu cazip yöntem, sonraki asırlarda çekiciliğini korumuş görünüyor. Sultan II. Murad, Varna Savaşı'nda öldürülen Macar Kralı Vladislas'ın kesik başının bir mızrağa takılarak teşhir edilmesini emretmiş; bu manzara Macar askerlerinin direncini önemli ölçüde kırıp savaşın kaderini tayin etmişti.[58] Benzer şekilde Yavuz Sultan Selim'in, 1515 yılında Dulkadiroğullarından Alâüddevle'nin kesik başını "yüreğine korku vermek için" Memlük sultanı Kansu Gavri'ye (1501-1516) gönderdiği söylenir.[59]

Kesik başların düşman tarafında sebep olduğu korku, yılgınlık ve panik havasının psikolojik bir yıkım unsuru olarak en çok kullanıldığı yerlerden biri de şehir/kale kuşatmalarıdır. Gerçekten kesik baş manzarası, normalde aylarca sürecek kuşatmaları başlamadan bitirebiliyor, en kararlı savunmacılar bile dehşet üreten bu manzara karşısında direncini yitirebiliyordu.[60] Yöntem basittir. Bir şehrin yöneticisi/valisi öldürülür ve kesik başı onun idare ettiği şehre yollanarak itaatleri sağlanır, böylece hiçbir şekilde kuşatma zahmetine katlanmadan ilgili şehir ele geçirilir. Selçuklu prensi Tâcüddevle Tutuş, dişli rakipleri olan Urfa hâkimi Bozan ile Halep hâkimi Aksungur'a karşı yaptığı savaşı

57 Niketas Khoniates, s. 126.

58 Danişmend, I, s. 215.

59 Müneccimbaşı Ahmed, *Müneccimbaşı Tarihi*, II, s. 471.

60 V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (çev. Azer Yaran), Ankara 1988, s. 279.

kazanmış, her ikisini de öldürüp Bozan'ın başını Urfa'ya, Aksungur'un başını ise Halep'e göndererek buraların kendisine teslimi noktasında şehir sakinlerine en etkili mesajı vermişti.[61] Aynı şekilde 1107 yılında Musul'a vali tayin edilen Çavlı bu şehre geldiğinde eski vali Çökürmüş'ün mukavemetiyle karşılaşmış, neticede onu mağlup ettikten sonra kesik başını Musul şehrine göndermek suretiyle şehrin kendisine teslimi ve halkın direnmemesi noktasında açık bir mesaj vermeye çalışmıştı.[62] 1175 yılında da Mardin Artuklu Emiri Kutbeddin İlgazi bu işlevsel metodu uygulamış, öldürttüğü Altuntaş adlı kişinin başını onun hâkim olduğu Sümeysat, Müvezzer ve Sinne yerleşimlerine göndermiş ve adı geçen yerleri sorunsuzca kendi ülkesine katmıştı.[63]

Mesele psikolojik savaş ise, Ortaçağ egemen sınıfının daha sıra dışı yöntemleri de mevcuttu. Bunlar arasında en dikkate değer olanı, öldürülmüş düşman askerlerin kesik başlarının kale veya şehir halkını teslime zorlamak için mancınıklarla birer top güllesi gibi şehir içine fırlatılması usulüdür. Bununla ilgili bir örnek, müellifi meçhul bir Haçlı kroniğinde 1097'de

---

61 Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1156) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162),* (çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara 2000, s. 182-183.

62 Hasan Aydın, *Zeylü Tarih-i Dımaşk Tercümesi*, s. 85.

63 İbnu'l-Ezrak, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı),* (çev. Ahmet Savran), Erzurum 1992, s. 170. Bu yöntem daha fonksiyonel şekilde Osmanlı döneminde sürdürülmüştür. Orhan Bey, 1341 senesinde İzmit Kalesi'ni ele geçirmek istediğinde kale halkının direncini kırmak için Kalo-Yani'nin kesik başını İzmit Kalesi'nin önünde getirip diktirmiş, bu manzaradan oluşan korku ve panik havasının avantajıyla bir ok dahi harcamadan adı geçen kaleye hâkim olmuştur. (Müneccimbaşı Ahmed, *Müneccimbaşı Tarihi,* I, s. 87; Danişmend, I, s. 23). Memlükler dahi 1429 senesinde gerçekleştirdikleri Urfa kuşatmasında bu yöntemi uygulamış, şehri kuşatan Kara Yülük oğlu Habil, düşman kellelerini surlardan sallandırmıştı. İbn Tağrîberdî, *en-Nücumu'z Zahire, (Parlayan Yıldızlar),* (çev. Ahsen Batur), İstanbul 2013, s. 470.

gerçekleşen İznik Kuşatması vesilesiyle aktarılır. Buna göre Haçlılar, Türklerden öldürdükleri askerlerin başlarını Türk garnizonu cephesinde "dehşet duygusu oluşturmak için" şehre fırlatmışlardı.[64] (Bk. Görsel 3) Yine Haçlı Seferleri zamanında bu yöntemin, aynı dehşet duygusunu tetiklemesi için başka bir şehirde hayata geçirildiği görülmektedir. Bizans kronik yazarı Anna Komnena'nın kayıtlarına göre, 1113 senesinde Haçlı asilzadesi Baudouin'e karşı Sur şehrini savunan Müslümanlar, Haçlı askerlerinden birkaçını yakalayıp kafalarını kesmiş ve mancınıklarla Baudouin'in ordugâhına fırlatmışlardı. Müellifin müteakip kayıtları, bu yöntemin düşman kanadında sebep olduğu etkiye işaret etmesi bağlamında dikkat çekicidir. Buna göre, üzerlerine yağmur gibi düşen kelleleri gören Baudouin'in askerleri ürkerek sağa sola koşuşturmaya başlamış, sonunda güvenli gördükleri Akka şehrine sığınmışlardı.[65]

> "[...] kafaları gördükten sonra, askerler yılgınlığa kapıldı ve atlarına atlayıp, bu kellelerden dolayı dehşete düşmüş bulunduklarından, Baudouin'ın at sırtında her yere koşuşmasına, kaçanlara seslenmesine ve onları her olanaklı yöntemle yeniden cesaretlendirmek için çabalamasına rağmen savuştular. O [Baudouin], sağırların karşısında bağırıyordu; ötekiler ise artık kaçmaya koyulduklarından, koşmaktan hiç geri durmuyorlardı ve her kuştan daha hızlı görünüyorlardı."[66]

Korku, ibret ve dehşet psikolojisini, egemen olmanın fonksiyonel bir aracı haline getirme konusunda en mahir hükümdarlardan olan Timur (1370-1405) da kuşatılan şehre kesik baş fırlatma yönteminin cazibesinin farkındadır. Dönemin tarihçisi Şerefüddin Ali Yezdî, onun 1403 senesinde

64 Anonim, *Haçlı Tarihi*, (çev. Ergin Ayan), İstanbul 2013, s. 68.
65 Anna Kommena, s. 447.
66 Anna Kommena, s. 447.

İzmir şehrini ele geçirdiği sırada böyle bir yönteme başvurduğunu dile getirir.

> "[...] Bu arada gemilerle yardıma gelen Frenkler, kalenin yerinde olmadığını görünce şaşkın vaziyette denizde beklemeye başladılar. Sahipkıran [Timur], kâfir kellelerinin makhalelerle [mancınık?] onların üzerlerine atılmasını emretti. Kâfirler bu kelleleri görünce korkuya kapılıp kaçtılar."[67]

Kesik başın oluşturduğu duygusal reaksiyon, doğal olarak ona karşı durulan tarafa göre birbirine zıt ruh halleriyle inkişaf ediyordu. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, kesik baş manzaraları korku ve panik kadar sevinç ve kıvanç duygularına vesile olabiliyordu. İslam toplumları için kâfir kellelerinin alınması ve teşhiri, gaza ve cihad yolunda gösterilen emek ve çabanın en anlamlı ödülü olarak görülüyor olmalıydı. Bu tür savaşlarda arta kalan cesetler ağır ve taşınması zor olduğundan, kaç kişi öldürüldüğünün anlaşılması için başları kesilerek toplanırdı. Bunlar zaferin en somut göstergeleri, savaşın gurur verici bakiyeleridir. Bu sebeple, özellikle kâfirlere karşı (Bizans/Haçlı) kazanılan savaşlarda harp meydanı öylece terk edilmiyor; başarının sembolik malzemesi olarak düşman askerlerin kesik başları, kazanılan kat'i galibiyetin propagandası olmak üzere alınıyordu. Bununla ilgili çok sayıda örneğe sahibiz. 1133'te Emir Savar, Telbâşir'de Haçlılara karşı elde ettiği zaferde bu ayrıntıyı gözden kaçırmamış, öldürdüğü bin kişilik düşman askerinin kellelerini yanına alıp Halep şehrine gelmişti.[68] Üsâme b. Munkız'in kayıtlarına göre, İmâdüddin Zengî de Haçlılara karşı elde ettiği bir galibiyet sonrası tam

---

67 Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Zafernâme)*, (çev. D. Ahsen Batur), İstanbul 2019, s. 404.

68 Hasan Aydın, *Zeylü Tarih-i Dımaşk Tercümesi*, s. 181.

3 bin düşman kellesini zaferin nişanesi olarak kendisiyle birlikte getirmiş ve şehrin kalesinin karşısında bir yere toplatmıştı.[69] Bu şekilde düşman kellelerinden birini yanına alarak ülkesine dönen gaziler, muharipler veya mücahitler, bunları düşmana karşı cihat yolunda sergiledikleri şecaat, himmet ve azimlerinin tartışmasız kanıtı olarak görmekteydiler. Haçlılara karşı kanlı bir savaşa girmiş olan Hamalı Müslüman askerlerden biri olan Annaz da kuşkusuz bu bilinçteydi. Müellif Üsame'nin, onun hakkında anlattığı hadise bir yandan bu geleneğe işaret ederken diğer yandan trajik içeriğiyle yürek burkuyor. Olay şöyledir:

> "Hama askerleri arasında, isimleri Bedr ve Annaz olan iki Kürt kardeş vardı. Annaz biraz zayıf görürdü. [Bir savaşta] Frenkler mağlup edilip öldürüldükten sonra, Müslümanlar onların başlarını keserek atlarının kayışlarına bağlıyordu. Annaz da bir baş kesip atının kayışına bağlamıştı. Hama askerlerinden bir grup onu gördü: 'Ey Annaz! Yanındaki o kelle de ne?' diye sordular. Annaz cevap verdi: 'Allah'a hamdolsun, onunla bir süre çarpıştım ve sonunda onu öldürdüm.' Askerler ona, 'Be herif! Kardeşin Bedr'in başı bu' dediler. Annaz kesik başa baktı, inceledi ve bunun kardeşinin başı olduğunu dehşet içinde gördü. Bu yüzden, o insanlardan çok utandı ve bu utançla Hama şehrinden kaçtı. Bundan sonra ne gittiği yeri öğrenebildik ne de bir haber alabildik ondan."[70]

Annaz, yanlış bir kesik baş alarak mahcup edici bir tecrübe yaşamış olsa da Müslümanların bayraklaşmış bir şehrine atının kayışına bağlanmış bir kâfir başıyla dönmek istemesinin gerekçesi belliydi. Gazilik psikolojisinin doyumsuz onurunu yaşamak ve şehir sakinlerinin kıvanç ve takdir duygusu

---

69 Üsâme b. Münkız, *İbn Munkız Haçlılara Karşı*, (çev. Selahaddin Hacıoğlu), İstanbul 2006, s. 13.

70 Üsâme b. Münkız, s. 187-188.

üzerinden mücahitlik sıfatını tescil ettirmek... Bu psikolojik tatmin arayışı içinde tozu dumana katan dehşetli bir çarpışma sonrası "atların üzerinden dolu gibi düşmeye başlayan düşman kelleleri"[71], zaferin nişanesi olarak alınır, bazıları atın kuyruğuna veya eyerine bağlanıp sürüklenerek büyük İslam şehirlerine getirilir, bir müddet şehirde dolaştırıldıktan sonra zaferi aydınlatan bir kandil gibi kale burçlarına asılarak anıtsallaştırılırdı. 1356 yılında Müslümanlar, Haçlılara karşı yaptıkları savaşta öldürdükleri otuz kadar düşman askerinin kesik başını Sayda şehrine getirerek kale burçlarına asmışlar, söylendiğine göre Müslüman ahali bu manzarayı gördüğünde çok sevinmişti.[72] Bu örnekler, kutsallık bağlamında ele alındığında bazı baş kesme vakalarının eylemi gerçekleştirenler nezdinde dini ve grup kimliğini pekiştirmek için yüce bir fırsat olarak görüldüğüne işaret etmektedir.[73]

Bununla birlikte bir propaganda ve motivasyon aygıtı olarak kesik başlar sadece kafirlere karşı yapılan savaşlarda değil rekabet ve düşmanlık hissiyle yapılan her savaşta kullanılmıştır. Bu doğrultuda İslam devletlerinin birbirleriyle yaptıkları şiddetli savaşlarda da kontrol edilemeyen bir kesik baş kesafeti kendini gösteriyordu. Ebubekir Tihranî'nin kayıtlarına göre, Karakoyunlu Cihan-Şah (1438-1467) döneminde gerçekleşen bir savaşta 3 bin kişi öldürülmüş, bunların bin tanesinin kesik başı Cihan-Şah'a gönderilmişti.[74] Bizans dünyasında da aynı durum söz konusu olup savaşlarda çetin düşmanlara karşı elde edilen kat'i galibiyetler, kesik başların mızraklar üzerinde bayraklaştırıldığı törensel

---

71 Esterabâdî'nin bir savaş anını tasvir ederken kullandığı bir ifade. Esterabâdî, s. 105.

72 İbn Kesir, XIV, s. 389.

73 Misra, s. 19.

74 Ebubekir Tihrânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2014, s. 220.

etkinliklerle kutlanıyordu. Mesela 469 yılında Attila'nın oğlu Dengizik'in kesik başının, İstanbul'a getirilerek zaferin bir nişanesi olarak dolaştırıldıktan sonra At Meydanı'nda halka teşhir edildiği söylenir.[75] Anna Komnena'nın kayıtlarına göre, 1091 senesinde Bizans imparatoru I. Alexios, (1081-1118) Peçeneklere karşı kazandığı zaferden sonra düşmanların kesik başlarını askerlerinin mızrağına geçirtip bir alay geçişi tertip etmiş, kendisi de karşılarına geçip bu gösteriyi seyre koyulmuştu.[76]

Tüm bu örnekler, kesik başların Ortaçağ egemenlik mücadelelerinde baskın bir psikolojik harp unsuru ve propaganda aracı olarak kullanıldığına ve savaşlarda mızrak ucuna takılmış başların doğrudan düşmanın duygusal dünyasını hedef aldığına işaret etmektedir. Bu yüzden öldürülen düşmanların başının alınması ve muhataba gönderilmesi/gösterilmesi dönemin savaş terminolojisinde elde edilen zaferi tamamlayan en önemli gelenektir. Bununla birlikte kesik başların, "korku üreten" görselliği üzerinden psikolojik avantajlar elde etme yarışı, yalnızca savaşlar ve kuşatmalarla sınırlı kalmamıştır. Suçluyu tüm varlığı üzerinden yok etmek için, ölmeden önce bedensel acılar kadar duygusal acılara gark edici yöntemlerin de hayata geçirildiği görülmektedir. Suçlu ilan edilen kişinin gözü önünde onun çocuğunu öldürme bunlar arasında en yaygın usullerdendir ve birkaç örnekle sınırlı değildir. Mesela 924 senesinde Abbâsî veziri İbnü'l Furat, kendisi infaz edilmeden evvel oğlu el-Muhsin'in bedensiz kafasını izlemek zorunda bırakılmıştı. Halife Kâhir-Billâh döneminin devlet adamlarından Ali b. Büleyk de ölümünden önce aynı manzara ile

75 Ali Ahmetbeyoğlu, "Attila'nın Oğlu Dengizik'in Devleti İhya Mücadelesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII, Sayı: 2, (2012), s. 310-311; Taşkıran, s. 290.

76 Anna Kommena, s. 246.

aynı evlat acısını tatmak zorunda kalanlardandır. Düşmanı psikolojik açıdan imha etme yöntemi olarak bu usulün cazibesi, Moğolların da dikkatinden kaçmamış; anlatıldığına göre Silvan şehrini bir buçuk yıl kuşatmak zorunda kalan Aşmot, kendisine direnen el-Melik Eyyûb'u yakalayarak babasının yanına götürmüş ve onun gözleri önünde başını gövdesinden ayırtmıştı.[77] Meydanda biten, fakat zihinlerde tüm şiddetiyle devam eden mücadelenin kontrolünü elinde tutma yönelimi, kesik başları en yalın ve doğal haliyle muhataba gönderilen mektuplar hükmüne sokmuş, bu yönüyle dönemin politik şartları ekseninde onları psikolojik harbin sıra dışı malzemesi haline getirmiştir.

77 Krş. Miskeveyh, I, s. 133; İbnü'l Esir, VIII, s. 130; İbn Kesir, XI, s. 302-303, C. XIII, s. 381. Sultan Sencer'in emirlerinden Kumaç'ın, 548/1153 senesinde düşmanı Zengî b. Halife eş-Şeybânî ile yaptığı bir çarpışmada onu ve oğlunu esir aldığı, oğlunu öldürüp etini Zengî'ye yedirdikten sonra Zengî'nin kendisini de öldürdüğü belirtilir. (İbnü'l-Esir, XI, s. 156; Lange, s. 74) Babalık duyguları üzerinden psikolojik işkence yapma usulü Batı toplumları arasında da geç dönemlere kadar uygulanan bir yöntemdir. Bk. Scott, s. 159.

Ortaçağda nefret söylemi, aynı çağın belası olan veba hastalığıyla yarışacak kadar bulaşıcıdır. Siyasi çekişmeler, mezhepsel çatışmalar, toplumsal isyanlarla şekillenen dönemin sosyo-politik havası, nefret suçu ve söylemini en üst protokole kadar taşımış; neredeyse her coğrafyada suç, ceza ve adalet konularında "galeyana gelmeye hazır" bir toplum modelini inşa etmiştir. İftira, itham, iddia ya da isnad... Bu çağda bunlardan herhangi biri, sağlam bir kelleyi hızlı şekilde gövdesinden ayıracak etki değerine sahiptir. Foucault'nun belirttiği gibi "Ortaçağda soruşturma usulü kendini, eski ithama dayalı adalete dayatmıştır."[78] Gerçekten ithama dayalı infaz vakaları bir bütün olarak ele alındığında, farklı zaman ve coğrafyalarda gerçekleşmiş olaylar arasında dahi tuhaf bir benzerlikler silsilesi çarpıcı bir tutarlılıkla kendini hissettirmektedir. Bunun temel sebebi, itham ile başlayıp baş kesme ve teşhirle sonuçlanan birçok hadisede neticeye giden sürecin aynı argüman ve metodolojiden beslenmesidir. Olaylar arasındaki sıra dışı benzeşim, aslında bir tesadüften değil tesadüf süsü verilmiş komplolardan kaynaklanır.

Gerçek ya da uydurma, haklı ya da haksız, adil veya zalimce olsun, ithamın uzak hedefi, suçlu ilan edilen şahsı yaka-paça infaz meydanına itekleyecek şartları ve ortamı oluşturmaktır. Düşman ilan edilen veya dişli bir rakip olarak görülen kişiye karşı derin muhalefetini gizleyememiş iddia odaklarının elinde toplumsal normların hassas sinir uçlarına dokunan argümanlar bulunur. Rüşvet, ihanet, zındıklık

78 Foucault, s. 284.

bunlar arasında etki değeri en fazla olanlardır. Bunlar üzerinden mağdura dayatılan suçlu kimliği, başını uysal şekilde kılıcın önüne koyacağı bir yolu usta hamlelerle döşemeye yardımcı olur. İlgili şahsı sadece hükümdarın değil halkın gözünden de düşürmek için bazen bunlardan birkaçı bir arada kullanılır. İtham edilen şey, bir olasılık olmaktan çıkıp bir gerçeklik olarak algılanmaya başladığı anda hadisedeki bütün özneler şaşırtıcı bir hızla yerini alır. Karar, emir, cellat, kılıç ve infaz...

Özellikle saraylarda yüksek bir mevkii işgal etmek, hele hele parasal işleri idare eden bir pozisyona sahip olmak, örfi hukukun ölüm taşan kucağına terk edilmek için tek başına yeterli bir sebeptir. Sarayların dedikodu şebekesi, önce haklı gerekçelerini (!) icat ediyor, kamuoyunda infial oluşur oluşmaz kanlı infazını gerçekleştiriyordu. Böylece siyaseten diş geçirilemeyen herhangi bir kişi, (velev ki suçsuz olsun) hakkında ortaya atılan bir iddia veya iftirayla itham denizinin girdabına sürükleniyor, bu söylenceler sıradan halk arasında hızlı şekilde yankılanıp yayılıyor, neticede suçlu ilan edilen kişi, sarayın karanlık odağından ansızın çıkıp gelen asık suratlı bir celladın keskin kılıcı önünde başını bırakmak zorunda kalıyordu. Bununla doyuma ulaşmayan komplocular (bunlar bazen hükümdarların bizzat kendileri olabiliyordu) bu eylemlerinin haklılığını halk nezdinde de tescil etmek için maktulün kellesini araçsallaştırıyor; "vasıfsız kitlelere 'neden' sorusunu sordurabilecek hiçbir boşluk bırakmayan" sloganlar eşliğinde uzak diyarlarda günlerce teşhir ettiriyordu.

Ortaçağın bürokrat ve teknokrat öğüten idari yapılanmasında bu durumu örnekleyecek çok sayıda vakaya sahibiz. Devletlerin iki numaralı ismi olarak vezirler, en fazla bu tür karalamalara ve feci akıbete maruz kalan görevliler olmuştur. Ortaçağda bir devletin vezirlik görevini yürütmek, "kelleyi

koltuğa almayı" da en başından kabullenmek demekti. Neredeyse her vezirin, işgal ettiği itibarlı makamda gözü olan azılı bir düşmanı vardı ve onu alaşağı etmek için her fırsatı ganimet sayan provokatör bürokratlar, sürekli olarak vezirlerin aleyhine sultanların kulağına bir şeyler fısıldamakla meşguldü. Amîdülmülk Kündürî'nin azılı düşmanı Nizamülmülk; Nizamülmülk'ün komplocu rakibi Tâcülmülk; Şemseddin Cüveynî'nin haris düşmanı Mecdülmülk Yezdî; Buka'nın şedit karşıtı Sadreddin-i Zencanî; Reşîdüddin Fazlullah'ın kıskanç hasmı Tâceddin Ali Şah; Çandarlı Halil'in hırçın muhalifi Zağanos Paşa idi.[79] Bu rakiplerin hepsi vezirlerin katledilmesinde doğrudan ya da dolaylı olarak pay sahibi olmuşlar; bazen hükümdarları galeyana getirip mevcut vezirin infazında aktif rol oynamışlar bazen de dönemin karanlık odaklarıyla (özellikle Bâtınîler) iş birliği yapıp faili meçhul bir suikastla onları bertaraf edip yeni vezir olmuşlardır.

Çıkar çatışmaları sadece vezirlerle diğer protokol arasında seyretmiyor, bazen sıradan bir kişinin ortaya attığı asılsız bir iddia, yaydığı bir iftira bile bu üst düzey memurların kellesini gövdesinden ayırmaya yetiyordu. Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk (1092-1104) döneminde bu durumu örnekleyen oldukça dramatik bir hadise yaşanmıştır. Buna göre adı geçen hükümdarın veziri Müeyyedülmülk, hiç ilgisi ve bilgisinin olmadığı iftiralar sebebiyle sultanın anlık bir öfkesine başını verir:

---

79 Bk. Zâhirüddin Nişaburî, *Selçukname,* (çev. Ayşe Gül Fidan), İstanbul 2018, s. 88; el-Hüseynî, *Ahbarü'd Devleti's-Selçukiyye,* (çev. Necati Lugal), Ankara 1999, s. 45-46; İbn Kesir, XIV, s. 161; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmi'ü't Tevârih, (İlhanlılar Kısmı),* (çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, A. Hesarnipur Khelejani), Ankara 2013, s. 120-124; Uzunçarşılı, s. 83, 87; Erkan Göksu, *Bilge Vezir Nizamülmülk,* İstanbul 2018, s. 79-82.

"[Bir gün Selçuklu sarayında görevli] bir taştdâr Sultan'ın [Berkyaruk] uyuduğunu zannederek başka bir şahısla ayaküstü sohbet etmeye başladı. Şöyle diyordu: Âl-i Selçuk (ne) hamiyetsiz bir kavimdir. Bir adam [vezir Müeyyedülmülk kastediliyor] Sultan'a bu kadar çok güçlük çıkardı. Bir defasında babasının bir bendesini padişahlık talebiyle isyan ettirmeye çalıştı. O da alet-i saltanattan seraperde ve çetr hazırladı. Yine (başka bir zaman) Gence'ye gitti ve kardeşini kışkırtıp birkaç boş sözle onu değiştirdi. Şimdi de ona vezaret verip itimat ediyor. Mal tamahına esir olup onun doğru olmayan sözlerini kabul edip gururlandırıyor.' [Bu sözleri duyan] Sultan sinirlendi. Elinde su gibi kısa bir kılıçla (nime) ile çadırdan (hargah) dışarı çıktı. Müeyyedülmülk'ü huzuruna çağırdı. Gözlerinin bağlanmasını bir kürsüye oturtmalarını emretti. Bir darbeyle başını gövdesinden ayırdı. Sultan taştdâra baktı ve 'Selçukluların hamiyeti (gayreti) işte böyledir' dedi. [Böylece] o vezir, taştdârın o beyhude sözü üzerine öldü."[80]

Görüldüğü gibi, üst düzey bir idari kadroyu işgal etse dahi Ortaçağda bir vezirin kellesi, geveze bir saray görevlisinin mesnetsiz söylemleri arasında yitip gidecek kadar ucuzdu ve kelle alma bu şekilde sorgusuz-sualsiz, hatta zalimane şekilde gerçekleşebiliyordu. Bu hadiseyi esefle aktaran İlhanlıların zavallı veziri Reşîdüddin Fazlullah, kendi akıbetinin daha feci şekilde gerçekleşeceğini nereden öngörebilirdi? Gerçekten bu yetenekli vezirin kendisi de 1318 senesinde insafsız

80 Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 152-154. İbnü'l Esir, vezirin öldürülmesi hikâyesini farklı anlatır. Krş. İbnü'l Esir, X, s. 251. Buna benzer bir vaka, Sultan Sencer döneminde vuku bulmuştur. Anlatıldığına göre Sencer, veziri Fahrülmülk'ü (Nizamülmülk'ün oğludur) katleden bir Bâtınîyi yakalatıp huzuruna getirterek sorguya çekmiştir. Bu sırada Bâtınî: "Onu öldürmek için beni senin adamların görevlendirdi" diyerek bazı saray görevlilerinin adını verince önce bu kişiler daha sonra da Bâtınî infaz edilmiştir. Hadiseyi hissedilir bir hayal kırıklığıyla not eden müellif İbnü'l Esir, itham edilen şahısların masumiyetine dikkat çeker. İbnü'l Esir, C. X, s. 336.

bir dedikodu ve iftira fırtınasının savurduğu ortamda acıklı bir ölümle cezalandırılmıştı. Vezaret dışında aynı zamanda saray hekimi olarak da görev yapan Reşîdüddin Fazlullah, kuvvetle muhtemel hiç ilgisinin olmadığı bir suçla (İlhanlı hükümdarı Olcayto'yu zehirlemek) itham edilip başı ile birlikte her bir organını farklı bir şehirde bırakmak zorunda kalmıştı.[81] Reşîdüddin, iddia odaklarına bu işle bir ilgisinin bulunmadığını, sultan Olcayto'ya (1304-1316) hangi tıbbi müdahaleyi niçin yaptığını[82] izah etmeye çalışmışsa da kendisini bekleyen feci sondan kurtulamamış ve Moğol töresince baş keserek öldürülmenin bir üst cezası olan "parçalanarak öldürülme" akıbetine maruz kalmıştı. Vezirin, bu acı akıbet karşısındaki yalnızlığı ve çaresizliği, suçsuz olması ancak kimseyi ikna edememesi "cezanın sadece bireysel değil aynı zamanda bireyselleştirici olduğunun"[83] da en dramatik örneğiydi.

İftira odaklarının muhteris fısıltıları sıklıkla saray duvarlarının dışına da çıkabiliyor, siyasi ve maddi çıkarlar için tehlike görülen herkese ısırgan bir kene gibi yapışıyordu. Bürokrasi içine yuvalanmış "çamur at izi kalsın" zihniyeti, tarihteki en tartışmasız başarılarını bu dönemde elde ediyor, bu şekilde mesnetten yoksun iddialarla çok sayıda masumun canına sebep olabiliyordu. Üstelik makam, mevki, nüfuz ve itibar bu ucuzlukta yeterince bağımsız bir değişken olamıyor, her sınıftan her insan bu tür eylemlerin talihsiz muhatabı haline

---

81 Hadisenin ayrıntıları aşağıda verilecektir.

82 Olayın detayları, bir kasıt değil en fazla bir ihmal ya da yanlış tedavi ihtimalini düşündürüyor. Anlatıldığına göre Olcayto, şiddetli bir ishale yakalanmış ve Reşîdüddin'in başkanlığında toplanan hekimlerin hepsi, ona kabızlık yapacak ilaçlar verilmesini önermişlerdi. Yalnız Reşîdüddin, midenin tamamen temizlenmesini gerektiğini, bu yüzden öncelikle müshil verilmesi görüşünü savundu. Neticede Reşîdüddin'in görüşü doğrultusunda sultana müshil verildi, ancak durumu daha da kötüleşerek ölümüne sebep oldu. Bk. Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 28-29. (Mütercimin Giriş Kısmı).

83 Foucault, s. 297.

gelebiliyor, neticede mızrak ucunda sokak sokak dolaştırılan, "suçu sadece iddia boyutunda kalmış" bahtsız bir kesik baş olabiliyordu. Müfterilerin en sık kullandıkları argüman, zındıklık ve mülhidlik iddialarıydı. "Tanrı'ya karşı işlenen bir suç" olarak toplum belleğine kazınan bu tür eylemlerin, en üst perdeden cezalandırılmasına yönelik yaygın bir kanaat ve gelenek hâkimdi. Birinin sapkınlıkla suçlanması öldürülmesi için yeterliydi.[84]

Çağın toplum ve yönetim modeli, hangi kademede olursa olsun bir kişiye kolaylıkla zındık, mülhid ya da sapkın damgası vurmaya müsaitti. Bürokrat, âlim ve din adamları bu tür ithamlara en çok maruz kalan zümreyi teşkil ediyor; bu hukuki boşluk ortamında itham sözcüğünü kendi anlamından utandıracak bazı infazlar yaşanıyordu. 922 senesinde idam edildikten sonra müteakip asırlarda mazlumiyetin sembolü haline gelmiş olan Hallâc-ı Mansur bunun en bariz örneğidir.[85] Bunun dışında üst düzey devlet adamları, rakipleri tarafından bertaraf edilmek istendiğinde genellikle bu yöntem kullanılmış, onun gerçek kimliğini gizleyen bir Bâtınî veya gayrı müslim olduğu şayiası yayılmıştır. Selçuklu komutanı Sadaka b. Mansur, 1107 senesinde Sultan Muhammed Tapar'ın gözünden düşürülmek istendiğinde düşmanları tarafından "onun kimliğini gizleyen bir Bâtınî olduğu" sultanın kulağına fısıldanmıştı.[86] Yukarıda bahsedilen İlhanlı veziri Reşîdüddin'e isnat edilen asılsız suç, kuşkusuz onun bir Yahudi dönmesi olmasının getirdiği dezavantajla halk arasında daha hızlı şekilde taban bulmuş ve kabul görmüştü.[87] İktidara

---

84 Scott, s. 71-72.

85 İbn Kesir, XI, s. 245.

86 İbnü'l Esir, X, s. 353; Kanat, s. 116.

87 Vezirin başının şehir şehir dolaştırıldığında "Allah'ın kanununu değiştiren Yahudinin cezası işte budur" şeklinde bağırıldığı söylenir. İbn Kesir, XIV, s. 161.

muhalif olmak ve kalemini bu amaçla kullanmak da kişiyi bu tehlikeli sona sürükleyebilmekteydi. Fâtımîler döneminde 996 yılında veziri ve nedimi hicveden bir şiir yazması şair Dımaşkî'nin kellesine mal olmuştu.[88]

Acımasız egemenlik savaşları, sadece iddia boyutunda kalan söylemleri bile kelle alma yarışının kirli malzemesi haline getirebilmekteydi. Moğol tarihçisi Ata Melik Cüveynî, Harizmşah Tekiş dönemine tarihlendirdiği bir vakada böyle bir hadiseyi aktarmaktadır. Buna göre Sultan'ın Mayancuk adındaki Rey valisi, 1191 senesinde kendisine yardım için gelen Kutluk İnanç adlı bir komutanı sebepsiz yere öldürmüş ve kesik başını Harezm'e sultan nezdine göndermiştir. Ancak Sultan Tekiş'in bu duruma sinirlenmesi üzerine Mayancuk, gerekçe olarak Kutluk İnanç'ın "isyan etmeyi aklından geçirdiğini" iddia etmiştir.[89] Görüldüğü gibi, müfteriler "önce iftira sonra infaz" ettikleri gibi durum ve şartlara göre bu süreci kayıtsızca tersine çevirebiliyor; yargısız bir infazdan sonra iftira ve iddiaları makul gerekçeler gibi dillendirebiliyordu. Bu tür örnekler, "tanımlı suçlar" yerine "suçlu tanımlarına" odaklanmaya teşvik eden örfi hukukun yoldan çıkardığı adalet sisteminde, suçluluk ve masumiyet duygularının iç içe girdiğine ve kelle kesmenin bazen "işlenmemiş suçların" da cezası olduğuna işaret etmektedir.

Meselenin daha trajik olan boyutu şuydu ki bizzat sultanlar dahi çoğu zaman bu yargısız infazlara ya alet oluyor ya da devletin başı olmalarına rağmen ciddi anlamda maruz kaldıkları "yetki gasbı" sebebiyle seslerini çıkaramıyorlardı. Gözünü kan bürümüş kılıç ehli, "iktidar olmuş fakat

88 İbnü'l Esir, IX, s. 100.

89 Ancak müellifin belirttiğine göre Tekiş, bu saçma özrü kabul etmemiş ve bunu Mayancuk'un kendisinin bir isyan işareti olarak görmüştür. Cüveynî, s. 277.

muktedir olamamış sultanların" has adamlarını tehdit ve şantajla ellerinden çekip alabiliyor, saraylardan aldırdıkları bu kişileri zalimce bir ölümle cezalandırıyorlardı. Berkyaruk'un çok sevdiği ve güvendiği müstevfisi (maliye bakanı) Mecdülmülk'ün feci akıbeti, askeri kadroların sivil idareye yaptığı sayısız darbelerden biriyle ilgili sıra dışı detayları günümüze taşır. Rivayete göre Mecdülmülk, Berkyaruk'un en güvendiği adamlarından biri olmasına rağmen sırf askerler istediği için kafası kesilerek öldürülmüştür. Hadisedeki dramatik diyaloglar, bu gibi durumlarda sultanların ne kadar çaresiz kaldığını göstermesi açısından ilginç ayrıntılar içerir. Buna göre Berkyaruk, Mecdülmülk'ün öldürülmesine razı olmamış; ancak ısrarla onun kellesini isteyen emirler, bu isteklerini yerine getirmemesi halinde "kendisinin hizmetinden ayrılıp Muhammed Tapar'ı desteklemekle" Berkyaruk'u tehdit etmişlerdi. Neticede Berkyaruk, onu öldürmemeleri ve hapiste tutmaları şartıyla teslim etmişse de daha ellerine geçer geçmez bir hayvan boğazlar gibi başını gövdesinden ayırmışlardı.[90] Despotizmin dayattığı bir adalet anlayışının, kamu vicdanına ve yazılı hukuka üstün geldiğini örnekleyen bu talihsiz hadise, Ortaçağ yönetim modeli içinde kelle almanın ne kadar kolay ve sorunsuz olduğunu, lanetli iktidarın gizemli paydaşları elinde bir oyuncak haline gelmiş sultanların dahi bazen bu tür tepeden müdahalelere engel olamadığını göstermektedir. Bütün bu yaşanmışlıklar, bu dönem bürokrasisinde rekabet ve yer kapma yarışının çok sayıda başın gövdesinden

90 İbnü'l Esir, X, s. 240. *Camiü't-Tevârih*'te yer alan detaylara göre Mecdülmülk, sultanın çadırına sığındığında askerler çadırın etrafını sarıp yağmaya yeltenmişler, nihayet Mecdülmülk'ü yakalayıp sakalından tutarak dışarı sürüklemişler ve paramparça etmişlerdi. Krş. Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 148-149. Ayrıca Carla L. Klausner, *Selçuklularda Vezirlik*, (çev. M. Fatih Baş-Sinan Tarifci), İstanbul 2019, s. 136.

ayrılmasının baş faili olduğuna işaret etmektedir. Dönemin bürokrat öğüten bir değirmenden farksız, zamanla bir tür "veraset aristokrasisi"ne[91] dönüşmüş olan idari zihniyeti, haklı-haksız, suçlu-suçsuz, yerli-yersiz çok sayıda vezir, bürokrat ya da üst düzey devlet adamını muhtelif iddia ve isnatlarla bu feci akıbete maruz bırakıyor; devlet saraylarının yarı aydınlık odalarında kınından çıkarılmış çıplak bir kılıcın sesini, gövdesinden ayrılıp yere düşen bahtsız bir başın gürültüsü takip ediyordu.

91 İfade, Rousseau'ya ait (s. 123 not 19).

Ortaçağda saltanat mücadeleleri, uzun kronolojisine rağmen ne biçim değiştirmiş ne de ara vermiştir. Çağın baskın monarşik yapısı, militarist zihniyeti ve bu zihniyetin dayattığı vandalizm, hâkimiyet mücadelelerinin, siyasi çekişmelerin, sonu gelmez çatışma ve savaşların fitilini ateşlemiş; her hanedan üyesini taşkın bir tutkuyla kuşatan iktidar şehveti, savaş meydanlarını bir kesik baş mezarlığına dönüştürmüştür. Öyle anlaşılıyor ki zaman, mekân ve diğer değişkenlerden bağımsız olarak herhangi bir Ortaçağ hükümdarının her şeyden ve herkesten evvel kendi başını sağlama alması gerekiyordu. Çünkü "bir hükümdarın başı vücuduna bağlı olduğu sürece egemenliğinin devamı söz konusu olabiliyordu."[92]

Hayat ve ölümün sürekli bir savaşım halinde olduğu dönemin yönetim modelinde birbirine paralel uzanan iki kırmızı çizgi vardı: İtaat ve sadakat. Bu çizgilerin ötesi genellikle başsız gövdeler ve gövdesiz başlarla doludur. Çağın iktidar mücadelelerinde adı halife, sultan, imparator, kral, padişah, melik, emir veya vali olsun hepsi genellikle aynı sahnenin benzer rolünü icra etmek zorunda kalmışlardır. Zamanın ruhu, katil ve maktul rollerini çok kolay bir şekilde değiştirebilecek bir dinamizme sahip olduğundan bunların her biri tüm rollere hâkim figürlerdir. Çok sayıda kelle alabilir veya ansızın baş verebilirler. Bu süreçte zafer kazanmayı veya mağlup olmayı etkileyen birçok değişken bulunur, ancak mağlup olarak öldürülen kaderine razı olmuş; başsız

92 Misra, s. 57.

bir gövde ile gömülmeyi ve/veya gövdesiz bir baş olarak teşhir edilmeyi en başından kabul etmiştir. Böylece "egemen olma" kaygısıyla sayısız baş alınmış veya kelle verilmiş; A. Misra'nın altını çizdiği gibi, muhtemelen insanlık tarihinde siyasi nedenlerle diğer tüm faktörlerin toplamından daha fazla kafa kesilmiştir.[93]

Kime karşı yapılmış olursa olsun, savaş ve çatışmalarda öldürülen düşmanın kellesi elde edilen zaferlerin en somut göstergesi oluyordu.[94] Özellikle gayrimüslimlere karşı yapılan savaşlarda kesik başların sembolik değeri doğal olarak daha fazla artıyordu. Artuklu Emiri İlgazi, 26 Haziran 1119 tarihinde Haçlılara karşı yaptığı savaşta Antakya Prinkepsi Roger de Salerno'yu öldürüp zaferin nişanesi olarak kesik başını yanına almıştı.[95] Benzer şekilde Danişmendli Emir Gazi, 1130 yılında Haçlı asilzadesi II. Bohemond ile yaptığı çarpışmayı kazandığında onu öldürüp başını yanına almış, zaferin alameti olarak ele geçirilen ganimetlerle birlikte kesik başı da büyük sultana (Sultan Sencer) göndermişti.[96]

---

93 Misra, s. 40.

94 Herodot'un kayıtlarına göre bu usul, antik Tauris halkı arasında da yaygındı. Onlar savaşlarda ellerine düşen düşmanların kafalarını keserek evlerine götürür, bir sırığa geçirir, kulübesinin üstüne tam dumanın çıktığı yerin tepesine dikerler ve: "bu nöbetçidir bütün eve göz kulak olur" derler. Herodotos, s. 337.

95 İbnü'l Esir, X, s. 440.

96 Umut Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi'nin Tercüme, Tahlil, Tenkid ve Sunumu (7-13. Yüzyıllar/İslâm Sonrası Döneme Ait Kayıtlar)*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Manisa 2021, s. 657-658. Aynı şekilde 1149 senesinde Nureddin Mahmud Zengî, Antakya Prensi Bohemond'u bozguna uğratıp öldürdüğünde zaferinin kanıtı olarak maktulün kellesini yanına almayı ihmal etmemişti (Bondarî, s. 205). Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi de 1286 yılında kâfirlere karşı giriştiği bir savaş sonrası mızraklara geçirilmiş kâfir kelleleriyle dönerek bu kıvancı yaşamıştı. Bk. Müneccimbaşı Ahmed, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, s. 63.

Aynı zamanın, aynı ruhuyla kuşatılmış olan karşı taraf için de aynı durumun geçerli olduğunu söylemeye gerek yok. Antakya'nın Türk yöneticisi Yağısıyan, Haçlılar karşısında geri çekildiği sırada atından düşüp öldüğünde başı kesilerek alelacele Bohemond'a ulaştırılmıştı. Yine -zayıf bir ihtimal olsa da- Belek'in Menbic kuşatmasında öldürüldükten sonra kesik başının Joscelin'e götürüldüğü söylenir.[97]

Bu hususta örnekler, Ortaçağ adı verilen zaman dilimi için rahatlıkla çoğaltılabilir;[98] ancak uygulamadaki çeşitlilikler, kelle alma ve kesik başları zafer alameti olarak kullanma geleneğinin sadece birbirlerini öteki olarak gören, farklı din ve dünyalardan ulusların mücadelesiyle sınırlı kalmadığına işaret ediyor. Bu dönemde kesafet arz eden kardeşler arası saltanat mücadeleleri kesik başları zaferin göz alıcı amblemleri haline getirmiştir. Egemenlik egosu ve iktidar olma hırsı, çoğu zaman akrabalık ilişkilerinden daha baskın gelmiş; kardeşlik, babalık, kocalık kavramları, bu ihtiras denizinde kıyıya vuran anlamsız hissiyatlar olarak görülmüştür. Servet, şöhret ve gücün karşı konulmaz cazibesi, prensip, vicdan ve ahlakı kendi yörüngesine çekmiş, kısa sürede istediği biçimsiz şekle sokmuştur. Böylece muktedir olmak için amaca giden her yol mubah, her fiil işlevsel kabul edilmiştir. Taraflar arasında gerçekleşen ilkesiz mücadelelerden sonra mağlup tarafın kellesi alınmış ve galip hükümdarın zafer ve meşruiyetinin alameti olarak dosta düşmana teşhir edilmiştir.

---

97 Bk. William Archbishop of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, vol. II, (İng. çev. E. A. Babcock-A. C. Krey), Newyork 1943, s. 16 (XIII/11); Raymond D'aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*, (İng. çev. John Hugh Hill-Laurita L. Hill), Philadelphia 1968, s. 48; Fulcherius Carnotensis, s. 83, 241; Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 503, 633.

98 Farklı örnekler için bk. Hasan Aydın, *Zeyli Tarih-i Dımaşk Tercümesi*, s. 77; el-Azîmî, *Azîmî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler H.430-538=1038/39-1143/44)*, (çev. Ali Sevim), Ankara 2006, s. 64-65.

Hikâyelerdeki satır arası diyaloglar, mağlup başların ne kadar sıradanlaştığını ve önemsizleştiğini göstermektedir. Mesela, bir Abbâsî halifesi, şiir okumakla[99] meşgul olduğu sırada selefi ve rakibi olan önceki halifenin kesik başı kendisine getirildiğinde adamlarına dönüp "getirdiğiniz şeyi bir kenara bırakın, şiiri bitirdikten sonra kalkar bakarım" diyebilmiştir.[100]

Bazen zamanın, ihtiras ve entrikalarla inşa ettiği siyasetinden el çekip tasavvuf örtüsüne bürünenler dahi bu akıbetten kurtulamamıştır. Cüveynî'nin aktardığı 1208 yılına ait bir hadise bu duruma örnektir. Buna göre Harzemşah Sultanı Alaaddin Muhammed'in (1200-1220) gazabından korkan Közlü adında bir emir, bir türbeye sığınıp tasavvuf yoluna girerek siyasetten el çekmişse de sultan tarafından yakalanarak başı bedeninden ayrılmıştır.[101] Hükümdarlar için yegâne dişli rakip hanedan üyeleri değildir. Daha tehlikeli olarak, geri planda onları tahkir eden, örgütleyen ve bazen finanse eden asker ve bürokratlar da bu iktidar çatışmasında yer edinmek için davaya "baş koymuşlar" ve neticede birer kesik baş olmuşlardır. Bu çerçevede tatmin duygusundan yoksun askeri valiler, nüfuzlu komutanlar, hercai vezirler, entrikacı bürokratlar vs. her biri tahta yeni oturmuş bir hükümdar için demir leblebi hükmünde birer rakiptir ve bunların, hükümdarın mutlak otoritesi çizgisinde durup el bağlamaları ve boyun eğmeleri için gerektiğinde kılıcın konuşması, asi başların biçilmesi gerekir. Seâlibî bir vesileyle şöyle diyor: "[Bir] sultan, isyan kokusu aldığı güçlü bir kumandanının veya ileri gelenlerden şımarık birinin işini bitirmedikçe saltanatını

99 İbnü'l Esir ve İbn Kesir'e göre satranç oynamakla meşgulken. Krş. İbnül Esir, VII, s. 147; İbn Kesir, XI, s. 40.

100 Bk. Abu'l Farac, I, s. 237.

101 Cüveynî, s. 298.

sağlama alamaz, heybet ve saygınlığını hissettiremez, kısacası siyaset yapamaz."[102] Dönemin iktidar olma zihniyeti, bir hükümdarı devlet içerisindeki alternatif oluşumlara karşı uyanık olduğu müddetçe güçlü görür. Bu bilinçle hareket eden, iktidar olma ile muktedir kalma arasındaki ayrımın farkında olan çok sayıda hükümdar, asi başları biçmeyi öncelikli gaye edinmiştir. 1175'te Mardin emirinin (Necmeddin Alpı) oğlu Kutbeddin, babasının teveccühüyle saray içinde gereğinden fazla nüfuz ve yetki elde eden Eminüddin Altuntaş adında bir haremağasını öldürüp kesik başıyla babasının huzuruna gelmiş ve yaptığı işi şu sözlerle savunmuştu: "Ben onu öldürmesem, o beni öldürecekti."[103]

İktidar mücadelelerinde "kaybedenler" azılı bir suçlu olarak mı algılanıyordu, yoksa sadece basit birer kaybeden miydi? Reva görülen muamele üzerinden bu soruya cevap verecek olursak birinci seçenek daha ağır basıyor. Çoğu zaman ufak detayların veya anlık psikolojilerin sonucu belirlediği, kaybedenle kazananın çok kolay şekilde yer değiştirebildiği bu güç çatışmalarında verilen ceza, yani "başı kesilerek öldürülme" diğer suç ve suçlu tanımlarıyla aynı eksende birleşiyordu. Söz temsili bir hükümdarın kardeşi, verdiği taht mücadelesini kaybettiğinde başı kesilip teşhir edilirken, mülhid/zındık ilan edilen biri ya da görevini ihmal ettiği için öldürülen bir bürokrat da aşağı yukarı aynı muameleye maruz kalıyordu. Buradaki ayrışma, genellikle teşhir sırasındaki birkaç farklı muamele ile (tahkir etme, uzun süre bir yerde asılı bırakma, ip bağlayıp sokaklarda sürükleme, özel bir müzede muhafaza etme vs.) kendini gösteriyordu.

---

102 Seâlibî, s 101.

103 Süryani Mihail, *Vekâyinâme,* (Türkçe çev. H. D. Andreasyan), (Basılmamış TTK Nüshası), 1944, s. 236; Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 828.

Ne yazık ki egemen olma davası için verilen başlar, hanedan ailesi, kılıç ehli ya da paramiliter sınıflarla sınırlı kalmamış; daha acımasız şekilde çağın dip halklarını, kitlesel bir kelle keserek cezalandırma eyleminin birincil aktörleri olarak kuşatmıştır. Çünkü -yukarıda belirtildiği üzere- bu dönemde kelle alma üzerinden dayatılan şiddet tehdidi, bir halk üzerindeki en etkili psikolojik harp yöntemlerinden biriydi. Özellikle Moğolların kılıç yoluyla ele geçirdikleri her şehir, hayattan eser kalmamış bir kesik başlar müzesine dönüşüyordu. Dahası, Moğollar kılıç zoruyla ele geçirdikleri şehir halklarını baş keserek cezalandırmayı dahi bir zaman kaybı ve zahmetli bir iş olarak görmüş olmalı ki çoğu zaman öldürdükleri kişilerin başları yerine kulakları keserek kazandıkları zaferi sayısal rakamlara inkılap ettiriyorlardı. Müellif Cüveynî, Ögedey Kağan (1229-1241) zamanında Moğolların Rus bölgesindeki Mekes şehrine yaptığı bir kuşatma ve çıkarma harekâtında bir köşeye yığılmış 275 bin kulaktan söz etmektedir.[104] Bu hadise ölü bedenleri saymanın getireceği külfet, zahmet ve usançtan kurtulmak için kulakları kesen zihniyetin acımasızlığına vurgulu göndermeler yapmaktadır.

104 Cüveynî, s. 247.

Ortaçağda siyaset ile bürokrasi arasında sürekli kılık değiştiren karmaşık bağlar, sabit ve bağımlı olması gereken suç ve suçlu tanımını değişken ve genelleyici bir yapıda kalmaya zorlamıştır. Bulunduğu konum itibariyle ne kadar muktedir olursa olsun, her üst düzey bürokrat ya da komutan bu müphemlikten payını almış; devlet protokolünün ilk sıralarını işgal eden birçok kişi, hırslı rakiplerinin zihinlerinde kurgulanmış provokasyonların girdabına sürüklenerek başlarını kaybedebilmişlerdir. Böylece devlet içerisindeki egemenlik ihtirası, itibar tutkusu ve mal sevdası, yetenek öğüten bir değirmen gibi önemli bürokratların kellesini gövdesinden ayırmış; tecrübe, zekâ ve cesaretle dolu başların, anlık kararlarla öfke kusan kılıçlar önünde biçilmesi Ortaçağdaki siyaset ve yönetim krizinin en başat sebebi olmuştur.

İhanet ve ihmale yönelik ithamlarla en fazla bürokrasinin başı sayılan vezirler muhatap oluyorlardı. Ortaçağ saraylarından birinde vezirlik görevini üstlenmek, iktidar, ihtişam ve itibarla donatılmış olsa da ateşten bir gömlek giymekle eşdeğerdi. Saraylarda siyasi ortamı manipüle ederek istediğini düşmanlaştıran, hain, mülhid veya zındık ilan edebilen odaklara karşı vezirler, "gelecek yokmuş gibi" yaşamayı öğrenmek zorundaydı. Bürokrasiye rengini veren yer kapma yarışı, çekememezlik, mal hırsı gibi etkenler saraylardaki dedikodu kazanlarını kaynatıyor; vezirler hakkında siyasi komplo, nepotizm, zimmete mal geçirme, rüşvet hatta dini/mezhepsel sapkınlık suçlamaları uğultulu şekilde tekrarlanıyordu. Bazen en güçlü vezirler dahi bu girdabın çekim gücünden kendini alamıyor, can havliyle masumiyetini ispatlamaya çalışıyor,

bunun için bütün servetini gözden çıkarıyor; buna rağmen kendini, başından yukarıya doğrultulmuş keskin bir kılıç önünde kaderine razı olmuş şekilde buluyordu. Tecrübeli vezir Nizamülmülk, hayatının son demlerinde böyle muhteris bir şebekenin iddialarına karşı kendini savunmak zorunda kalmıştı.[105] Bir ara onun orantısız bir servete sahip olduğu, bu servetle "İstanbul'un dahi kolaylıkla ele geçirilebileceği" yönündeki dedikodular, saray koridorlarında gürültülü şekilde yankılanınca dönemin sultanı Melikşah (1072-1092) kendi vezirini bu konuda sorguya çekme ihtiyacını hissetmişti. İhtiyar vezir, tecrübesi, ikna yeteneği ve kıvrak zekâsıyla bu iddiaların üstesinden gelebilmişti.[106] Ancak çağdaşı, selefi, mevkidaşı olan ve bizzat Nizamülmülk'ün senaryosunu yazdığı bir komplo ile ölüme sürüklenen Amîdülmülk bu kadar şanslı değildi. Tuğrul Bey'in (1040-1063) ölümünden sonra Süleyman'ı başa geçirmek için verdiği mücadeleyi kaybedip Alp Arslan'ın (1064-1072) eline düşer düşmez belli odaklar sultana "bu adamın [Amîdülmülk] ileride başına bir gaile açmasından korkulur" şeklinde telkinlerde bulunmuşlardı. Amîdülmülk, her ne kadar canının bağışlanması için siyasetten el çekme ve tüm mal varlığını bağışlama taahhüdünde bulunmuşsa da son nefesini bir celladın bilenmiş kılıcı önünde vermiş, kesik başı o sırada Kirman'da bulunan Alp Arslan'ın huzuruna götürülmüştü.[107] Muhammed Tapar da 1107 yılında, veziri Sadülmülk Ebu'l Mehâsin'i öldürmeye karar verdiğinde en temel gerekçesi onun kendisine "ihanet ettiği" yönündeydi.[108]

---

105 Onun kâğıt üzerinde bir Bâtınî tarafından öldürüldüğünü biliyoruz; ancak olayda hançeri çeken Bâtınî dışında geri planda kaç kirli el daha olduğu ve bunların sarayla olan bağlantıları belirsiz.

106 el-Hüseynî, s. 46; Nizamülmülk'ün savunması hakkında bk. Göksu, *Nizamülmülk*, s. 128.

107 Bondarî, s. 28; İbnü'l Esir, X, s. 45-46.

108 İbnü'l Esir, X, s. 350; Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 162.

Vezir kelleleri, sıklıkla ilkesiz pazarlıkların ana malzemesi oluyordu. Devlet içi huzursuzlukların, idari ve ekonomik kötü gidişatın faturası ilk etapta vezirlere kesiliyor; bazen salt muhteris bir emir öldürülmesini istediği için bir vezirin kellesi alınıyordu. Devletlerin baskın askeri karakteri, üst düzey komutanlar için becerikli bir veziri, potansiyel bir tehlike ve uzak hedefleri önünde bir engel olarak görmeye zorluyor;[109] böylece bürokrasiden anlamayan kılıç ehli ile savaştan anlamayan kalem ehli arasında ilkeden yoksun bir çatışma durumu ortaya çıkıyordu. Irak Selçuklu sultanı Mesud'un veziri Kemaleddin'in, 1139'daki acı akıbeti bu durumun en somut örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Müellif İbnü'l Esir'in, okuyucularına dürüst, adil ve yetenekli bir vezir olarak takdim ettiği bu adam, söylendiğine göre devlet içindeki bazı usulsüzlükleri ortaya çıkardığı için belli odaklar tarafından hedef haline getirilmiş; neticede dönemin nüfuzlu komutanlardan Azerbaycan hâkimi Kara Sungur ile arası açılmıştı. Öyle ki Kara Sungur, "Ya vezirin başını bize gönderirsin ya da biz başka bir sultanın hizmetine gireriz" diyerek Sultan Mesud'u açıkça tehdit etmiş, sultan da istemeye istemeye veziri öldürüp başını Kara Sungur'a göndermek zorunda kalmıştı.[110]

Sivil idare tarafından bir türlü kontrol edilemeyen askeri oligarşinin[111] gerçekleştirdiği bu kıyımlar, kopuk başlar üzerinden sultanlara ayar vermeye çalışan emir ve komutanların tüm Ortaçağ boyunca kademeli olarak artmasına sebep olmuştur. Sadece kılıç ehli değil vezirlerin makam ve itibarında gözü olan tüm odaklar, onları gözden düşürmek için her kozu kullanıyor, saraydaki saygınlıklarına sataşan ithamlarla

109 Klausner, s. 118.
110 İbnü'l Esir, XI, s. 65.
111 Bu konuda bk. Klausner, s. 59.

vezirleri alaşağı etmek için her fırsatı değerlendiriyorlardı. Gönüllerden taşan asalet ve itibar tutkusu, vezirliğin alt kademesinde görev yapan müstevfi, pervane, hazinedar ve hacibleri "yeni vezir olma hülyasıyla" harekete geçirmiş, böylece bu uğurda kesilmiş ve kesilecek başlar bir teferruat olarak görülmüştür. İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî'nin makam ve itibarını kıskanan azgın düşmanı Mecdülmülk Yezdî'nin ona şöyle bir dörtlük gönderdiği belirtilir:

Senin gam denizine dalacağım,
Ya boğulurum ya bir cevher çıkartırım,
Sana saldırmak tehlikelidir; ben de farkındayım,
Ya yüzümü kızartırım ya da boynumu veririm.[112]

Bu dörtlük, Ortaçağ saraylarında mevki ve saygınlık elde etmek için boyun vermek pahasına girişilen ilkesiz mücadelelere işaret etmesi bakımından değerlidir ve diğer örnekler ekseninde düşünüldüğünde çağın isnat, iftira ve ithama yaslanan "itibar suikastlarının" yaygınlığına işaret eder. Nitekim dönemin bir vekayinâme yazarı, sırf Mecdülmülk'ün ortaya attığı zimmete mal geçirme iddiaları sebebiyle vezir Şemseddin'in, İlhanlı hükümdarı Abaka'ya (1265-1282) karşı çok zor durumda kaldığını, masumiyetini ispat için Hülagu'nun karısı Olcay Hatun'u araya koyduğunu, neticede bütün mülklerini gözden çıkarmak pahasına da olsa Abaka'nın lütfuna ve affına mazhar olduğunu belirtmektedir.[113] İlhanlı sarayları, muhtemelen kopuk vezir başlarının zemine en çok savrulduğu mekânlardı. Katı Moğol yasaları, bürokratlar arasındaki rekabeti, çıkar çatışmalarını alenî ve ilkesiz hale getiren ortamı daha derinleştiriyor, hatta bir bakıma meşrulaştırıyordu. Birini gözden düşürmek için söylenen şeyin "iddia" olmasından ziyade "şayi" olması önemli görülüyordu.

112 Reşîdüddin Fazlullah, *(İlhanlılar)*, s. 123.
113 Reşîdüddin Fazlullah, *(İlhanlılar)*, s. 120-122.

İlhanlı vezirlerinden olup 1289 yılında başı kesilerek infaz edilen Buka hakkında azılı rakibi Sadreddîn-i Zencânî, sağda solda şu yaygarayı yayıyordu: "Buka, kendisi için bir padişahlık hazırlamış. Çünkü padişahın (Argun Han) fermanı ve emirler ile kenges yapmadan istediği her şeyi yapıyor ve malları isteği doğrultusunda harcıyor, halktan hiç kimse Argun Han'ı padişah bilmiyor, ancak Buka'yı biliyorlar."[114]

Ancak madalyonun bir de öbür yüzü var. Vezirlerin devlet kadrolarında sağlam bir yer edinmek için dinmek bilmeyen ihtirası, iktidarın gizli paydaşları olmak için küçük yaştaki hanedan üyelerini başa geçirme teşebbüsleri, kendileri dışında tüm aile ve akrabalarını bu güçten nemalanan pozisyona taşıma tutkuları gibi etkenler, bedenleri üzerindeki başlarının en tehlikeli düşmanı olmuştur. Bazen vezirler, mevcut iktidara karşı muhtelif odakları harekete geçiren kışkırtıcılar olarak görülüp kelleleri alınmıştır. Yukarıda bahsedilen Amîdülmülk, Alp Arslan'a karşı tecrübesiz ve silik bir hanedan üyesini destekleyerek bir tür "gölge sultan" olma hülyalarına kapılmış, bu ihtirası sebebiyle rakibi ve düşmanı Nizamülmülk'e kusursuz bir koz vermişti. Aynı şekilde Nizamülmülk için ortaya atılan nepotizm iddialarının tamamen asılsız olmadığı, dönemin bürokrasi kadrolarına üstünkörü göz atan herkesin malumudur. Son Fâtımî veziri Şaver b. Mücîr'in de başı gövdesinden bu sebeple ayrılmış; ihtiras, entrika ve yanlış politikaları hem yönetim kadrosunu hem de halkı ona düşman etmiş, neticede 1169 senesinde Selahaddin Eyyûbî'nin amcası Esedüddin Şirkuh eliyle öldürülüp kellesi Fâtımî halifesi Adîd-lidînillah'a (1160-1171) gönderilmişti.[115] Reşîdüddin Fazlullah'ın kayıtlarına göre, yukarıda adı geçen vezir Buka da Argun Han'a alenen isyan

114 Reşîdüddin Fazlullah, *(İlhanlılar)*, s. 161.
115 İbnü'l Esir, XI, s. 276.

edip onun yerine başka bir Moğol asilzadesini hükümdar yapma teşebbüsleri sırasında suçüstü yakalanmış ve infaz edilmiştir.[116] Benzer şekilde Karakoyunlu Cihan-Şah, kendisine karşı tahta geçme girişiminde bulunan oğlu Hasan Ali'den vezirinin kellesini göndermesini talep etmişti.[117]

Irak Selçuklu Veziri Dergezûnî'nin başının kesilmesinin daha affedilmez bir sebebi var. Monarşik sistemlerde kendini "adaletin kaynağı" olarak gören sultanı ihanet ve komplo ile itham etmek... Selçuknâmelerde anlatıldığına göre bir savaştan mağlup ayrılan Irak Selçuklu Sultanı I. Tuğrul (1132-1134), veziri Dergezûnî'ye dönüp "Benim bu hale duçar olmamın sebebi, [senin] Tanrı'nın kullarına yaptığın zulümdür" deyince veziri de boş bulunup budalaca bir cesaretle "sen, Alamut ahalisine (Bâtınîler kastediliyor) adamlar gönderdin, Aksungur ve senin diğer düşmanlarını öldürmek için onlara emir verdin ve onlar da bu işi yaptılar" şeklinde bir cevap vermişti. Bu cevaba oldukça hiddetlenen sultan "senin itikadındaki fesadı meydana çıkartan Allah'a şükür olsun, artık Allah beni senin katlinde muâtep etmez" dedi ve hemen orada boynunun vurulmasını emretti."[118] Muhalifi Mecdülmülk'ün, hakkında ortaya attığı tüm iddialardan temize çıkan İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî ise her ne kadar "makam hevesiyle başını yokluk rüzgârına teslim eden"[119] bu komplocu devlet

---

116 Reşîdüddin Fazlullah, *(İlhanlılar)*, s. 160-165.

117 Tihranî, s. 235.

118 el-Hüseynî, s. 72-73. Bundarî'nin kayıtlarında roller tersinedir. Buna göre Sultan Tuğrul'un, kardeşine karşı giriştiği savaşta yenilgi korkusuyla endişelendiğini görünce Dergezûnî, (sultanı teskin etmek amacıyla) Bâtınîlerden yardım istediğini ağzından kaçırmış; Tuğrul ise bundan hiç hoşlanmayıp vezirin "bozuk akideli" olduğuna hükmederek hemen oracıkta asılmasını emretmişti. Krş. Bondarî, s. 158.

119 Aksarayî'nin farklı bir olay vesilesiyle kullandığı bir ifade. Aksarayî,

adamının (Mecdülmülk) başının kesilmesine şahit olmuş ise de çok geçmeden, "kolaylıkla düşman üreten" bu yönetim anlayışı içerisinde yeni muhaliflerinin benzer iddialarıyla kendisi de kader kılıcının önünde başını eğmek zorunda kalmıştı.[120]

Vezirlerin başları, sadece sultan, üst düzey bürokrat veya komutanların değil saray kadrosundaki sıradan gulamların dahi kişisel düşmanlık veya platonik nefretine kurban gidebilmiştir. Sencer döneminde aktarılan garip bir vaka, bu duruma sağlam bir örnek teşkil eder. Buna göre Sencer'in (1118-1157) çok değer verdiği Kaymaz adlı yakın kölelerinden biri, sultanın sarhoş olduğu bir andan istifadeyle onun yüzüğünü parmağından almış, bu yüzükle bütün kapıları açtırıp engelleri aşarak[121] öteden beri kin duyduğu vezirin odasına girmiş ve hiç tereddüt etmeden vezirin kafasını gövdesinden ayırmıştı. Bununla da yetinmeyip kestiği başla birlikte tekrar sultanın huzuruna gelerek kesik başı onun önüne koymuştu. Ortaçağ kaynakları, hadisenin devamında gulamın bu küstahlık ve cüretine sinirlenen Sencer'in, komutanlarına onu parça parça ederek öldürmelerini emrettiğini yazar.[122]

Kafası kesilerek öldürülen bir diğer ünlü vezir, Moğol anarşi döneminde Anadolu Selçuklu Devleti'nde bu görevi üstlenerek ateşten gömlek giymiş olan Muînüddin Pervane'dir. 1277 yılında Memlüklerle gizlice irtibat kurduğu

---

Müsâmeretü'l Ahbar, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 54.

120 Reşîdüddin Fazlullah, *(İlhanlılar)*, s. 152-156.

121 Ortaçağ İslam devlet geleneğinde sultanın yüzüğü, yapılan işin sultan adına yapıldığını gösteren bir senet hükmünde idi. Dolayısıyla sultanın yüzüğünü elinde bulunduran kişi onun adına onun yapabileceği her işi yapabilirdi. Bu konuda bk. Ahmet Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Yüzük ve Hukuki Mahiyeti" *Türkiyat Mecmuası*, C. 27, Sayı 2, (2017), s. 195-206.

122 Bondarî, s. 241.

iddiasıyla Elbistan'daki Moğol hezimetinden sorumlu tutulan bu vezir, Moğol cellatlarının kan içen kılıçları önüne başını koyduğunda yutkunarak mırıldandığı "Size hizmet etmenin bedeli buymuş"[123] şeklindeki son sözüyle bu mesleğin kahredici vefasızlığına dikkat çekmiştir. Benzer bir akıbet, birkaç yıl sonra meşhur İlhanlı veziri Şemseddin Cüveyni'yi bekliyordu. Uzun süre büyük İlhanlı hükümdarlarına vezirlik yapmış bu devlet adamı, görev süresi boyunca dikkate değer bir performans göstermişse de muhaliflerinin iftira ve komplolarına kurban gidip 1284 yılında başı kesilmek suretiyle öldürülmüştür.[124]

Kılıçlarla başlar arasındaki sonu gelmeyen düşmanlık, bürokrasi kadrosunda sadece vezirlerle sınırlı kalmamıştır. Protokole yakın, para ve yetkiyi elinde bulunduran her bürokrat, bu tür iddialarla muhatap olabiliyor ve böyle bir akıbetle son nefesini verebiliyordu. 1189 yılında II. Kılıç Arslan (1155-1192), kendisi ile oğulları arasında fesat çıkardığı iddiasıyla hacibi İhtiyarüddin Behramşah'ı öldürtüp parça parça etmiş ve başını da bir mızrak ucunda Sivas şehrinde dolaştırmıştı.[125] Bürokratik kadrolara yönelik ihanet ve ihmal iddiaları, bir şahsın eceliyle ölümünden sonra bile dillendirilse mezarından çıkarılıp başı kesilerek cezası verilebiliyordu. Moğol hükümdarı Kubilay'ın, medfun bir maliye bakanının zimmetine para geçirdiği yönünde iddialar uğultulu şekilde yayılınca onu kabrinden çıkartıp başını kestirdiği ve aşağılayıcı nidalarla şehirde teşhir ettirdiği söylenir.[126] Moğolların maliye memurununkine benzer bir akıbet, Akkoyunlu

123 Abu'l Farac, II, s. 600; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1996, s. 553.

124 Abu'l Farac, II, s. 617; Reşîdüddin Fazlullah, *(İlhanlılar)*, s. 155-156.

125 Abu'l Farac, II, s. 450.

126 A. Konstantin d'Ohsson, *Moğol Tarihi, (Denizler İmparatoru Cengiz)*, (trc. Bahadır Apaydın), İstanbul 2008, s. 229.

hükümdarı Kara Yülük Osman Bey'in (1403-1435) başına gelmiştir. Hadiseye göre, 1435 senesinde Karakoyunlu beyi Kara İskender ile giriştiği mücadelede attan düştükten sonra eceliyle ölen Osman Bey Erzurum'da gömülmüş, ancak hasmı Kara İskender buraya geldiğinde onun mezarını açtırıp kafasını gövdesinden ayırmış, tabiiyet ve zafer alameti olarak Memlük sultanı Melik Eşref Barsbay'a (1422-1438) göndermişti.[127] Bu örnekler, ebedi istirahatgahına gömülmüş olmanın dahi başlar ve bedenler arasındaki bütünlüğün bir garantisi olmadığına işaret etmektedir. Kesik başların ceza, adalet, itaat, sadakat ve tehdit konusundaki sembolik değeri, gerektiğinde ölü bir bedenin kabrinden çıkarılmasını dahi olağan kılıyor; kafa kesme ve teşhir etme faaliyeti, saldırganın maktule karşı bir türlü dizginleyemediği intikam hissini yatıştıran en işlevsel eylemlerden biri olarak görülüyordu.

127 Tağrîberdî, s. 500-501; Tihranî, s. 84; Taşkıran, s. 297.

Ortaçağda fikri ayrılıklarla derinleşen mezhepsel ve dinsel çatışmalar, bu alanda heterodoks mahiyette bazı hareketlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dönemin yönetim zihniyetinin oldukça hassas olduğu bu gibi konularda suçlu ilan edilen kişiler genellikle baş kesme ve aşağılayıcı bir teşhir cezasıyla karşı karşıya kalıyorlardı. Bu noktada en çok karşılaşılan konu başlıklarından biri "mehdilik ve peygamberlik" iddiasıdır. Kendini, beklenen kurtarıcı olarak ilan eden bazı kişiler, çağın muhtelif dönemlerinde ortaya çıkıp zamanın toplumsal-politik hadiselerinin rüzgârını da kullanarak insanları peşlerinden sürüklemeyi başarmışlardır. Toplumsal bir infial oluşturmaya müsait olduğundan yönetimler açısından ciddi bir tehlike olarak algılanan bu tür girişimler, hükümdarların özellikle de halifelerin dini otoritelerine karşı açık bir suikast olarak değerlendirildiği için failleri ağır şekilde cezalandırılmış; türlü işkencelerle öldürüldükten sonra kesik başları bin bir çeşit melanet eşliğinde kalabalıklar içerisinde teşhir edilmiştir. Mesela Halife Me'mûn (813-833) döneminde el-Cezire bölgesinde kendini Mehdi ilan eden bir Kürt, bölge valileri tarafından öldürüldükten sonra başı kesilmiş; rivayete göre onu kurtarmaya gelen taraftarları, yalnızca gövdesinden ayrılmış bu kesik başı görebilmişlerdi.[128] Aynı şekilde 934 yılında Seganiyan adı verilen bölgede ortaya çıkarak kendisini peygamber ilan eden ve müellif İbnü'l Esir'e göre birtakım hokkabazlıklarla ayak takımından bazı kalabalıkları kendisine ram eden bir kişi yakalanarak

128 Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 370.

öldürülmüş, başı kesilerek dönemin Abbâsî veziri Ebu Ali b. Mukle'ye gönderilmişti.[129]

Sapkınlık iddiaları, hükümdarların mutlak iktidarları önünde bir tehlike olarak görüp kısa vadede öldürmeyi planladığı kişiler için en geçerli perde sebeplerden biri olabilmiştir. 846 yılında bu tür bir iddiayla boynu vurulan Ahmed b. Nasr el-Huzâî'nin Bağdat'da halifeye karşı bir isyan girişimini örgütlediği, yakalanıp huzura çıkarıldığında halifenin (hiç bu konudan bahsetmeyerek) kendisiyle kelam konusunda bir tartışmaya girdiği, aldığı cevaplara hiddetlenip onu bizzat kendi eliyle öldürdüğü söylenir. Halifenin, onunla tartışırken bir yandan da yanındakilere şöyle dediği rivayet edilir: "Eğer benim onu öldürmek üzere kalktığımı görürseniz hiç kimse buna müdahale etmesin."[130]

Dini/şer'i hükümleri küçümsemek, kutsal değerleri alaya almak da mülhidlik/zındıklık suçları kapsamında değerlendirilmiş; aynı derecede aşağılayıcı ve azaplı cezalara sebep olmuştur. 14. asır başlarında yaşanmış bir hadise, bu durumu teyit eden bir içeriğe sahiptir. Bu dönemde yaşamış bir vekayinâme yazarının verdiği detaya göre, 1301 yılında Mısır'da şeriatı küçümsediği, muhkem ayetleri alaya aldığı, müteşabih ayetlerin birbiriyle çelişkili olduğunu söylediği, livatayı, şarapçılık ve benzeri haramları helal saydığı iddia edilen Ahmed b. Sekafi adlı biri boynu vurulmak suretiyle öldürülmüş; kesik başı münadilerin sloganları eşliğinde şehirde dolaştırılmıştı. Benzer şekilde, 1354 yılında ilk üç halifeye sövdüğü söylenen bir Râfizî'nin akıbeti de aynı olmuş; başı kesilerek küçük düşürücü sloganlarla teşhir edilmişti.[131]

---

129 İbnü'l Esir, VIII, s. 241-242.

130 İbnü'l Esir, VII, s. 26-27; Kadir Kan, "Vâsik-Billâh", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 549.

131 İbn Kesir, XIV, s. 63, 382.

İslam devlet ve toplum geleneğinde doğrudan ve açık bir sapkınlık olarak görülen Karmatî/Bâtınî yönelimlerin de azap ağırlıklı baş kesme ve teşhir ile cezalandırıldığını söylemeye gerek yoktur. 912 senesinde İsfahan'da isyana kalkışan bir Hürremdinî mensubu (Yarizadşah) öldürüldüğünde kellesi hem zafer hem ibret alameti olarak İsfahan'da asılmış, söylendiğine göre onun zararlı faaliyetlerinden bıkmış olan halk buna çok sevinmişti.[132] Selçuklu hükümdarı Muhammed Tapar, 1107 yılında Bâtınîlere ait Şahdiz Kalesi'ni[133] ele geçirdiğinde yıllardır burada yuvalanmış olup halkı bezdiren Bâtınî lideri Ahmed b. Attaş'ı ve oğlunu öldürüp her ikisinin kellesini zaferin nişanesi olarak Bağdat'a halifeye göndermişti.[134] Bâtınîlik iddiaları, bir hükümdar için söz konusu olduğunda bile halk ve idareciler nezdinde hoşgörüyle karşılanan bir durum olmaz, tahttan alaşağı edildikten sonra kontrolsüz bir intikam hissiyle başı gövdesinden ayrılırdı. Kirman Selçuklularının hükümdarı İran-Şah'ın (1097-1101) akıbeti, bu hassasiyetin en belirgin örneğini temsil eder. Söylendiğine göre Bâtınîliğe meyletmiş olan bu hükümdar, halk ve muhalifler tarafından tavizsiz bir takibata maruz kalmış; nihayet yakalandığında "tövbe ettiğini söylemesine rağmen" başıyla gövdesi arasındaki irtibat kesilmişti.[135]

Çağın ruhu, sınırları keskin hassasiyetlerle çizilmiş konularda günahsız ya da en azından yanlış anlaşılmış birini sapkın/mülhid/zındık ilan edip baş keserek ölüme sürükleyebiliyordu. Bu dönemde bu tür mesnetsiz ithamların açtığı

132 Nizamülmülk, (T. Ayar çev.), s. 333.

133 İsfahan yakınlarında yüksek bir dağın zirvesinde olup Sultan Melikşah zamanında yaptırıldığı söylenir. Kelime, "Hükümdar Kalesi" anlamına gelir. Bk. İbnü'l Esir, X, s. 345.

134 İbnü'l Esir, X, s. 348; Anonim, *Tarih-i Al-i Selçuk (Anonim Selçukname)*, (haz. H. İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner), İstanbul 2014, s. 27-28; Lange, s. 83-84.

135 Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, Ankara 1989, s. 54-55.

yolda "suçlu olduğu için öldürülen" değil "öldürüldüğü için suçlu ilan edilen" masumların sayısı hiç de az değil. Bu gibi durumlarda bir kesik başın masumiyeti (gerçekten de haksız yere katledilmiş ise) ancak yıllar sonra olayın müsebbibi olan iktidar geçip gittikten sonra dillendirilebiliyordu. Şiddet, şantaj ve yıldırma yoluyla baskılanan kamu vicdanı, geç de olsa ancak bu şekilde konuşabiliyor; yıllar boyu toplum vicdanını taciz eden "maktulün masumiyeti" söylemi bir haykırış halinde sloganlaştırılıyordu. "Öldükten sonra, anıları şerefli bir şekilde saklanan ve mezarları saygıyla korunan, bir cins aziz haline gelen"[136] bu maktullerin mazlumiyeti, halkın ve müteakip nesillerin vicdanında onulmaz yaralar açıyor; toplumsal bellekte ceza adaletine olan inancı derinden sarsıyordu. Bu işin failleri çoğu zaman tel'in edilip derin bir nefretle kınanırken; haksız yere öldürülenler "başını 'vicdansız bir rejime' veya 'kötü bir hükümdara' kaptıran örnek bireyler olarak"[137] halk muhayyilesinde birer kahramana dönüşüyordu. Maktul, böylece toplumsal bir fenomen haline geliyor; toplum belleğinde kendini sürekli güncelleyen menkıbevi epizotların öznesi sıfatıyla suç ve ceza arasındaki adaletsizliği haykıran sembol bir karakter olarak zihinlere kazınıyordu.

922 yılında bir mülhid olduğu iddiasıyla öldürülerek vücudunun her bir organı teşhir edilen Hallâc-ı Mansur, tam da bu manzaraya uyan en dikkate değer figürlerden biridir. Haksız yere öldürülüp abartılı yöntemlerle teşhir edildiğinde susan veya susmak zorunda kalan mecruh vicdanlar, faillerin tarihsel rolleri sona erer ermez bir öfke patlamasıyla tepki vermeye başlamış ve onu, şöhreti çağları aşan, masumiyeti, mağduriyeti, adaleti ve hatta "doğru anlaşılmamış

136 Foucault, s. 83.
137 Misra, s. 94.

olmayı" temsil eden simge bir isim haline getirmiştir. Aynı şekilde Abbâsîler devrinde dini sapkınlıkla itham edilerek öldürülen, kesik başı günlerce Bağdat'ın doğu ve batı yakasında dolaştırıldıktan sonra bir ağacın üzerinde yıllarca teşhir edilen Ahmed b. Nasr Huzâî'nin akıbeti de kamu vicdanında derin yaralar açmış; hâkim ideoloji yönetimden el çeker çekmez halk ve devlet arasında pişmanlıkla karışık reflekslerin tetiklediği bir iade-i itibar yarışı başlamıştı.[138] Kaynakların ittifakla belirttiğine göre Huzâî'nin başı kesilip yere düştükten sonra dahi bir müddet tevhid sözünü tekrarlamıştır.[139] Müellif İbn Kesir, Cafer b. Muhammed Es-Sâiğ'in şahitliği üzerinden bu konuda şunları aktarıyor:

> "Gözlerimle gördüm. Yalan söylüyorsam gözlerim çıksın. Kulaklarımla duydum, yalan söylüyorsam kulaklarım sağır olsun ki, boynu vurulduğu zaman Ahmed b. Nasr el-Huzâî'nin kesik başı 'La ilahe illallah' diyordu. Kendisi ağaca asılı iken seyrine giden bazı kimseler onun kesik başının şu ayet-i kerimeyi okuduğunu duymuşlardı: *Elif, Lam, Mim. And olsun, biz kendilerinden öncekileri de denemişken insanlar inandık deyince, denenmeden bırakılacaklarını mı sandılar?* (el-Ankebut-1) Bunun üzerine benim tüylerim ürperdi."[140]

Yeni halife Mütevekkil'in (847-861) yakın adamlarından Abdülaziz de vicdani bir sorumluluk duygusuyla Huzâî'nin infazı konusunda şöyle diyordu:

> "Ey müminlerin emiri! (Halife) Vasık'ın, Ahmed b. Nasr el-Huzâî'yi öldürmesinden daha acayip bir olay görmedim. Çünkü Ahmed el-Huzâî, defnedilinceye kadar onun lisanı Kur'an okuyordu."

---

138 İbn Kesir, X, s. 512.

139 Benzer bir menkıbevi hikâye, Neşrî tarafından Karamanoğlu askerleri eliyle haksız yere öldürülen Ali Dede isimli bir veli üzerinden aktarılır. Krş. Neşrî, *Kitab-ı Cihannümâ (Neşrî Tarihi)*, (Yay. F. Reşat Unat-M. Altay Köymen), C. II, Ankara 1957, s. 637-643.

140 İbn Kesir, X, s. 513.

Bu anlatılanlar üzerine maktulün mazlumiyeti hususunda ikna olan Mütevekkil, o zamana kadar Ahmed el-Huzâî'nin yıllarca bir ağaç üzerinde asılı kalmış başı ve gövdesinin bir araya getirilmesini ve usule uygun şekilde defnedilmesini emretmişti. Bu cenaze törenine dikkate değer bir kalabalığın iştirak ettiği ve kalabalıkların onun tabutuna el sürmek için birbirleriyle yarıştığı söylenir.[141] Böylece resmî ideolojinin hızlı şekilde tavır değiştirmesi, halk arasında Ahmed b. Nasr el-Huzâî'nin masumiyeti üzerinden abartılı yönelimlere sebep olmuş; hatta bazı kaynakların belirttiğine göre onun asıldığı ağaç dahi kutsanmaya başlanmıştı.[142]

141 İbn Kesir, X, s. 514, 529.

142 Ancak Mütevekkil'in yeni bir hamlesiyle insanlar bundan men edilmişti. İbn Kesir, X, s. 529.

Ortaçağda cinsi sapkınlık ve zina suçlarına ağırlaştırılmış cezalar verildiğini biliyoruz. 10. asır seyyahı İbn Fazlan, Türkler arasında zina yapanların iki ağaç arasına bağlanarak gerildiğini ve bu şekilde ikiye bölünerek öldürüldüğünü yazar.[143] Bozkır gelenekten beslenen bir diğer halk olan Moğollarda da zina suçları için benzer cezalar verilmiştir. Özellikle hanedan soyunun asaletine bu yolla sürülen lekeler baş kesme ile cezalandırılmıştır. Moğol kanunlarının 16. maddesi şöyle diyor: "Halktan birisi bir prensesle zina ederse parça parça kesilir. Prensesin de kafası kesilir. Zina eden erkeğin ailesi ise köle olur."[144] Bunun dışında cinsel sapkınlık suçları ve homoerotik yönelimler de aynı akıbetle üst perdeden bir cezaya maruz kalıyordu. Kaynaklarda bu durumu teyit eden bazı örneklere rastlanır. Bunlardan biri Abbâsî Halifesi Hâdî zamanında yaşanmıştır. Bir müellifin anlattığına göre adı geçen halife, birbirleriyle fuhuş yaptıklarını gözleriyle gördüğü iki cariyenin başlarının kesilmesi emrini vermiş; kısa süre içinde bir leğen içinde onların kesik başı halifenin önüne konmuştu.[145]

1279 tarihinde Süryani kronik yazarı Abu'l Farac tarafından aktarılan bir hadise üzerinden, "kadınlara sarkıntılık" gibi suçların da katı şekilde cezalandırıldığı sonucu çıkarılabilir. Müellifin kendi yaşadığı çağda gerçekleşen olay, insanların bu konudaki hassas sinir uçlarına işaret etmektedir. Anlatıcının kaydına göre, zanlı hemen yakalanmış,

143 İbn Fazlan, s. 31, 57.
144 Alinge, s. 209.
145 İbn Kesir, X, s. 267-268.

halkın geniş bir katılım gösterdiği tantanalı bir teşhir töreninden sonra Dicle kenarında kafası gövdesinden ayrılarak köprü sütunlarına asılmış, cesedi de yakılarak imha edilmiştir.[146] Neticede denilebilir ki, bu tür yüz kızartıcı suçları cezalandırma noktasındaki doygun hassasiyet, iktidarların ve toplumların ortak yönelimi sonucu bireyi ve aileyi koruma ekseninde şekillenmiştir.

146 Abu'l Farac, II, s. 603. Müellifin kaydına göre onun tek suçu bu değildir. "devlet değerleriyle alay etmek, büyük meclislerde alınan kararları küçümsemek" gibi ek suçları da vardır.

Ortaçağda başların en azılı katillerinden biri de para ve makam kazanma hırsıdır. Aslında bu etken, yalnız bu dönemde değil tüm zamanlarda kelle almanın örtülü ve kışkırtıcı sebeplerinden biri olmuştur. Herodot, İskitlerle ilgili bir bahsinde her bir İskit askerinin "savaşta öldürdüğü kişinin kafasını kesip krala götürdüğünü, zira ancak kafa götürürse ganimetten pay alabildiğini, aksi halde kendisine hiçbir şey verilmediğini" dile getirir.[147] Geleneği devralan Ortaçağda, önemli bir düşmanın kellesini dönemin hükümdar veya komutanının önüne koymak cömert bir ödülün kapısını aralayabiliyor; özellikle savaşlarda her düşman başı için para ödülü konulması savaş alanlarını gövdesinden koparılmış kelleler yığınına dönüştürebiliyordu. (Bk. Görsel 21) Böylece gerek savaş ortamlarında gerekse isyan durumlarında düşmanın ya da asilerin kesik başı, tatlı bir kazanç piyasasını beraberinde getiriyordu. Maveraünnehir bölgesini ele geçirmekle görevlendirilen Emevî valisi Kuteybe b. Müslim'in (ö. 715) de askerlerini savaş konusunda motive etmek için paranın gücünü kullandığı söylenir: "Kim bir baş getirirse ona yüz dirhem var" diyen Kuteybe, bu vaadi sonrasında pek çok düşman başını önünde bulmuştur.[148] İktidar kavgalarında tayin edilen ödül miktarı, doğal olarak kelle alma yarışını daha acımasız ve ilkesiz bir noktaya taşımıştır. Mesela Emevî Halifesi III. Yezid (ö. 744), selefi Velid'in kellesine 100 bin dirhem ödül koyduktan

147 Herodotos, s. 320.

148 İbnü'l Esir, IV, s. 479, 486. Kelle getirme hususunda teşvik edici benzer söylemler için bk. a.mlf., C. V, s. 333, C. VI, s. 55.

kısa bir süre sonra rakibinin kellesini önünde bulmuştu. Abbâsî halifesi Mansur da 762 senesinde kardeşi İbrahim'i öldürtüp başını teşhir ettikten sonra bu müjdeli haberi önceden kendisine verdiği için Nobaht adlı müneccimine 2 bin dönüm araziyi ikta olarak vermişti.[149] Müteakip Abbâsî halifeleri arasında bu konuda daha cömert davrananlar vardır. Mesela Halife Me'mûn'un, kardeşi Emin'in kesik başı için 1 milyon dirhemi gözden çıkardığı belirtilir.[150] Halife Mu'tez de 866 senesinde selefi ve rakibi Mustain'i öldürüp kesik başını kendisine gönderen Said b. Salih adlı kişiye 50 bin dirhem verdiği gibi onun Basra'da zekât işleri müdürlüğüne tayin edilmesini emretmişti.[151] 990 senesinde Mervânîlerin kurucusu Baz b. Dostık'ı (983-990) öldürüp kesik başını Hamdanoğullarına getiren bazı Araplar da zengin armağanlarla hoşnut edilmişlerdi.[152]

Hristiyan dünyada da durumun bu şekilde olduğundan kuşku duyulmaz. 1052 yılında Ermeni bölgesinde bir asinin peşine düşen Beros adında bir Bizans komutanı, askerlerine ve çevresindekilere şöyle demişti "(âsi) Harbig'in başını getirene birçok altın ve gümüş vereceğim, imparator tarafından da rütbe ve mevki verilecektir." Ermeni müellif Urfalı Mateos'un kayıtlarına göre, bu teşvik edici vaatler anında etkisini göstermiş ve adı geçen kişi, bizzat kendi arkadaşları tarafından uykudayken infaz edilip kesik başı Beros'a götürülmüştü.[153] Gelenek, Haçlılar arasında da cazibesini korumuştur. Haçlıların 1097 yılındaki Antakya kuşatmasında şehri savunamayacağını anlayan Emir Yağısıyan, üzüntüyle bölgeden geri çekildiğinde atından

149 İbn Kesir, X, s. 28-29; 162.
150 İbn Kesir, X, s. 411.
151 İbnü'l Esir, VII, s. 147; İbn Kesir, XI, s. 40.
152 İbnü'l Esir, IX, s. 64-65.
153 Urfalı Mateos, s. 93.

düşerek ölmüş; bu sırada bölge Ermenilerinden biri onu tanıyarak başını kesip Haçlı asilzadesi Bohemond'a ulaştırmıştı. Kronikler onun bu davranışının ödülünü aldığından bahsetmese de Bohemond'dan dikkate değer bir takdir ve taltif görmüş olması olasıdır.[154] Söylendiğine göre, Haçlı istilalarına karşı olağanüstü başarılı savunma savaşlarıyla tanınan Belek b. Behram da Menbic Kuşatması sırasında nereden geldiği belli olmayan bir ok ile öldürüldüğünde başı kesilerek Joscelin'e ulaştırılmış; Joscelin de başarısının bir alameti olarak kesik başı Antakya'ya göndermiş, ayrıca onu kendisine ulaştıran kişiye tebriklerle birlikte vaad ettiği cömert ödülü de vermişti.[155]

Önemli birinin kesik başını getirmeye yönelik ödüller, nakdi olarak verilebildiği gibi makam taltifi şeklinde de gerçekleşebiliyordu. Yukarıda bahsi geçen Kuteybe b. Müslim, Vekî b. Sud adlı kişi tarafından öldürülüp kesik başı dönemin

---

154 Carnotensis, s. 83; Raymond, s. 48; Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 503; Ebru Altan, "Yağısıyan", *DİA*, C. 43, İstanbul 2003, s. 179.

155 Carnotensis, s. 241. Zayıf bir ihtimal olmalıdır. Yalnızca Haçlı seferlerine iştirak eden fanatik Hristiyan din adamları tarafından kaleme alınmış kroniklerde geçer. Güya Belek, rüyasında Joscelin tarafından öldürüldüğünü görmüş ve bu durumdan oldukça korkmuştu. Haçlı müellifleri, bu rüyanın gerçekleştiğini ispatlama kaygısıyla sonucu buraya bağlarlar. (Bk. William of Tyre, XIII/11; Carnotensis, s. 241) Haçlıların Belek ile yaptıkları savaşlarda ciddi zayiatlar almış olmaları, müellifleri bu psikolojiye sürüklemiş olmalıdır. Buna karşılık, İslam kaynaklarında Belek'in başının kesildiği ve Antakya'daki Haçlı asilzadelerine gönderildiği ile ilgili bilgi yoktur. Çünkü bazı yerli Hristiyan müelliflerin kaleme aldıkları da dâhil birçok kaynakta Belek'in, öldükten sonra Halep şehrine defnedildiği belirtilir ve kesik baştan hiç söz edilmez. (Krş. İbnü'l Esir, X, s. 489; İbnü'l Adim, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb' de Selçuklular*, (Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim), Ankara 2014, s. 166-167; Abu'l Farac, II, s. 358; Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 629; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, (1118-1146)*, C. II, Ankara 1994, s. 51)

halifesi Süleyman'a (715-717) gönderilmiş, halife ise bu başarısı karşılığında onu yeni Horasan valisi olarak atamak suretiyle ödüllendirmişti.[156] Para, bazı durumlarda fanatik taraftarlığı dahi satın alabiliyordu. Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervan , (685-705) hileyle öldürdüğü Beytülmal bakanı Amr b. Said'in kanının hesabını sormaya gelen yandaşlarına önce Said'in kesik başını fırlatmış, bir yandan da aynı grubun üzerine para dolu keseler saçtırmıştı. Rivayete göre sarayı kuşatan asiler, bir kesik başa bir de paralara bakmışlar, neticede paraları toplamayı yeğleyerek kısa sürede gözden kaybolmuşlardı.[157] Halifenin, bu kapitalist müdahalesiyle maktulün taraftarlarının fanatizmini ve sadakatini kolayca satın alması, dönemin politik havası ekseninde destek, yandaş, taraftar, ittifak kavramlarının ne kadar yozlaştığına işaret etmektedir.

İbn Kalânisî'nin kayıtları, sıradan halkın da kâfir kellelerı üzerinden bir kazanç elde etmeye çalıştıklarını gösterir. Buna göre, 1148 yılında Haçlılara karşı yapılan taarruz savaşlarında Ahdas bölgesinde bir köy halkı Frenkleri gözetliyor, tuzağa düşürdüklerini öldürüp kellelerini ödül almak için getiriyorlardı. Kellenin kimliği ile ödülün miktarı arasında doğrusal bir ilişki olması doğaldı. Nitekim aynı müellife göre 1149 yılında Nureddin Mahmud, Haçlı asilzadesi ve Antakya Prinkepsi Raymond de Poitiers'in kellesini getiren kişiye oldukça cömert bir ihsanda bulunmuştu.[158] Özellikle zorlu asilerin kesik başlarının getirilmesi, sultanlar nezdinde tarifsiz bir sevince vesile oluyordu. Büyük Selçuklu hükümdarı Muhammed Tapar, 1108 senesinde kendisine isyan halindeki Sadaka b. Mansur'un kellesini getiren komutanı

156 İbn Kesir, IX, s. 276.

157 Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi* (çev. Nejdet Gök), C. I, İstanbul 2012, s. 134.

158 Hasan Aydın, *Zeylü Tarih-i Dımaşk Tercümesi*, s. 246, 251.

Aksungur el-Porsukî ile kucaklaşmış ve ona değerli armağanlar ihsan etmişti.[159]

Buna karşılık durum, zaman ve zemin kesik başların ederi noktasında önemli değişkenler olabiliyordu. Mesela Halife Muktedir zamanında isyan eden Berberîlerin kesik başı ancak 5 dinar ediyordu.[160] 1017 yılında Mısır'da iki Fâtımî valisi Hammâd ve Bâdîs'in egemenlik mücadelesinde ise bir düşman kellesi 4 dinarlık bir ödülün karşılığıydı.[161] Besâsirî'nin kellesini bedeninden ayıran kişi, onun cebindeki 5 altın dinarı almaya hak kazanmıştı. Oysaki Çin'de 1212 yılında bir imparator, dişli bir düşmanın kellesini veya kemiğini kendisine getirecek kişiye kemikler ağırlığında altın ve gümüş vaat edebiliyordu.[162] Timur'un 1387'deki İsfahan Kuşatması'nda başlangıçta 20 altın eden bir kesik baş, 70 bin kesik başın sayıldığı kuşatma sonrası yarım altına kadar düşmüştü.[163] Gelenek, Osmanlılar üzerinden Ortaçağın sınırlarını zorlamıştır. Müellif Neşrî, 1444'teki Varna Savaşı'nda öldürülen Macar kralının kesik başını Bursa'ya getiren kişinin abartılı bir ödüle nail olduğunu yazar.[164] Bir rivayete göre, 1453 yılında İstanbul'un Fethi sırasında şehri savunan Bizans imparatoru Konstantin (1449-1453) de bu mücadelede öldürülmüş; iki yeniçeri, Sultan II. Mehmed'in huzurunda bu kahramanlığın kendisine ait olduğu konusunda hararetli bir münakaşaya girişmişlerdi. Bunlardan biri, "Efendim, onu ben öldürdüm. Şehrin içine girmek için acele ettiğim bir sırada ona bir darbe vurarak, telef ettim" dedi. Diğeri de: "İmparatora, evvelâ ben darbeyi vurdum"

159 İbnü'l Esir, X, s. 359; Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 156.
160 İbnü'l Esir, VIII, s. 200; İbn Kesir, XI, s. 296; Zeydan, I, s. 499.
161 İbnü'l Esir, IX, s. 204.
162 d'Ohsson, s. 71.
163 Şerefüddin Ali Yezdî, s. 162.
164 Neşrî, II, s. 655.

dedi. O zaman padişah, imparatorun cesedini bulup başını getirmek üzere bu iki askeri memur etti. Bunlar da koşarak, cesedi buldular ve imparatorun kafasını keserek padişaha getirdiler."[165] Bizans kronik yazarı Dukas'a ait bu ifadeler, -zayıf bir rivayet olsa da- üst düzey bir düşmanın kesik başını getirmenin ne derece önemli bir taltif ve kazanç aracı olarak görüldüğünü göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Bütün bu örneklere rağmen kesik baş getirmenin, her zaman abartılı bir ödüle vesile olduğu söylenemez. Bazı vakalar, hükümdar ve hanedan üyelerine ait kesik başların her zaman taltif değil duruma göre bir tekdir hatta ölüm sebebi olabileceğini de gösteriyor. Büyük İskender (MÖ. 336-323) zamanında yaşanmış bir hadise, bu hassasiyetin çok eski zamanlardan beri mevcut olduğuna işaret etmektedir. Buna göre Büyük İskender, meşhur düşmanı Dara'yı, taltif ve ödül almak ihtirasıyla katlederek kesik başını kendisine getiren Hemedanlı iki şahsı öldürtüp kafalarını kesmiş ve "hükümdarına ve memleketine ihanet edenin cezası budur" nidalarıyla şehirde dolaştırmıştır.[166] Bu hassasiyete göndermeler yapan muhtelif zamanlarda yaşanmış başka örnekler de var: 1157 senesinde Mezendaran'da bölge hâkimiyeti için Rüstem ve kardeşi Ali arasında bir mücadele başlamış; hadiseye sonradan müdahil olan Sultan Sencer'in emirlerinden Aytak, bu bölgede bulunduğu sırada Rüstem'e yaranmak için Ali'yi öldürüp kellesini ona göndermiştir. Ancak kardeşinin bedensiz başını önünde gören Rüstem'in bu manzara

---

165 Dukas, *Bizans Tarihi,* (çev. Vl. Mirmiroğlu), İstanbul 1956, s. 185.

166 Tabarî, IV, (İng. trc. Moshe Perlmann), New York 1987, s. 88, 90; Hikâye ufak farklılıklarla Seâlibî tarafından tekrarlanır (Seâlibî, s. 221-222). Aynı tip hadiselere verilen tepkilerin her zaman aynı dozda tutarlı olmadığını belirtmek gerekir. Rivayete göre, İstanbul'un fethi sırasında Bizans imparatoru Konstantin'in kellesini getirip Fatih Sultan Mehmed'in ayakları altın atan bir asker Anadolu'da bir sancak beyliğiyle taltif edilmiştir. Danişmend, I, s. 255.

karşısında tepkisi sıra dışıdır: "Etimi ben kendim yerim, onu başkasına yedirmem."[167] Yüzyıllar sonra benzer bir duyarlılık, Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim tarafından gösterilir. Anlatıldığına göre, Mısır Seferi sırasında Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin cesedini aramaya koyulan bir çavuş, cömert bir ihsana nail olacağı hülyasıyla Gavri'nin başını getirip Yavuz'un önüne koyduğunda onun gazabından başka bir şeye muhatap olmamış; hatta "bir hükümdara karşı edepsizlik ettiği" gerekçesiyle sultan tarafından ölüme mahkûm edilmişti. Ancak önemli kişilerin araya girmesi ve şefaati neticesinde görevinden uzaklaştırılmak suretiyle canını kurtarabilmişti. İlginçtir ki aynı sultan, 1519 yılında kendisine Bozoklu Celal adlı asinin kesik başını gönderen emiri Ali Bey'in bu vazifesinden oldukça memnun kalmış; hatta ona hilat ve murassa bir kılıç gönderilmesini emretmişti.[168] Son iki hadisede, aynı kişinin şahsında vücut bulan ve birbiriyle tutarsız görünen bu tepkiler, kesik başların ederiyle ilgili bize şu soruyu sorduruyor? Hangi zamanda, kimin başı?

167 İbnü'l Esir, XI, s. 190.

168 Müneccimbaşı Ahmed, *Müneccimbaşı Tarihi*, II, s. 481, 499.

YÖNTEMLER II

"Benlik ile meydane geldin, başlı git, başsız gel"
*(Hacı Bektaş-ı Veli)**

Ortaçağda kılıç ile kelle arasında bitmek bilmeyen bir mücadele vardır. Dönemin ahlakçı, sadakat ve itaati önceleyen ceza sisteminde suçlular genellikle baş keserek infaz edilir; isyankâr/sapkın bir bedene hapsolmuş kabahatler, aynı bedenin bütün hücrelerine sızmayı hedefleyen kahredici bir acıyla disipline edilmeye çalışılırdı. Böylece suçlu, işlediği suçun mahiyetine göre işkence, azap, teşhir ve tahkirle aşamalı olarak cezalandırılarak kefensiz bir ölüme mahkûm edilirdi. Egemen sınıf, kesilmiş bir başı, asi/sapkın bedenin ibretlik cezası olarak görür; toplumun her kademesinde meselenin bu şekilde "algılanması" için teşhir uygulamasına özel bir ihtimam gösterilirdi. Neredeyse her hükümdarın sarayında, dehşet verici bir görseli kusursuz bir itaatin aracı haline getirme konusunda mahir aristokrat bir kesim vardı. Muktedir olanın adil/haklı sayıldığı bu yönetim anlayışı içinde suçluyu cezalandırma konusundaki yaşanmışlıklar, "insan kasaplığının" en sıra dışı örneklerini günümüze taşımış; çağın iliklerine kadar işleyen baş keserek infaz uygulaması kendine özgü sıra dışı yöntemlerini de üretmiştir.

Yukarıda bahsedildiği üzere çağa ruhunu veren egemenlik çatışmaları bu dönemde kesik baş kesafetinin en başat sebebidir. Kazanılan savaşların, zengin ganimetten sonraki en motive edici ögesi olan kesilmiş düşman kelleleri, zaferin bir abidesi gibi görülür, bunlar farklı şekillerde bazen esir edilenlerin boyunlarına asılarak bazen mızrak uçlarında bazen

---

* Ocak, s. 41.

toplu şekilde taşınarak şehirlere dönülür ve gururun doruk noktasına varıncaya kadar teşhir edilirdi. Özellikle kâfirlere karşı yapılan savaşlarda (Bizans, Haçlılar) bu usul uygulanarak düşman askerlerin kelleleri topluca alınıyordu. Bu sebeple Müslümanların gayrimüslimlere karşı gerçekleştirdiği sayısız savaşlarda zaferin ödülü olarak çok sayıda kesik baş alınmış ve İslam şehirlerine getirilerek teşhir edilmiştir. Öyle ki bazen bunlar, yüzlerle değil binlerle ifade edilmiştir. Ortaçağ tarihçilerinin abartı konusundaki maharetleri malum olsa da bu anlatılanların hepsinin bir kurmaca olmadığına işaret eden farklı yaşanmışlıklara sahibiz. Mesela 997 yılında Fâtımîlerle Romalılar arasında gerçekleşen kanlı bir savaşta, öldürülen Romalılara ait tam 10 bin kellenin zaferin nişanesi olarak Mısır'a götürüldüğü söylenir.[2]

Ortaçağ dünyası, egemenlik çatışmalarında kâfir ile düşman kavramları arasında net bir ayrım yapar. Her kâfir, aynı zamanda azılı bir düşman olarak da görülür ve bunlara karşı tavizsiz şekilde savaşılmalıdır. Buna karşılık her düşman kâfir olarak görülmez ama yine de bir "düşman"dır ve onunla da yola gelinceye kadar mücadele edilmelidir. Böylece çok geniş bir kitleye tekabül eden dönemin düşman tanımlaması sadece farklı dinlerden olanların birbirine yakıştırdıkları bir söylem olmakla kalmamıştır. Kâfirler dışında asi, sapkın, zındık, hain, eşkıya, muhalif hepsi düşmandır ve kesik başlar, düşman kavramının olduğu her yerde görünür durumdadır. Özellikle egemenlik mücadelelerinde kesilen çok sayıda başın, zaferin gurur verici bir delili olarak bir yerlere gönderilmesi sıklıkla tercih edilen mesaj ve ayar verici bir yöntemdir. 1277 yılında sahte Selçuklu Sultanı Cimri ile birlikte tehlikeli bir saltanat davasına kalkışan Karamanoğlu Mehmed Bey, yakın

2 Abul'l Farac, I, s. 276.

adamlarıyla birlikte öldürüldüğünde kendisinin ve adamlarının kesik başları hızlı bir şekilde Konya'ya ulaştırılmıştı.[3]

Bir isyanı bastırmak veya bir savaşta mücadele etmek için halife, sultan veya hükümdarlar tarafından gönderilen komutanların, görevlerini iyi şekilde yaptıklarının en geçerli ispatı, öldürdükleri düşman kellelerini ilgili hükümdara göndermesiydi. Düşmanın kellesini almak, gittiği yere götürmek ya da bir yere göndermek duruma göre verilen görevin hakkıyla yerine getirildiği, düşmanın kahredildiği yönünde sembolik ve içsel bir mesaj taşıyordu. Bununla birlikte kesik baş göndermek, simgesel anlamları bakımından gönderildiği yere göre hızlıca değişen ve birbirine tamamen karşıt mesajlar içerebilen bir tavırdı. Kelle göndermek, bir yandan düşmana gözdağı vermek için kullanılırken öte yandan kendisinden emir alınan üste (halife, hükümdar, vali vs.) gönderilenler, görevin başarı ve sadakatle yapıldığının bir delili olabiliyordu. Bu çerçevede yandaş ve müttefiklere gönderildiği gibi (belki daha fazla oranda) düşman ve muhaliflere de gönderilebiliyor, bu gibi durumlarda içerdiği şifreli mesajla birer korku ve gözdağı nesnesi haline geliyordu. 692 yılında Haccâc, Mekke'de Emevîlere karşı hilafet davasına girişen Abdullah b. Zübeyr ve onu destekleyen tabiinden Abdullah b. Safvan'ın başlarını keserek Şam'a, halife Abdülmelik b. Mervan'a göndermişti.[4]

Yeni bir egemenlik ve düzen arayışlarının kontrolsüz şiddeti de çoğunlukla başa yöneliyordu.[5] Bu çerçevede taht ve saltanatın bir darbeyle ele geçirildiği durumlarda, eski hükümdarın kellesini halka ve taraftarlarına teşhir etmek,

---

3 İbn Bibî, *el-Evamiru'l Alaiye fi'l Umuri'l Alaiye (Selçuknâme)*, C. II, (haz. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, s. 216.

4 Ali Yardım, "Abdullah b. Safvan", *DİA*, C. 1, İstanbul 1988, s. 131.

5 Misra, s. 57-58.

yeni hükümdar için kendi meşruiyetini tescil noktasında en gözde yöntemlerden biriydi. 969 yılında Bizans İmparatoru II. Nikeforos (963-969), tahtta gözü olan Tzimisces tarafından uykuda iken öldürüldükten sonra kesik başı halka ve eski imparatorun yandaşlarına gösterilmiş, böylece yeni imparator Tzimisces (969-976) kendi meşruiyetini en etkili şekilde onaylatmıştı.[6] Kelle almanın meşruiyet noktasındaki etki değeri, yönetime saray dışından müdahil olanların da dikkatinden kaçmamış; hanedan üyesi olmadığı halde tahtı işgal eden bazı kişiler, meşruiyetlerini tescil etmek için rakiplerinin kesik başlarını alıp mızrak ucuna geçirmeyi en etkili metot olarak görmüşlerdir. 1052 senesinde Gazneli tahtını gasp eden köle asıllı (Mel'un) Tuğrul, tam on bir şehzadeyi öldürüp devletin başına geçmişti.[7] Ancak oligarşik müphemlikler tarafından işgal edilmiş olan çağın yönetim sistemi, katil olana maktul, hâkim olana mahkûm, fail olana meful rolünü aynı kolaylıkla biçebilmekteydi. Özellikle egemenlik kavgalarında her katil aynı zamanda potansiyel bir maktuldür. Meşruiyeti bu şekilde başarı ve güce endeksleyen yönetim sisteminde politik ve askeri süreksizlikler, baş alanı çoğu zaman baş verdirerek cezalandırmaktaydı. Nitekim adı geçen Tuğrul, tahtı ele geçirdikten sadece 40 gün sonra alaşağı edilerek başı gövdesinden ayrılmış, kellesi bir sopa üzerinde aynı şehirde dolaştırılmış, böylece yeni hükümdarın halka ilanı aynı görsel tehditkârlıkla yapılmıştı.[8]

Baş kesenin başının kesilmesi, birkaç hadiseyle sınırlı olmayıp Ortaçağ dünyasında sıkça rastlanan bir durumdur. Dönemin vekayinâme yazarları, genellikle kelle alan ve teşhir eden devlet adamlarının faaliyetlerini aktardıktan sonra müteakip sayfalarda onların da başlarının kesildiğini ve

6 Urfalı Mateos, s. 10-11, not 25.
7 Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 82.
8 Merçil, *Gazneliler*, s. 82-83.

oradan oraya dolaştırıldığını yazarlar. 998 yılında Büveyhî hükümdarı Samsâmüddevle (989-998) öldürülüp kesik başı Ebu Nasr b. Bahtiyar'ın önüne konduğunda Ebu Nasr şöyle mırıldanmıştı: "Bu senin babanın açtığı bir çığırdır." Bu sözlerle kuşkusuz babası Bahtiyar'ın, Samsâmüddevle'nin babası Adudüddevle tarafından öldürülmesini kastediyor, böylece aynı felaketin kendi başına da geldiğini ima ediyordu.[9] Aynı şekilde Bizans imparatoru II. Justinianus, (705-711) Büyük Selçuklu Meliki Tutuş, Irak Selçuklu Devleti komutanlarından Atabey Has Bey ve Anadolu Selçuklu veziri Şemseddin İsfahânî önce katil sonra maktul rolünü üstlenerek aynı acı akıbete maruz kalmışlardı.[10] Bunlar arasında vezir Şemseddin İsfahânî'nin hikâyesi, bu gerçeği daha dramatik şekilde yüze vuran bir içeriğe sahiptir. Bir *Selçuknâme* müellifinin yazdığına göre, Şemseddin İsfahânî'nin emriyle öldürülen Malatya Beyi Şerafeddin'in başını taşıyan görevli, bir torba içine koyduğu kesik başı Şemseddin'e götürürken Çubuk'ta bir köyde konaklamış, kesik başı duvarda bulunan bir çiviye asmıştı. Tesadüf o ki birkaç yıl sonra bu kez Şemseddin İsfahânî, Moğollar tarafından infaz edildiğinde onun başını götüren görevli de aynı köyde konaklamış ve vezirin kesik başını aynı duvardaki aynı çiviye asmıştı.[11] Memlük sultanı Melik Eşref Halil (1290-1293)'i öldüren Beydera, giriştiği saltanat savaşını kaybettikten sonra hasekiler tarafından yakalanmış "aynen kendisinin Melik Eşref'e reva gördüğü yöntemle" önce elleri kesildikten son-

---

9 İbnü'l Esir, IX, s. 119; İbn Kesir, XI, s. 549.

10 Krş. Urfalı Mateos, s. 183, 184; Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 197, 202; İbn Bibî, II, s. 102; Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 217, 228 Müneccimbaşı Ahmed, *Müneccimbaşı'ya Göre Anadolu Selçukîleri*, (çev. H. Fehmi Turgal), İstanbul 1935, s. 64.

11 İbn Bibî, II, s. 102; Müneccimbaşı Ahmed, *Anadolu Selçukîleri*, s. 64. İbn Bibî, hikâyeyi şu ayet-i kerime ile tamamlıyor. *"Kötülük işleyenlere kötülüğü kadar ceza verilir."* (Yûnus, 10/26).

ra başı vücudundan ayrılarak Kahire'de dolaştırılmıştı.[12] Benzer hikâyeler çoğaltılabilir. İbnü'l Esir, bu tür bir anekdotu anlattıktan sonra şöyle demektedir: "Biz haddi aşan ve zulmeden pek çok kişinin, mazlumun ölümünden çok kısa bir süre sonra öldüklerine bizzat şahit olduk ve birçoğunu da işittik."[13] Süryani tarihçi Abu'l Farac, bir vesileyle kendi çağında cari olan bir atasözünü günümüze ulaştırır: "Katil, mutlaka maktul olur ve kanı heder olur."[14] Esterabâdî de şöyle diyor: "Kılıçla öldüren, kılıçla öldürülür." Mısırlı tarihçi İbn Tağrîberdî konuya son noktayı koyuyor. Müellif, 1412 yılında Memlük sultanı Ferec b. Berkuk'un (1405-1412) başını keserek öldürdüğü iki kişiden kısa süre sonra kendisinin de neredeyse aynı şekilde öldürüldüğünü yazarak şu sözü sarf ediyor: "Men dakka dukka dünyası!"[15]

12 İbn Tağrîberdî, s. 76; İbn Kesir, XIV, s. 15-16.

13 İbnü'l Esir, X, s. 341.

14 Abu'l Farac, II, s. 600.

15 "Çalma elin kapısını, çalarlar kapını" veya "Eden bulur" anlamında Arapça bir atasözü. İbn Tağrîberdî, s. 392-393.

Hükümdarların Ölüm Meleği: Ali Kıran Baş Kesen Cellatlar

Ortaçağda ölümün ucuzluğu ve sıradanlığı, azap ticareti yapan resmi bir görevliyi ön plana çıkarmıştır: Cellatlar. Cellat kavramı ve görevinin, tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmese de kronolojisi antik dönemlere kadar uzatılabilir. Kahredici bir ceza modelinin soğukkanlı uygulayıcısı sıfatıyla, insan öldürme üzerinden para kazanma aracı olan bu meslek, aslında kelimenin kökeni itibariyle (Arapça جلد) "kırbaçlamak, eziyet uygulamak" anlamını karşılar; ancak kelime zamanla bu anlamdan sistematik şekilde sıyrılıp "öldüren" ve daha da vurgulu olarak "baş kesen" ceza infaz görevlisi manasında kullanılmıştır.[16] Böylece konu "öldürmek" bile olsa bu işi profesyonelce yapma ihtiyacı, bu alanda uzman olan bir görevlinin gerekliliğini gündeme getirmiş, dolayısıyla cellatlık mesleği kendi varlık sebebi ekseninde kurumsallaşmıştı.

Ortaçağda cellatlık, suç ve ceza arasındaki kanlı bıçaklı rekabete dayalı ilişkinin meşru çocuğudur. Bu rekabette, cezayı daima muzaffer görmeyi arzu eden toplumsal normlar, cellatların soğukkanlı birer katil oluşlarına aldırış etmiyor, hatta onları adaletin birer neferi ve uygulayıcısı gibi görüyorlardı. Ancak bu algı, cellatların halk muhayyilesini işgal eden korkunç görselliği önünde bir engel olmamıştır. Onlar, bir yandan kitlelerin suça olan bütün öfkesinin tek elde

16 Mehmet İpşirli, "Cellat", *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, s. 270. Doğrudan kılıçla ve başkeserek infaz eden cellatlara ise seyyâf (سيّاف) dendiği anlaşılmaktadır. Bu kelime esasen kılıç ustası anlamına gelse de dolaylı olarak kılıçla baş kesen cellat anlamında da kullanılmıştır. Bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2011, s. 1105.

toplandığı kişiler olarak görülürken öbür yandan resmi ideolojinin "maaşlı infazcıları" sıfatıyla tüm Ortaçağ boyunca sıradan insanlar nazarında ürkünç bir imaja sahip olmuşlardır. Bu sebeple denebilir ki cellatlar, "adaleti sağlamada vazgeçilmez olmasına rağmen, icra ettikleri sıra dışı faaliyet sebebiyle pek sevecen bir figür değillerdi."[17]

Bir hükümlünün infazı söz konusu ise sıradan bir kılıç ehliyle uzman bir celladı birbirinden ayıran bariz ayrımlar vardı. Cellatlar, her şeyden evvel bu konuda tecrübeli ve "acının dozunu ayarlama" yetisine sahip uzmanlar olarak görülüyor olmalıydı. Farklı kültür ortamlarında değişik kılıklarla karşımıza çıksalar da çoğu zaman aynı vazifeyi aynı ustalıkla icra eden, tarihsel rolüyle barışık, "adalet zincirinin son halkası"[18] olarak görülen ve pozisyonları gereği halk nezdinde bir hükümdardan daha fazla korku saçan görevlilerdi. *Siyasetnâme*'de Abbâsî halifesi Me'mûn dönemine tarihlenen bir hikâyeden, İslam devletlerinde saraylarda ikamet ederek ölüm fermanlarını uygulama ve cellatları organize etme işinden sorumlu Emir-i Hares olarak adlandırılan daima haşmetli, teçhizatlı ve teşkilatlı olması öngörülen bir görevlinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Farklı nitelikteki cezaları infaz etme görevini de üstlenmiş olduğu için onun emrinde en az 50 Çub-dâr (değnek vuran görevli) bulunurdu. Ayrıca kendine özgü kösü, sancağı ve nevbeti de mevcut olmalıdır. Nizamülmülk'ün şu ifadesi, Emir-i Hares'in halk arasında korku ve saygı duygularını birlikte tetikleyen imajını göstermesi bakımından anlamlıdır: "Öyle ki halk, hükümdardan çok ondan korkardı."[19]

---

17 Misra, s. 167.

18 İfade G. D. Robin'e ait. Gerald D. Robin, "The Executioner: His Place in English Society", *The British Journal of Sociology*, vol. 15, no. 3, (1964), s. 245.

19 Nizamülmülk, (T. Ayar çev.), s. 199; (Köymen çev.), s. 113. Vezirin, "İçinde bulunduğumuz devirde bu makam gözden düşmüş ve eski

Ortaçağda cellatların göreviyle ilgili maalesef bundan daha fazla detaya sahip değiliz. Aslında bu çalışmada aktardığımız birçok vakada kelle alma görevinin, ilginç bir şekilde kadrolu cellatlardan ziyade gizli cellatlar eliyle icra edildiği görülmektedir. Bu çerçevede bazen sıradan bir kölemen, bir uşak veya herhangi bir muhafiz "gizli cellat" olabilmiştir. Bu işi yapmak için kadro tahsis edilmiş uzman kişiler varken amatör görevliler eliyle baş kestirme nasıl açıklanabilir? Bu çalışmada aktarılan kesik baş hadiseleri kabaca tasnif edilip mantıksal analizi yapıldığında gizli cellatlar eliyle infaz edilen maktullerin neredeyse tamamının birer hükümlü (yargılanarak suçu kendisine açıklanmış ve cezası onanmış) değil aksine bir yargılamaya muhatap olmaksızın anlık/gizli bir kararla infazına hükmedilmiş kişiler olduğu görülmektedir. Bu, genellikle hükümdarların kendilerinden kurtulmak için fırsat kolladığı isyan etme potansiyeline sahip nüfuzlu komutanlar ya da ihanet etmeye meyilli işbirlikçi bürokratlar için kullanılan bir yöntemdi. Ölüm, suçludan gizlendiği için bu durumda celladın da gizli olması, ölümü çağrıştıracak bir pozisyonu, işlevi ya da görüntüsünün olmaması gerekiyordu. Suçlu ilan edilen kişi böylece hiç beklemediği bir cepheden ya da kişi eliyle hızlı şekilde ölümü tadacaktı. Bu şekilde anlık verilen infaz kararlarında hükümdarın bir göz işaretiyle perde gerisinden karanlık bir silüet gibi beliren uşaklar, köleler veya askerler birer "gölge cellat" kimliğini üstleniyor; hükümdar saraylarının billur zemini, başından ayrı düşmüş bir gövdeden akan kanla al renge bürünüyordu. Bu keyfiyeti teyit edecek çok sayıda örneğe sahibiz. Mesela, 1107 senesinde Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın huzuruna çıkan Ayaz adlı emir

itibarını yitirmiştir" şeklindeki ifadesi, bu görevlinin kendi döneminde de var olduğunu göstermektedir. Bk. *Aynı Yer.*

böyle feci bir muameleye maruz kalmış; hiç beklemediği bir anda üzerine çullanan sultanın has adamlarından biri tarafından saray erkânının gözü önünde başı gövdesinden ayırılmıştı.[20] Sultanın bir göz işaretiyle vahşice gerçekleştirilen bu infaz, orada bulunan bazılarının midesini yerinden oynatmış; anlatıldığına göre bu sırada huzurda bulunan emir Sadaka b. Mansur koluyla yüzünü kapatırken, sultanın veziri bu görüntü karşısında dayanamayıp kendinden geçerek bayılmıştı.[21] Bu son detay, kesik baş vakalarının bolluğuna rağmen herkesin bu tür manzaraları izlemeye dayanıklı olmadığını göstermektedir.

Benzer bir infaz, 1153 senesinde Irak Selçuklu hükümdarı Muhammed'in huzurunda gerçekleşecekti. Adı geçen hükümdar, isyan kokan tavırlarla başına buyruk hareket etmelerinden rahatsız olduğu Has Bey ve Emir Zengî Candar adlı iki emirini aynı anda huzurunda olacakları şekilde sarayına çağırtmış; önceden ayarladığı adamları eliyle her ikisinin kafasını kestirmişti.[22] Hükümdar huzurunda bir başka infaz 1175 yılında Mardin şehrinde yaşanır. Şehrin emiri Necmeddin Alpı nezdinde saygı gören Eminüddin Altuntaş adındaki bir Ermeni hadım, Necmeddin'in oğlu Kutbeddin (İlgazi) tarafından hararetle kıskanılır ve Mardin Kalesi'nde silahsız ve korumasız bulunduğu sırada Kutbeddin'in bir işaretiyle başı gövdesinden ayrılır.[23]

Ortaçağ saraylarında bir kişi gözden çıkarıldıysa neredeyse herkes onun celladı olabiliyordu. Cezalandıranın kim olduğundan ziyade suçlunun cezalandırılmasını önceleyen

---

20 İbnü'l Esir, X, s. 314-315; Bondarî, s. 93.

21 İbnü'l Esir, X, s. 315; Bondarî, s. 93.

22 el-Hüseynî, s. 90; İbnü'l Esir, XI, s. 143-144; Bondarî, s. 209-210; Faruk Sümer, "Has Bey", *DİA*, C. 16, İstanbul 1997, s. 272.

23 Süryani Mihail, s. 236; Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 828.

sistem, cellatları genellikle gulamlar, köleler veya köleleştirilmiş uşaklar arasından seçmiştir. Dolayısıyla ölüme mahkûm edilen kişiler için cellat rolünü çoğu zaman kölemen/hizmetli sınıf üstlenmiştir. Kendilerini köleleştiren zihniyetten intikam alırcasına, mücrimin bedenine savurdukları kılıçlarla suç ve ceza arasında araçsallaşan bu kişiler, özellikle egemenlik kavgalarında meşru ya da haklı olanın değil güçlü olanın yaşam hakkına sahip olduğunu haykırırlar. Kölemen/hizmetli sınıfın, anlık gelişen infazlar dışında hüküm yemiş suçluların celladı olduklarına dair örnekler boldur. Mesela 1064 senesinde ölüme mahkûm edilen Amîdülmülk'ün başının gövdesinden ayrılması vazifesi iki saray uşağına havale edilmişti. Aynı şekilde Irak Selçukluları veziri Kıvameddin Ebu'l Kasım ed-Dergezûnî'nin de kıdemsiz bir kölemenin elinden ölüm şerbetini içtiği belirtilir. Anlatıldığına göre, 1133'te İsfahan'da öldürülmesi kararlaştırıldığında tam asılacağı sırada ip kopmuş, bu esnada infazı izleyen Emir Şirgir'in kölelerinden biri derhal Dergezûnî'nin üzerine atlayarak bıçakla kafasını kesip gövdesinden ayırmıştı.[24] Görüldüğü gibi suçlunun celladı, saray ve çevresinde görevli herhangi bir kişi olabiliyor, baş kesmeyi bilmesi cellatlığı için yeterli görülüyordu. Hatta bunların kılıç ehli/asker olması da şart değildi. Mesela 1175 yılında Mardin hâkimi Kutbeddin İlgazi, Eminüddin el-Hadım Altuntaş'ı öldürttüğünde başını kesmesi için sarayın aşçısını çağırmış, aşçı maktulün başını gövdesinden ayırmıştı.[25]

Bazı hallerde mağlup ve esir edilmiş hükümdarların, sıradan bir cellat tarafından değil de bizzat hükümdar tarafından

---

24 el-Hüseynî, s. 72-73; Bondarî, s. 157. Dergezûnî, vaktiyle Alamut Kalesi'ni kuşatmakla görevli Şirgir adlı bir emiri haksız yere öldürtmüştü. Kölemen, bir bakıma efendisinin intikamını alıyordu. Bk. Bondarî, s. 139-140.

25 Krş. Bondarî, s. 28; İbnü'l Ezrak, *(Artuklular Kısmı)*, s. 170.

öldürülmeyi istemeleri ilginçtir. II. Murad'ın 1448'deki Kosova Zaferinden sonra esir alınan Çek komutanı infaz için sultanın huzuruna getirildiğinde II. Murad, onun boynunu vurması için kılıcını çekip cellada vermiş, bunun üzerine Çek banı 'eğer öldürüleceksem sultanın bizzat kendisinin eliyle öldürülmek isterim' demiştir. "Ben yerimde ulu bir padişahtım. Dilerim ki beni padişah öldüre. Kem kişi öldürmeye."[26] Esir düşmüş müflis bir hükümdarın, hayat ile ölüm arasındaki çizgiyi sıradan bir cellat eliyle değil bir padişah eliyle geçmek istemesi... Birkaç saniye sonra ölümü tadacak bir mahkûm için bu hiyerarşik takıntı tuhaf gelebilir, ancak dönemin egemenlik tasavvuru bağlamında düşünüldüğünde tamamen anlamsız sayılmaz. Çünkü Ortaçağda protokol sadece orduda değil her yerdedir. Sarayda, savaşta, sofrada, avda, eğlencede, hatta ölümde. Bunun dışında infazın uygulanış biçimi de bu hiyerarşik hassasiyete göz kırpar. Selçuklu veziri Amîdülmülk, kendisi için boğularak öldürülme kararı çıktığında gür bir sesle itiraz edip şöyle demişti: "Ben ne ayyar ne de hırsızım ki boğulayım, kılıç benim için daha iyidir. O günahlarımı siler, çünkü kılıç ile öldürülen kimse şehid olur."[27] Görüldüğü gibi, ölmek kadar hangi yöntemle öldürüleceği, ölüm şerbetinin kimin elinden içileceği gibi ayrıntılar geriye kalan izlenim açısından belirleyici olmaktadır.

Cellatlık mesleği icra edilirken dikkat edilmesi gerekenlerle ilgili az sayıda bilgiye sahibiz. Buna rağmen muhtelif infaz hadiselerindeki ortak noktalar, bazı genellemeler yapmaya olanak tanıyor. Cellatlar, her şeyden önce işini hızlı şekilde göz açıp kapayıncaya kadar yapmalı, öyle ki ne maktul ne

---

26 Neşrî, II, s. 673-674; Müneccimbaşı Ahmed, *Müneccimbaşı Tarihi,* I, s. 244.

27 Mirhand, s. 89. (Mütercimin notu). Antik Roma'da da kılıç ile öldürülmek bir onur vesilesi kabul edilmiş; genellikle soylu sınıfa özgü bir infaz biçimi olarak uygulanmıştır. Bk. Misra, s. 115.

de orada olanlar bunun nasıl geliştiğini anlamadan tek darbeyle iş bitirilmeliydi. Bir infaz anında, ışık hızıyla kınından sıyrılan iş bitirici bir kılıcın sesi maktulün işittiği son ses olmalıydı. Nizamülmülk'ün *Siyasetnâme*'sinde bu tür bir infaz anı şöyle anlatılır: "[...] Daha sonra emir, [mahkûm] delikanlının elbiselerini onu incitmeden, kibarca sırtından sıyırmalarını, gözlerini bağlamalarını emretti. Bir su damlasını andıran kılıcıyla geldiğini delikanlının ruhunun bile duymadığı cellat, emirin bir göz işaretiyle gencin boynunu vurdu. Bir kılıç darbesiyle kellesini uçurmuştu."[28] Vezirin aktardığı bu infaz tablosunda iki husus özellikle dikkat çekiyor. Sessizlik ve sür'at. Bunlar, ölümün katlanılması güç ayak seslerini silen ve bedensel acıdan çok daha fazla işkence olan psikolojik acıyı dindirici müdahalelerdir. İster bir suçtan hüküm giymiş olsun isterse de anlık olarak öldürülmesine karar verilmiş olsun suçlu öldürülecekse karanlık bir gölge gibi ansızın beliren bir cellat ortaya çıkmalı ve mahkûm ne olduğunu anlayamadan başı ile gövdesi arasındaki bağlantıyı koparmalıydı. Farklı hadiselerde kendini gösteren benzerlikler, infaz anlarında bazı ortak uygulamalara işaret etmektedir. Bunlar arasında en çok ön plana çıkanı, infaz anında suçlunun gözlerinin bağlanması âdetidir. Nizamülmülk, yukarıda aktardığımız infaz etkinliğinde bu detayı özellikle belirtme ihtiyacı hissetmiştir. Aynı şekilde Amîdülmülk'ün cellatlar gelince kendi hırkasından bir parça koparıp kendi gözlerini bağladığı söylenir.[29] Şemseddin Kaşanî'nin 15. yüzyıla tarihlenen *Şahnâme-i Cengizî* adlı eserinde İlhanlı veziri Buka'nın infazını resmeden minyatüre bakıldığında infaz

28 Nizamülmülk, (T. Ayar çev.) s. 202; (Köymen çev.), s. 115.

29 İbnü'l Esir, X, s. 45. Sultan Berkyaruk da veziri Mecdülmülk'ü ani bir kararla öldürmeye karar verdiğinde huzuruna getirterek gözlerini bağlattıktan sonra infaz etmişti. Bk. Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 152-154.

öncesi maktulün gözlerinin bağlanmış olduğu görülmektedir. (Bk. Görsel 8) Sayıları kolaylıkla çoğaltılabilecek olan referanslar aynı mantığa işaret etmektedir. Ölümle göz teması kurmadan can vermek... Çünkü idam cezalarının belki de en dayanılmaz yanı, ölümle randevulaşan suçlunun ölümün geldiği anı görmesidir. Geleceği an bilinse de görülmek istenmemektedir.

Cellatlar, emrin infazı için karar verici irade ile son bir kez göz teması kurup olur aldıktan sonra ibretlik manzarada tüm ögeler hızlı şekilde yerini alır: Kan içen bir kılıcın, ölümün sessizliğine karışan uğursuz gürültüsü, hapsolduğu bedenden sıyrılıp gökyüzünün ıssız maviliğine yükselen bir ruh ve olgunlaşmış meyve gibi zemine savrulan talihsiz bir baş... Başlar ile bedenler arasındaki bütünlüğü ikiye bölerek suçluyu hayat uykusundan uyandıran, kabahat kirinden arındıran kılıçlar, yarım kalmış bedenlerin yanına yarım kalmış hayatları iliştirir. Bu anlarda saraydaki dünya da keskin duygusal kopuşlarla ikiye bölünür: Acı içindeki bireyselliğin tasası, neşe içindeki kitleselliğin eğlencesi içerisinde imha edilir. Maktulün son nefeste haykırdığı çığlıkların uğultusu saray koridorlarında yankılanırken dehşet, ibret, korku ve bazen de eğlenme hissiyle iç içe geçmiş bir izlencenin portresi, olaya şahit olan her bir kişinin yüzünde "taraflı bir sessizlik" ve "bastırılmış bir pişmanlık" duygusuyla birlikte belirir. Suçlu ilan edilen birçok mahkûm, suçsuzluğunu yanına alıp bekâ âlemine göçerken saldırgan bir intikam duygusu içinde bu manzaraya şahit olan faniler için hayat kaldığı yerden devam eder.

Ortaçağ yönetim ve adalet sisteminde suçlu bulunup infazına karar verilen bir kişinin en görünür özelliği yalnızlığıdır. A. Misra'nın da belirttiği gibi "idam edilmek üzere işaretlenmiş bir bireyin bu kaderden kaçmak için yapabileceği çok az şey vardır."[30] Suçlu olarak etiketlenen birey, bu süreçte çaresizliğini perçinleyen iki kahredici kavramla yüzleşmek zorunda kalır: Eşitsizlik ve bireysellik. Mahkûm, birkaç dakika sonra dünya değiştirecek olmanın getirdiği duygusal şok ve sarsıntının etkisiyle, geride bıraktığı her şeyi anlamsız bir nesne olarak görmeye başlar ve çaresizlikle harmanlanmış sıra dışı bir cesaretle açık sözlü cümleler kurar. Böylece ölüm cezasına çarptırılmış suçluların infaz anları, dramatik son sözleri beraberinde getirse de suçlunun, masumiyetini haykırdığı imalı cümleler geride sadece bir aksiseda olarak kalır. Çaresizce başını, celladın iki eliyle kaldırdığı kılıcın önüne uzattığı an ne kadar küçük bir dünyası olduğunu idrak eder.

Vekayinâmeler baş keserek öldürme cezalarında daha çok öldürme biçimine odaklandıklarından, işlediği (iddia edilen) suçun bedelini, hayatıyla ödemeyi kabullenmiş idam mahkûmlarının infaz anındaki son sözleriyle ilgili az sayıda malzemeye sahibiz. Bunlardan biri Amîdülmülk'tür. Müellif İbnü'l Esir, bu vezirin infaz anındaki son sözünün "Ben hırsız değilim" şeklinde olduğunu belirtmektedir. Diğer bazı kaynaklara göre zavallı vezir, son sözleriyle geri planda katili olduğunu düşündüğü Nizamülmülk'e ve onun telkinleriyle

30 Misra, s. 51.

infaza rıza gösteren Sultan Alp Arslan'a sitem yüklü göndermeler yapmıştı:

> "Sultana deyiniz ki, sizin bana yaptığınız ne kadar mübarek ve güzel bir hizmettir. Amcan [Tuğrul Bey] üzerinde hüküm süreyim diye bana bu cihanı vermişti. Sen (ise) bana öteki dünyayı verdin ve şehitliğimi bana azık yaptın. O halde sizin hizmetiniz sayesinde dünya ve ahireti elde ettim. Vezire de deyiniz ki, vezir öldürmekle dünyaya kötü bir bidat, çirkin bir kaide getirdin. Ümit ederim ki bu âdeti bizzat kendin ve çocukların üzerinde görürsün."[31]

Kılıçla gelen ölümü, dingin bir metanetle karşılayan Amîdülmülk, bu sözleriyle haksız yere öldürülmesinde sultanın alet, vezirin ise azmettirici olduğunu ima etmiş; kendisinin de haksız yere öldürüldüğü için şehit olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. *Sokrates'in Savunması*'ndaki saflığı ve masumiyeti anımsatan bu sözler[32] muhataplarına iletildi mi bilmiyoruz. Ancak müteakip hadiseler, beddua kokan bu ifadelerin her ikisi üzerinde karşılığını bulduğunu gösteriyor. Gerçekten cengâver Alp Arslan kendi adamlarının gözü önünde bir asinin hançeriyle dramatik şekilde can verirken Nizamülmülk serkeş bir Bâtınînin kendisini sırtından hançerlediğini görerek son nefesini vermişti. Dahası, tıpkı Amîdülmülk'ün öngördüğü gibi Nizamülmülk'ün çocukları da birer ikişer aynı akıbete maruz kalmıştı.[33] 14. yüzyıl müelliflerinden Mirhand, yukarıdaki diyalogları aktardıktan sonra şöyle diyor: "Gerçekten de onun [Nizamülmülk'ün] sonu Amîdülmülk'ün söylediği gibi oldu."[34]

---

31 el-Hüseynî, s. 17-18; Zahirüddin Nişaburî, s. 88-89; er-Ravendî, I, s. 115-116; Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 109.

32 Bk. Platon, *Sokrates'in Savunması*, (çev. Sıla Okur), İstanbul 2021, s. 5-48.

33 İbnü'l Esir, X, s. 176-177, 336; Bondarî, s. 240; İbn Kesir, XII, s. 323.

34 Mirhand, s. 89.

İnfaz anında dingin bir tavır sergilediği anlaşılan ve son sözü kaynaklara yansıyan diğer bir maktul vezir Muînüddin Pervane'dir. 1277'de Aladağ'daki Moğol kurultayında ihanet suçlamasıyla yargılanıp mahkûm edildikten kısa süre sonra kılıçla başı kesilerek öldürülen bu devlet adamı, çehresinde birbiriyle rekabet edercesine derinleşen çaresizlik ve hüzün duyguları eşliğinde son söz olarak şu sitemkâr kelimeleri sarf etmişti: "Size hizmetin bedeli bu mu?"[35] Ölümü, bu kadar sakin ve metanetle karşılayamayan vezirler de olmuştur kuşkusuz. Mesela, Argun Han'ın emriyle baş keserek ölüme mahkûm edilen Buka'nın, infaz anında dilinin tutulduğu ve vücudunun tüm azalarına bir titreme geldiği aktarılır.[36] Bazı infaz anlarında imalı sözlerin yerini anlamlı, kararlı ve dik bakışlar almıştır. 1453'te ihanet ithamıyla öldürülen Çandarlı Halil Paşa'nın infaz anında böyle bir tepki gösterdiği ve infazını seyreden sultan II. Mehmed'e dik dik baktığı söylenir. Ancak akıbet üzerinde hiçbir tesir icra etmeyen bu son sözler ve bakışlar, ne kadar anlamlı bir içeriğe sahip olursa olsun infaz etkinliğinde basit, etkisiz ve bireysel birer tepki olarak kalmış; özellikle bürokrasiye yönelik ihmal/ihanet iddialarında ve ulemaya yönelik sapkınlık/mülhidlik ithamlarında maktullerin "suçlu olduğuna inanmayan bilakis adaleti itham eden"[37] son bakışları, hükümdarların gurur, biraz da kibir saçan çatık kaşları arasında imha edilmiştir. Böylece suçlu ilan edilen kişinin, azaplı bir ölümle şekillenen dayanılmaz ıstırabına eklemlenmiş olağanüstü yalnızlığı, bu tabloda göze çarpan en önemli unsur haline gelirken, onun hayata tutunma çabalarını gösteren; insaf, merhamet veya en azından adil bir yargılanma dilenen bakışları saldırgan bir kılıcın kıvrak manevralarıyla ufalanmıştır.

35 Abu'l Farac, II, s. 600; Turan, s. 553.
36 Reşîdüddin Fazlullah, *(İlhanlılar)*, s. 164.
37 Foucault, s. 338

Araçlar: Kılıç ve Mızrak

Ortaçağda ölüm cezalarının infazında en çok kullanılan araç, çağın en yaygın aksesuarı ve savaş malzemesi olan kılıçtır.[38] Bu çağda kılıç, savaş meydanlarında "düşmanı kahreden" bir araç olarak yaygın olarak kullanılsa da o aynı zamanda infaz anlarında "suçluyu doğrayan" işlevsel bir aygıt olarak da görülmüştür. Belki de bu yüzden bu dönemde kesik başa işaret eden tüm anlatılarda kılıç, "adalet dağıtan" gizli bir özne gibi tasvir edilir. Özellikle egemenlik mücadelelerinde birçok kişinin ölüm hikâyesinde "kınından çıkınca güneş gibi parlayan"[39], "gülümseyen parıltılarıyla toprağı Bedahşan lâli (mercanı) gibi kıpkızıl eden"[40], "kelle uçurup göğüs parçalayan"[41] kılıçlar başrolü oynamış; Avrupa'da giyotin icat edilinceye kadar[42] keskin kılıçlar mücrim/kâfir/asi başların azılı katilleri olmaya devam etmiştir.

---

38 İstisnai durumlarda kılıç yerine herhangi bir kesici aletin kullanıldığı görülmektedir. Cüveynî tarafından 1255 yılına tarihlendirilen bir vaka baltanın bu amaçla kullanıldığına işaret ediyor. (Bk. Cüveynî, s. 580-582) İnfaz için balta kullanımı, erken Roma devrinden itibaren Batı toplumları arasında oldukça yaygındır. Balta, kılıç kadar neticeye götürücü olmadığı için suçlunun işkence çekerek ölmesine sebep olmaktaydı. Geç dönemlerde Paris'te balta ile infaz edilen bir boyun vurma cezası esnasında, on birinci vuruşa kadar suçlunun başının gövdesinden ayrılmadığı söylenir. (Bk. Scott, s. 223). A. Misra, çalışmasının bir bölümünü tarihsel süreçte baş kesme cezalarında kullanılan silahlara ve bunların evrimine ayırmıştır (Misra, s. 133-157).

39 Esterabâdî, s. 135.

40 Aksarayl Kerimeddin Mahmud, s. 210; (Mürsel çevirisi), s. 102.

41 Tihranî, s. 153.

42 Giyotinin icadı ve yaygınlaşması hakkında bk. Janes, "Beheadings", s. 32-46; Misra, s. 143-155.

Böylece kılıcın, Ortaçağ haklarının zihnindeki sembolik değeri onu sürekli olarak adalet kavramıyla bir arada kalmaya zorlamış; bu sebeple halkın belleğinde asırlar boyu mutlak adaleti temsil eden bir imgeye sahip olmuştur. Bir Ortaçağ müellifinin kılıcı "tarafsız bir hakem" olarak tanımlaması; bir diğerinin onu "günahları yok ederek suçlardan arındıran" bir aygıt olarak görmesi çağın kolektif belleğini anlama açısından tabii ki anlamlıdır.[43] "Cennet kılıçların gölgesindedir"[44] yönündeki Hadis-i Şerif de İslam coğrafyasında kılıcın itibarlı imajının modern zamanlara kadar katlanarak artmasına vesile olmuştur.

Algısal yönelimler dışında kılıcın yaygın bir infaz nesnesi olarak kullanılmasının teknik sebepleriyle ilgili muhtelif görüşler ortaya atılmıştır. Bunlar arasında kuşkusuz en makul olanı, kılıcın "hızlı ölüm ve az ıstırap" hususundaki üstünlüğüdür. Gerçekten kılıç, baş kesen diğer aletlerle kıyaslandığında (balta, bıçak, kama vs.) ölüm korkusu ve ıstırabını daha kısa bir zaman içine dağıtan pratik bir aletti. A. Misra'ya göre, infazlarda kılıcın sıkça kullanımının arkasında pratik ve hiyerarşik düşünceler de vardı; ona göre kılıcın baş kesme eylemlerindeki yaygınlığı iki makul sebepten kaynaklanıyordu:

> "Birincisi, performansının çok yönlülüğü nedeniyle tercih edilmiştir. Bir uzman tarafından kullanıldığında, tek bir hamle veya darbede (manevrası zor olan baltaya kıyasla) kafayı vücuttan hızla ayırıyordu. Ayrıca baltaya göre daha az ürkütücüydü. Kafaları 'kılıç darbesiyle' düşen birçok

43 Esterabâdî, s. 306; Aksarayî, (Mürsel çev.), s. 129; Kanat, s. 111. "Kılıç suçları ortadan kaldırır" diyen Moğol müelliflerinden Cüveynî kılıçla adalet arasında daha doğrudan bir irtibat kurmuştur. Cüveynî, s. 78.

44 Buharî, *Sahih-i Buharî (Muhtasar-ı Tecrid-i Sarih)*, (Çeviri ve Notlar: A. Feyzi Kocaer), C. I, 2013, s. 589; Ayrıca bk. Nebi Bozkurt, "Kılıç", *DİA*, C. 25, Ankara 2022, s. 406.

Ortaçağ kurbanı, balta yerine kılıcı tercih etti. İkincisi, kılıç kullanmak daha onurlu bir ölüm aracı olarak görülüyordu. Buna karşılık baltanın, hayvanların (manda ve domuz gibi) başlarının kesilmesiyle daha çok ilişkili olduğu ve insan kafasının kesilmesine uygun bir alet olma onurundan yoksun olduğu düşünülüyordu."[45]

Böylece kılıç, tüm Ortaçağ boyunca siyasetle içli dışlı olan her insanının yanından ayırmadığı en önemli ve güven verici aksesuarı olmayı başardı. Hükümdarlar ve hâkim sınıf nezdinde kılıç, bundan çok daha fazlasını ifade ediyor; bireysel güvence dışında kitlesel itaat ve otoriteyi sağlamaya yarayan fonksiyonel bir aygıt olarak görülüyordu. Bu noktada çağın hükümdarlarının, egemenlik sembolü olarak isim ve unvanlarını bu aletten (Seyfüddevle, Seyfüddin, Seyfullah, Hüsameddin, Kılıç Arslan, Şimşir vs.) seçip almalarında şaşılacak bir durum yoktur. *Âdâbu'l-Mulûk* adlı eserin müellifi Ebu Mansur Seâlibî, bir hükümdarın mutlaka yanında bulundurması gereken altı şey arasında "keskinliğinden emin olduğu" kılıcı da saymaktadır.[46] 14. yüzyıl müellifi Esterabâdî ise kılıçla ilgili bir tasvirinde "Halk keskin kılıçtan çekinip saklanarak padişaha itaat eder" şeklindeki sözleriyle kılıcın soylu sınıf nezdindeki itibarlı rolünü ortaya koymaktadır. Aynı müellif, eserini ithaf ettiği Kadı Burhaneddin'e bir şiirinde şöyle sesleniyor: "Kılıcın, her zaman kelleler ve boyunlar üzerindeki hükmünü yürütsün!"[47] Görüldüğü gibi Ortaçağda kılıçlar, sadece bir savaş aracı değil, aynı zamanda kâfiri, zındığı, sapkını, zalimi, haini, asiyi ve bu tür faaliyetlere meyli olanları hizaya getiren, parçalayıp

45 Misra, s. 136.

46 Seâlibî, s. 209. Diğer beş şey şunlardır. Sırrını paylaşabileceği bir vezir, zor durumda kaldığında sığınacağı bir kale, kolay taşınabilir bir hazine, boylu poslu bir cariye ve maharetli bir aşçı. Bk. *Aynı Yer.*

47 Esterabâdî, s. 135-136.

bölen operasyonel bir adalet aygıtı olarak da algılanmaktadır. Foucault'nun dediği gibi "suçluyu cezalandıran kılıç aynı zamanda düşmanları yok eden kılıçtır."[48]

Gözden çıkarılmış, ölüme mahkûm edilmiş, hayatı dâhil tüm kazanımlarını yitirmiş bir suçlu için kınından çıkarılmış ve tacizkar ışıltısıyla göz kamaştıran bir Ortaçağ kılıcı, acı bir ölümün uğursuz habercisidir. Zengin ve nüfuzlu Abbâsî veziri İbnü'l Furat, suçlu bulunup infaz edileceği zaman kendisine kılıç gösterildiğinde şöyle demişti: "Kılıçla öldürülmekten başka bir yol yok mudur? Benim bir sürü malım var, bu konuda gerekli müracaatı yapın, belki başka türlü bir emir çıkar." Fakat kendisine: "kılıçla öldürülmen şeklinde emir çıkmıştır" denmiş ve 70 yaşında olduğu halde bu şekilde infaz edilmişti.[49] Bununla birlikte kılıcın halk arasındaki itibarlı imajı, genellikle mahkûm nezdinde de aynı derecede geçerli sayılmıştır. Bu yüzden kılıç, "suçsuzluğuna inanan suçlu"nun gözünde bir şeref, onur hatta bir şehadet vesilesi olarak görülmüştür. Amîdülmülk'ün infazı sırasında anlatılan bir anekdot açıkça bu algıya işaret ediyor. Anlatıldığına göre, Sultan Alp Arslan eski vezirin boğularak öldürülmesi yönünde ferman çıkardığında Amîdülmülk bu şekilde öldürülmeyi kendisine yakıştırmamış, infazının özellikle kılıçla yapılmasını tercih etmiştir.[50] Kılıç, bazen de kaderine razı olmuş mahkûm ile sadece görevini yaptığını düşünen cellat arasındaki duygusal çatışma ortamını yumuşatan ortak bir nesne haline gelmiştir. Irak Selçuklu sultanı Mahmud'un gözden çıkarıp infazına karar verdiği veziri Şemsülmülk Osman'ın (Nizamülmülk'ün oğludur) infaz anı böyle bir diyalogla süslenir. Söylendiğine göre, 1123 yılının Temmuz

48 Foucault, s. 61.
49 Miskeveyh, I, s. 133; İbnü'l Esir, VIII, s. 130.
50 Mirhand, s. 89 (Mütercimin notu).

ayında kendisini infaza gelen celladı gördüğünde iki rekât namaz kıldıktan sonra titrek elleriyle kendi kılıcını ona uzatmış, ölümün acısına galip gelen bir metanet ve sükûnetle: "Benim kılıcım seninkinden daha güzeldir. Beni bu kılıçla öldür ve acı çektirme" diyerek başını öne eğmişti.[51] Hâsılı, bazıları için acımasız bir ölüm anlamına gelse de Ortaçağdaki itibarlı imajıyla kılıç, ekseri mahkûm için acısız bir infazın en işlevsel aygıtı olarak algılanmıştır.

Kılıç aşaması bittikten sonra bu kez başka bir savaş malzemesi mızrak (kargı), "elif gibi dümdüz"[52] şekliyle devreye giriyor, sivri ucuna geçirilen kesik başın herkes tarafından görülmesini sağlayan yüksek pozisyonuyla işlevsel bir teşhir aracı oluyordu. (Bk. Görsel 11) Mızraklar ile kesik başlar arasında birbirine eklemlenebilir bütünlük bulunuyor; kesilen başların açıkta kalan boğaz boşlukları mızrakların sivri ucuna geçirildiğinde sağlam ve dayanıklı bir teşhir durumu ortaya çıkıyordu. *Binbir Gece Masalları*'nda yer alan bir anlatıda mızrak ile kesik başlar arasındaki uyum ve insicam şu dize ile ifade edilmiştir: "Güçsüzleri güçlülere karşı koruruz, mızraklarımızın bezeği [süsü] olarak yendiklerimizin kellesini kullanırız."[53] Böylece kesik başlar, nefessiz kalmış boğazından damlayan kanlar kurumadan zaferi/adaleti tescil eden bayraklar gibi mızraklar ucunda dalgalandırılıyor; itaat, sadakat ve tabiiyet hissinin ardına kurnazca gizlenmiş bir gözdağı imgesi, bir intikam nesnesi ve bir ibret abidesi olarak şehirlerde anıtsallaştırılıyordu. Bizans imparatoru II. Justinianus, Emevî halifesi III. Yezid, Abbâsî halifesi Muktedir, Ahmed b. Nasr el-Huzâî, Urfa Ermeni Prensi Kürpolat Toros, Miryokefalon'da Bizans imparatorunun yeğeni

51 İbnü'l Esir, X, s. 486. Ayrıca bk. Lange, s. 26.

52 Arabşah tarafından mızraklar için kullanılan bir ifade. İbni Arabşah, s. 208.

53 Anonim, *Binbir Gece Masalları*, IV, s. 148.

Andronikos, Varna Savaşı'nda Hünyadi Yanoş, Memlük emiri Çekem, sıradan bir mızrağı kendisine beden edinmiş binlerce kesik baştan sadece birkaçıydı. Bunun dışında teşhir, nadiren de olsa mızrak veya sopa dışındaki aletlerle yapılmıştır. Mesela 762 yılında Abbâsî halifesi Mansur'un, öldürtmüş olduğu bir suçlunun başını beyaz bir tabak içinde ülkenin her tarafında dolaştırdığı söylenir.[54]

54 İbn Kesir, X, s. 155.

Ortaçağ egemenlik mücadelelerinde kadın, geri plandaki pozisyonunu koruduğu için kesik başlar genellikle erildir. Ancak suçun mahiyeti ve cezanın aciliyeti arasındaki hengâmede bazen suçlunun yaşı ve cinsiyeti kayıp hale gelebilmiştir. Dolayısıyla baş keserek öldürülme cezasının muhatabı, umumiyetle olgun erkekler olsa da zamanın adalet algısı kadınları ve sabileri de bu acı akıbetin geri dönüşsüz girdabına çekebilmiştir. Bu dönemde özellikle siyasi suçlar, çocuk yaşlı dinlemiyor, mağlup ya da suçlu ilan edilen çocukları acımasız kılıçlar önünde boyun eğmeye mecbur kılıyordu. Hanedan üyelerini çok erken yaşlarda kanlı iktidar mücadelelerinin objesi haline getiren monarşik zihniyet, bu uğurda üçüncü şahısların emellerine alet olmuş mağlup bedenlerin (çocuk oluşuna aldırış etmeden) başını gövdesinden ayırıyordu. Mesela 1285 yılında Moğollar tarafından sahte bir Selçuklu hanedan üyesi olduğuna karar verilen bir çocuğun boynunun vurulmasına ve kale kapısı üzerinde teşhir edilmesine karar verilmişti.[55] Daha dramatik olanı, bu tür mücadelelerde aktif bir rol üstlenmeyen sabilerin dahi bu öfkenin şiddetiyle başlarından olmasıdır. 702 yılında Emevîlerin iki valisi Yezid b. Mühelleb ve Mesleme b. Abdülmelik arasında gerçekleşen çarpışmada Yezid mağlup edilip öldürülmüş; Mesleme mağlupların başıyla birlikte dokuz güzel çocuğu da dönemin Emevî halifesine göndermişti. Rivayete göre Halife, bu çocukların boyunlarını vurdurduğu gibi kesik başlarını önce Şam'da daha sonra Halep'te belli başlı noktalara astırarak teşhir ettirmişti.[56]

55 Anonim, *Selçuknâme,* s. 54.

56 İbn Kesir, IX, s. 360.

Genellikle cezanın birincil hedefi suçlu ilan edilen kişidir. Ancak "suçun kalıtsallığı"na olan geleneksel inanç, bazen oyun çağındaki çocukların da günahsız başlarına sebep olabilmiştir. Mesela Fâtımî halifesi Adid-lidinillah, 1169 senesinde veziri Şaver'in ölümünden sonra geride kalan üç çocuğunu öldürtüp kesik başlarını Mısır'da dolaştırmıştı.[57] İlhanlı hükümdarı Argun Han, kendisine ihanet ettiği iddiasıyla başını gövdesinden ayırdığı veziri Buka'ya olan öfkesi geçmeyince adamlarına şöyle demişti: "Onun soyunu temizleyin!"[58] Aynı şekilde, Osmanlı sultanı II. Murad döneminde 1421 senesinde başı kesilerek infaz edilen vezir Bayezid Paşa neredeyse tüm alt nesliyle birlikte imha edilmişti. Hadiseyi anlatan Bizans müellifi Dukas şöyle diyor: "Bayezid'in kafasını kestiler. Bunun çocuklarını, torunlarını ve neslinden gelen küçük çocukları da esirgemediler. Bunların başlarını alelacele Edirne'ye padişaha gönderdiler."[59] Kalıtımsal gerekçeler dışında Ortaçağ çocukları, şehir kuşatmalarının sebep olduğu orantısız şiddetin talihsiz özneleri olabiliyor, potansiyel bir suçlu olarak damgalanabiliyorlardı. İbn Arabşah'ın belirttiğine göre Timur, 1387 yılında İsfahan'a geldiğinde halkın ona direnmesinden dolayı çok hiddetlenmiş; halk ise kendilerine acır ve hatalarını affeder ümidiyle çocuklardan oluşan bir grubu Timur'a göndermişti. Ancak şehir halkına öfkeli olan Timur onları gördüğünde

57 İbn Kesir, XII, s. 464.

58 Reşîdüddin Fazlullah, *(İlhanlılar)*, s. 164-165.

59 Dukas, s. 118. Ayrıca bk. Stahl, s. 18-19. Suçlu ilan edilen vezir ve devlet adamlarının oğullarıyla birlikte infaz edilmelerine dair örnekler çoktur. Yukarıda bahsi geçen Abbâsî veziri İbnü'l Furat, İlhanlı veziri Reşîdüddin Fazlullah, Bâtınî lideri İbn Attaş, Abbâsî komutanı Ali b. Büleyk gibi isimler kendileri dışında oğullarının da maktul olmasına sebebiyet vermişlerdi. İbnü'l Esir, VIII, s. 130, C. X, s. 348; İbn Kesir, XI, s. 302-303, C. XIV, s. 161. Ayrıca farklı örnekler için İbnü'l Ezrak, *(Mervânîler Kısmı)*, s. 212; Neşrî, II, s. 587.

"Bunlar şu eşkıyaların çocukları değil mi?" dedikten sonra hepsini atların ayakları altında çiğnetmişti.[60] Bütün bu hukuksuzluklar, şer'i hukuktan değil sınırsızlıklar ve tanımsızlıklar içinde kaybolmuş örfi hukuktan kaynaklanıyor; örfi hukuk ile iktidar odakları arasındaki mahrem ilişki, sınırları çizilmemiş bir ceza anlayışını zamanın devinimi içerisinde olgusal bir kimliğe büründürüyordu. Oysaki suçun şahsiliği ilkesinin[61] açıkça ihlali anlamına gelen bu örnekler, örfi hukukun açtığı gediğin, kişisel ve keyfi uygulamalarla doldurulmasının acı tezahürleridir ve Ortaçağ egemenlik mücadelelerinde bir prensip haline gelen "geride düşmandan hiçbir varis bırakmama" kaygısının, ceza adaletine karşı giriştiği suikast teşebbüsleridir. Nitekim aynı çağın havasını soluyan, dahası bir alan uzmanı olan Maverdî açıkça şöyle diyordu: "Düşmanın kadın ve çocuklarını öldürmek mahzurludur. Bunlar ganimet malı gibidirler."[62]

Kadınlara gelince, toplumsal ahlak normlarına aykırılık, cezanın cinsiyet tanımadığı hassas alanlardan biri olmuştur. Suç sabitse, cezanın azaplılığı cinsiyete aldırmıyordu. Mesela Abbâsî halifesi Hadi döneminde fuhuş yaptıkları tespit edilen iki cariye, halifenin emriyle bir baskınla öldürülerek bir leğen içinde sergilenen iki kesik baş haline getirilmişti.[63] Benzer şekilde 1115 senesinde efendisinin karısını öldürmekle itham edilen bir cariye, "halkın gözü önünde, erkeklerin öldürüldüğü gibi" başı kesilerek idam edilmişti.[64] Kadınlar, genellikle siyasi çatışmalardan uzak dursalar da istisnai bazı haller onları da kelle alma yarışının malzemesi haline getirmiştir. 1401 yılında Timur, Bağdat'ı zapt ettiğinde

60 İbni Arabşah, s. 90-91.
61 Bardakoğlu, "Ceza" *DİA*, C. 7, s. 475.
62 el-Maverdî, s. 149.
63 İbn Kesir, X, s. 267-268.
64 Lange, s. 61-62.

böyle dramatik bir hadise yaşanmıştır. Kaynaklara göre Timur, bu şehre girdiğinde her askerine iki kelle getirmeyi emretmiş; erkek kellesi getirmeyi başaramayan askerler yakaladıkları herhangi bir kadının başlarını kesip saçlarını da tıraş ederek ona getirmişlerdi.[65] Bunun dışında Ortaçağda kadınların kesik baş anlatılarına malzeme oldukları bir diğer alan namus konusudur. 1412 senesinde Memlük sarayında Sultan Ferec b. Berkuk'un elinde, bu suçla itham edilen bir kadının, perçeminden tutulmuş kesik başı bulunuyordu. Anlatıldığına göre adı geçen sultan, kendisini aldattığı iddiasıyla eski karısını sarayda herkesin gözleri önünde vahşice öldürmüş, ayrıca onunla ilişkisi olduğunu tespit ettiği emirlerden birini de yine aynı ortamda kendi elleriyle katletmiş ve her ikisinin başlarını gövdelerinden ayırmıştı.[66] Hâsılı bu çağda azap içerikli ceza uygulaması, çoğunlukla erkek ırkını kırıp geçiren salgın bir hastalık olmasına rağmen durum, zaman, zemin ve şartlara göre çocuklara ve kadınlara da öldürücü dozda bulaşabilmiştir.

65 İbni Arabşah, s. 284-285; İbn Tağrîberdî, s. 354.
66 İbn Tağrîberdî, s. 392-393.

İnfaz Hükmü: Kesik Başlara Not İliştirme

Kesik başları teşhir etme, aynı zamanda toplum vicdanında aklanmaya yönelik bir etkinlik olduğu için kesilen bazı başların üzerine bir nevi "hüküm infaz gerekçesi" niteliğinde notlar iliştirildiği olmuştur. Bu tür yönelimler çoğu zaman alınan kararın haklı, doğru ve adil olduğu imajını vermenin baskın güdüsü altında bir çeşit savunma mekanizması şeklinde yapılmaktaydı.[67] İçkiye düşkünlüğü ile bilinen Emevî Halifesi II. Velid (743-744) öldürülüp kesik başı teşhir edildiğinde bu başın yanında "İşte burada şarap seven bir kafa var" yazan küçük bir not kâğıdı da bulunuyordu.[68] 873 senesinde Saffarîler Devleti'nin ilk hükümdarı olan Yakub b. Leys de (861-879) Herat'ta öldürttüğü bir Haricînin kesik başını ülkenin her tarafında dolaştırırken yanına bir not iliştirmeyi unutmamıştı. Burada ne yazdığı belirtilmemiş ise de olayı anlatan müellife göre bu not hadiseyi özetleyen bir içeriğe sahipti.[69] Abbâsî halifesi Vâsık-Billâh zamanında dini sapkınlık iddiasıyla öldürülen Ahmed b. Nasr el-Huzâî'nin kesik başının kulağına şu uzun not iliştirilmişti:

> "Bu kâfir, müşrik, sapık Ahmed b. Nasr el-Huzâî'nin başıdır. [...], mü'minlerin emiri Vâsık-Billâh'ın öldürdüğü

---

67 Foucault'nun 18. yüzyıl Fransa'sında ceza rutinlerinin uygulanışına dair çizdiği tablo, İslam dünyasından çok uzak bir coğrafyada dahi Ortaçağ belleğinin zamana direndiğini gösteriyor. *"sokaklarda dolaştırma kararı, hatırlatmak üzere sırtına, göğsüne veya kafasına yapıştırılan yafta; çeşitli kavşaklarda duraklama, mahkûmiyet ilâmının okunması..."* Foucault, s. 53.

68 İbnü'l Esir, V, s. 241; Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 247, not 1361.

69 İbn Kesir, XI, s. 72.

bir kimsedir. Halife, kendisine karşı Kur'an'ın mahlûkluğu, Allah'ı bir şeye benzetmenin imkânsızlığı hususunda hüccet beyan ederek tövbe teklif edip hakka dönme fırsatı vermesine rağmen kendisi inat edip küfrünü açıkça beyan ettikten sonra öldürülmüştür. Onu cehenneme ve elem verici azaba çabucak sevk eden ve küfrü nedeniyle azaplandıran Allah'a hamdolsun. Böylece onun kanı müminlerin emirine helal oldu. Allah ona lanet etsin"[70]

Ancak notta ne yazarsa yazsın, kararın adil ve vicdani olup olmadığına karar veren tek etken her şeye rağmen zamandır. Nitekim buradaki alıntıda Huzâî hakkında uzun uzadıya yazılanlar üzerinden oluşturulan algı, birkaç yıl sonra tam tersine dönmüş; onun bir kâfir, sapık veya müşrik olmadığı bu kez insanların vicdan defterinde gerekçeli hükümlerle ayrıntılı olarak kaydedilmiştir.

70 İbn Kesir, X, s. 512-513.

Ortaçağda saçlarından kavranarak tutulmuş kesik bir baş, zaferin en somut çıktısı olarak görülür ve onun bu sembolik değeri, kalabalıkları yönlendirmek için en işlevsel biçimde kullanılmasını gerektirir. Çağ'ın "muzaffer hükümdar figürünün" bu konuda sıra dışı yöntemlere sahip olduğu söylenebilir. Özellikle savaşlarda uygulanan yöntemlerden biri, öldürülen düşman kellelerinin atlara bağlanıp sürüklenmesi şeklinde hayata geçirilir. Firdevsî'nin *Şahnâmesi*'nde geçen ifadeler, bu uygulamanın antik dönemlerde de bir üstünlük nişanesi olarak yaygın olduğuna işaret etmektedir.[71] Gelenek, antik dönem Batı dünyasında da yaygındır. Galyalıların ve Keltlerin, savaşlarda yendikleri düşmanlarının başını kesip atların boynuna asarak evlerine götürdükleri kaydedilir.[72] Daha önce belirtildiği üzere İslam dünyasında genellikle gayrimüslim ordularına karşı kazanılan savaşlarda bu gelenek, gazilik ve mücahitlik imgesinin en önemli unsuru haline dönüşmüştür.[73] Bununla birlikte sadece kâfirlere karşı yapılan savaşlarda uygulanmamış, düşmanın ve taraftarlarının kahredildiğini, itibarlarının ayaklar altına alındığını göstermek için her grup arasında yapılan savaşlarda bu yöntem kullanılmıştır. *Selçuknâme* müellifi İbn Bibî, 1276'da

---

71 Efrasiyab ile olan mücadelesinde Rüstem'e şöyle nasihat verilir. "İnşallah, günün birinde, o yüce padişahın (Efrasiyab) kellesi de senin kemendinin ilmiğine girecektir!" Firdevsî, s. 740. Ayrıca *Aynı Eser*, s. 755.

72 Güç ve statüye işaret eden bu uygulama, Kuzeydoğu Hindistan'da meskûn Konyak halkı arasında yakın zamana kadar icra edilen yaygın bir gelenekti. (Misra, s. 36-37). Keltler daha da ileri giderek bastıkları sikkeler üzerinde bu kesik baş figürlerini kazımışlardır. Ocak, s. 72-73.

73 Muhtelif örnekler için bk. İbn Kesir, XI, s. 464.

Hatîroğlu İsyanı çerçevesinde anlattığı egemenlik mücadeleleri sırasında bu tür bir hadiseye değinir ve öldürülen bir kişinin kesik başının atın eyerine bağlanarak sürüklendiğini aktarır.[74] Bozkır kavimlerinde de öldürülen düşmanın kesik başlarının atların kuyruklarına bağlanıp sürüklenmesi adettir. *Moğolların Gizli Tarihi* adlı eserde Camuha'nın yetmiş kazanda kaynatarak öldürttüğü düşmanların kesik başlarını at kuyruğuna bağlatıp sürüklediğinden söz edilir.[75] Moğollarda zamana direnen bu gelenek, sonraki asırlarda farklı coğrafyalarda gerçekleşen savaş ve istila faaliyetlerinde sıklıkla uygulanmıştır.[76]

Bazen savaşlarda kazanılan zaferin kıvancını arttırmak, hem esir alınanlara hem öldürülenlere vurgu yapmak için öldürülenlerin kesik başları esirlerin boyunlarına asılarak bir tören alayı havasında teşhir edilmiştir. Düşman ölülerin başlarını, esirlere taşıtma yöntemi hem mutlak zafere vurgu yapmak hem de düşmanın zelil durumunu daha baskın şekilde yansıtmak için önemsenmiştir. Ebu Müslim el-Horasanî ile rakipleri arasında meydana gelen bir mücadelede bu yöntem kullanılmıştır.[77] 1025 yılında İfrikiyye'de isyan edip karışıklık çıkaran Zeneta Berberîlerinin üzerine gönderilen birlikler, anlatıldığına göre onlardan pek çok kişiyi öldürerek 500 kadarının kesik başını atlarının boyunlarına asarak şehre dönmüştü.[78] Abu'l Farac'ın 1043 yılına tarihlendirdiği bir başka hadise, bu usulün Bizanslılar tarafından da uygulandığına işaret eder.[79]

---

74 İbn Bibî, II, s. 181.

75 Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, (çev. Ahmet Temir), Ankara 1986, s. 62.

76 Muhtelif örnekler için bk. d'Ohsson, s. 192, 334.

77 Bk. İrene Melikoff, *Türk İran Epik Geleneği İçinde Horasan Teberdan Ebu Müslim*, (çev. Armağan Sarı), Ankara 2012, s. 142.

78 İbnü'l Esir, IX, s. 263-264.

79 Abu'l Farac, I, s. 298-299.

Suçlu ilan edilen kişiyi aşağılama ve halk nezdinde küçük düşürme yöntemi olarak bu usulün Memlük Devleti'nde de yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Mesela Sultan Kalavun, (1279-1290), II. Humus Savaşı'nda kazandığı zafer sonrası, esir ettiği Moğol askerlerine bu savaşta öldürülenlerin kesik başlarını taşıtmış ve muzaffer Memlük ordusu bu şekilde Dımaşk'a girmişti. Aynı taktiği Haçlılara karşı kazanılan zaferlerde de tatbik eden Memlükler, 1291'de kazanılan bir zafer sonrası mızrak ucunda asılı Frenk kellelerini esir düşman askerlerine taşıtarak Dımaşk'a girmiş ve şehir halkı tarafından coşkuyla karşılanmışlardı.[80] Birkaç yıl sonra 1304 senesinde Melik Nasır Muhammed b. Kalavun (1299-1341), Moğollara karşı kazanılan bir zafer sonrasında esir aldığı 1600 kadar Moğol esirin boynuna asılı bir o kadar kesik baş ile gövde gösterisi yapmıştı.[81] Benzer şekilde 1359 yılında Havran kasabasında meydana gelen bir isyanda asiler mağlup edilmiş ve onlardan 60 kadar kişi de esir alınmıştı. Öldürülenlerin kesilen başları ise bu esirlerin boyunlarına asılı şekilde Havran'dan Busra'ya nakledilmişti. Müellifin kaydettiği bir detaya göre, bu sırada bir gencin kesik başı, yaşlı babasının boynuna asılarak yürütülmüştü.[82] Yaşlı, esir, zelil bir adam ve boynunda öz oğlunun kesik başı... Acı hissinin sınırlarını zorlayan bir manzara olsa da tahammül ötesi bir acıdan propaganda malzemesi çıkarmak, Ortaçağ hükümdarlarının birçoğunun aşina olduğu bir yetenekti.

Savaş dışındaki hallerde kesilen başlar farklı usullerle taşınabiliyordu. Özellikle bürokraside yer kapma yarışında cereyan eden entrika ve çekişmeler esnasında öldürülen önemli

---

80 İbn Tağrîberdî, s. 68, 73-74.

81 İbn Tağrîberdî, s. 112.

82 İbn Kesir, XIV, s. 403-404. Kesik baş dışında kol, bacak vs. vücut parçalarının, teşhir sırasında suçlu ilan edilen şahısların boyunlarına asılması geleneği de mevcuttur. Bu konuda bk. Lange, s. 87.

kişilere ait kesik başlar, galeyanı önlemek için gizlice bir yere götürülüyordu. 1153 yılında Mısır'da yaşanan bir olay, Ortaçağ insanının bu konudaki sıra dışı yöntemlerinden birine daha dikkat çeker. Buna göre bu yılda Emir Abbas adlı birisi, saray içinde başka bir emirin (İbn Sâlâr Adil) uyuduğu sırada başını kesmiş ve kimseye görünmemek için kesik başı, elbisesi içinde muhafaza ederek sarayın kapısı önüne getirmiş ve tam burada "bu bir münafığın kellesidir" diye bağırarak teşhir etmişti.[83] Bazen de bir hükümdarın ilgisi ve muhabbetine mazhar olan saray hizmetlileri, bu durumu kötüye kullanarak sevmedikleri kişilerle baş keserek hesaplaşıyor; komplo ile öldürdükleri kişilerin gövdesinden ayırdıkları başlarını, gizleme ihtiyacı bile duymaksızın fütursuzca bir yerden bir yere intikal ettiriyordu. 1116-1117 senesinde Sultan Sencer zamanında böyle enteresan bir vaka yaşanmıştı. Hikâye, müellif Bundarî tarafından şöyle aktarılır:

> "Günün birinde Sultan [Sencer], vezirin ziyafetinde bulunuyordu ve bunun sarayında üç gün kaldı sabah ve akşam rakı (şarap) içti, üçüncü gün, Sultan, hamrin şiddeti ve onu içmenin verdiği sarhoşluğun tesiri altında olup aklı gitmiş idrak kuvveti zayıflamış idi. Gözünü kölenin gözlerine dikmiş eli de kölenin elinde idi. Köle, kaş ve gözünü oynatarak Sencer'i esir etmişti. Onu gaflete düşürerek elinden yüzüğünü çıkardı, yapacağı işi Sencer'den gizli tuttu. Kalktı ve yürüdü, vezire kin bağlamıştı vezir ise, odasında uyuyordu. Kapıcılara vezirden benim için izin alınız, Sultan tarafından mühim bir iş için geldim, dedi ve ısrar etti ve girdi. Orada hazır olanlar cümlesi keç külah [Kaymaz] girince, oradan çıktılar. Meclisi tenha bulunca ve vezir bunun sözüne kulak verip bununla ünsiyet edince, vezirin başını kesti ve asarak elinde tuttu ve Sultanın yanına girip bu başı önüne koydu"[84]

---

83 Hasan Aydın, *Zeylü Tarih-i Dımaşk Tercümesi*, s. 266-267; Üsame b. Munkız, s. 37-38.

84 Bondarî, s. 241.

Bu kesik başı gördüğünde Sultan'ın dehşete düşüp irkildiği söylenir. Ancak manzara korkunçluğundan değil kölenin sıra dışı cüretinden dolayı. Hadiseyi aktaran müellifin müteakip kayıtlarına göre, kölenin küstahlığı ve yüzsüzlüğü sebebiyle öfke krizine giren Sencer, onun yüzüstü sürüklenerek huzurdan çıkarılmasını ve parça parça kesilmesini emretmişti. Ancak deneyimli devlet adamlarının telkiniyle halk nazarındaki itibarını düşünerek vezirin infazını kendisi yapmış gibi kabul etmek zorunda kaldı.[85] Görüldüğü gibi katiller, şeytanı kıskandıracak komplolarla öldürdükleri şahısların, kesik başlarını bir kitap-defter gibi koltuğu arasına alıp dosta düşmana (hatta sultanın kendisine) teşhir etmekten imtina etmiyor; üst düzey bir devlet adamının kopuk başı, serkeş bir gulamın parmakları arasında saray koridorlarında dolaştırılabiliyordu. Bu gibi karışıklık durumlarında, saldırgan bir hesaplaşma tutkusu, saray çevresine hâkim oluyor; kınından sıyrılmış yüzlerce kılıcın sesi birbirine karışıyordu.[86]

Savaş dışı durumlarda gerçekleşen infazlarda kesik başlar nasıl taşınıyor, ne tür bir muameleye maruz kalıyor ve nasıl muhafaza ediliyordu? Bu konuda da farklı uygulamaları içeren bir çeşitlilik söz konusu. Her şeyden evvel öldürülen kişiye duyulan öfkenin, bu başlara nazik davranılmasının önündeki en büyük engellerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, ölüm ve nezaketi aynı ortamda bir araya getirecek örnekleri çok sınırlı kılmıştır.[87] Selçuklu veziri Amîdülmülk,

---

85 Bondarî, *Aynı Yer*.

86 Bir örnek olarak bk. Üsame b. Munkız, s. 43.

87 Bu sınırlı örneklerden biri halife Mansur zamanında yaşanmıştır. Seâlibî'nin aktardığı bir anekdota göre, bu dönemde öldürülen ve Hz. Ali ahfadından olan Abdullah b. Hasan'ın kellesi halife Mansur'un huzuruna getirildiğinde kendini bilmez birinin bu kesik başa sopayla vurarak tahkir etmesi üzerine halife adeta bir öfke patlaması yaşamış ve bu kişinin suratının dümdüz edilmesi emrini vermişti. Seâlibî, s. 222.

1064 yılında öldürüldükten sonra vasiyeti üzerine kesik başı halifenin elbiselerinden (debikî) bir gömleğe sarılmış ve Hz. Peygamber'in hırkasının örtülü olduğu bir bohçada taşınmıştı. Ölü başlar, aşağılayıcı bir teşhir muamelesine maruz kalmayacaklarsa defin işlemlerine kadar tepsi, leğen, tabak, küfe veya bu iş için imal edilmiş özel kaplar içinde taşınıyordu. (Bk. Görsel 9) Fâtımîlerin kurucusu Ubeydullah el-Mehdi, 915 senesinde asi bir grubun üzerine komutanlarını göndermiş, neticede öldürülen isyankârların kesik başları bir küfe içinde getirilip önüne konmuştu. Aynı şekilde Abbâsî Halifesi Kâhir-Billâh zamanında, politik ihtirasları sebebiyle öldürülen Ali b. Büleyk (Yelbak) ve Hadim Munis'in başları bir leğene konulmuş, hatta bu şekilde teşhir edilmişti.[88] Bazı uygulama örnekleri, kesik başlar için yapılmış özel kaplara işaret ediyor. Mesela Burcî Memlüklerin lideri Alamüddin Sencer eş-Şücâî, öldürülüp sokaklarda teşhir edildiğinde kesik başının deri bir kap içinde muhafaza edildiği söylenir.[89] Hükümdarlara gönderilenler için, daha korunaklı (ve süslü) malzemelerin seçildiği görülmektedir. Halife Me'mûn'un komutanlarından Tahir, halifenin kardeşi Emin'i öldürdüğünde kesik başını bir sandık içinde Me'mûn'a göndermişti. Şah İsmail'in (1501-1524) de bir çarpışmada öldürdüğü Şeybânî Han'ın başını oldukça süslü bir kutu içinde Kansu Gavri'ye gönderdiği belirtilir.[90]

Kesik başların yaygın olarak saklandığı mekânlardan biri silah depolarıdır. 864 yılında Kûfe'de isyan eden Ebu'l Hüseyin Yahya b. Ömer, öldürüldükten sonra başı önce Semerra şehrinde ardından Bağdat'da bir köprü üzerinde teşhir edilmişti.

---

88 Miskeveyh, I, s. 251; İbnü'l Esir, VIII, s. 217-218; İbn Kesir, XI, s. 302-303.

89 İbn Tağrîberdî, s. 80.

90 Bk. Aksaraylı Kerimeddin Mahmud, (Uzluk çevirisi), s. 74-75; Taşkıran, s. 296.

Ancak kalabalığın fazla olmasından ve bunların aksi bir tepkide bulunmasından korkularak kesik baş ortada bırakılmayıp silah deposunda muhafaza edilmişti.[91] Aşağı yukarı aynı tarihlerde öldürülen Ahmed b. Nasr el-Huzâî'nin başının da zorlu bir teşhir sürecinden sonra bir hücreye konduğu burada üzerine bir çadır gerilerek muhafaza edildiği ve bu sırada başında bekçilerin beklediği söylenir.[92] Öldürülen kişinin statüsü, doğal olarak kesik başa uygulanacak muameleyi önemli ölçüde tayin eden bir etken olmuştur. Mesela Nayman Hanı'nın, kendisine getirilen üst düzey bir düşman kellesini gümüş bir çerçeve içerisinde muhafaza ettiği söylenir.[93] Bedeniyle irtibatını kaybetmiş bazı başlar ise hediyelik bir eşya gibi farklı kişilere gönderilmiş, onların uhdesinde muhafaza edilmiştir. 1149 senesinde vezirini öldüren Fâtımî Halifesi el-Hafiz, (1131-1149) vezirin kesik başını karısına göndermiş ve bir müddet evinde muhafaza ettirmişti.[94]

Şiddetli çatışmalarda yaşanan toplu kıyımlar sonrası kesik başlar farklı usullerle taşınabilmiştir. Mesela Ukaylî emiri Karvaş, 1044 yılında el-Cezire bölgesinde yağma ve tahribatta bulunan Oğuzlarla savaşıp onlardan birçoğunu öldürdüğünde kesik başlarını gemilere istifleyip Bağdat'a götürmek istemişti. Şehre yaklaştığında Oğuzlar, soydaşlarının gövdesiz başlarını alıp defnetmişler, bunların Bağdat'a götürülmesine ve orada tahkir edilmesine engel olmuşlardı.[95] Görüldüğü gibi kesik başların teşhiri, kazanan taraf için övünç ve propaganda vesilesi olduğu kadar mağlup

---

91 İbnü'l Esir, VII, s. 113; İbn Kesir, XI, s. 31.

92 İbnü'l Esir, VII, s. 27; Kandemir, "Ahmed b. Nasr el-Huzâî", *DİA*, C. 2, s. 110.

93 d'Ohsson, s. 51.

94 Müellif şöyle devam ediyor: Karısı bu başı aldı, yere fırlattı ve "erkek dediğin işte böyle olur" dedi. Bk. İbnü'l Esir, XI, s. 53.

95 İbnü'l Esir, IX, s. 302.

taraf nezdinde bir keder ve mahcubiyet vesilesidir. Gayrimüslimlere karşı yapılan savaşlarda bu eylem daha doygun bir anlam kazanır. 1036 yılında Mervânîlerin, Urfa şehrini kuşatması sırasında bu yöntem uygulanmıştır. Buna göre Urfa'yı ele geçiren Müslümanlar, öldürdükleri Rum askerlerinin kesik başlarını taşıyan 360 deveyi Amid şehrindeki Nasrüddevle b. Mervan'a (1011-1061) göndermişlerdi.[96] Dönemin acılara hükmeden, hatta onları önemsizleştiren zafer ve iktidar tutkusunu göstermesi açısından bu örnekler tabii ki önemlidir.

Kesik başlar, hızlı deformasyona karşı nasıl muhafaza ediliyordu? Kaynaklar, daha ziyade başların vücuttan ayrılmasına ve onların teşhirine odaklandığından bu konuyla ilgili az şey kayda almışlardır. Hepsi değilse de en azından uzun süre teşhir edilmek istenenlerin, bazı koruyucu muamelelere maruz kaldıkları anlaşılıyor. İbnü'l Esir, halife Kâhir-Billâh zamanında öldürülen üç devlet adamının kesik başlarının teşhirden sonra yıkanıp temizlendiğini aktarıyor. Katmerli bir kâfir, asi veya düşman olarak görülen başların ise simgesel önemlerinden dolayı daha ihtimamlı bir muameleye maruz kaldıkları görülmektedir. Mesela Danişmendli beyi Emir Gazi, Haçlı asilzadesi Bohemond'u öldürdüğünde derisini yüzdükten sonra kesik başını "zaferin bir armağanı olarak" Büyük Selçuklu sultanı Sencer'e göndermişti. Aynı şekilde, 1060 yılında öldürülen Besâsîrî'nin kesik başı, beyni çıkarıldıktan sonra yıkanıp temizlenmiş ve şehirde dolaştırılmıştı. Bazı vakalar, halk ile iktidar arasında iletişimsel bir öge haline getirilen kesik başların deformasyona karşı koruyucu önlemlere maruz kaldığına işaret etmektedir. İbn Bibî, 1277 Cimri hadisesi vesilesiyle öldürülen Karamanoğlu Mehmed'in, kesik başının yıkanıp sakallarının tarandığından söz

96 İbnü'l Esir, IX, s. 343.

etmektedir.[97] Memlük sultanı Melik Eşref Şaban'ın (1363-1376) muhteris komutanlarından Yelboğa öldürüldüğünde kesik başı kan sızmasının kesilmesi için bir meşale üzerinde bekletilmişti. 1444 Varna Savaşı'nda esir edilip öldürülen Engürüs (Macar) Kralı'nın kesik başı ise kokmaması için bal dolu bir kaba konmuştu ve bu şekilde Bursa'ya gönderilerek bir mızrağın ucunda teşhir edilmişti.[98] Kesik baş sembolizminin aynı hassasiyetle önemsendiği Batı toplumlarında da benzer uygulamalara rastlanır. Mesela acımasızlıkları ile bilinen Keltlerin, savaşlarda öldürdükleri düşman başlarını atlarının arkasında sürükleyip evlerine götürdükleri ve sedir ağacından elde ettikleri bir çeşit yağ sayesinde bozulmadan muhafaza ettikleri anlatılır.[99]

Bu kadar bedensiz başın olduğu bir çağda, bir "kesik baş müzesi"nin olması da doğal karşılanmalıdır. Ancak bu tür bir müze, her şehirde değil İslam dünyasının merkez şehri Bağdat'da olmak durumundadır ve her baş değil ancak sembolik değeri yüksek olanlar burada muhafaza edilmelidir. *Tecâribü'l Ümem* adlı eserin müellifi Miskeveyh (ö. 1030) ve Bağdat'ın yerlisi Abdurrahman İbnü'l Cevzî'nin ifadelerinden, bu müzenin hilafet sarayı içerisinde bir bölüm olduğu anlaşılıyor. Miskeveyh, Halife el-Kâhir-Billâh tarafından 933 senesinde öldürülen komutanlar Munis, Yalabık (Yelbak) ve onun oğlu Ali'nin kesik başlarının Bağdat'da teşhir edildikten sonra saraya getirildiğini ve *Hızânetü'r*

---

97 Krş. İbnü'l Esir, VIII, s. 218, C. IX, s. 492; Abdurrahman İbnü'l Cevzî, *el-Muntazam fi Tarihi'l Ümem'de Selçuklular*, (Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim), Ankara 2014, s. 63; Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 657-658; İbn Bibî, II, s. 216; Şikârî, (Giriş Kısmı), s. 33.

98 İbn Tağrîberdî, s. 230-231; Neşrî, II, s. 655; Müneccimbaşı Ahmed, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, s. 238-239; Danişmend, I, s. 215.

99 Ocak, s. 72-73.

Ruus'a (Başlar Hazinesi) konulduğunu yazmaktadır.[100] Bağdatlı müellif Sıbt İbnü'l Cevzî de 1060 senesinde öldürülen Besâsirî'nin kesik başının Bağdat sokaklarında dolaştırıldıktan sonra muhafaza edilmek üzere aynı birime götürüldüğünü yazıyor.[101] Bu sıra dışı müze, Besâsirî'den 35 yıl sonra 1095'te saltanattan hal edilmiş bir Selçuklu prensinin kesik başına da ev sahipliği yapmıştır. Alp Arslan'ın muhteris oğlu Tutuş, öz yeğeni Berkyaruk ile yaptığı savaşın talihsiz mağlubu olduğunda kesik başı Bağdat'a gönderilmiş; bir müddet bu şehrin sokaklarını dolaştıktan sonra *Hızânetü'r Ruus*'ta muhafaza edilmiştir.[102] Müteakip kaynaklar, ne bu müzenin mahiyeti ne de burada muhafaza edilen başların akıbeti hakkında bilgi vermektedir.[103]

100 Bk. Miskeveyh, I, s. 250-251; Abdurrahman İbnü'l Cevzî, s. 63; İbnü'l Esir de tam adını vermese de Bağdat'da kesik başların teşhirden sonra muhafaza edildiği böyle bir yerden bahsediyor İbnü'l Esir, VIII, s. 218;

101 Krş. Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, (Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim), Ankara 2011, s. 81. Ayrıca bk. Abdurrahman İbnü'l Cevzî, s. 63; M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 54.

102 Ali Sevim, *Suriye-Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1989, s. 156.

103 Bizans dünyasında bazı azizlere ait kesik başların kiliselerde sergilendiğine dair bk. Stahl, s. 139-140.

Kafatası Müteahhitliği: Kesik Başlardan İnşaat Yapma

Ortaçağın kesik başlarla ilgili kalabalık olay örgüsü, sıra dışı bir uygulamayı da yaygın hale getirmiştir. Kesik başlardan inşaat yapma. Genel olarak bu tür bir yönelimin, güç gösterisi amaçlı olduğu açıktır. Asur kralı II. Asurnazipal'ın (MÖ. 884-854), istila ettiği ülkelerin krallarının gözünü oyduğu ve kafataslarından piramitler yaptığına dair bilgiler,[104] bu yöntemin antik döneme uzanan geçmişine işaret etmektedir. Kökeni nereye uzanırsa uzansın, Ortaçağ hükümdarlarının bu geleneği doymaz bir iştahla sürdürdükleri görülmektedir. Yalnız bu tür vakalar aktarılırken karşılaşılan en temel sorun, anlatımın aynı zamanda edebi sanat kaygısıyla yapılması, böylece gerçeklikle mecazın bazen iç içe geçmesidir. Bu çerçevede bazı müellifler, gerçek anlamıyla kesik baş tepelerinden bahsederken bazıları muhtemelen bu metaforu, kazanan tarafın kahredici üstünlüğünü vurgulamak için kullanmışlardır. Dönemin kaynakları bu tür örnekleri, ya kâfirlerin hak ettiği muameleyi ifade etmek için mutluluk ve kıvançla ya da bir yerde meydana gelen vahşete dikkat çekmek için esef ve şaşkınlıkla dile getirirler. Birbirine ters ve çelişkili görünen bu durum, aslında müellifin hangi hadiseyi, kim adına anlattığı ile doğrudan ilişkilidir. Mesela İslam müellifleri, kâfirlere ve mülhidlere karşı kazanılan başarıları vurgulu tonla ifade etmek istediklerinde bu üslubu sıkça kullanırlar. İbn Kalânisî, Haçlılara karşı alınan bir zaferi coşkuyla anlatırken öldürülen kâfir askerlerin iki bin

104 Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri*, (trc. Nuh Arslantaş), İstanbul 2013, s. 96, not 201 (Çevirenin notu); Misra, s. 37.

kişiden ibaret olduğunu, bunların başlarının kesilerek dört adet minare yapıldığını ve müezzinlerin bunların üzerine çıkarak ezan okuduklarını aktarır.[105] Müellif İbn Bibî, Sultan I. İzzeddin Keykavus'un (1211-1220) da Tekfur Leon ile 1216 yılında yaptığı savaşta, öldürülen düşman askerlerinin kesik başlarını saltanat karargâhının kapısı önüne yığdırdığını, öyle ki bunlardan tepelerin oluştuğunu belirtmektedir.[106] Bundan yaklaşık bir asır sonra Hint coğrafyasında gezdiği sırada Multan'da gerçekleşen bir savaşı aktaran seyyah İbn Battuta, bu çarpışmada öldürülen askerlerin kesik başlarının şehrin meydanında istiflendiğini, bunların küçük bir tepeyi andırdığını müşahade etmiştir.[107]

Bâtınîler de çağın sapkın, mülhid bir grubu olarak görüldüğünden onlara karşı verilen mücadele bir cihad gibi algılanmış, elde edilen kesik başlarından zafer anıtı hükmünde minareler yapılmıştır. Nitekim *Selçuknâme* müellifi Hüseynî, Sultan Sencer'in Rey valisi Abbas'tan bahsederken, onun kesik başlardan minare yapacak kadar çok sayıda Bâtınîyi öldürdüğünü, öyle ki bir müezzinin bu kesik başlar üzerine çıkıp ezan okuduğunu yazmaktadır.[108] Bizans imparatorlarının da aynı eylemle aynı gövde gösterisini amaçlamaları aynı çağın ruhuyla kuşatılmış olmalarının bir tezahürü olarak görülmelidir. Nitekim II. Basileios (960-1025), Gürcülerle yaptığı kanlı bir savaşın ardından -modern bir yazarın ifadesiyle- "buz gibi bir gaddarlıkla" kesik başlardan oluşan piramitleri güzergâhı boyunca sıralatmıştı.[109]

---

105 Hasan Aydın, *Zeylü Tarih-i Dımaşk Tercümesi*, s. 37.

106 İbn Bibî, I, s. 187.

107 İbn Battuta, II, s. 589.

108 el-Hüseynî, s. 79. Ayrıca İbnü'l Esir, XI, s. 109; İbn Kesir, XII, s. 407-408.

109 Lastivertli Aristakes, *Ermeni Bir Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, (çev. İlhan Arslan), İstanbul 2019, s. 26; René Grousset, *Başlangıcından 1071'e Kadar Ermenilerin Tarihi*, (çev. Sosi Dolanoğlu),

Müslüman müellifler, Moğol vandalizmine dikkat çekmek istediklerinde yine aynı örneği tercih etmişlerdir. Moğolların, 1221 yılında zorlu bir kuşatma sonrası kılıçla ele geçirdikleri Nişabur'da kadın, çocuk, yaşlı demeden şehir halkının tamamının kellesini kestikleri ve bunlardan muhtelif tepeler inşa ettikleri söylenir.[110] Kesik başlardan piramitler yapmaya en düşkün olan hükümdarlardan biri, neredeyse kılıçla ele geçirdiği her şehirde böyle bir mimari iz bırakan Timur'dur.[111] Diğer İslam hükümdarlarından farklı olarak Timur'un nezdinde bu uygulama, kahredici ve ibret dolu bir ceza yöntemi olarak sadece kâfirlere değil tüm asilere reva görülmüş, bu vesileyle Müslüman dahi olsa, emirlerine karşı çıkan her kitleye tavizsiz bir kararlılıkla uygulanmıştır. Bu çerçevede 1387 yılında İsfahan halkının, Timur'un askerlerine kötü davranması ve direnmesi onlara çok pahalıya mal olmuş; dönemin tarihçilerinin kayıtlarına göre Timur bu şehri ele geçirdiğinde çok sayıda (70 bin kadar) insan öldürerek kesik başlarından kuleler ve kümbetler yaptırmıştı.[112] Memlük tarihçisi İbn Tağrîberdî, 1400 senesinde Timur'un Halep şehrinde 20 binden fazla insan katlettiğini, bunların kellesinden 20x20 zira[113] ebatında birkaç minber inşa ettiğini yazar. Aynı müellif, Timur'un 1401'deki Bağdat'ı zaptı ile ilgili daha

---

İstanbul 2005, s. 547.

110 d'Ohsson, s. 122.

111 Timur'un muhtelif kuşatmalarında gerçekleşen bu tür hadiseler için bk. Şerefüddin Ali Yezdî, s. 230, 404; İbni Arabşah, s. 321; Nizamüddin Şamî, *Zafernâme*, (çev. Necati Lugal), Ankara 1987, s. 175.

112 Şerefüddin Ali Yezdî, s. 161-162; Nizamüddin Şamî, s. 126-127; İbni Arabşah, s. 90-91; Osman Gazi Özgüdenli, "İsfahan" *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 500; Kanat, s. 93.

113 Bir İslami uzunluk ölçü birimi olan zira (arşın) zaman ve mekâna göre çeşitlilik arz eden bir uzunluğa tekabül eder. Mısır arşınının yaklaşık 66,5 cm olduğu düşünülür. Bk. Walther Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim), İstanbul 1990, s. 68; Mehmet Erkal, "Arşın", *DİA*, C. 3, İstanbul 1991, s. 411.

ürkütücü bir tablo çizerek her askerini 2 kelle getirmekle mükellef tuttuğunu, bu şekilde şehirde 100 bin kişinin öldürüldüğünü, bunların kesik başlarından toplam 120 tane minare kurdurduğunu belirtir.[114] Yaklaşık bir yıl sonra, Gonzales De Clavijo'nun Damgan şehrinde gözleriyle gördükleri de Timur'un, suçluları "güç, itaat ve ibret" ekseninde cezalandırmak için bu yöntemi ne kadar önemsediğini göstermektedir:

> "Damgan dışında bir ok menzili uzaklıkta iki kule gördük. Bunların yüksekliği bir taş atımı kadardı. Kule etrafı, çamurla sıvanmış insan kafataslarından teşkil edilmişti. [...] Bu kafatasları daha önce sözünü ettiğimiz Akkoyunluların kafataslarıydı. Akkoyunlular, esasen Anadolu ile Suriye arasında yaşamaktaydılar. Timur, Sivas'ı zapt ettikten sonra Şam'a giderken onların arazisinden geçmiş ve mağlup ederek hepsini esir almış, daha sonra bunları yerleşik halkı olmayan Damgan tarafına sürmüştü. Akkoyunlular burada aileler olarak yerleştikten sonra göçebelik hayatı sürmeye ve de etrafı yağma ederek batıya göçmeğe başlamışlar. Bu sırada Timur, Batı bölgesinde bulunmaktadır. Damgan'a ulaşınca Akkoyunluları yakalatıp kılıçtan geçirmiş ve kafataslarından dört-beş kule yapılmasını emretmiş. Kuleler yapılırken bir sıra tuğla bir sıra kafatası dizilmiş. [...] Bize anlatıldığına göre, bu şekilde öldürülenlerin sayısı 60 bini bulmuş. Damgan ahalisi insan kafataslarından inşa edilen bu kulelerin tepelerinde birçok defa yanan lamba alevi gibi ışıklar görüldüğünü söylüyor."[115]

Kesik başları, kalıcı bir ibret vesikası olarak anıtsallaştırmanın işlevsel yöntemi olarak sıklıkla kullanılan bu uygulamanın, salt kurgusal bir söylem veya edebî bir metafor olmadığı

---

114 İbn Tağrîberdî, s. 333, 354; İbni Arabşah, s. 284-285.

115 Ruy Gonzales De Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur, (Embajada a Tamor Lan),* (trc. Ö. Riza Doğrul), İstanbul 1993, s. 110-111; Kanat, s. 94. Timur'un farklı tarihlerde ve farklı coğrafyalardaki bu tür faaliyetleri için bk. Nizamüddin Şamî, s. 210,

seyyahın bu gözlemleriyle sabitlenmektedir. Vakanüvis Neşrî'nin (ö. 1520), 1477'deki Boğdan seferinde öldürülen kâfir başlarından kaleler ve minareler yapıldığı yönündeki kaydı, bu geleneğin Ortaçağdan taşıp müteakip çağlara savrulduğuna işaret etmektedir.[116] Dahası, bu tür yönelimleri minyatürleştirerek dönemin ruhunu görselleştiren *Hünernâme* adlı eser sayesinde kesik baş tepelerinin tümüyle bir kurgu olmadığını anlıyoruz. 16. yüzyıl sonlarına tarihlense de bu değerli eserde Osmanlı Dönemi'nde vukua gelen birçok faaliyetin minyatürü çizilmiş ve bu minyatürlerde savaş, kuşatma, isyan, cülus vs. gibi olaylarda istiflenmiş kesik baş detayları da unutulmamıştır.[117] (Bk. Görsel 16)

116 Neşrî, II, s. 833.

117 Bk. Anafarta, s. 6, 30.

"Şarabımız düşman kanından, kadehimiz düşman kafatasından..." Bu sözler, Şah İsmail'in 1510 yılında Memlük hükümdarı Kansu Gavri'ye süslü bir kutu içinde gönderdiği bir kafatasının üzerine iliştirilen kâğıt parçasına not edilmişti. Sünnî siyaset yanlısı Şeybânî Han (1500-1510) ile yaptığı mücadeleyi kazanan Şah İsmail, Şeybânî Han'ı ele geçirerek başını gövdesinden ayırmış, bir rivayete göre kafatasından içki kadehi yaptırmıştı.[118] Çağın hâkimiyet algısında çok önemli olan "zaferi ölümsüzleştirme ve propagandasını yapma" düşüncesi, Ortaçağın "muzaffer egemeni"nin, zihnini işgal eden en netameli kaygılardan biridir. Sembolik değeri, vazgeçilmez bir tutku haline getiren bu yönelim, zaferin delili olarak görülen kesik başlarla ilgili sıra dışı uygulamaların hayata geçirilmesine vesile olmuş; devletlerarası diplomaside kesik başları muhaliflere/düşmanlara gönderme uygulamasını, ağdalı bir dille yazılmış, kuru tehditler içeren mektuplardan daha cazip hale sokmuştur. Düşmanın kafatasından içki malzemesi yapma, aslında kökleri eski devirlere uzanan bir egemenlik uygulamasıdır. Herodot'un kayıtlarına göre, İskitlerde bu âdet mevcuttu ve onlar düşmanlarının kafatasını gözleri hizasından keserek kadeh olarak kullanmaktaydı.[119] MÖ. 202 senesinde Hun hükümdarı Mete'nin (MÖ. 209-174) de Yüeçilerin başbuğunu öldürdükten sonra kafatasından bir içki kupası yaptırdığı söylenir.[120]

---

118 Taşkıran, s. 296.

119 Herodotos, s. 320.

120 Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul 1994, s. 137; Taşkıran, s. 289.

Düşman başını anıtsallaştırma, sonraki dönemlerde de iktidar bloğunun en iflah olmaz tutkusu olmaya devam etmiştir. Hz. Ebu Bekir dönemine tarihlenen bir hadise, bu usulün Müslüman Araplar tarafından da bilindiğine işaret etmektedir.[121] Geleneğin icrasıyla ilgili başka bir vaka, Ermeni bölgesinde gerçekleşir. Urfalı Mateos'un kayıtlarına göre, 1072 yılında Ermeni yerel hükümdarlarından Filaretos, rakibi Tornig'i öldürtüp kafatasının üst tarafından kendisine bir şarap kadehi yaptırmıştır.[122] Aynı şekilde, 1127 yılında veziri Şemsülmülk'ü infaz eden Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un da onun kafatasından şarap içtiği söylenir.[123] 972 senesinde Ruslarla yaptıkları bir çarpışmada galip gelen Peçeneklerin, düşman liderinin başını altınla kapladıktan sonra kadeh olarak kullanmaları;[124] Bulgar Kralı Krum'un (803-814), Bizans İmparatoru I. Nikeforos'un (802-811) kafatasından içki kadehi yaptırması gibi ayrıntılar ise yöntemin Batı toplumları arasında da güç ve zafer göstergesi olarak icra edildiğinin kanıtları olmalıdır.[125]

İntikam duygusunun yoğurduğu hınç, maktulü aşağılama tutkusunu tatmin etmek için çağın insanına çok farklı yöntemler uygulatmıştır. Hükümdarların kontrolsüz gazabı, mağdurların derin nefretiyle ne kadar birleşirse kesik başa yönelik tahkirin metodolojisi o derece çeşitlenip zenginleşiyordu. Irak

121 İbnü'l Esir, II, s. 366.

122 Urfalı Mateos, s. 150. Müellifin kaydına göre Filaretos, başın geri kalan kısmını Mervânî hükümdarı Nizameddin'e (1063-1080) gönderdi. *Aynı Yer.*

123 Hasan Aydın, *Zeylü Tarih-i Dımaşk Tercümesi*, s. 159.

124 Taşkıran, s. 290.

125 İbn Fazlan, s. 126 (Notlar kısmı) *Acâibü'l Mahlûkat* adlı anonim bir eserde Hindistan'da meskûn bir kavmin insan kellesinden su içmeyi adet haline getirdikleri ve bir insan gördüklerinde hemen kellesini kestikleri belirtilir. Bk. Anonim, *Tercüme-i Acâ'ibü'l-Mahlûkât*, (haz. Bekir Sarıkaya), İstanbul 2019, s. 335.

Selçuklu veziri Dergezûnî'nin kesik başına yapılanlar, bu durumun mücessem bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Müellif Bundarî'nin anlattığına göre bu vezirin başı, Sultan I. Tuğrul'un gazabıyla kesildikten sonra kafatası çıkarılır ve Şirgir adlı bir kişinin oğluna gönderilir. Şirgir, vaktiyle Dergezûnî'nin haksız yere öldürttüğü yetenekli bir emirdir ve ailesi bu sebeple vezire karşı tarifsiz bir nefret beslemektedir. Neticede Şirgir'in oğlu, vezirin kafatasından köpeklerin su içmesi için bir yalak yaparak bu intikam hissini dindirmeye çalışır.[126]

Bütün bu örnekler, kafatası kadehlerinin Ortaçağ halkları arasındaki sembolik değerine işaret etmesi bakımından önemlidir. Azılı düşmanlara karşı elde edilen zaferin ölümsüzleştirilmesi bağlamında bu gelenek, kafatasının üst kısmı gözler hizasından kesilerek deri ile kaplanması, böylece bir kupa haline getirilmesi şeklinde icra edilmiştir. Kafatasından şarap içme, kuşkusuz zaferin ölümsüzlüğü kadar düşmana duyulan nefretin derinliğini de simgeliyordu. Nitekim her kesik başın değil, yalnızca azılı düşmanlara ait kesik başların bu muameleye maruz kalması bu keyfiyetin en somut delilidir. Herodot şöyle diyor: "İskitler bütün başları değil yalnızca nefret ettikleri düşmanların başlarından kadeh yapar. Kişi zenginse bu kafatasını altınla kaplatır."[127] Böylece düşmanın kesik başı, neredeyse her gün görülen, dokunulan bir eşya haline gelmekte, ona duyulan köklü öfkenin ateşi maktulün bu aciz, müflis ve bertaraf halini görerek söndürülmekteydi.

126 Bondarî, s. 139-140, 157.

127 Herodotos, s. 320.

Kesik başların, iktidar lehine bir propagandaya oldukça müsait görselliği, edebî ve diplomatik metinlerde bir gözdağı aracı olarak sıklıkla kullanılmasına sebep olmuş; kılıçla birbirinden ayrı düşen baş ve gövde, söz söyleme sanatı için en cazip metafor haline gelmiştir. Kesilmiş başlar ve yarım kalmış bedenler, psikolojik üstünlük duygusuyla duruma göre sevinç/keder yüklü bir hissiyatla dönemin en yaygın propaganda aracı olan şiirlerde boy göstermiştir. Bazı kesik başlar, faillerin teessür, hatta pişmanlık duygusunu tetiklemiş; bu gibi ortamlarda genellikle kesik başlar önünde birkaç satırlık şiir okunmuştur. Harun Reşid, veziri Cafer'i öldürtüp başını bir köprünün sütununa diktirdiğinde kendisi de bu sütuna çıkıp kesik başa bakmış ve şu dizeler dudaklarından dökülmüştü:

Zaman daha önce sana verdiği borcu şimdi senden tahsil etti.
Sade ve rahat yaşantını bulandırdı.
Gururlanma. Çünkü zaman, Birleştirdiği şeyleri mutlaka ayıracaktır."[128]

Diplomatik mektuplar, kesik başlar üzerinden mecazi ifadelerin en fazla yerini bulduğu metinlerdir. Ders ve ibret verici, dikkat ve ilgi çekici, uyarıcı ve ayar verici olmasına ihtimam gösterilen diplomatik mektuplarda kesilmiş baş, benzetme sanatının en değerli malzemesi olmayı başarmıştır. Abbâsî komutanı Afşin, kendisiyle mücadele ettiği Babek el-Hürremî'ye (ö. 838) gönderdiği bir mektupta şöyle demişti: "İnsanın kellesi koptuğunda tekrar bitecek (bir)

128 İbn Kesir, X, s. 333.

pırasa değildir."[129] Asi başlar, ayrıca en çok "koparılma zamanı gelmiş olgun meyvelere" benzetilmiş; bu edebî ifade biçiminin gerisinde kendisini hissettiren örtülü tehdit, kitlesel itaati sağlamak adına psikolojik bir harp unsuru olarak kullanılmıştır. İslam tarihinde zalimliği ile bilinen Haccâc b. Yusuf es-Sakkafî'nin, itaat altına almak için geldiği Kûfe halkına seslenirken "aranızda olgunlaşmış ve koparılma zamanı gelmiş kelleler görüyorum" diyerek onlara açıkça gözdağı verdiği söylenir.[130] Bunun dışında şiir ve mektuplarda kesik başlar, bir söz sanatı olarak en çok dönemin popüler eğlencesi olan çevgan[131] ile özdeşleştirilmiştir. Mesela düşmana yazılan bir mektupta şöyle denmiştir: "Onların kafalarını top, bedenlerini sopa yapıp çevgan oynarız."[132] Bu tür ifadelerin, kazanan tarafın üstünlük duygularını tahrik eden mecazi bir söylem mi yoksa gerçekten hayata geçirilen ritüel mi olduğuna karar vermek kolay değil. Bununla birlikte *Karamannâme*'nin müellifi Şikârî'nin bir kaydı, bu tür edebi ifadelerin düşmana karşı hissedilen öfkenin etkisiyle eyleme döküldüğünü göstermektedir. Adı geçen müellif, Anadolu Türkmenlerinin Moğollara galip geldiği bir savaşı anlattıktan sonra, öldürülen Moğol askerlerin kesik başları

---

129 Nizamülmülk, (T. Ayar çev.), s. 330.

130 İbnü'l Esir, IV, s. 338-339; İbn Kesir, IX, s. 18; Zeydan, I, s. 728. Asırlar sonra Osmanlı tarihinde Çınar Vakası olarak bilinen hadiseyi resmeden bir minyatürde, kesik başların birer ağaç meyvesi gibi resmedilmesi bu zihniyetin zamana direncini göstermesi açısından dikkate değerdir. (Bk. Görsel 10)

131 Çevgan, bugünkü polo sporunun atası olup Ortaçağda seçkin ve soylu tabakanın sıklıkla vakit geçirdiği at üstünde bir sopa (çögen) ve top (guy) ile oynanan bir oyundur.

132 16. yüzyıla tarihlenen bir eserde ise iki düşman tarafın karşılaşmasında kılıçlar çevgana (sopa) başlar ise topa (guy) benzetilir: "Uluşarak karışdı iki leşger/Kılıç çevgan idi vü top idi ser." Hadîdî, *Tevârih-i Ali Osman (1299-1523),* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 453.

hakkında "[Türkmenler] bunların kesik başlarıyla çevgan meydanında top oynadılar." demektedir.[133] Böylece kesilmiş başlar, kusursuz bir itaat ve sadakat beklentisi içinde mızrakların ucunda şehirlerde dolaştırılırken korku üreten görselliği üzerinden de bir yıldırma, tehdit ve gözdağı unsuru olarak münşi ve şairlerin kalemlerinin ucundaki saygın yerini muhafaza etmiştir.

133 Şikârî, s. 25.

Öldürülen kişilerin başları, zaferin delili, bir ibret göstergesi olarak teşhir için alınırken ve gururla dolaştırılıp muhafaza edilirken geride kalan başsız bedenlere ne yapılıyordu? Bu konuyla ilgili uygulamada bir birlik görülmese de farklı etkinlikler karşılaştırılarak benzerlikler tespit edilebilir. İnfaz sonrası, maktule karşı duyulan intikam hissinin odak noktası genellikle başlar olduğundan yarım kalmış bedenler hızlı şekilde mezarına kavuşturuluyordu. Böylece bedensiz başlar zaferin görünür kanıtları olarak alınırken geride kalan vücutlar çoğu zaman maktulün sosyal statüsüne göre öldürüldüğü mahalde belli bir yere gömülüyordu. Abbâsî halifesi Mustain, 866 yılında asiler tarafından öldürüldüğünde cesedi olduğu yere gömülürken başı yeni halife Mu'tez'e gönderilmişti.[134] Aynı şekilde, isyankâr Berberî askerler tarafından öldürülüp başı alındıktan sonra çırılçıplak bırakılan Halife Muktedir'in cesedi de oradan geçen bir kişi tarafından fark edilmiş, bu kişi hemen oracıkta açtığı bir çukura halifenin başsız bedenini defnetmiş, böylece insafsızca öldürüldüğü yer aynı zamanda onun kabri olmuştu.[135] Kasımüddevle Aksungur, 1092 senesinde Halep şehrinde öldürüldüğünde kesik başı kırk yıllık yorucu bir teşhir yolculuğuna başlarken gövdesi bu şehirdeki Karanbiya Meşhedi'ne gömülmüştü.[136] Aşağılayıcı bir teşhir uygulamasına maruz kalsa da sonradan

134 İbn Kesir, XI, s. 40.

135 İbnü'l Esir, VIII, s. 201.

136 İbnü'l Adim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi, (Buğyatüt-Taleb fi Tarihi Haleb)*, (çev. Notlar ve Açıklamalar Ali Sevim), Ankara 1982, s. 67-68.

mezarda öz bedeniyle buluşan bazı şanslı başlar vardı. Ancak öldürülen kişiye duyulan orantısız nefret, birçoğu için bu kavuşma hikâyesinin gerçekleşmesini engellemekteydi. Bu yüzden, başsız bedenler genellikle olay yerinde defnedilirken kesik başlar şehir şehir, ülke ülke dolaşacağı uzun ve çileli bir seyahate maruz kalır, teşhir işlemi bittikten sonra çok uzak bir mekânda "tek başına" gömülürdü.[137] Bazen sadece başlar değil el ve ayaklar da teşhir malzemesi olarak kullanıldığından geriye sadece uzuvsuz gövdeler kalıyor; maktulün budanmış bir ağaç gövdesini andıran vücudu, tek mirası olarak sonsuzluk mekânına aktarılıyordu. 990 senesinde öldürülen Mervânî emiri Baz b. Dostık'ın cansız bedeninin böyle acıklı bir hikâyesi vardır. Anlatıldığına göre onun başı, eli ve ayakları kesilip Bağdat'da teşhir edilirken gövdesi de Musul şehrinde kefenlenerek defnedilmişti.[138]

Öldürülen şahsın kimliği, işlenen suçun mahiyeti, katillerin anlık psikolojisi gibi hususların da atık bedenlere ne yapılacağı noktasında önemli değişkenler olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim bazı vaka örnekleri öldürülen kişiye duyulan öfkenin, maktulün sadece başıyla sınırlı kalmadığına; bir bütün halinde bedenine yönelerek vücudun her bir azasının intikam ve ibret için kullanıldığına işaret etmektedir. Bu gibi durumlarda bedenler de en az başlar kadar şiddet içerikli bir aşağılamanın hedefi haline gelir; azap ve işkenceyle öldürmek için genellikle el, ayak gibi organlar kesilerek infaz başlar ve bu eziyet, mücrim kahırla can verinceye kadar aşamalı şekilde vücudun diğer organlarına hissettirilirdi. Acı ve azabın doruk noktasına çıkıncaya kadar suçluyu öldürmemek, bu dönemin ağır suçları cezalandırma yöntemlerinin ayrıntılarını biçimlendirmiştir. Abbâsî Devleti'ni uzun yıllar

137 Farklı örnekler için bk. İbnü'l Esir, VIII, s. 241; İbn Kesir, IX, s. 92.
138 İbnü'l Ezrak, *(Mervânîler Kısmı)*, s. 74.

uğraştırmış olan asi Babek el-Hürremî'nin infazı bu konuda ikna edici bir örnektir. Anlatıldığına göre Babek, canlı olarak bir binek üzerinde teşhir edildikten sonra Halife Mutasım'ın huzurunda önce el ve ayakları kesilir, sonra boğazlanır, ardından karnı yarılır, kellesi isyanı başlattığı Horasan'a gönderilirken, gövdesi ise Bağdat'da teşhir edilir.[139] Böylece caydırıcılığın emrine verilmiş olan ceza-infaz sistemi, suçluya duyulan derin nefretle birleşince, insan kasaplığının tüm sınırları zorlanmış olur.

Suçluya karşı duyulan yoğun öfke bazen ateşle söndürülür ve mücrimin cansız bedeni harlanmış alevler içinde kuru bir odun kıvamında yakılırdı. Üst düzey bir nefretin göstergesi olarak tezahür eden cesedi yakma etkinliğinin, genellikle zındıklık, mülhidlik veya sapkınlık iddialarına maruz kalarak öldürülen suçlulara uygulandığı anlaşılmaktadır. Herkese uygulanmaması, suçlu ile nefret suçlusu arasındaki derin farklılığı ortaya koymaktadır. Mesela aşırı Şia firkası Hattabiyye'nin kurucusu Ebü'l Hattab el-Esedî, 755 senesinde taraftarlarıyla birlikte öldürüldüğünde cesetleri Bağdat'a gönderilmiş bir süre teşhir edildikten sonra topluca yakılmıştı.[140] Abbâsî halifeleri Me'mûn ve Mutasım döneminin Türk asıllı komutanı Afşin de "gerçekten Müslümanlığı kabul etmeyip eski inancını sürdürmek, putperestliğe ve Mecûsîliğe dair kitaplar okumak, evinde heykeller ve putlar bulundurmakla" suçlanmış; 841 yılında hapishanede ölünce bedeni yakılıp külleri Dicle'ye savrulmuştu.[141]

---

139 Mesûdî, s. 398-399; İbnü'l Esir, VI, s. 416; İbn Kesir, X, s. 480; Zeydan, I, s. 495.

140 Hasan Onat, "Hattabiyye", *DİA*, C. 16, İstanbul 1997, s. 492. Ebü'l-Hattab, kendisinin melek olduğunu, yeryüzündekilere Allah'ın resulü olarak gönderildiğini, imamlarda ve özellikle Ca'fer es-Sâdık'ta ilâhlık vasfı bulunduğunu iddia etmiştir. Bk. *Aynı Yer*.

141 Mesûdî, s. 402; Hakkı Dursun Yıldız, "Afşin", *DİA*, C. 1, İstanbul 1988, s. 442.

Aynı şekilde 922 senesinde zındıklık iddiasıyla ölüme mahkûm edilen Hallâc-ı Mansur'un başı kesilerek idam edildikten sonra geride kalan bedeninin yakılarak küllerinin Dicle Nehri'ne savrulduğu söylenir.[142] Bundan 12 yıl sonra 934 yılında yine zındık oldukları gerekçesiyle öldürülen, cesedi yakılarak külleri Dicle Nehri'ne savrulan diğer kişiler ilahlık iddiasıyla ortaya çıktığı söylenen Şelmeganî ve ona tabi olduğu belirtilen İbn Ebu Avn'dır.[143]

Cesedi yakma eylemi, tüm sapkınlıkları kuşatan ortak ceza yöntemlerinden biridir. Bâtınîlik de İslam toplumları ve devletlerinde tüm yönüyle sapkın bir fırka olarak görüldüğü için bu hareketin mensupları yakalandığında çoğu zaman tüm hücrelerine kadar sindirilen feci bir ölümle yüzleşmek zorunda kalırlardı. 1113 yılında Selçukluların Musul valisi Mevdud'u hançerleyerek öldüren Bâtınî fedaisi hemen olay yerinde yakalanıp kafası koparıldıktan sonra geride kalan bedeni ateşe teslim edilmişti.[144] Ulema sınıfından zındık ilan edilerek öldürülenler de bu uygulamadan payını almıştır. 1131 senesinde böyle bir ithamla öldürülen kelam âlimi, Şafiî fakihi, mutasavvıf ve şair Aynülkudât el-Hemedânî, derisi yüzüldükten sonra cesedi ders verdiği medresenin kapısında bir gün kadar teşhir edilmiş, bilahare buradan alınarak ateşe verilmiştir.[145] Benzer şekilde 1354'te zındıklık iddiasıyla öldürülen bir Râfizî'nin başsız bedeninin akıbeti aynı olmuş ve cesedi ateşle imha edilmiştir.[146]

---

142 İbn Kesir, XI, s. 245, 253; Abu'l Farac, I, s. 250.

143 Hadisenin detayları için bk. İbnü'l Esir, VIII, s. 242-245.

144 Hasan Aydın, *Zeylü Tarih-i Dımaşk Tercümesi*, s. 123. Urfalı Mateos, s. 252; Lange, s. 69.

145 Süleyman Uludağ-Nurettin Bayburtlugil, "Aynülkudât el-Hemedânî", *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 281; Lange, s. 69.

146 İbn Kesir, XIV, s. 382.

Ceset yakma yöneliminde eylemi biçimlendiren tek ana unsur suçun mahiyeti değildir. Bedeni yakma ve küllerini savurma ritüeli, anlık psikolojilerin biçimlendirdiği bazı ortamlarda maktule duyulan öfkenin derinliğiyle uygulanabilmiştir. Mesela 868 yılında Halife Mu'tez tarafından öldürülen Türk asıllı komutan Boğa'nın başı Semerra ve Bağdat'da teşhir edilirken cesedi de ona karşı aşırı nefret besleyen askerler tarafından yakılmıştı.[147] Çağın gayrimüslim devlet hükümdarlarının da bu yöntemi uyguladıkları görülmektedir. 1072 senesinde yerel Ermeni prenslerinden Filaretos, bir rakibini öldürdüğünde kafatasından kadeh yaparken geride kalan bedenini de ateşe vermişti.[148] 1245 yılında gerçekleşen bir iktidar savaşından sonra mağlup olan Hemedan yöneticilerinden birinin başsız vücudu aynı şekilde yakılmıştı.[149] 1318'de vahşice öldürülüp her bir organı bir şehre gönderilen İlhanlı veziri Reşîdüddin'in, geride kalan bedeni de harlı bir ateşe teslim edilmişti.[150] Suikast girişimleri de affedilmez suçlar olarak görüldüğünden bazen bu tür teşebbüslerde bulunanların başları kesildikten sonra cesetlerinin yakıldığı görülmektedir. Nitekim Timur'un komutanlarından Ali Bahadır'ı bıçaklayarak öldüren bir Kürt kılavuzun olay yerinde infaz edildikten sonra cesedinin yakıldığı belirtilir.[151] Böylece öldürülen kişiye karşı duyulan şiddetli öfke, dini, etnik ve kültürel sınırları aşıp zamanın ruhunun şekillendirdiği ortak hafızada birleşerek aynı ritüelleri uygulatıyordu: "Yok edilen, un ufak edilen ve rüzgâra savrulan bir beden; hükümdar iktidarının sonsuzluğu tarafından

147 İbnü'l Esir, VII, s. 158.

148 Urfalı Mateos, s. 150.

149 Cüveynî, s. 595, not 1262.

150 İbn Kesir, XIV, s. 161.

151 Kanat, s. 146. Timurlular dönemindeki diğer ceset yakma cezalandırmaları hakkında bk. *Aynı Eser*, s. 147-150.

parça parça yok edilen bir beden, cezanın yalnızca ülkesel değil, aynı zamanda gerçek sınırını da meydana getiriyordu."[152]

Bazen de âsi bir nehir, geride kalan yarım bedenlerin kabristanı oluyor, kontrolsüz bir nefretle kül edilen bedenler, taşkın bir nehrin girdabı içinde sonsuzluğa karışıyordu. İslam coğrafyasında gerçekleşen hadiseler için bu nehir, genellikle Bağdat'ın içinden akan Dicle olmuştur. 922 senesinde öldürülen Hallâc-ı Mansur'un başsız, elsiz ve ayaksız bedeni bir kül yığınına dönüştürüldükten sonra Dicle Nehri'ne savrulmuştu. Selçuklu sultanı Muhammed Tapar, komutanlarından Ayaz'ı öldürdüğünde başını teşhir için teslim ederken gövdesinin nehre atılmasını emretmişti. Aynı şekilde Irak Selçuklu hükümdarı Mesud da 1146'da Rey valisi Abbas'ı öldürdüğünde cesedinin Dicle'ye atılmasını istemişti.[153] Bazı durumlarda gömülmeyen veya yakılmayan bedenler, tıpkı kesik başlar gibi sabit bir mekâna asılarak ibretlik teşhir etkinliğinin ana malzemesi oluyordu. Mesela, Halife Me'mûn döneminde yakalanıp öldürülen Ebü's Serâyâ eş-Şeybânî adlı bir asinin başı şehirlerde dolaştırılırken bedeni de ikiye bölünerek Bağdat köprülerine asılmıştı.[154] 1008 yılında Endülüs Emevî Devleti'nin muhteris bir devlet adamı öldürüldüğünde başı Kurtuba sokaklarında dolaştırılmış bedeni ise bir darağacına asılıp terk edilmişti.[155] Benzer şekilde Harizmşah Tekiş, Irak Selçuklu hükümdarı Tuğrul'u (1177-1194) bir savaşta öldürdüğünde başını halifeye göndermiş, bedenini de Rey şehrinde bir ağaca asarak

152 Foucault, s. 62.

153 Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 215; İbn Kesir, XI, s. 253; Anonim *Selçuknâme*, (2014), s. 27.

154 İbnü'l Esir, VI, s. 268; İbn Kesir, X, s. 415.

155 İbnü'l Esir, VIII, s. 585-586.

teşhir etmişti.[156] Gömülmeyen, asılmayan, yakılmayan veya nehre atılmayan, boğazından yukarısını kaybetmiş bazı yarım bedenler ise sokaklarda sürüklenerek ifşa edilmekteydi. 1175 yılında Mardin Artuklu emiri Kutbeddin İlgazi'nin emriyle huzurdayken öldürülen Eminüddin Altuntaş adlı haremağasının cesedi önce kaleden aşağıya atılmış, ardından çamura bulanmış şekilde sokaklarda sürüklenmişti.[157] 1394 senesinde başı kesilerek infaz edilen Fazlullah Hurufî'nin geride kalan cesedi de ayaklarından bir ip bağlanarak günlerce çarşı pazarda dolaştırılmak suretiyle teşhir edilmişti.[158] Bütün bu olaylarda birbirinden ayrılan baş ve gövde, politik propaganda adına farklı yerlerde aynı görevi ifa ediyordu. Bakmak, düşünmek ve ibret almak.

Teşhir konusunda aşağılamanın sınırlarını zorlayan yöntemler üreten dönemin yönetim ve egemenlik zihniyeti, sıra dışı uygulamaların mucidi olmuştur. Maktulün kesik başı üzerindeki her bir organın (kulak, burun, dil) bu nefretten payını alarak kesilmesi bunlar arasında en yaygın usuldür. İbnü'l Esir, 750 yılında öldürülen son Emevî halifesi II. Mervan'ın (744-750) kesik başıyla ilgili ilginç bir anedotu günümüze taşır. Buna göre maktul halifenin kesik başı, Abbâsî komutanının önüne konduğunda hemen dilinin kesilmesini emretmiş; rivayete göre tam bu sırada bir kedi gelip kesilen dili kapıp götürmüştü.[159] Ancak tahkir konusunda daha uç yöntemler de üretilmiştir. "Cesedi köpeklere yedirme", bunlar içinde öfke patlamasının en dikkat çekici tezahürlerinden biri olmalıdır. Zamanın, insan öldürme konusundaki

156 Cüveynî, s. 274; Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 278.

157 Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 827.

158 Abdülbaki Gölpınarlı, *Hurûfîlik Metinleri ve Kataloğu*, Ankara 1973, s. 8. Ayrıca bk. Hüsamettin Aksu, "Fazlullah-ı Hurufî", *DİA*, C. 12, İstanbul 1995, s. 278.

159 İbnü'l Esir, V, s. 347.

cömert yönelimi, çağın köpeklerini insan etiyle beslenmeye alıştırmıştır. Mesela 1057 senesinde Fâtımî yanlısı İbn İfsancus adlı bir asinin, Tuğrul Bey'in Irak valisi tarafından yakalandığı, Bağdat'da teşhir edildikten sonra işkenceyle öldürüldüğü ve cesedinin köpeklerin önüne atıldığı aktarılır.[160] Bu aşağılayıcı yöntemin, Abbâsî halifesini bir yıl kadar esir alan ve tehlikeli bir isyanı örgütleyerek Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in saltanatını uçurumun kenarına getiren Besâsirî'nin ölü bedenine de uygulandığı bilinmektedir. Buna göre, Besâsirî öldürüldüğünde kesik başı sokak sokak dolaştırılırken cesedi aç köpeklere yedirilmişti.[161] Irak Selçuklu hükümdarı Muhammed'in (1153-1159) de 1153 yılında öldürttüğü Has Bey'in ölü bedenini sokakta atıl halde bıraktığı ve bu başsız cesedin köpekler tarafından yendiği söylenir.[162]

Azılı kâfir düşmanlara duyulan öfke de bu şekilde cezalandırılmalara yol açabilmiştir. Bu çerçevede Selahaddin Eyyûbî'nin (1171-1193) 1187'deki Hıttîn Zaferi'nden sonra esir aldığı Kerek prensi Reynald'ı (Renaud de Chatillon) öldürttüğü ve cesedini köpeklerin önüne attırdığı belirtilir.[163] Anadolu Selçuklu hükümdarı Rükneddin Kılıç Arslan (1257-1266), kendisi hakkında olumsuz sözler sarf ettiği gerekçesiyle öldürttüğü Burdur kale komutanı Rum asıllı Kir Hane'yi öldürttükten sonra cesedinin köpeklere yedirilmesini emretmişti.[164] Suçluların, öldürüldükten sonra cesetlerinin köpekler önüne atılması yönteminin Moğollarda da yaygın bir aşağılama geleneği olduğu anlaşılıyor.[165] Anonim bir

160 Köymen, s. 28.

161 Sıbt İbnu'l Cevzî, s. 83; Ahmet Kütük, *Tuğrul ve Çağrı, Saltanat ve Sadakat*, İstanbul 2020, s. 153.

162 İbnü'l Esir, XI, s. 144.

163 Kanat, s. 105.

164 Aksarayî, (Mürsel), s. 62; Kanat, s. 171.

165 Aknerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, (çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 2012, s. 49.

Selçuknâme'de yer alan bilgiye göre Anadolu Selçuklu veziri Sahib Fahreddin Kazvinî, yanlış işleri ve halka kötü muamelesi sebebiyle Moğol Hanı tarafından Tebriz meydanında öldürüldükten sonra cesedi, köpekler yiyinceye kadar olduğu yerde bırakılmıştı. Aynı şekilde Kubilay Han, (1260-1294), ölmüş olduğu halde mezarından çıkarıp teşhir edecek kadar öfkelendiği bir maliye memurunun başını kesip teşhir ettirirken gövdesini köpeklerin önüne attırmıştı.[166] Suçluya duyulan abartılı nefret, böylece ya aç köpeklerin onun etini yediğini görmekle yahut cesedinin açgözlü bir ateşte cayır cayır yandığına şahit olmakla dindirilirken maktulden geriye kalan bakiyeler sadakat, itaat ve gözdağı nesneleri olarak halkın ve aynı suçu işlemeye mütemayil olanların başları üzerinden kurnazca savruluyordu.

Bazı istisnai hallerde, her şeye rağmen hem baş hem beden ayrı ayrı uzun zaman teşhir ve tahkirle cezalandırıldıktan sonra aynı mezarda yeniden bir araya gelebilmiştir. 846 yılında halife Vasık'ın emriyle öldürüldükten sonra başı bedeninden ayrılıp ayrı ayrı teşhir edilen Ahmed bin Nasr el-Huzâî'nin akıbeti bu duruma bir örnek teşkil eder. Müellif İbn Kesir'in kayıtlarına göre sonraki halife Mütevekkil, el-Huzâî'nin başı ve bedenini bir araya getirip akrabalarına teslim edilmesini buyurmuştu.[167] Benzer şekilde Memlük komutanlarından Yelboğa, 1366 yılında öldürüldükten ve kesik başı halka gösterildikten sonra bedeniyle birlikte yıkanıp kefenlenmiş ve gömülmüştü.[168]

---

166 Anonim, *Selçuknâme*, s. 59; Aksarayî, (Mürsel), 129; d'Ohsson, s. 229. Bu yöntemin, Batı toplumlarında da uygulandığını gösteren bir örnek için bk. Scott, s. 76.

167 İbn Kesir, X, s. 513, 529.

168 İbn Tağrîberdî, s. 230-231.

TEŞHİR EGOSU III

"Her ne kadar onları öldürmekle kinden kurtulsam da kellelerine bakarak pişmanlık parmağımı ısırırım"

*(Ferazdak)**

Ortaçağda suçlu ilan edilen bir bireyin, ölümüyle mezarı arasına ısrarla bir faaliyet daha sokulmaya yeltenir. Teşhir... Çağın toplumları nezdinde zamanın tahripkârlığına meydan okuyan bir duyarlılıkla hayata geçirilen bu uygulama, öldürülen mücrim bir beden ile ebedi istirahatgahı arasındaki en büyük engellerden biri olmuştur. Suçlunun, bedel ödeten bir kılıç önünde baş verirken çektiği derin azap, bir çeşit kolektif dürtüyle harekete geç[iril]miş vasıfsız kitleleri tatmin etmekten uzak görülüyor; mutlak adalet hırsından kaynaklanan güçlü ve dirençli ego, suçlunun öldürülmesi kadar bunun "ibretlik" bir unsur olmasını da hassasiyetle önemsiyordu. Çağın zihin dünyasına hâkim olan adalet duygusu, suçlunun ruhunun bedeninden ayrılmasıyla değil başının gövdesinden ayrılmasıyla tatmin oluyor; bununla da yetinmeyip kesik başın sokaklarda dolaştırılmasıyla ancak bu tatmin doruk noktasına ulaşıyordu. Baş kesme cezalarını, zaman, mekân ve kültürden bağımsız şekilde tüm Ortaçağ toplumlarının zihnine "halka açık bir gösteri"[2] olarak kodlayan etken bu olmalıydı.

Kuşkusuz, egemen odaklar nezdinde bu faaliyet daha anlamlı bir içeriğe sahipti. Propagandanın karşı konulamaz cazibesi, teşhiri çağın en popüler yöntemi olarak gündemde

---

* Şiir, İbn Bibî tarafından (I, s. 216) aktarılmıştır. Ferazdak (ö. 732) Emevî döneminin ünlü Arap şairlerindendir.

2 İfade A. Misra'ya aittir. Misra, s. 8.

tutuyordu ve yönetici elit bu çekiciliğin farkındaydı.[3] Bu sebeple, hâkim sınıf suçluların bedenlerinden ayrılan asi/sapkın başlarını, bir mızrak ucunda seyirlik bir unsur haline sokarak bir yandan zaferini tescil ediyor, diğer yandan içerdiği şifreli mesajlarla kitle psikolojisini kendi çıkarları doğrultusunda manipüle ediyordu. Böylece Foucault'nun ifadesiyle "suçlu üzerinde şiddet uygulayan iktidar, seyri yoluyla bir dehşet etkisini harekete geçirmeyi hedefliyor;"[4] kesik başlar, bu şekilde iktidarın "korku üreten" nesnesi olurken teşhir de bu korkuyu kitlelerin en dip hücrelerine kadar dayatan işlevsel bir yöntem haline geliyordu.

Böylece kesik bir baş, kamusal alanda teşhir edildiği andan itibaren "anlamı kendini aşmış bir nesne" haline geliyor; özellikle egemenlik çatışmalarında kazanan taraf, düşmanın kesik başını kamuya açık alanlarda dolaştırmayı kendi adına tanımlanmış yasal ve doğal bir hak olarak görüyordu. Bu yönüyle her kesik baş teşhirinin, bir bakıma halka yönelik toplu ve toplumsal bir mesaj olduğu söylenebilir. A. Misra'nın hatırlattığı gibi, "halk üzerinde kopmuş bir kafa görmekten daha büyük bir etki bırakan çok az şey vardır."[5] Bu sebeple, modern zamanlara kadar görsellikten önemli ölçüde beslenen ceza infaz geleneği, suçlu bedenin ölü ya da diri olarak toplum içerisinde dolaştırılmasını gündeme getirmiş; cezayı, "suçlunun ölürken çektiği mümkün olan her azabın ötesine taşımayı"[6] adaletin mutlak tecellisi olarak görmüştür. "Bir ceza öznesi olarak beden ortadan silinmişse de bir seyirlik

3 Rousseau, (s. 70) şöyle diyor: "Egemen varlık, uyruklarının sadakatlerini sağlayacak yollar bulamazsa onlara söz geçirmeleri hiçbir şekilde mümkün olmaz."

4 Foucault, s. 71.

5 Misra, s. 184.

6 Foucault, s. 42.

unsur olarak değerini muhafaza etmektedir."[7] Böylece teşhir uygulaması üzerinden ceza, suçlunun infazıyla birlikte sonra tatlı canından sıyrılıp cansız bedenine yönelmektedir ve verdiği mesaj bu andan itibaren bireysel olmaktan çıkıp hızlı bir şekilde kamusal olmaya başlamaktadır.

Yaşanmış vakalar açıkça göstermektedir ki Ortaçağda doymak bilmeyen teşhir egosu, Doğu'da da Batı'da da hiyerarşi veya protokole aldırmamıştır. Dolayısıyla mızraklara geçirilen başlar bürokrat, asker, kâfir, asi, sapkın veya sıradan bir insana ait olabileceği gibi bir sultan, imparator, halife, prens ya da prensesin başı da olabiliyordu. Ne halife ne hükümdar ne vezir ne de herhangi bir insan bu akıbete uğramaktan emin bulunuyordu. 711 yılında çıkan bir isyanda Bizans imparatoru II. Justinianus ve oğlu Tiberius, asiler tarafından öldürüldükten sonra kesik başları tüm şehirde teşhir edilmişti.[8] Bazı Süryani kaynakları, Emevî halifesi II. Velid'in (743-744) asiler tarafından öldürüldükten sonra kesik başının yeni halifenin emriyle bir mızrak ucunda Şam şehrinde dolaştırıldığını yazar.[9] Abbâsî halifesi Muktedir'in acı sonu da bu durumun bariz örneklerinden sayılır. Buna göre adı geçen halife, bir grup Berberî asker tarafından öldürülmek istendiğinde "yazıklar olsun size ben halifeyim beni tanımıyor musunuz?" diyerek tepki göstermiş, Berberîler ise "seni tanıyoruz, sen ancak iblisin halifesisin" şeklinde karşılık vererek onu öldürüp çırılçıplak halde olduğu yerde bırakmışlar; kesik başını ise bir mızrağa takarak ona lanet okumuşlardı.[10]

---

7 Foucault, s. 117.

8 Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 202; Zafer Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, (Hıristyanlık, İslam, Siyasi Tarih)*; Ankara 2016, s. 484.

9 Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 247; Abu'l Farac, I, s. 197.

10 Seâlibî, s. 170; İbnü'l Esir, VIII, s. 201; İbn Kesir, XI, s. 296-297, Abu'l Farac, I, s. 251-252.

Bu sıra dışı vaka, abartılı bir nefrete muhatap olan ölü bedenlerin (halifeye ait olsa bile) mahremiyetine inanılmadığını göstermesi açısından tabi ki ilginçtir. Bundan sonraki zamanlarda çağ insanının teşhir egosu, mevki, makam, şan ve şeref dinlemeksizin herkesi taciz edecek; Ortaçağ şehirleri, sayısız hanedan üyesinin, mızrak ucunda bir bayrak gibi dalgalanan müflis başını sokaklarında misafir edecekti.

Çoğu zaman halk nezdinde eğlenceli bir izlenceye dönüşen teşhir etkinliğinin iki temel amacı vardı: Muzaffer taraf adına kazanılan zaferi halka tescil ettirmek ve daha da önemlisi aynı suçu işlemeye mütemayil olanlara açıkça gözdağı vermek. Genellikle siyasi suçlarda birinci amaç, siyaset dışı suçlarda ikinci amaç daha baskın hale geliyordu. Böylece suç, suçlu ve adalet arasındaki döngü, dikkat çeken bir ibret vurgusu ile süslenerek suçlunun ölümünden sonra icra edilen bu törensel etkinlikle otomatikleşiyordu. Ortaçağda mücrim, zındık, mülhid, hain oldukları iddiasıyla asker, bürokrat ya da sivil çok sayıda insanın başı ve gövdesi arasındaki irtibat kesilmiş, bedeninden ayrılan başlar görsel şölenlerle sokak sokak (hatta bazen şehir şehir) dolaştırılarak adalet ile zülüm, itaat ile isyan, güçlü ile zayıf arasındaki mücadeleyi birincilerin kazandığı ispatlanmak istenmiştir. Dolayısıyla yönetici ve elitler açısından kesik baş teşhirinin en pratik faydası kuşkusuz propaganda yönünde olmuştur. Böylece belki yüzlerce cümleyle ifade edilemeyecek itaat ve sadakat mesajları, binlerce insanın yaşadığı şehirlerde çoğu zaman eğlenceye dönüşen bir mizansenle kısa sürede verilmiş; acı ile sanatın iç içe geçtiği bu uygulamalar, iktidar bloğu için bir zafer manifestosu, ekseri halk için ise adaletin şaşmaz tecellisi olarak yorumlanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen çok sayıda vakada görülmektedir ki teşhirin ana malzemesi kahir ekseriyetle baştır. Çünkü baş

bütün vücudu temsil eden, tek başına kişinin tanınmasını sağlayan en temel organdır.[11] R. Janes'in dile getirdiği gibi "başsız bir beden kimliksiz bir bedendir."[12] Bu yüzden baş bir dünyadır. Farklı düşünen, isyan eden, kafa tutan, ihanet eden, sapan ve saptıran organ odur. Beden onun emrindedir. Dolayısıyla mücrim bir başın cezalandırılması, ıslah edilmesi, hatta imha edilmesi gerekir. Ortaçağda başların telin, tekfir, teşhir ve tahkirin ana malzemesi olmasının temel sebebi budur. Bu vesileyle suçu ne olursa olsun, Ortaçağ terminolojisinde bedeninden koparılmış bir düşman/kâfir/mülhid/asi/suçlu/hain kellesi ile zorlu bir savaşta kazanılmış net bir zafer arasında fark görülmemiş; bunlardan birincisi, ikincisinin gurur verici bir semeresi olarak algılanmıştır. Bu onurun doruk noktasındaki kıvancı, kitlesel bir tatmin haline dönüştürmek için teşhir, çağın yaşam tarzında önemli bir yer tutmuş; hayattakiler ile mevta arasındaki platonik öfkenin ateşi çoğu zaman bir şenlik havasıyla kutlanan bu etkinlikle söndürülmüştür. Teşhir faaliyetleri bu yönüyle zamanın ruhu ekseninde, insanları eğlendiren, doyuma ulaştıran belki bugünün bir tiyatro oyunu gibi düşünülebilir. Bu sebeple bir güç gösterisi olduğu kadar bir sanat gibi de icra edilmiştir.

Halk gerçekten mutlu muydu, yoksa baskılanmış hüzünleri, can korkusuyla sahte bir mutluluğa mı evrilmişti? Kim

---

11 1113 senesinde bir Cuma namazından çıktığı esnada Dımaşk'ta Selçuklu komutanı Mevdud'u hançerleyerek öldüren bir Bâtınî fedaisi hemen oracıkta öldürülürken başı da kesilip halk arasında dolaştırılarak hüviyeti tespit edilmek istenmişti (Urfalı Mateos, s. 252, not 85). Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim devrinde kendisinin hanedan üyesi olduğunu iddia eden bir şahıs yakalanmak istenmiş, ancak yapılan soruşturmada birkaç hafta önce eceliyle öldüğü ve defnedildiği anlaşılmıştı. Bunun üzerine sultan, ilgili mezarın açılmasını ve maktulün başının kesilip getirilmesini emretmiş; kesik başı görüp bunun düzmece bir şahıs olduğunu anlayınca rahatlamıştı. Müneccimbaşı Ahmed, *Müneccimbaşı Tarihi*, II, s. 500.

12 Janes, "Beheadings", s. 30.

bilir? Kaynaklarda maalesef bireysel yönelimler hakkında tatmin edici detaylar yok. Muhtemelen Machiavelli'nin dile getirdiği "halktan çok askerleri hoşnut tutma gerekliliği"[13] ilkesi bu dönemde de sultanlar için saltanatın bekası adına daha işlevsel görülüyordu. Buna rağmen halk belleğini bir metne dönüştüren dönemin müelliflerinin ruh halleri, (bir kıstas olarak kabul edilebilirse) kitlelerin manzara karşısındaki hissiyatını anlama noktasında bir kanaat oluşturabilir. Gerçekten bazı Ortaçağ müellifleri, mesela teşhir manzaralarını aktarırken (tabi ki öldürülüp teşhir edilen şahsın karşısındaki duygusal pozisyonlarına göre) hislerini gizleme ihtiyacı duymayıp kitle psikolojisinin sözcüsü rolünü üstlenmişler; özellikle kâfir, Bâtınî ve eşkıya kellelerinin teşhiri sırasında halkın duygularına tercüman olmuşlardır. "O gün görülecek bir gündü", "herkes çok mutluydu", "(...)'nın ölümüyle sevinç ve mutluluk arttı", "gözlerini rahatlatan, gönüllerine sevinç veren, cesaretlerini kuvvetlendiren bu kelleleri görünce..." gibi ifadeler coşkun bir kıvanç duygusu eşliğinde eserlere yansımıştır.[14]

Bu kitlesel refleksler, yanıltıcı değilse göz önünde olan bir sevinç kendini hissettiriyordu. Aslında kesilen baş kime ait olursa olsun, onu görmekle her yönden tatmin olan bir "mutlu sahtekârlar"[15] grubu mutlaka bulunuyordu. Çünkü her hükümdarın, idarecinin, askerin veya âlimin azılı bir düşmanı ya da muhalifi vardı. Böylece genel görüntü, kabaca tüm

---

13 Machiavelli, s. 90. Machiavelli'den asırlar önce Seâlibî (s. 178) şöyle diyordu: "Ordu hükümdarın mülkünün temel direği kalbinin kuvveti, kudretinin temel sebebidir. Askerlere iyi bakılmalı, gönülleri hoşnut edilmelidir."

14 Mesela bk. Hasan Aydın, *Zeylü Tarih-i Dımaşk Tercümesi*, s. 129, 164, 182, 270, 282, 284; İbnü'l Esir, IX, s. 264, C. XI, s. 286; İbn Kesir, XI, s. 92, 312, 464, C. XIV, s. 389 vd.

15 Rousseau'nun konudan bağımsız olarak kullandığı bir ifade. Bk. Rousseau, s. 97.

halkın mesrur ve mutmain olduğuna işaret etse de teşhir sırasında halkın, çoğu zaman değişik, dağınık ve karmaşık roller üstlenen bir figüran olduğunu düşünmek daha mantıklıdır. Öyle anlaşılıyor ki onlardan bazıları gerçekten seviniyor, bazıları sevinme rolü yapıyor, bazıları ise içten içe hayıflanarak sessizce ağlıyordu. Arslan Besâsirî olayını ele alalım. Bu adam öldürülmeden yaklaşık bir sene önce Bağdat'a hâkim olduğunda (1059 yılı) gurur, kibir ve iftihar duygularıyla, başının üzerinden paralar saçılarak mutlu kalabalıkların sevinç gösterileri eşliğinde şehre girmişti. Peki, aynı kişi bir yıl bile geçmeden öldürülüp bedensiz bir baş olarak aynı şehirde aşağılayıcı sloganlarla teşhir edildiği vakit bu sempatizanlar nereye kayboldu? Şehrin yerlisi olan bir müellif, bu taraftarların Tuğrul Bey'in Bağdat'a geldiğini duyunca aceleyle kaçtıklarını söylüyor.[16] Hepsi mi?

Manzara karşısındaki duygusal tepkilerin bu şekilde dağınık olması, manzaranın bayağılaşması önünde güçlü bir engel değildir. Dönemin toplumsal normları, katı ahlakçı ceza sistemi, savaş ve egemenlik odaklı yönetim anlayışı gibi etkenler kesik başları günlük hayatın olağan rutinleri haline sokmuş; muzaffer, muktedir ve muvaffak olanı daima haklı gören yönetim modeli ve bu model üzerinden şekillen[diril]miş halk refleksi ise kılıçların doğradığı insanları sıradanlaştırmıştır. Dahası uygulamadaki bu istikrarlı kümelenişin, teşhir etkinliğinin sıradanlığı bir yana bu tür faaliyetlerden lezzet alan, "acıya ve vahşete duyarsız" bir toplum modelini inşa ettiği düşünülebilir. Öyle ki suçun, "günahkâr bedenler üzerinden cezalandırılması gerektiğine" iman eden bazı bölge halkları, suçluların kellelerini görmek için hükümdar ve yöneticileri adeta taciz etmişlerdir.[17] Böylece çağın ruhuna

16 Abdurrahman İbnü'l Cevzî, s. 53. Ayrıca Sıbt İbnu'l Cevzî, s. 72.

17 Bir örnek olması bağlamında bk. Nizamülmülk, (T. Ayar çev.), s. 300.

işlemiş olan teşhir sevdası, dönemin vekayinâmelerinden taşan sıra dışı bir anlatıyı beraberinde getirmiştir. İbretlik manzarasıyla iktidar bloğu lehine kitlelerin itaatini garanti altına almayı hedefleyen teşhir, öldürülen kişinin suçunun mahiyeti veya toplumsal statüsüne göre kalabalık gruplarca takip edilmiştir. Abbâsî halifesi Emin (809-813), kardeşiyle mücadelesi sırasında öldürüldüğünde kesik başı bir mızrağın ucunda herkesin göreceği bir yere dikilmiş, söylendiğine göre dikkate değer bir kalabalık bu manzarayı izlemek için bir araya gelmişti.[18] Ortaçağın Kara Avrupa'sında da suç, ceza, adalet, itaat döngüsünde manzaranın farklı olmadığı söylenebilir. Kamuya açık kafa kesme eylemlerinin, özellikle Fransa ve İngiltere halkları için ulusal bir eğlence haline geldiği dönemlerde kitleler, bu kanlı, sansürsüz şiddet karşısında dehşete düşmek şöyle dursun, bu tür olaylardan az ya da çok memnun bir ruh hali sergiliyordu.[19]

Teşhir cezası hangi suçlara uygulanıyordu? Bu konuda kaynaklar net ifadeler kullanmıyor. Ancak bazı İslam tarihçilerinin, Emevîler döneminde bir kesik baş vakası vesilesiyle aktardığı diyaloglar bu noktada fikir verebilir. Buna göre Halife III. Yezid, rakibi ve selefi II. Velid'i öldürttüğünde onun kesik başını mızrağa geçirerek şehirde dolaştırmak istemiş fakat kendisine: "ancak Hâricîlerin başı mızrak ucuna geçirilerek dolaştırılır" diye itiraz edilmişti. Bu itiraza rağmen Yezid'in "hayır vallahi bunun da başını mızrak ucuna geçireceğim" dediği ve kesik başı şehirde teşhir ettiği belirtilir.[20] Bu detay, en azından erken dönem İslam toplumunda dini/mezhepsel yönden sapkın ilan edilen suçluların kesik başlarının şehirde dolaştırılmasının adet olduğuna, diğer suçlular başı kesilerek öldürülse bile bu teşhir cezasına

18 İbn Kesir, X, s. 411.

19 Misra s. 8-9.

20 İbnü'l Esir, V, s. 241; İbn Kesir, X, s. 28.

maruz kalmamaları gerektiği düşüncesine işaret ediyor.[21] Ancak müteakip dönemlerde bu ayrıma hiç de dikkat edilmediğini gösteren sayısız örnek yaşanmıştır. Buna karşılık halkın, teşhir konusundaki usulsüzlüğe ve ilkesizliğe tamamen tepkisiz kalmadığını gösteren bazı yaşanmışlıklara da sahibiz. Bazı durumlarda sonuçlara gösterilen dışsal tepkiler, sebeplerle örülen içsel koşullara öfke kusar. Mesela Mervânîlerin kurucusu Baz b. Dostık, Hamdanîler ile giriştiği egemenlik mücadelesi sırasında 990 yılında öldürülüp kesik başı hükümet konağına asıldığında halk homurdanarak: "O gazi bir adamdı. Ona böyle bir muamelede bulunmak doğru değildir" deyip tepki göstermiş; kesik başı asıldığı yerden indirip kefenleyerek cenaze namazını kıldıktan sonra defnetmişlerdi.[22] Aynı şekilde 1153 yılında Mısır'da vezir İbn Sâlâr'ın kellesini keserek sarayın kapısı önünde "bu bir münafığın kellesidir" diye bağıran Emir Abbas'a "o bir münafık değildi" diyerek karşılık verilmişti.[23] Halk tarafından sevilen kişilerin kesik başlarının, kusursuz bir itaat beklentisiyle halka gösterilmesi, daha yumuşak ama daha anlamlı tepkilere de sebep olabilmiştir. Korkunun, kederi sindirdiği bu gibi hallerde maktulün akıbeti için dökülen gözyaşları, halkın içsel çığlıklarının dışa yansıması olmuştur. Bu tür duygusal tepkilerin, İslam dünyasına bir korku psikolojisiyle egemen

---

21 İslam fakihlerinin kanaatleri de bu hususa vurgu yapar. Buna göre idam edilenlerin başlarının, kesilerek teşhiri câiz görülmemiştir. (Bk. Şükrü Özen, "İnfaz", *DİA*, C. 22, İstanbul 2000, s. 291). Buna karşılık ölümsüz cezalarda tam tersine teşhirin daha ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Çağın İslam hukuku teorisyeni Maverdî, hükümdar ve yöneticilere hafif suçlar için ceza yetkisi tanıyan ta'zir uygulamasında teşhirin caiz olduğu görüşündedir: "[...] Ta'zir cezasının infazında avret mahallini örten elbise hariç suçlu soyulabilir, mükerreren suç işlemişse vazgeçmemiş, tövbe etmemişse suçu, kabahati halka ilan edilir, kendisi de halk içinde dolaştırılır." el-Maverdî, s. 271.

22 İbnü'l Esir, IX, s. 65.

23 Hasan Aydın, *Zeylü Tarih-i Dımaşk Tercümesi*, s. 266-267.

olan Moğolların şehir kuşatmaları vesilesiyle tezahür ettiği görülür. Anlatıldığına göre Moğollar, 1221 yılında Merv'e kılıç zoruyla egemen olduklarında Cengiz'in oğlu Tuluy, şehrin yönetici ve askerlerini huzuruna getirtip birer ikişer kellesini vurdurmuş; bu akıbete ses çıkaramayan şehir halkı çaresizce bunlara bakıp hep birlikte gözyaşı dökmüştü.[24]

Birçok Ortaçağ devletinde adeta bir tür saplantı haline gelmiş olan teşhirin ana mekânı şehirlerdi. Neredeyse her şehir, gözlerini ebediyete kapamış bir kesik başı sokaklarında misafir etmiş; özellikle önemli ve kalabalık kentlerde kesik başlar tantanalı gösteriler eşliğinde dolaştırılmıştır. Bu noktada İslam dünyasının merkez şehri olarak Bağdat'ın teşhire en çok ev sahipliği yapan mekân olması doğaldır. Hilafetin (dolayısıyla İslam dünyasının) merkezi olarak bu şehir, kim bilir mızrak üzerinde asılı kaç kesik başı ağırlamış; kaç tanesini Dicle'nin asık yüzlü köprü sütunlarında, şehrin burçlarında, giriş çıkış kapılarında veya Hilafet Sarayı'nın girişinde bayraklaştırmıştı? Bağdat dışında bir diğer başkent olarak Kahire de birçok gösterişli teşhir etkinliğinin ana mekânı haline gelmişti. Ayrıca hanedan üyelerine ya da üst düzey yöneticilere ait kesik başların, maktulün şöhret kazandığı, kendisi veya iktidarıyla özdeşleşmiş şehirlerde teşhir edilmesi daha yaygın bir gelenekti. Urfa valisi Bozan ve Halep valisi Aksungur, Tutuş tarafından öldürüldüklerinde başları yönettikleri bu şehirlere gönderilerek orada teşhir edilmişti.[25] Keza 1285 yılında Konya'da asılan çocuk yaşta bir hanedan üyesi, birkaç gün kale burcunda asılı kaldıktan sonra başı kesilerek Türk askerleri arasında dolaştırılmıştı.[26]

---

24 İbnü'l Esir, XII, s. 352.

25 Urfalı Mateos, s. 183; İbnü'l Esir, X, s. 198; Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinmesi*, s. 484.

26 Anonim, *Selçuknâme*, (2014), s. 54. Konya'da asılan başka kesik baş olayı için *Aynı Eser*, s. 55-56.

Kadı Burhaneddin, 1381 yılında azılı düşmanlarından Amasya hâkimi Hacı Şadgeldi'yi öldürdüğünde kesik başını Eretna Devleti'nin merkezi olan Sivas'a göndermiş; bu başarısından sonra artan şöhreti onu bu devletin yeni hükümdarı yapmıştı.[27]

Kâfir sınırlarına yerleşen bazı şehirler de öldürülen düşman başlarının sergilendiği cazip dekorlar haline gelmiştir. Haçlılarla mücadelenin sınır merkezlerinden biri olması hasebiyle bu noktada en çok öne çıkan şehir Dımaşk (Şam) olmuştur. İbn Kalânisî, 1157 yılında Nureddin Mahmud Zengî'nin yönettiği bir çarpışmada öldürülen Haçlı askerlerinin kesik başlarının bu şehirde sergilendiği anı şöyle resmeder:

> "Fethin ertesi günü yani pazar günü, esirler ve ölülerin kelleleri Dımaşk'a getirildi. Her devenin üzerine iki Frenk askeri yanlarında sancakları olduğu halde oturtulmuş kafa derileri saçlarıyla birlikte bu sancaklara bağlanmıştı. Komutanlarının, kale ve şehir valilerinin her biri elinde sancak olduğu halde bir at üzerine bindirilmişti ve zırhları, miğferleri üzerlerindeydi. Sen-Jean şövalyeleri ve Türkopol askerleri üçlü, dörtlü, daha az ya da daha fazla gruplar halinde at üzerindeydi. Yaşlı, genç, kadın ve çocuk sayısız çokluktaki kalabalık ahali, Allah'ın tüm Müslümanlara bahşettiği nimeti izlemek için çıkarak çokça dualar edip dostlarına verdiği zaferden ötürü niyazlarda bulundular. Melik Adil Nureddin'in kendilerini korumasından ve savunmasından dolayı dualar ettiler."[28]

Bazı günahkâr başlar, birden fazla şehri içine alan uzun ve yorucu bir seyahate çıkabiliyor; bu gibi hallerde kesik başlar, gövdesi ile bitişik olduğu dönemden daha çok şehir gezebiliyordu. Kuşkusuz bundan maksat, teşhirin şiddet tehdidi içeren manzarasının etki alanını mümkün olduğunca genişletmekti. Bunların hangi şehir veya şehirlerde

27 Esterabâdî, s. 237.

28 Hasan Aydın, *Zeylü Tarih-i Dımaşk Tercümesi*, s. 282, 285.

ne kadar süreyle ve hangi şartlarda teşhir edileceği suçun niteliğine göre belirlenmekteydi. Bazı örnekler, farklı şehirlerde aylarca sergilenen kesik başlara işaret ediyor. Asi Emevî komutanlarından İbnü'l Eş'as'ın zavallı başının akıbeti bu şekilde olmuştu. Kaynaklarda belirtildiğine göre, İbnü'l Eş'as, 704 senesinde öldürüldükten sonra kesik başı tüm Irak, Suriye hatta Mısır şehirlerinde teşhir edilmişti.[29] Büveyhî hükümdarı Bahaüddevle (989-1012) döneminde isyan eden Ebü'l Abbas b. Vasıl adlı kişi öldürüldüğünde kesik başı tüm Huzistan ve Fars bölgesinde dolaştırılıp teşhir edilmişti.[30]

Bazen suçun mahiyeti, suçluya duyulan öfkenin derecesi ya da dönemin sosyo-politik şartlarına göre maktulün her bir organı birbirinden farklı bölge ve şehirlere teşhir için gönderilir; böylece ölü vücudun her azası birer intikam ve ibret aracı olarak kullanılırdı. 1276 yılında Anadolu'daki Moğol tahakkümüne başkaldıran Hatîroğlu Şerafeddin yakalanıp öldürüldükten sonra başı Konya'ya, ellerinden biri Ankara'ya, diğeri ise Erzincan'a gönderilmişti.[31] Tuğrul Bey'in veziri Amîdülmülk de Alp Arslan tarafından infaz edildiğinde her organını farklı bir şehirde bırakmak zorunda kalmıştı. İbnü'l Esir'in kayıtlarına göre, talihsiz vezirin kanı Merv'de akıtılmış, cesedi Kündür'de defnedilmiş başı ise Nişabur'da gömülmüştü.[32] Aynı şekilde Irak Selçuklu veziri Dergezûnî ile İlhanlı veziri Reşîdüddin Fazlullah da her uzvu başka bir şehirde medfun olan bahtsız vezirlerdendi.[33] 14. yüzyılda

29 İbn Kesir, IX, s. 92.

30 İbnü'l Esir, IX, s. 160.

31 Anonim, *Baypars Tarihi*, (çev. Şerafeddin Yaltkaya), Ankara 2000, s. 81; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (çev. Eyüp Üyepazarcı), İstanbul 2000, s. 275.

32 İbnü'l Esir, X, s. 46.

33 el-Hüseynî, s. 73; İbn Kesir, XIV, s. 161; Lange, s. 66, not 43.

Şabankare bölgesinin yerel beyleri arasında yaşanan kanlı bir çatışmayı aktaran İbn Battuta, bu mücadelede öldürülen zalim bir beyin başının kesilmesiyle dinmeyen öfkenin bütün organlarının biçilerek farklı yerlere dağıtılmasıyla hafiflediğini belirtir.[34]

O halde, Ortaçağda kesik bir başın, öz bedeni ile aynı mezara gömülmesi dahi büyük bir lütuf olarak görülebilir. İstisnalar olmakla birlikte, genellikle başlar daha sembolik görüldüğü için alınır, geride kalan yarım bedenler ise olduğu yere defnedilirdi. Bazı hallerde bedenler de doğrudan teşhirin ana objesi haline geldiği için maktulün yakınları ve taraftarları, hâkim sınıfın gazabı ve onların kışkırttığı kitlelerin teşhir egosu tatmin oluncaya kadar beklemek zorunda kalır; duruma göre birkaç gün süren bu intikam etkinliği sona erdikten sonra cesedi alıp sessizce defnederlerdi. Mesela Hurufiliğin kurucusu Fazlullah Hurufî, 1394'te öldürüldükten sonra cesedi ayaklarına ip bağlanarak birkaç gün çarşı pazarda sürüklenmiş, bilahare taraftarları onun cesedini alıp gömmüşlerdi.[35] Bununla birlikte, maktulün bedeninin ne zamana kadar teşhir edileceği konusunda eylemsel bir bağdaşıklık söz konusu değildir. Nitekim bazı kesik baş veya bedenlerin bazen aylarca bazen de yıllarca teşhir edildiği vakidir. Yukarıda adı geçen Emevî komutanı İbnü'l Eş'as'ın kesik başı neredeyse tüm İslam coğrafyasını dolaşırken, yarım kalmış bedeni öldüğü yerde gömülmüştü. Teşhir propagandası bittikten sonra kesik baş da son durağı olan Mısır'da toprağa kavuştu. Bir şair, bu durumu şu sözlerle özetler: *"Baş ile gövdenin defin yerleri ne kadar da birbirinden uzaktır. Baş Mısır'da, gövde ise Recih'tedir."*[36] Bütün bu örnekler

34 İbn Battuta, II, s. 671. Aynı müellifin verdiği başka bir örnek için II, s. 720-721.

35 Gölpınarlı, s. 8.

36 İbn Kesir, IX, s. 92.

ekseninde düşünüldüğünde baş kesme ve teşhir cezalarının, aynı zamanda "kurbanın bedensel egemenliğini elinden almaya çalışan bir girişim"[37] olduğu söylenebilir.

37 Misra, s. 79.

Yaşanmış vakalar, teşhirin kendi içerisinde belli aşamaları ve zamana, mekâna, suça, suçluya göre değişen bir dozu olduğuna işaret etmektedir. Öldürülen kişinin hayattayken icraatları, teşhirin ve teşhirde yapılacak hakaretlerin içeriği, miktarı ve çeşitliliğini tayin eden önemli etkenlerden biri olmalıdır. İnfaz edilen kişi zalim, gaddar, sapkın, asi veya azılı bir suçlu ise teşhir etkinliği çoğu zaman bir intikam şenliğine dönüşüyor; Foucault'nun belirttiği gibi "suç ne kadar ağırsa cezası da o kadar uzun oluyordu"[38] Bu değişkenlere göre suçlu, ya öldürülmeden evvel sokak sokak dolaştırılarak aşağılanır ya halkın katılımı ile gerçekleşen görkemli bir gösteriyle infaz edilir ya da öldürüldükten sonra başı veya bedeni (bazen ikisi birden) herkesin görmesi için şehir sokaklarında bir düğün alayı gibi dolaştırılırdı. Suçun mahiyeti ve suçlunun halk nezdindeki pozisyonuna göre bazen bu üç etkinliğin birleştirilerek kitleler için eğlenceli tiyatral bir izlenceye dönüştüğü de görülmüştür. Özellikle toplumu ve devleti yıllarca uğraştıran katmerli asilerin (Babek el-Hürremî, Besâsirî gibi) kesik başlarının teşhirine ayrı bir hassasiyet gösteriliyor; onların kesik başlarıyla bir karnaval havasına bürünen bu etkinlikler adaletin özlemle beklenen zaferi gibi algılanıyordu. Modern insanın ancak kurgusal senaryolarda izleyebildiği bu tür aktivitelere Ortaçağ insanı canlı ve gerçek yüzüyle şahit oluyor, hatta bu faaliyetlerde belli belirsiz rollere sahip birer figüran olabiliyordu. Böylece sanatsal bir etkinlik biçimi olarak değerlendirilebilirse teşhir,

38 Foucault, s. 134.

herkes için bir rol biçiyordu. Suçlu edilgen bir nesne, halk edilgen bir özne, hükümdar (ve tetikçileri) etken bir (gizli) öznedir. Şehirler dekor, örfi hukuk senaryo, sloganlar diyalogdur. Herkesin rolünü iyi oynaması üzerine kurgulanmış yönetim sistemi, teşhir üzerinden bireysel çıkarları, toplumsal yararlar gibi göstermeyi temel gaye edinir.

Eğer suçlu ilan edilen biri, yeterince şanslı ise sadece ölümden önce sokaklarda teşhir edilir, sonra sessiz sedasız infaz edilirdi. Bazen suçlular, infaz edilmeden evvel kendi zilletlerine şahitlik etmeleri için bir binek üzerinde (çoğu zaman küçük düşürmek için ters bindirilerek) toplum içinde teşhir edilir; bu sırada suçluya yönelik dikkate değer tahkir ve tacizler icra edilirdi. 1234 Süryani Kroniği'nde verilen bilgiye göre II. Justinianus, kendisine muhalif tavırlar sergileyen Leontios ve Tiberius adlı iki önemli komutanını yakalatıp önce teşhir ve tahkir, sonra baş keserek idam ettirmişti.[39] Besâsirî tarafından yakalanan Abbâsî vezirinin (Reisü'r-Rüesa) de infaz edilmeden evvel bu şekilde halk arasında dolaştırıldığı, bu sırada ondan nefret ettiği anlaşılan bazı mahalle sakinlerinin onun üzerine paçavralar fırlatarak yüzüne tükürdükleri kaynaklarda belirtilir.[40] Ancak bu son örnekler çok nadir olup genellikle suçlu öldürüldükten sonra başı gövdesinden ayrılır; meraklı kalabalıklar eşliğinde doymak bilmez bir teşhir iştahıyla sokaklarda gezdirilirdi. Ölüm, kurbanın çileli ruhu için bir kurtuluştu belki ancak aynı zamanda geride birbirinden ayrı kalmış başıyla bedeni için aşağılayıcı bir

39 Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 197.

40 Bk. Abdurrahman İbnü'l Cevzî, s. 45; İbnü't Tıktaka, *el-Fahri: (Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirleri Tarihi 632-1258)*, (çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 2016, s. 209. İnfaz öncesi teşhir ve tahkir, bu çalışmanın esas konusu olmadığı için detaya girmiyor; özellikle Doğu İslam dünyasında geniş uygulama örnekleri olan bu konu başlığını ayrı bir makale çalışması olarak yayımlamayı umuyorum.

teşhir etkinliğinin uğursuz habercisiydi. Bu sebeple, son nefesini acı içinde vermiş olan günahkâr başların esas macerası kesildikten sonra başlıyordu.

Yine suçun niteliği ve maktule duyulan kin, bazı durumlarda teşhire tanıdık bir etkinliğin eşlik etmesini tayin edebiliyordu: Tahkir... Tahkir, öncelikle soylular nezdinde yapılıyordu. Düşmanın/suçlunun kesik başının galip hükümdarın ayakları altına savrulması, bunlar içinde en yaygın yöntemlerden biridir. Firdevsî'de antik İran tarihine dair anlatıda geçen şu ifade bu uygulamanın arkaik karakterine işaret eder: "Ben öyle ünlü ve değerli bir kahramanım ki senin gibi birçok bekçilerin kellelerini ayağımın altına alırım."[41] Gelenek, aşağılama yöntemi üzerinden korku, itaat ve sadakat üretmek için Ortaçağı da işgal etmiştir. Seyyah İbn Battuta, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han (1317-1335) dönemine ait bir baş kesme hadisesini aktarırken, suçlunun kesilen başının getirilerek Ebu Said'in ayakları altına atıldığını, Moğolların "ciddi hasımlarına karşı" böyle bir adetlerinin olduğunu belirtir.[42] Düşmanın zillet hali üzerinden muktedir ve galip olana moral aşılayan bu yöntemin, sonraki asırlarda Osmanlılar nezdinde büyük bir iştahla uygulandığı *Hünernâme*'de yer alan ve savaş anlarını resmeden bazı minyatürler üzerinden rahatlıkla söylenebilir. Buna göre Fatih Sultan Mehmed, Otlukbeli'de; Yavuz Sultan Selim ise İran Seferi'nde düşmanı kahreden cengâverliklerinin bir göstergesi olarak atlarının ayakları altında düşmanlarının kesik başlarını çiğnemişlerdi. (Bk. Görsel 17 ve 20)

---

41 Firdevsî, s. 622.

42 İbn Battuta, I, s. 323. Bazı istisnai vakalarda bu tahkir yönteminin bedenlere de uygulandığı görülüyor. Bir *Selçuknâme*'de anlatıldığına göre Tutuş, rakibi Berkyaruk tarafından öldürüldüğünde önce cesedi atlıların ayakları altında çiğnenmiş, sonra başı gövdesinden ayrılıp Bağdat'a gönderilmişti. Anonim, *Selçuknâme*, s. 26.

Şayet öldürülen şahıs, zalim ve nefret edilen biriyse kesik başı halk nezdinde de kindarca bir tahkire maruz kalıyordu. "Halkın intikamını, hükümdarın intikamının içine sızmaya davet eden"[43] tahkir faaliyeti, türlü yollarla icra ediliyor; maktulün karakterine, icraatlarına ve işlediği suçun mahiyetine göre daha derin veya yüzeysel şekilde yapılabiliyordu. Aslında her teşhir, içerisinde gizli bir tahkiri barındırıyordu; ancak kaynaklara yansıyan bazı detay bilgiler, tahkirin halk arasında istisnai olaylarda daha mücessem hale geldiğine işaret etmektedir. Memlükler zamanında öldürülen ve başı teşhir edilen Sencer eş-Şücâî'ye halk tarafından yapılanlar, tahkirin en somut hale geldiği önemli örneklerden biridir. Halkın, -muhtemelen kibri sebebiyle- derin bir kin beslediği anlaşılan Şücâî, bir kesik baş olarak şehrin sokaklarında dolaştırılırken aşağılayıcı sloganlar eşliğinde ve taşkın bir nefretle kendisini tel'in ve tekfir eden kalabalıklara son kez (bu kez kelimenin gerçek anlamıyla) yukarıdan bakar. Olayın çağdaşı olan bir müellifin yazdıkları, bu şahsa duyulan öfkenin derinliğini göstermesi açısından dikkate değer bir içeriğe sahiptir. Buna göre, teşhir sırasında halk bir miktar para ödemek karşılığında bu kesik başı evlerine sokup ona terlik ve ayakkabılarla vurabilmiş; bu sayede kesik başın taşındığı deri kap içinde çokça para birikmişti.[44]

Tahkir yoluyla kesik başlara sözlü ya da fiili olarak uygulanan bu kışkırtıcı azap, ölü başların hayatta iken yaptıklarının âdil bir karşılığı olarak tatlı bir intikam hissiyle uygulanmış

---

43 Foucault, s. 72.

44 İbn Tağrîberdî, s. 80 ve not 76. Şücâî'nin biyografisi arkasına gizlenmiş birkaç anekdot, bu sıra dışı gazabı anlaşılır kılmaktadır. Çünkü dönemin müelliflerinin belirttiğine göre halk bu şahsı hiç sevmiyordu. İbn Kesir, Şücâî'nin öldürülmesine sevinen halkın, onun kesik başını getiren adama çokça para verdiklerini yazar. İbn Kesir, XIV, s. 16.

olmalıdır. Bunun yanında kitle psikolojisinin etkisi de göz ardı edilemez. Propagandanın kışkırtıcı cazibesinden beslenen ve çoğu zaman sürü psikolojisi şeklinde tezahür eden bu toplu eylemlilik biçimi, normal şartlarda bir kişiye tek başına iken asla yapmayacağı bir şeyi grup içerisinde kolaylıkla yaptırabilir. Gustave Le Bon (ö. 1931) bu konuda şöyle diyor: "Kitleyi meydana getiren bireyler kimler olursa olsun; yaşama biçimleri, işgüçleri, karakterleri yahut zekâları ister benzer ister ayrı olsun, kalabalık haline gelmiş olmaları onlara bir nevi kolektif ruh aşılar. Bu ruh onları, her biri tek başına, ayrı ayrı bulundukları halde duyacaklarından, düşüneceklerinden ve yapacaklarından tamamıyla başka hissettirir, düşündürür ve yaptırır."[45] Kesik başların sokaklarda teşhir edildiği anlarda "neticeyi sebep zanneden"[46] vasıfsız kalabalıkların ruhuna nüfuz eden itici güç bu olmalıydı. Bu sebeple mızrak ucunda asılı, hayat emaresi bulunmayan başlar bu ruh halinin etkisiyle tarifsiz bir aşağılamaya maruz kalabilmiş; infazın yasa dışı olmasını umursamayıp sıra dışı olmasına dikkat kesilen meraklı bakışlar eşliğinde teşhir etkinliği icra edilmiştir.

Teşhirin aşamalarına gelince, anlaşıldığı kadarıyla kesik baş teşhirinin iki temel evresi vardır: İlk etapta kesik başlar bir mızrağın ucunda şehirde dolaştırılır, duruma ve döneme göre davul eşliğinde bir tellal veya münadi "falan suçu işleyenin cezası budur" şeklinde bağırırdı. Kitleleri yönlendirici vasıfları sebebiyle hayati bir önem arz eden sloganlar, hassasiyetle seçilir, bunlar çoğu zaman resmî ideolojinin ürünü olurdu. Abbâsî Halifesi Mühtedî-Billâh zamanında 870 yılında öldürülen asi Salih b. Vasıf et-Türkî'nin kellesi, bir mızrağın ucunda şehrin sokaklarında dolaştırılırken

45 Gustave Le Bon, s. 23.

46 İfade Rousseau'ya ait. Rousseau, s. 59.

"Bu, efendisini öldürenin cezasıdır" şeklinde bağırılmıştı. 932 yılında Abbâsî halifesi Muktedir'e karşı isyan eden Ebü'l Heyca b. Hamdan'ın kesik başı Bağdat'da dolaştırıldığında münadinin ağzından şu cümle dökülüyordu: "Bu, efendisine isyan edenin cezasıdır." Müteakip halife Kâhir-Billâh zamanında 933 yılında öldürülen ihtiraslı devlet adamaları Ali b. Büleyk ve Munis'in kesik başları Bağdat sokaklarında "Bu, imama ihanet eden ve devlette fesatlık yapanların cezasıdır" şeklinde bağırılmıştı.[47] 1301 yılında dinsel sapkınlık iddiasıyla Mısır'da boynu vurularak öldürülen Ahmed b. Sekafî'nin kesik başı dolaştırılırken atılan slogan şuydu: "Bu, Allah ve Resulüne dil uzatanın cezasıdır."[48] Öldürülen kişi, sonradan Müslüman olmuş bir muhtedi ise sloganlar bu detay üzerinden güncelleniyordu. 1318 yılında öldürülen İlhanlı veziri Reşîdüddin'in kesik başı dolaştırılırken Tebriz sokaklarında "İşte bu, Allah'ın kelamını değiştiren Yahudi'nin başıdır" şeklindeki sloganlar yankılanıyordu. Yine, 1354 yılında ilk üç halifeye sövdüğü için öldürülen bir Râfizî'nin başı dolaştırılırken "Bu, Resulullah'ın (s.a.v.) ashabına sövenin cezasıdır" şeklinde bağırılmıştı.[49] Memlük Sultanı Melik Müeyyed'e (1412-1421) komplo düzenledikleri iddiasıyla öldürülen asilerin kesik başları mızraklar ucunda Kahire'de dolaştırılırken "Sultana karşı komplo düzenleyen, şeytana uyan ve Tanrı'ya isyan edenlerin cezası budur" deniyordu.[50] Görüldüğü üzere tüm hadiselerde değişen sadece özneler. Öbür yanda cezanın kahrediciliği üzerinden her beynin, her hücresine hissettirilen aynı itaat, aynı sadakat, aynı ibret vurgusu... Vahşetin görsel gücü üzerinden "kelimelerle

47 İbnü'l Esir, VIII, s. 172, 217-218; İbn Kesir, XI, s. 57, 281, 303.
48 İbn Kesir, XIV, s. 63.
49 İbn Kesir, XIV, s. 161, 382; Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 33.
50 İbn Tağrîberdî, s. 412.

kulak çekme" yöntemi... Dehşet hissini kitlesel hale sokup olası muhalif yönelimleri imha etme çabası...

Teşhirin ikinci aşamasında kelle gezdirilerek değil, şehrin hâkim bir noktasına (genellikle kale burçlarına) asılarak sabitlenir, duruma göre günlerce, aylarca hatta bazen yıllarca burada asılı kalırdı. Kale burçları kadar kale kapıları, hükümet konağı girişleri ve köprü sütunları da kesik başların sabitlendiği popüler mekânlar arasındadır. Keşlü Han 1328 yılında öldürüldüğünde, kesik başı Multan şehrinde kale kapısına astırılmıştı. İbn Battuta, "ben bu şehre girdiğimde bu kesik baş hala asılıydı" demektedir.[51] Böylece bazı kesik başların çilesi teşhirden sonra da son bulmuyor; "suçlunun öldükten sonra bile tutsak olduğunu ilan eden bir görsellikle" yıllarca aynı yerde asılı kalabiliyordu.

51 İbn Battuta, II, s. 702. Seyyahın Delhi Sultanlığı'na giriş tarihi h. 734 (1334) olarak bilinir. İbn Battuta, I, s. xxix. (Mütercimin Giriş kısmı)

Siyaseten öldürülen kişilerin başları, teşhir faaliyetlerinin en yaygın malzemesiydi. Çünkü dönemin egemenlik terminolojisinde, kazanılmış bir zaferi tescil eden en önemli ritüel düşmanın kesik başının şehirlerde dolaştırılmasıydı. Başarıyı mücessem hale getirmenin en fonksiyonel yolu olarak teşhir, bu yönüyle esas olarak muhatabın psikolojisini hedef almaktaydı. Bu noktadan itibaren "dosta güven, düşmana korku salmak için" teşhir aşamasına geçilir; düşmanın türü ya da mücadelenin önemine göre kesik başlar bir mızrak ucunda şehrin mahallelerinde ifşa edilirdi. O, artık sadece bedensel bütünlüğünden ayrı bırakılmış sıradan bir organ değil sembolik kodlar yüklenerek nesneleştirilmiş bir anlamlar bütünüdür. Gönderildiği muhataba göre otomatik olarak değişen şifreli mesajlar içerir. Bazen verilen görevin başarıyla yerine getirildiğinin bir göstergesi olarak üst yöneticilere yollanır, bazen benzer işlere kalkışma düşüncesinde olanlara gözdağı vermek için teşhir edilir, bazen de kimin gerçekten üstün ve güçlü olduğunu vurgulamak için düşman devlet hükümdarlarına gönderilirdi. Halkın ve/veya düşmanın bu manzarayı görmesi ve ibret alması, teşhirin odak noktası ve nihai hedefi olurdu.

Ortaçağda iktidar çatışmalarından sonra yapılan her teşhir, öncelikli olarak halkın noterliğinde gerçekleşen ve yeni iktidarın meşruiyetini onaylayan bir araç olarak kullanılmıştır. Teşhirle geride kalan düşman bakiyelerine gözdağı veriliyor, kimin daha güçlü olduğu halkın şahitliğinde bir kez daha hatırlatılmak isteniyordu. Bu sebeple Doğu ve Batı dünyasında taht kavgalarında öldürülen rakiplerin başları

gövdelerinden ayrılarak muhtelif biçimlerde sokak sokak dolaştırılır; maktul başlar kardeş, soylu ya da akraba olsa dahi teşhir edilirdi. Mesela Abbâsî halifesi Mansur, kardeşi İbrahim'in kesik başı önünde teessürle gözyaşı dökmesine rağmen onun başının çarşıda teşhir edilmesi detayını göz ardı etmemişti.[52] Abbâsî Devleti'nin nüfuzlu devlet adamlarından Muvaffak, Basra'da ortaya çıkan ve uzun yıllar devleti uğraştıran Zenci İsyanı'nı 883 yılında bastırdığında isyanın lideri Ali b. Muhammed'in kesik başını "insanlar görsün diye" Bağdat'a göndermişti.[53] Celaleddin Harzemşah (1220-1231) da Gürcülerle yaptığı savaştan sonra esirlerin kellelerini Tebriz'e göndermişti.[54] Kesik başlar bazen İslam dünyasında kâfirlere karşı alınan zaferlerde komşu ülkelere gönderilen ve fetihnâme adı verilen müjde mektuplarına zaferin somut delilleri sıfatıyla eşlik etmekteydi. Varna Savaşı'nda net bir galibiyet alan II. Murad'ın, savaşta öldürdüğü Macar Kralı Vladislav'ın kesik başını kendi ülkesinde dolaştırdıktan sonra bazı esirlerle birlikte hediye olarak Mısır Memlük Sultanı el-Melikü'z Zâhir Seyfeddin Çakmak'a (1438-1453) gönderdiği söylenir.[55] Dolayısıyla neresinden bakılırsa bakılsın kelle teşhiri yönetici elitin, zaferini ilan ettiği bir tür "gövde gösterisi" haline geliyor; elde edilen başarı "yalnızca hukukun değil, düşmanına darbe indiren ve ona egemen olan hükümdarın fiziki gücünün de üstünlüğü"[56] olarak yansıtılıyordu.

Ortaçağda kesik başlar düşmana/muhaliflere gözdağı vermek için sıklıkla kullanılmış, böylece kendi sembolik

52 İbn Kesir, X, s. 162.
53 İbn Kesir, XI, s. 92
54 Nesevî, *Celâlüttin Harezemşah*, (trc. Necip Asım), İstanbul 1934, s. 71.
55 Feridun Emecen, "Varna Muharebesi", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 529.
56 Foucault, s. 60.

anlamlarıyla özel bir uygulama olan bir "kesik baş diplomasisi" ortaya çıkmıştır. Dönemin egemenlik algısı ekseninde düşmana gönderilen bir kesik baş, gövdesinden koparılmış bir organdan çok daha fazlasıdır. Soluk bakışlarıyla o, bir bakıma karşı tarafa yazılan en anlamlı, en ağdalı, en özlü diplomatik mektuptur. Böylece ister dost olarak ittifak kurulan biri ister düşman olarak mücadele edilen biri olsun hükümdarlar veya idarecilere gönderilen kesik başlar, çoğu zaman süslü bir dille kaleme alınmış bir mektuptan daha etkili oluyor; verilmek istenen nihai mesajı en açık ve sade şekilde dile getiriyordu. Ortaçağ egemenlik anlayışında bu gelenek, bir "güç göstergesi" olarak da önemsendiğinden azılı düşman hükümdarlara gönderilen elçilerin ellerinde direktifler içeren bir mektup dışında çoğu zaman süslü bir kutu içinde muhafaza edilen bir kesik baş da bulunurdu. Bu yöntemin işlevselliğinin farkında olan Selahaddin Eyyûbî, 1187 yılında Hıttîn'deki zaferinin ardından öldürdüğü Kerek Prensi Aryat'ın (Renaud de Chatillon) kesik başını Haçlı kontlarına göndermişti.[57] Fetret Devri'nde kardeşler arası mücadelede Mehmed Çelebi ile kardeşi Süleyman Çelebi arasında kesik baş üzerinden bu tür dolaylı bir mesaj durumu yaşanmış; Mehmed Çelebi, Timurtaş Paşa'nın başını Süleyman'a gönderdiğinde anlatıldığına göre Süleyman bu durumdan korkarak hızlı bir politik manevra yapmak zorunda kalmıştı.[58] Ortaçağı müteakip dönemlerde bu yöntem etki değerini korumuş görünüyor. Mesela Safevî hükümdarı Şah İsmail, Osmanlıların müttefiki olan Şeybânî Han'ı öldürerek kesik başını "kendisine düşmanlık besleyen hükümdarların akıbeti hususunda bir uyarı ve meydan okuma işareti" olarak II. Bayezid'e göndermiş, bu başarısını muhalifleri/düşmanları

57 İbn Kesir, XIII, s. 25.

58 Neşrî, II, s. 427-429; Müneccimbaşı Ahmed, *Müneccimbaşı Tarihi,* I, s. 154; Danişmend, I, s. 149.

nezdinde tescil ettirmek için bu şekilde bir yol seçmişti.[59] Aynı şekilde Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın, 1469 senesinde savaşıp mağlup ettiği Timurlu hükümdarı Ebu Said'in kesik başını, bir tehdit nesnesi olarak Memlük sultanı Kayıtbay'a (1468-1496) gönderdiği söylenir.[60] Örnekler çoğaltılabilir.

Müttefiklere gönderilen kesik başlar ise mevcut ittifakı teyit etme ve güven aşılamaya yöneliktir. Firdevsî'nin efsanevî anlatısında Çin hükümdarı, İranlılarla savaşarak onlardan çoğunu öldüreceğini, kesik başlarını dostu ve müttefiki olan Efrasiyab'a göndereceğini şu sözlerle vaad etmiştir: "Ben de bu savaşta İranlılardan kimseyi sağ bırakmayacağım! İnişlerde, yokuşlarda her yerde tozu dumana katacağım. İçlerinden ileri gelenlerin ayaklarını sıkı sıkıya bağlatacağım ve kesik birçok başlarla beraber onları da Efrasiyab'a göndereceğim!"[61] Bazen devletlerarası ilişkilerde bir iyi niyet göstergesi olarak taraflardan biri kendisine sığınan asinin başını karşı tarafa gönderip ittifak ve dostluk duygularını tazeleyen anlamlı bir jest yapabiliyordu. 397 senesinde Romalılara isyan eden Got asıllı Ganius adında bir komutan Hunlara sığındığında Hun hükümdarı onun kafasını kesip imparatora göndermişti.[62] 716 yılında Göktürklerin kağanı Kapgan Kağan (691-716); 744 yılında da Ozmış Kağan (742-744) düşmanları eliyle öldürüldüklerinde her ikisinin de kesik başları Göktürklerin düşmanı olan Çin imparatoruna gönderilmişti.[63] Sonraki dönemlerde de bir diplomatik hamle olarak bu geleneğin hassasiyetle sürdürüldüğü görülmektedir. Mesela

---

59 Tufan Gündüz, "Şah İsmail", *DİA*, C. 38, İstanbul 2010, s. 254.
60 Taşkıran, s. 295-296.
61 Firdevsî, s. 688.
62 Duygu, s. 171.
63 Roux, s. 137; Taşağıl, III, s. 36, 41, 59.

Gazneli sultanı Behramşah b. Mesud, (1117-1157) bağlı bulunduğu Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'e ortak düşmanları Gur meliki ve Kandahar hâkimi Surî'nin başını göndermiş, Behramşah'ın elçisi kesik başla Sencer'in huzuruna kabul edilmişti.[64] Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed ve Akkoyunlu hükümdarı Cihangir Mirza (1444-1457) döneminde de aynı amacı güden benzer uygulamalara rastlanmaktadır.[65]

Müttefik olmasa dahi bazı durumlarda gönderilen kesik başlar, karşı taraf nezdinde sadakat, itaat veya karşılıklı iyi niyete işaret edebiliyordu. İbnü'l Esir'in anlatısına göre 702 senesinde Emevî valisi Haccâc, kendisine isyan eden Ömer ve babasının, İran yerel yöneticilerinden biri (Asbahbez) tarafından himaye edildiğini duyduğunda ona şu mektubu gönderir: "Ya kendilerini veya kellelerini bana gönder, aksi takdirde hiç kimse seni benden koruyamaz." Bunun üzerine Asbahbez, bu kişilere bir yemek hazırlar ve onları makamına davet eder. Ömer'i öldürür, babasını da esir olarak Haccâc'a gönderir.[66] Aynı senaryo, farklı aktörler üzerinden 1224 yılında kendini tekrar eder. Anlatıldığına göre, bu yıl Moğollar Azerbaycan'ı istila ettiklerinde, onların önünden kaçan Harizmliler bölge hâkimlerinden Pehlivan'ın oğlu Özbek'e sığınmış; Moğollar ona bir mektup göndererek "Eğer bizimle barışık (müttefik) isen Harizmlileri bize gönder, yoksa sen de onlar gibi muamele görürsün" demişlerdi. Bunun üzerine çaresiz kalan Pehlivan'ın oğlu can korkusuyla bölgeye gelen Harizmlileri yakalayıp bir kısmını öldürmüş

64 Zahirüddin Nişaburî, s. 116; er-Ravendî, I, s. 171; Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 176; Mirhand, s. 186. Benzer bir örnek için bk. Tihranî, s. 91

65 Dukas, 185; Tihranî, s. 131.

66 İbnü'l Esir, IV, s. 444.

ve birtakım hediyelerle birlikte Moğollara göndermişti.[67] Kesik başlar üzerinden gerçekleştirilen bu diplomasi, tarihin azılı düşman devletlerini dahi ortak ülkülerde birleştirmeyi başarmıştır. Seyyah İbn Battuta'nın, Moğollarla Memlükler arasında bu hususta akdedilen bir antlaşmaya dair verdiği bilgiler bu noktada değerlidir. Buna göre, İlhanlı hükümdarı Ebu Said ile Memlük sultanı Melik Nasır Muhammed arasındaki anlaşma uyarınca iki taraftan birbirlerine sığınan hainlerin başı kesilip karşı tarafa gönderilecekti. Memlük sultanı Melik Nasır, bu çerçevede Temürtaş'ın kesilmiş kellesini Ebu Said'e gönderdi, bu jest karşılığında Ebu Said de Kara Sunkur'un yakalanıp huzuruna getirilmesini emretti. Ancak adı geçen kişi, akıbetinden haberdar olduğunda yüzüğündeki zehri içip intihar edince amaç hâsıl olmadı.[68]

Kesik baş gönderme, böylece bir isyanı ya da düşmanı durdurmak için görevlendirilen üst düzey komutanların görevlerini hakkıyla yerine getirdiklerinin en somut göstergesi oluyor; devletler, hükümdarlar ve şehirler arasında seyreden yoğun bir kesik baş trafiği hâsıl oluyordu. 5 Ağustos 750 tarihinde son Emevî halifesi II. Mervan'ı Fustat civarında mağlup edip öldüren Abbâsî komutanı Abdullah b. Ali, onun kesik başını Kûfe'de bulunan Abbâsî halifesine göndererek vazifenin başarıyla tamamlandığını görsel olarak ifade etmeye çalışmıştı.[69] Anna Komnena'nın belirttiğine göre, I. Alexios'un komutanlarından biri de Keltlere karşı kazandığı bir savaştan sonra zaferin bir nişanesi olarak birçok Kelt'in kellesini mızraklar ucunda imparatora göndermişti.[70] Aynı şekilde 1331 senesinde Bizans'a karşı gönderilen Süleyman

67 İbnü'l Esir, XII, s. 380; İbn Kesir, XIII, s. 222.
68 Battuta, I, s. 118.
69 İbnü'l Esir, V, s. 347; Melikoff, s. 156.
70 Anna Kommena, s. 407.

Paşa, kendisine verilen görevi hakkıyla yerine getirdiğinin işareti olarak birkaç düşman kellesini babası Orhan Gazi'ye göndermişti.[71] Örnekler bu metnin kapsamını aşacak kadar kesiftir.

71 Müneccimbaşı Ahmed, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, s. 90.

Moral ve Motivasyon Aracı Olarak Kelle Teşhiri

Yukarıda belirtildiği üzere Ortaçağda kesik başlar ve onların teşhiri psikolojik savaşın en önemli malzemesiydi. Çoğu zaman, muhataba ve bölge ahalisine güç ve üstünlüğün kimde olduğunu göstermek için düşmanın kesik başı gönderilirdi. Gayrimüslimlere karşı yapılan savaşlarda bu geleneğin daha dikkate değer bir ihtimamla uygulamaya konulduğu söylenebilir.[72] Özellikle savaş meydanlarında bir özne olmaktan çıkıp bir yığın haline gelen kesik başlar, elde edilen başarıyı görünür hale getirmenin en işlevsel yolu olduğu gibi, kitle psikolojisine pozitif dokunuşlar gerçekleştirerek halka moral aşılayan anlam yüklü nesnelere de dönüşmüştür. Ortaçağ müelliflerinin bu anları tarif ederken betimledikleri doygun sevinç ve kıvanca bakılırsa halk nazarında bu kesik başlar, bir eğlencede, bir düğünde ya da şenlikte başlar üzerinden saçılan altın paralardan farksız görülmekteydi. İbn Kalânisî, 1115 yılında Haçlılara karşı kazanılan bir zaferin ardından düşman askerlerin kesik başlarının Dımaşk şehrine getirilerek halka teşhir edildiğini belirtir ve halkın duygusal tepkisinin sözcüsü sıfatıyla şunları yazar: "Esirler ve kelleler şehirde dolaştırılarak onları görenlerin sevinçleri artıp gönülleri rahatladı. Cihad ve gaza ile askerlerin moralleri yükseldi." Aynı müellif, 1116-1117 yılında buna benzer bir diğer zaferden bahsettiğinde yine halkın nabzını tutan söylemlere yer verir ve şunları kaydeder: "[Müslümanlar] ülkeye esirler ve ölülerin kelleleriyle

72 624'teki Bedir Savaşı'nda Hz. Peygamber'in, Ebu Cehil'in başı kendisine getirildiğinde secdeye kapanıp şükrettiği söylenir. İbnü'l Esir, II, s. 125; Zeydan, I, s. 81.

ulaştıklarında halk, onları görmek için dışarı çıktı ve onların müşahedesiyle sevinip askerleri temaşa ederek büyük mutluluk duydular. Bununla birlikte nusret sahibi, zafer ihsan eden Allah'a hamd edip ona, açık alınları yükseltip apaçık zaferleri kolaylaştırdığı için şükürler ettiler."[73] Müellifin bu kayıtları, kâfir kellelerinin Müslüman halklar arasında dolaştırılmasının her şeyden evvel sosyo-psikolojik bir hamle olduğuna işaret etmektedir. Dahası, halkın buna hazır bir duygusal yönelim ve beklenti içinde olmasını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Asi, eşkıya ve düzen bozucuların kesik başları da onların faaliyetlerinden ürkmüş, yılmış olan halka moral ve motivasyon aracı olarak gösteriliyor ve kesik başlar üzerinden dolaylı olarak "huzur ve güven ortamının tesis edildiği" mesajı veriliyordu. İsyanlar, -ister politik ister apolitik olsun- devletin birlik, bütünlük ve düzenine yönelik bölücü girişimler olarak görüldüğünden asiler ve onları peşlerine takan liderler yakalandıktan sonra başları alınır, önce sultanlar nezdinde teşhir edilir, bilahare aşağılayıcı sloganlar eşliğinde halk arasında dolaşıma tabi tutulurdu. Doğu toplumlarının tarihi, bu konuda çok zengin bir yaşanmışlık yelpazesi sunar. 907 yılında Karmatîlerin lideri Zikreveyh öldürüldüğünde kesik başı tüm Horasan'da dolaştırılmış ve "artık insanlar Hacc'a gitmekten çekinmesinler" denmişti.[74] Babek el-Hürremî, hilafet orduları tarafından yakalandığında azaplı bir ölüme terk edilmesi dışında tüm organlarının birçok şehirde dolaştırılmasına, bu yolla halka tehlike ve sıkıntıların bertaraf edildiği hissiyatının

---

73 Hasan Aydın, *Zeylü Tarih-i Dımaşk Tercümesi*, s. 129, 136-137, 278. Aynı şekilde Kalânisî, 1132 yılında Haçlılara karşı alınan bir zaferden sonra Dımaşk şehrine mızrak ucunda getirilen kelleler için "gözleri rahatlatan, gönüllere sevinç veren, cesaretlerini kuvvetlendiren" gibi ifadeler kullanır. *Aynı Eser*, s. 182.

74 İbn Kesir, XI, s. 184.

aşılanmasına özellikle dikkat edilmişti.[75] Aynı şekilde, Bağdat'da terör estirip halifeyi bir yıl kadar esir eden Arslan Besâsirî 1060 yılında öldürüldüğünde Tuğrul Bey, kesik başının davullar ve zurnalar eşliğinde şehirde dolaştırılmasını, insanların çıkıp "onu seyrederek ferahlamalarını" emretmişti.[76]

Halkın huzurunu en fazla kaçıran, güven ortamını sarsarak devletin otoritesine zarar veren, Ortaçağda neredeyse bir meslek haline gelmiş olan eşkıyalıkla mücadele için bu tür girişimlerde bulunanlara genellikle üst limitten cezalar reva görülmüştür.[77] Kur'an-ı Kerim'de bu tür faaliyetlere kalkışanlarla ilgili idam, uzuv kesme veya sürgün etme cezalarından uygun olanın verilmesi öngörülmüştür.[78] Bu tür girişimlerin engellenmesi ve mağdur halka moral ve güven duygusu aşılanması için öldürülen haydutların kesik başları şehirlere getirilerek en görünür yerlerde asılırdı.[79] Dahası, dönemin suç konusunda hassas sinir uçlarına sahip yönetim zihniyeti, eşkıyalık mağdurlarına da bu cezalandırma yetkisini tanımış görünmektedir. 14. asır başlarında Hindistan'da seyahat eden İbn Battuta'nın kayıtları, bu durumu örnekler. Seyyahın belirttiğine göre kendisi ve arkadaşları, güzergâhta seyrederken bir haydut sürüsünün saldırısına uğramışlar, kendilerini savunarak birçoğunu öldürdükten sonra yol üzerindeki ilk şehirde onların kesik başlarını kaleye asmışlardı.[80]

---

75 İbnü'l Esir, VI, s. 416; İbn Kesir, X, s. 480; Zeydan, I, s. 495.

76 İbn Kesir, XII, s. 92.

77 Bu tür faaliyetlere girişenlere verilen muhtelif cezalar için bk. Kanat, s. 150-159.

78 *"Allah'a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."* el-Mâide, 5/33. Ayrıca bk. el-Maverdî, s. 70.

79 Ali Bardakoğlu, "Eşkıya", *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 466.

80 İbn Battuta, II, 603-604.

Ortaçağda bir hükümdar adayı için en asli kaygı meşruiyettir. İktidar olmak adına hanedan üyeleri arasında gerçekleşen çarpışmalar, genellikle galip tarafın bir nevi rakipsiz olduğunu ilan ettiği kesik baş teşhiriyle son buluyordu. Bu durum hanedan veya iktidar mücadelelerinde kazanan tarafın kendi meşruiyetini, kaybedenin kesik başı üzerinden onaylatmasını yaygın bir gelenek haline getirmiştir. Böylece hükümdarlar, rakiplerinin gücüne meydan okudukları egemenlik savaşlarında elde ettikleri başarıları, onların güçsüzlüğünü sembolleştiren kesik başları üzerinden halkın noterliğinde bir tür meşruiyet merasimine dönüştürmüşlerdir.

Meşru ya da haklı olanı değil güçlü olanı önceleyen yönetim zihniyeti, kesik başların halk muhayyilesinde dehşeti tabu haline getiren bu görselliği üzerinden kitleleri de kendisi gibi düşünmeye ve davranmaya kışkırtıyordu. Bu yönüyle teşhir, yasal ve rakipsiz bir egemenliğin tahrik edici eylemler eşliğinde harekete geçirilmesinin en işlevsel yolu oluyor; çoğu zaman "kazananı desteklemekten başka seçeneği bulunmayan" sıradan halk da bu provakatif etkinliğe alet ediliyordu. Egemen odaklar nezdinde ordunun sadakatini sağlamak da en öncelikli hedeflerden biriydi. Bu sebeple hanedan mücadelelerinde muhalif olan komutanların kesik başları, evvela onları destekleyen askerlerin azminin kırılması için onlara teşhir edilirdi. Böylece, çatışmalarda elde edilen kesik başlar asker/ordu içinde dolaştırılır, tek egemenin galip ve kahir hükümdarın kendisi olduğu dolaylı yoldan tescil ettirilir, bu şekilde asker ve komutanların farklı işlere tevessül ve

teşebbüs etmesinin önü alınırdı. 943 senesinde Samanî hükümdarı Nasr b. Ahmed (914-943), sipehsalarlarından (başkomutan) birini öldürüp bir torbaya koyduğu kesik başını onun askerlerine teşhir etmiş ve tahtını oğlu Nuh b. Nasr'a bıraktığını ilan etmişti.[81]

Bazen halife ve sultanlar, baş kesme ve teşhirini muhalif odakların gönlünü kazanmak için politik bir manevra aracı olarak kullanarak kendi meşruiyetlerini onaylatma noktasında araçsallaştırmışlardır. 818 senesinde Halife Me'mûn, veziri Fazl b. Sehl'i öldüren katilleri yakalatıp birer birer infaz etmiş; kesik başlarını Fazl'ın kardeşine (Hasan b. Sehl) gönderip taziyelerini iletmiştir. Irak Selçuklu sultanı I. Tuğrul, 1133 senesinde veziri Dergezûnî'yi öldürttüğünde kafatasını vaktiyle Dergezûnî'nin haksızca öldürttüğü bir emirin ailesine göndertmişti.[82] Aynı şekilde 1160 senesinde Turşek adında muhteris bir komutanını öldürten Abbâsî halifesi el-Müstencid (1160-1170), onun kesik başını sarayına getirterek zamanında Turşek'in katlettiği bir memlukün ailesini çağırmış ve "Emirül müminin, babanızın katilini kısasen öldürerek hakkını aldı" demiştir.[83]

Egemenlik mücadelelerinde kesilen başlarla ilgili bir diğer ayrıntı, nerede öldürülmüş olursa olsun bunların özellikle Bağdat'a gönderilmesinin ihmal edilmemesidir. Bunun sebebi kazanılan zaferin, İslam dünyasının lideri olan halife nezdinde tescil edilmesini sağlamak olmalıdır. 1095 yılına tarihlenen bir savaşta, askerlerin desteğiyle amcasını bertaraf ederek zafere uzanan Berkyaruk, öldürdüğü amcası Tutuş'un bedenini Tuğrul Bey'in yanına gömerken, kesik başını

81 Nizamülmülk, (T. Ayar çev.), s. 307-308.
82 Bondarî, s. 157.
83 İbnü'l Esir, XI, s. 219; İbnü't Tıktaka, s. 162-163.

Bağdat'a halife huzuruna göndermeyi gözardı etmemiş,[84] böylece rakipsiz saltanatının hilafet nezdinde onaylanmasını sağlamıştı. Aynı şekilde Irak sultanı Tuğrul ile giriştiği mücadeleyi kazanan Harizmşah Tekiş'in de Tuğrul'un kesik başını halifeye gönderdiği söylenir.[85] Bunun dışında İslam dünyasına sıkıntı veren, birlik ve düzeni bozan asiler öldürüldüğünde ilk olarak Müslümanların başşehri olan Bağdat'da teşhir edilirdi. Müteakip dönemde Muhammed Tapar da 1108 yılında Sadaka b. Mansur'u öldürdüğünde kesik başını Bağdat'a, halifeye göndermeyi önemsemişti.[86]

Ortaçağ hükümdarlarının bazıları, siyasi meşruiyetini daha geniş kitlelere kabul ettirmek ve karşı taraf nezdinde oluşturmaya çalıştıkları bu ibret imgesini kalıcı kılmak için bastırdıkları paralara kesik başları birer figür olarak kazımışlardır. Böyle bir yönelimin sebebi, kuşkusuz paranın halk arasındaki hızlı dolaşım gücü üzerinden hükümdarın kendi propagandasını geniş bir alana ve zamana yayma güdüsüdür. Bu hususta çok sınırlı örneklerden biri, Mardin Artuklu hükümdarı Yavlak Arslan (1184-1201) zamanında basılan bir para üzerinde görülmektedir. Adı geçen hükümdar, h. 596 (1199-1200) yılında Mardin'de bastırdığı bir dirhem üzerinde sağ elinde bir kılıç, sol elinde bir kesik baş ile oturur halde resmedilmiştir. Para üzerine resmedilen manzara, görsel bir analize tabii tutulduğunda bazı sembolik unsurların ön plana çıkarılmaya çalışıldığı söylenebilir. Paranın bir yüzünde, önemli bir alanı işgal eden hükümdarın (Yavlak Arslan) görseli, tüm haşmetiyle oturur vaziyette ve mağrur bir şekilde resmedilmişken sağ elinde tuttuğu kılıç adaleti temsilen yukarıda; sol elinde saçından kavranarak tutulmuş

84 Anonim, *Selçuknâme* ('2014), s. 26.

85 Cüveynî, s. 274.

86 el-Azîmî, s. 43; İbnü'l Esir, IX, s. 492; İbn Kesir, XII, s. 92.

kesik baş ise suçu temsilen aşağıda resmedilmiş görünmektedir. (Bk. Görsel 13)[87]

87 Kesik başların veya baş kesme sahnelerinin, Batı dünyasında da adaletin tecellisi tasavvurunu güçlendirmek kaygısıyla para veya madalyonlar üzerine kazındığı görülmektedir. Mesela 1685 senesinde Birleşik Krallık'ta basılan bir madalyonun arka yüzünde iki mahkûmun başlarının kesilme anları adalet terazisi görseliyle zenginleştirilerek resmedilmiştir. (Bk. Görsel 14) Bunun dışında kesik başların Batı'da savaş kalkanları üzerine resmedildiği de görülmektedir. Bk. Maribel Fierro, "Decapitation of Christians And Muslims In The Medieval Iberian Peninsula: Narratives, Images, Contemporary Perceptions" *Comparative Literature Studies*, vol. 45, No. 2, (2008), ss. 137-164.

Kelle teşhirinin fonksiyonel bir yöntem haline geldiği önemli konulardan biri savaşlar ve şehir kuşatmalarıdır. Düşman askerini veya savunmacıları yıldırmak ve şehri teslime mecbur etmek için bu psikolojik hamle sıklıkla uygulanmış ve çoğu zaman başarılı olmuştur. Savaşlarda ve şehir kuşatmalarında düşman liderinin, ordu komutanının veya etkili bir ismin öldürülüp kellesinin mızrak ucunda karşı tarafa gösterilmesi, düşman askerinin/savunmacıların moralini alt üst etmenin, direncini ve azmini kırmanın en tesirli yoluydu. Bu aşamadan sonra çatışma, genellikle kelle alan teşhirci taraf lehine seyreder; komutan veya liderlerinin soluk gözlerle bakan cansız başını gören askerler/şehir halkı sağa sola dağılıp kaçardı. Özellikle eski yöneticilere ısrarla sadık kalan şehir sakinlerini teslime ikna etmek, böylece kısa yoldan amaca ulaşmak için bu metot yaygın olarak hayata geçirilmiştir. Mesela Tutuş, Bozan'ı öldürdükten sonra onun hâkim olduğu Urfa ve Harran şehirlerine haber gönderip bu şehirlerin kendisine teslim edilmesini istemiş, halkın buna yanaşmadığını görünce Bozan'ın kesik başını bir mızrağın ucunda bu şehirlere göndermiş, bu dehşet manzarası karşısında çaresiz kalan halk ikna olup Tutuş'a şehirlerini teslim etmişti.[88] Aynı şekilde Danişmendli Muhammed, kardeşiyle giriştiği mücadele sırasında onu mağlup ederek öldürmüş, ancak beyliğin merkezi olan Malatya'ya geldiğinde şehir halkı ona direnince kardeşinin kesik başını onlara göstermek suretiyle şehri zorlanmaksızın ele geçirmişti. Olayı anlatan

88 Urfalı Mateos, s. 183; İbnü'l Esir, X, s. 198; Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 484.

müellif bu manzaranın, karşı tarafın "korkudan titremesine" sebep olduğunu yazmak suretiyle kesik başların psikolojik harp unsuru olarak ikna ediciliğine bir gönderme yapar. Böylece muhalif gibi görünen odaklar, mecburen kendisine itaat eder ve Danişmendli Muhammed, savaşmadan ele geçirdiği kalenin üzerinde yeni hükümdarın kendisi olduğunu gür bir sesle haykırır.[89] Yöntemin cazibesi ve işlevselliği, 1398'de yaşanan bir vakayla bir kez daha tescil edilir. Buna göre bu yılda Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman, Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin'i mağlup ederek öldürdükten sonra Sivas şehri önlerine gelmiş, onun kesik başını halka göstererek şehrin kendisine teslimini talep etmişti.[90]

1245 yılında asi Harizmlilerle savaşarak liderleri Bereket Han'ı öldürdükten sonra başını Harizmli askerlere teşhir eden Eyyûbî hükümdarı Salih Eyyûb'un (1240-1249) da aynı hedefi güttüğünden kuşku duymamak gerekir. Anlatıldığına göre liderlerinin kesik başını bir mızrak ucunda gören Harizm askerleri hemen dağılmış, her biri bir tarafa gitmişti.[91] Âşık Pâşazade'nin kayıtları, bu yöntemin erken Osmanlı çağında da yaygın olduğu noktasında ikna edicidir. Buna göre Sultan II. Murad'ın komutanlarından Yahşı Bey, Aydın şehrini kuşatması sırasında kale hâkimi Cüneyd ve oğlunu ele geçirmiş, her ikisinin de kafalarını kestikten sonra halka göstermişti. Bu durum halk nezdinde tarifsiz bir korku ve paniğe sebep olmuş; böylece kaleyi kuşatmacılara teslim etmek zorunda kalmışlardı.[92] 1444'teki Segedin Muharebesi'nde de aynı duygular kendini tekrar eder.Ancak bazı istisnai durumlarda roller yer değiştirebiliyor, savunmacılar kuşatmacıları yıldırmak için ele geçirdikleri askerlerin kellesini

89 Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 828-829.
90 Danişmend, I, s. 117.
91 İbn Kesir, XIII, s. 315.
92 Âşık Paşazâde, s. 179; Neşrî, II, s. 587.

onlara gösteriyordu. Tuğrul Bey zamanında Kutalmış'ın Sincar kuşatmasında böyle bir hadise vuku bulmuş; şehir halkı yakaladıkları Oğuz askerlerinden bazılarının başlarını mızraklara takıp teşhir etmişlerdi.[93]

Bir grup ya da askeri birliğin liderinin kesik başı, ona bağlı kitleyi yıldırmak için farklı yöntemlerle teşhir edilebiliyor, bu şekilde bu liderin taraftarları sindiriliyor, taraftarlıkları törpüleniyordu. Bunlar arasında en yaygın yöntem, maktulün kesik başının onun taraftarları ve sempatizanları üzerine fırlatılmasıdır. Mervânî emiri Ebu Ali, 997 yılında Amid şehrinde bir komplo ile öldürüldüğü vakit kesik başı halk üzerine fırlatılmış, bu sebeple herkes süratle Meyyafarikin tarafına kaçmıştı. Aynı şekilde, 1145 yılında Zengî'nin Musul'daki naibi Nasıruddin Çakır'ın kesik başı kendi adamlarının üzerine fırlatıldığında onların dağılıp kaçacakları umulmuştu.[94] Bundan bir yıl sonra Irak Selçuklu Sultanı Mesud, Rey valisi Abbas'ı öldürdüğünde kesik başını adamlarının üzerine fırlatmak kaydıyla onlara aynı dolaylı mesajı vermek istemişti.[95] 1153 senesinde Has Bey ve Zengî Candar adlı emirler tevkif edildiğinde askerleri köşkün etrafını sarmışlar, çok geçmeden her ikisinin başı köşkün damından üzerlerine atılmış, bu dehşet görüntüsü karşısında hepsi korkuya kapılıp bir tarafa dağılmıştı. Müellif Bundarî'nin, bu son olayı anlattıktan sonra

---

93 Bondarî, s. 10. Bir savunma yöntemi olarak şehir halklarının bu tür reflekslerinin antik zamana dayandığını gösteren anlatılar mevcuttur. Deuterokanonik bir kitap olarak kabul edilen *Book of Judith* adlı eserde Judith adında Yahudi dul bir kadının, şehirlerini yıkmaya gelmiş olan Holfernes adlı Asur generalini önce sarhoş etmesi sonra kafasını kesip halkı arasında özgürlüğün sembolü olarak teşhir etmesinin hikâyesi anlatılır. (Bk. Görsel 2) Buna göre, generallerinin kopuk başını şehrin mazgallı siperlerinde gören düşman askeri korkup kaçar ve şehir işgalden kurtulur. Detaylı bilgi için bk. Misra, s. 71-74.

94 İbnü'l Esir, XI, s. 96-97.

95 İbnü'l Esir, IX, s. 66, C. XI, s. 109; İbn Kesir, XII, s. 407.

kurduğu bir cümle, manzaranın kitleler üzerindeki etkisine işaret etmesi bağlamında dikkate değer: "Bunun üzerine kalpler korkuya, nefisler şüpheye düştü, gözler yaşlandı, başlar aşağı sarktı."[96] Örnekler kolaylıkla çoğaltılabilir,[97] ancak etki ve tepki arasındaki korelasyon aynıdır. Kesik başlar, her durumda bireyselleştirici bir korku psikolojisinin ve kitlesel bir itaati sağlamanın temel aracı olmuştur.

Bazı durumlarda bu uygulama, birkaç başın kesilmesiyle sınırlı kalmıyor, şehir ve bölge halkının itaatsizliği, karşı koyuşu veya direnci külli bir kelle uçurma faaliyetine sebep olabiliyordu. Haccâc b. Yusuf es-Sekafî'nin, vergisini ödeme konusunda gönülsüz davranan İsfahan şehrine vali olarak atadığı (akrabası olan) bir bedevi, baş kesme konusunda ondan daha az cömert değildir. Bu bedevinin şehir halkını vergisini vermeye zorlamak için hayata geçirdiği yöntem *Murucu'z Zeheb* adlı eserin müellifi Mesûdî tarafından ilginç bulunmuştur:

> "[...] İsfahan halkı yeni valiyi karşılayarak, elini ve ayaklarını öptüler. Onun toy birisi olduğunu düşünmüş ve 'Bir bedevîden n'olacak ki?' demişlerdi. [...] Bedevi: 'Siz kim oluyorsunuz da Rabbınıza isyan ediyor, emirinizi öfkelendiriyor ve haracınızı eksik ödüyorsunuz?' dedi. [...] Dediler ki: 'Evet, haracımızı sekiz ay geciktirdik, ama senin için toplarız.' Bedevî: 'Size on ay süre veriyorum, ama kefil

96 el-Hüseyni, s. 90; Bondarî, s. 210; Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 228-229.

97 1153'te İbn Sâlâr Kahire'de öldürüldüğünde adamlarının hiddetle ayaklandıkları, ancak İbn Sâlâr'ın başı bir mızrağın ucunda kendilerine gösterilince tüm motivasyonlarını kaybedip sağa sola dağıldıkları söylenir (Üsame b. Munkız, s. 38). Benzer şekilde 1204 yılında Mardin hâkimi Kutbeddin, devlet yönetimini ele geçirmiş olan iki nüfuzlu adamı öldürüp kesik başlarını askerlerinin üzerine fırlattığında bu askerlerin çoğu sorgusuz sualsiz ona tabii olmak zorunda kalır (İbnü'l Esir, XI, s. 403). Moğollar zamanında yaşanan benzer bir hadise için bk. d'Ohsson, s. 195.

olarak bana on kişi getireceksiniz' dedi. Getirdiler. Onlardan söz aldıktan sonra, süre tanıdı. Vakit yaklaşıp gelince, onların hiç oralı olmadığını gördü. Konuştu, nasihat etti, fakat bir faydası olmadı. Süre geçtikten sonra, kefil olarak getirilenleri topladı. [...] Ramazan ayında olmalarına rağmen, iftar etmelerini dahi beklemeden malın toplanıp getirilmesini, aksi halde [kefillerin] boyunlarının vurulacağını belirtti. Sonra birini öne çıkarıp boynunu vurdu ve kafasının üzerine 'Filan oğlu filan borcunu ödedi!' şeklinde bir yazı yazdı. Daha sonra adamın kafasını para torbasının içine koyup mühürledi. Arkasından ikincisini ortaya çıkarıp aynısını yaptı. Halk para yerine torbalara kesilen kellelerin konulduğunu görünce: 'Ey emîr! Malı hazır edinceye kadar bize izin ver!' dediler. Bedevi istenilen izni verdi ve onlar da malı en kısa zamanda toplayıp getirdiler."[98]

Görüldüğü gibi, şehir sakinlerinin itaatsizliği ve bu sebeple baş kesme vakaları sadece kuşatmalara özgü değildir. Herhangi bir konuda idareci tabakaya gösterilen direnç, asi kalabalıkları itaat ve sadakat çizgisine çekmek için kelle almayı, bunun üzerinden mesaj vermeyi en etkili yöntem haline sokmuştur. Haccâc ve akrabaları, şehir sakinlerinin amirlerine boyun eğmesi konusunda abartılı bir duyarlılığa sahip olsalar da bu tür sebeplerle toplu baş kesme hadiselerinde en sabıkalı halk kuşkusuz Moğollardır. Onlar, kendilerine önkoşulsuz itaat ve sadakati, başların gövde üzerinde selametle kalmasının teminatı olarak görmüşlerdir.[99] 13. yüzyıl ortalarından sonra Moğolların, İslam dünyasını istila etmesiyle başlayan siyasi istikrarsızlık ve anarşi ortamı, bu coğrafyada uzun süre önü alınamayan bir kesik baş enflasyonunu beraberinde getirmiştir. Mesela bu asrın ilk yarısında Moğollar, Kafkas bölgesindeki Derbend şehrini ele geçirdiklerinde

98 Mesûdî, s. 341-342.

99 Moğol Hükümdarı Batu Han (1227-1256) şöyle diyor: "Yasaya aykırı hareket eden herkes kafasını kaybeder" Alinge, s. 37.

-Batılı bir seyyahın ifadesine göre- şehir halkının karşı koyup koymadığına bakmadan hepsinin başını kesmişler, isyan edenleri öldürüp kulaklarını kestikten sonra iki eşek yükü kulağı Büyük Han'a göndermişlerdi.[100] Bir Ermeni müellif de Moğol Hanı Hülagu'nun, Müslümanlara zorla domuz eti yedirdiğini, büyük küçük demeden yemeyenlerin başını kestirdiğini itiraf eder.[101] Anadolu coğrafyası da Moğolların istilalarını acı şekilde tecrübe etmiş, bu anarşi döneminde gerçekleşen kanlı çarpışmalar, Anadolu halkı için kesik baş ve teşhirini her zamankinden daha sıradan bir hale sokmuştur. Şerefüddin Ali Yezdî'nin, 1387'deki İsfahan Kuşatması'na dair aktardığı bir detay Moğol soylu başka bir hükümdarın, (Timur'un) "kesik başların sembolik değeri" konusundaki takıntısını somutlaştıran bir içeriğe sahiptir. Buna göre şehri kılıçla ele geçiren Timur, askerlerine katliam emri vermiş ve herkesi bir kesik baş getirmekle mükellef kılmıştı. "Kan dökmek istemeyen bazı askerler..." diyor müellif, "ölüme mahkûm edilmiş kişilerin kellelerini satın aldıktan sonra getirip divana göstermişlerdi."[102]

100 Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, (çev. Erendiz Özbayoğlu), Antalya 2006, s. 36.

101 Aknerli Grigor, s. 59.

102 Şerefüddin Ali Yezdî, s. 161-162.

Teşhirin öncelikli amacı, kamusal alanlarda suçlunun hak ettiği cezayı bulduğunun ilan edilmesi olsa da verilmek istenen mesajın tek muhatabı sadece suçlunun kendisi değildir. Kesik baş teşhiri, suçlunun müstahak olduğu cezayı aldığı vurgusu bir yana halk arasında bu tür suçlara mütemayil olanların uğrayacağı akıbeti tayin eden örtülü mesajlar içeren bir uygulamadır. Bu gibi hallerde esas hedef, kitle psikolojisini kontrol altına almak, kolektif itaati temin etmek ve başkalarının benzer teşebbüslere girişmesini engellemektir. Böylece ceza üzerinden verilmeye çalışılan mesaj, suçlunun kimliğini aşıp esas hedef kitlesine ulaştırılmaya çalışılır. Foucault şöyle diyor: "Suçlu cezanın hedeflerinden yalnızca biridir. Bu ceza özellikle diğerlerini ilgilendirmektedir: Tüm muhtemel suçlular..."[103] Bu sebeple teşhir sırasında davullu münadilerin attıkları sloganların öznesi farklı olsa da nesnesi ve yüklemi ısrarla aynı kalır: "Falan falan suçu işleyenin cezası işte budur."

Çoğu zaman eğlence, propaganda ve intikam hissinin iç içe geçtiği teşhirin en önemli işlevlerinden biri, gizli muhataba örtük ve etkili bir mesaj vermektir. Bu muhatap, sadece düşman hükümdarlar değil halk veya halk arasında kamufle olmuş bir grup asi/muhalif de olabilirdi. Kesik başlar üzerinden bir grup veya kitleye verilen dolaylı mesajlar, en vurgulu olarak isyan hadiseleri vesilesiyle gerçekleşmekteydi. Bu çerçevede toplumu ifsad eden tehlikeli isyan girişimleri bastırıldıktan sonra bedeninden koparılmış asi

103 Foucault, s. 135.

başlar halkın onları açıkça görebilmesi amacıyla genellikle isyanın vuku bulduğu şehrin burçlarında asılırdı. Saltanatta hak iddia ederek meşru hükümdarı yerinden etmeye çalışmak yani darbe girişiminde bulunmak, çok çeşitli işkenceler eşliğinde gerçekleştirilen kafa kesme cezasını beraberinde getirmiştir. Bu gibi hallerde asilerin kesik başlarının isyanın gerçekleştiği şehirde teşhir edilmesine özel bir hassasiyet gösterilmiş; böylece gizli muhatap olarak şehir halkına, onlar içinde yuvalanmış potansiyel asilere ve muhalif odaklara mesaj verilmiştir. Mesela Konya halkı, 17 Haziran 1289 tarihinde bir cuma günü bu tür bir isyan girişimi sonrası (Moğollar tarafından öldürülen) asilerin kesik başlarını şehirlerinin en işlek ve en görünür yeri olan Kale Kapısı üzerinde asılı gördüklerinde[104] kuşkusuz asıl mesajın kendilerine verildiğini tahmin ediyorlardı.

Aynı sebeplerin, aynı akıbete neden olacağı düşüncesini görsel olarak somutlaştırma ideali, teşhir etkinliğini çoğu zaman halka açık coşkulu bir tiyatral gösteriye dönüştürmüştür. 763 senesinde Abbâsî halifesi Mansur, kendi hilafetine karşı kardeşi İbrahim'e biat etmek isteyen kalabalıkları pusuya düşürerek öldürttükten sonra "halk bakıp ibret alsın diye" kesik başlarını Kûfe'de astırmıştı. Me'mûn da kendi döneminde Ebü's Serâyâ adında bir asiyi öldürtüp kesik başının şehirde dolaştırılmasını emrettiğinde şairin biri şu dizeyi mırıldanmıştı: "Ebü's-Serâyâ'nın kesik başını Merv şehrinde dolaştırdı ve bu, âlemler için kalıcı bir ibret oldu."[105] Şairin bu dizedeki "âlemler için kalıcı bir ibret" sözü, çağın kesik baş ve teşhiri konusundaki algısını ve bu yöndeki etkinliklerin temel hedefini özetleyen özlü bir içeriğe sahiptir. Bu algıyı takviye eden ifadeler, başka müellifler

104 Anonim, *Selçuknâme,* (2013), s. 57
105 İbn Kesir, X, s. 157, 415-416.

tarafından farklı olaylar vesilesiyle kayda alınmıştır. Mesela Süryani bir müellif, 1279 senesinde Bağdat şehir meydanında, kalabalıkların katılımıyla eğlenceye dönüşen bir etkinlikte kafası kesilerek ve bedeni yakılarak cezalandırılan bir suçlunun içler acısı akıbetinden sonra şu cümleyi sarf eder: "[Böylece] kötülük eden birçok adamlar onun uğradığı akıbet karşısında korktular."[106] Bu anekdotlardaki bariz ibret vurgusu, açıkça teşhirin gizli muhatabına işaret etmektedir. Bu şekilde çoğu zaman abartılı bir gösteriye dönüşen teşhir etkinliğiyle verilmek istenen esas mesajın suçlunun öldürülmesine sevinenlere değil, hadiseye üzülen gruplara yönelik olduğu söylenebilir.

İbretlik manzaranın tesirini arttırmak ve kalıcı hale getirmek için bazen kesik başlar sadece bir şehirde değil birçok şehirde dolaştırılır, bazen aylarca sabit bir mekânda asılı bırakılır ve bu sayede binlerce insana aynı kat'i mesaj verilirdi. Hallâc-ı Mansur'un kesik başı, sadece Bağdat'da değil İran şehirlerinde de günlerce teşhir edilmiş ve her tarafta dolaştırılmıştı.[107] Teşhirin bu özelliğiyle ilgili en vurgulu ifade *Selçuknâme* müellifi İbn Bibî'nin eserinde karşılığını bulur. Müellif, Selçuklu yönetimine isyan eden Karamanoğlu Mehmed ve taraftarlarının öldürüldükten sonra kesik başlarının şehirlerde dolaştırıldığını yazar ve şöyle der: "Onlara güvenerek isyan etmiş olanlara göstermek için kelleleri bütün Ermen kalelerinde dolaştırdılar ve Mehmed Bey'in varlığının ortadan kalktığını bildirdiler."[108] Bu ifadeler, Ortaçağda teşhirin basit bir ifşa etkinliği olmadığını, onun en önde gelen işlevlerinden birinin gizli muhataba net bir mesaj vermek olduğunu göstermektedir. Böylece isyanın çıktığı

106 Abu'l Farac, II, s. 603.
107 Abu'l Farac, I, s. 250; İbn Kesir, XI, s. 253.
108 İbn Bibî, II, s. 216.

yerde yuvalanmış asilere ve harekete geçmek için onlardan tek bir işaret bekleyen kesin inançlı taraftarlara ayar verilmiş oluyordu. Abbâsî halifesi Mansur zamanına tarihlenen bir anlatı, koparılmış kafalar üzerinden potansiyel asilere gözdağı vermenin önemine vurgu yapar. Anlatıya göre adı geçen halife, Horasan'da şöhreti günden güne büyüyen Ebu Müslim'i öldürme konusunda kararsızdır; ta ki Sâsânî hükümdarı Şapur zamanında yaşanmış bir hadiseden ilham alıncaya kadar. Hikâye şöyledir:

> "İran hükümdarlarından Şapur, halkı kendi hâkimiyetine davet etmek için vezirini Horasan'a göndermişti. Vezir gitmiş, fakat halkı, hükümdar yerine kendi hâkimiyetine davet etmiş. [...] Vezir, Horasanlılarla beraber dönünce Şapur derhal vezirin kellesini kestirmiş. Horasanlılar gözlerini açar açmaz vezirin kellesini önlerinde görmüşler. Bunun üzerine hemen Şapur'a itaat ve bağlılıklarını arz etmişler."[109]

Bu hikâyeyi, gözlerini yere dikerek dinleyen Halife Mansur, anlatı sona erdiğinde kesin kararını vermiş;[110] hanedana yaptığı üstün hizmetlere rağmen Ebu Müslim'in katlanarak artan, fanatik taraftarlarına verilecek en etkili mesajın onun kesik başı olduğuna ikna olmuştu. Ya bunu hemen yapmalı ya da Ebu Müslim'in günden güne büyüyen şöhreti karşısında ezilmeyi, hatta belki tahtını kaybetmeyi göze almalıydı. Efsaneyle karışmış anlatıya göre Halife Mansur, onu bir gün saraya davet eder, gösterişli bir sofrada yedirip içirdikten sonra ona altın işlemeli bir kılıç gösterir. Halife, kılıcı eline alıp hayranlıkla seyre koyulan Ebu Müslim'e: 'Halifeye kılıç çekenin cezası nedir?' diye sorar. Ebu Müslim'in 'Ölümdür' şeklindeki yanıtına halife 'O zaman sen ne yaptın şimdi?'

109 Zeydan, I, s. 702.
110 Zeydan, I, s. 702.

şeklindeki başka bir soruyla karşılık verir. Halifenin şaka yaptığını sanan Ebu Müslim, fütursuz bir eda ile boynunu halifeye doğru uzatıp 'emirlere uyuyorum al başımı' der. Tam bu sırada sarayın karanlık odağından şimşek hızıyla beliren bir görevli daha son sözüne nokta koymadan onun başını gövdesinden ayırır, kesik baş yere düşer ve halifenin ayaklarına doğru yuvarlanır.[111]

Teşhir, maktulün hayattayken faaliyetleri, karakteri ve işlediği suçun kamu vicdanındaki karşılığına göre ifa ediliyor, öldürülen şahsın kimliğine göre bu etkinliklerde, bazen eğlence, intikam ve keder iç içe geçiyordu. Mücrimin, bir kesik baş olarak turladığı sokaklarda talihsizliğine alkış tutan aptal kalabalıklar olduğu gibi bu kışkırtıcı teşhir hadiselerini geri planda derin kederiyle izleyen ve ifşa olmaktan korktukları için gözyaşlarını sessizce içine akıtan muhalif gruplar da vardı. İktidarın teşhir faaliyetlerindeki esas hedefini teşkil eden bu "potansiyel suçlular" gözleriyle değil kalpleriyle ağlamak zorundaydılar. Çünkü ezkaza bir kesik başın akıbetine alenen üzülmek, kişiyi (hangi sınıfsal tabakaya mensup olursa olsun) aynı felaketin feci sonuna sürükleyebilirdi. İktidar odaklarının psikolojik bir taciz halini alan bu itaat ve sadakat dayatması ve bunun için kesik başları işlevsel bir malzeme olarak kullanmaları, bu grupları da seviniyor rolü yapmaya zorlamış olmalıdır. Aksi halde sırf bu teessürlerinden dolayı canavarca hislerle adam öldürmek için bahane arayan azgın mihrakların gazabına maruz kalabilirlerdi.[112] Nitekim bazı

---

111 Melikoff, s. 160-161. Hikâyenin farklı diyaloglar içeren bir sürümü için bk. Mesûdî, s. 372-378.

112 Abbâsî halifesi Harun Reşid, veziri Cafer el-Bermekî'yi öldürtüp başını bir köprü sütununda teşhir ettirdiği sırada halifenin yanında bulunan bir şair (Sümame) boş bulunup Cafer hakkında teessürlerini ifade eden bir beyit okumuştu. "Ben beyti okuyunca" diyor şair, halife her an hücuma geçecek bir deve gibi yüzüme baktı ve kendisi de şu şiiri okudu: "Âlemin Cafer'de gördüğü ve beğendiği faaliyet

örnekler kesik baş karşısında gözyaşı döken ya da bunun bir zulüm olduğunu dile getirenlerin kendi başlarını da kaybettiklerine işaret ediyor. Halife Kâhir-Billâh zamanında 933 yılında asilerden Ali b. Büleyk (Yelbak) öldürülüp kesik başı babası önüne konmuş, babası oğlunun kesik başını görünce ağlamış ve öpmeye başlamıştı. Bunun üzerine halife Kahir onun da boğazlanmasını emretmiş, böylece baba-oğulun kesik başları bir leğene konmuştu.[113]

ve icraatlar bizim sayemizde gerçekleşmiştir. Eğer bizler olmasaydık Cafer'in babasının ve bütün Bermekîlerin icraatları gerçekleşmezdi." Bk. İbn Kesir, X, s. 333.

113 İbnü'l Esir, VIII, s. 217; İbn Kesir, XI, s. 302.

Eğlenceye Dönüşen Felaket

Buraya kadar yazılanlardan anlaşılıyor ki, Ortaçağ toplumları için suçluların ulu orta ve hunharca öldürülmesi kamu vicdanında yeterli bir tatmin oluşturmuyor; kâfir, bölücü, asi, zındık veya fasıkların öldürüldükten sonra başları, gövdeleri, elleri ya da ayakları hatta duruma göre diğer organları farklı yöntemlerle farklı şehirlerde dolaştırılarak teşhir ediliyor; şehirlerin hâkim noktalarına asılıp bazen yıllarca buralarda bırakılarak tatmin duygusu doruk noktasına ulaştırılmaya çalışılıyordu. Öyle ki teşhir etkinlikleri, zamanla basit bir ifşa faaliyeti olmaktan çıkarak şehir sakinlerinin farklı ve özgün usullerle icra ettikleri başat bir eğlence halini alıyor; kesik başların ikna edici sembolizmi üzerinden kısa sürede şekillenen homojen bir duygudaşlık, kitleler arasında en hâkim psikoloji haline geliyordu. Böylece teşhirin coşkusu, ölümün trajedisine baskın geliyor; bir mızrağa asılı kesik başlar, davullu eğlenceli bir şenliğin ana malzemesi oluyordu. Önde ağzı laf yapan, gür sesli bir münadinin peşine takılarak "ölü bir bedene kabadayılık taslamaya gelmiş" bilinçsiz kalabalıklar, çoğu zaman galip ve muktedir olanın "gövde gösterisinin" bir parçası oluyor; karnaval havasında icra edilen bu etkinlik, suçlunun müstahak olduğu cezayı aldığının somut bir çıktısı olarak toplum vicdanına dikte ediliyordu. Kelleler teşhir edilirken şehirler süsleniyor, müjde davulları çalınıyordu. Kesik başlar, bazen çocukların ip bağlayıp peşlerinden sürükledikleri bir oyuncak, bazen raks ve dans etmek isteyenler için tek başına yeterli bir bahane olabiliyordu. Birinin acınası felaketinin, başkalarının hazzı haline gelmesi, tuhaf ama zamanın ruhuyla çatışmayan bir duygu ikilemiydi.

Ortaçağ insanının teşhir egosu, böylece toplumsal yaşamın tabu haline getirdiği kurallara göre şekillenmiş; bu anonim gelenek, cezbedici efsunuyla mesafe ve sınır tanımaksızın birçok şehirde çok sayıda taraftar kazanmıştır. Etkinliğin birbirinden farklı coğrafyalarda istikrarlı benzerliklerle kendini tekrarlaması, manzaranın sıradanlaşması bir yana her şehirde bu tür faaliyetlerden vahşiyane bir zevk duyan mazoşist bir ayak takımının ortaya çıkmasının da başat sebebi olmalıdır.[114] Birçok vakada trajedi boyutunu çok kısa bir sürede aşan teşhir etkinliği, kitleler için bir çeşit eğlenceye dönüşürken, egemen sınıf açısından çok yönlü amaçlara hizmet eden bir güç gösterisi şeklinde icra edilmekteydi. Gerçekten, kaynaklarda teşhir faaliyetleri ile ilgili anlatılanlar bütünlendiğinde bunların kutlu ve mutlu hadiseler olarak algılandığı ve dikkate şayan kalabalıklar eşliğinde göz alıcı eğlence ortamlarında kutlandıkları görülmektedir. Bozguncu ve asi ilan edilen Besâsirî, 1060 yılı başlarında galip sultan Tuğrul Bey tarafından kahredildiğinde bu uğurlu hadise, kesik başın arkasında yürüyen kalabalıklarla günlerce süren bir şölene dönüşmüş, davullar ve trampetler eşliğinde kadınlar, neftçiler ve şarkıcılar bir araya gelmişlerdi.[115] Tarihler 1279 senesini gösterdiğinde aynı tiyatronun, aynı şehirde bir kez daha sahnelendiği görülmektedir. Buna göre, adı geçen yılda saltanatın büyük meclisini, eşrafı ve alınan kararları alaya alan ayrıca kadınların namusuna sarkıntılık eden 'küstah' bir adam yakalanmış, feci bir ölümle cezalandırıldıktan sonra cesedi geceleyin teşhir edilmiş,

---

114 Foucault'nun 18. ve 19. yüzyıla dair verdiği sıra dışı örnekler, yakın zamana kadar işkence, azap ve eziyetle tezyin edilen ceza infaz uygulamalarının, bunları izlemeye gelen kitlelerde bir tatmin duygusu oluşturduğuna, doyuma ulaşmış bir toplum vicdanı ile bu gösteriler arasında doğrusal bir ilişki olduğuna işaret ediyor.

115 Abdurrahman İbnü'l Cevzî, s. 63; Köymen, s. 78; Erkan Göksu, *Muhteşem Çağın Mütevazı Çocukları (Büyük Selçuklular)*, İstanbul 2019, s. 75.

birçok insan da davul çalarak ve raks ederek bu faaliyeti sıra dışı bir eğlenceye dönüştürmüşlerdi.[116] Aynı şekilde, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde halka eziyet eden asi Tepegöz mağlup edilip öldürüldüğünde başı alınıp meydana getirilmiş, kudretli Oğuz beylerinin katılımıyla bu hadise eğlencelerle kutlanmıştı. Anlatıya göre, halka eziyet eden bir asinin öldürülmesi vesilesiyle bu mecliste kopuz çalarak halkı coşturan kişi Dede Korkut'un bizzat kendisiydi.[117]

Teşhir ile icra edilen eğlence, sadece halkın heyecanı, isteği ve katılımıyla şekillenmiyordu. Bu faaliyetin gerçekleştiği mekânların da ortama göre dizayn edilmesi etkinlikteki coşkuyu doygunlaştıran önemli ayrıntılardan biriydi. Bu vesileyle teşhir faaliyetleri için bir sahne hükmünde görülen bazı şehirlerin, misafir edecekleri kesik başların statüsüne göre günler süren hazırlıklarla süslenmesi adettendi. Özellikle gayrimüslimlere karşı elde edilen zaferlerde şehirler bayram havası kıvamında süslenerek bu kutlu hadiselere uygun mekânlar haline sokulurdu. İbn Tağrîberdî'nin verdiği bilgilere göre Memlük Sultanı Melik Eşref Halil, Frenklere karşı kazandığı bir zafer sonrası düşman askerlerinin kesik başlarının geçirildiği mızrakları taşıyan esirlerle Dımaşk şehrine girmiş, şehir halkı doygun bir coşkuyla sevinç gösterilerinde bulunmuştu. Ancak şehirlerin süslenerek hadisenin kutlanmasının kâfirlere karşı yapılan savaşlarda elde edilen zaferlerle sınırlı kalmadığı, aynı müellifin 1407 yılında Memlük emiri Çekem ve İbn Şehri'nin öldürülmesiyle ilgili kaydından anlaşılıyor. Buna göre, bu iki şahıs öldürüldüğünde kesik başları mızrakların ucunda Kahire'de dolaştırılırken müjde davulları çalınmış ve şehir baştan aşağı süslenmişti.[118]

---

116 Abu'l Farac, II, s. 603.

117 Muharrem Ergin, *Dede Korkud Kitabı*, İstanbul 1971, s. 183.

118 İbn Tağrîberdî, s. 73-74, 381.

II. Murad döneminde kazanılan Varna Zaferi'nden sonra öldürülen Macar kralının kesik başı Bursa'ya ulaştığında da bu mebrur hadise için şehir donatılmış; kesik baş göndere çekilerek davul ve nakkareler eşliğinde mahalle mahalle dolaştırılmıştı.[119] Böylece Foucault'nun belirttiği gibi teşhir etkinliği, "cezayı sadece doğal değil aynı zamanda ilginç de kılıyor"[120]; bir mızrak ucuna sabitlenmiş hareketsiz ve solgun başlar, bu etkinlik üzerinden teşkil edilen tiyatro sahnesinin abartılı ışığı altında halkın iyi vakit geçirdiği eğlentilere dönüşüyordu.

119 Neşrî, II, s. 655; Müneccimbaşı Ahmed, *Müneccimbaşı Tarihi*, I, s. 238.
120 Foucault, s. 135.

Sokak sokak gezdirilerek gerçekleştirilen dolaştırma işleminden sonraki aşama genellikle kalıcı bir mekânda sabit bir teşhirdir. Bu aşamada kesik başlar, herkesin görebileceği veya bir şekilde karşılaşabileceği hâkim bir mekânda sabitlenir, belli bir zamana kadar buralarda asılı kalırdı. Sabit teşhir için genellikle stratejik ve sembolik öneme sahip herkesin görebileceği yerlerin tercih edildiği görülmektedir. Dolayısıyla bir kesik başın, görüntüsü itibariyle içselleştirdiği "anlamlı mesajları" en görünür hale getirebilecek şehre hâkim mekânlar kopuk başların mezardan önceki son durakları olmaktaydı. Bu çerçevede etkili bir teşhir amacıyla ya şehrin her tarafından görülebilecek yüksekçe bir yer ya da herkesin her halükârda geçeceği merkezi bir güzergâh seçilirdi. Kale burçları ve surları, köprü sütunları, şehir giriş-çıkış kapıları, saray giriş kapıları bu amaca hizmet eden en işlevsel mekânlar olarak görülüyordu. Mağlup hanedan üyeleri, asi komutanlar, ihtiraslı bürokratlar veya zındık ilan edilen maktullerin bedensiz başları, zorlu bir teşhir sürecinden sonra belli bir süre bu yapıların bir dekoruymuş gibi bir müddet asılı kalıyor; böylece hareketli teşhir etkinliğiyle verilmek istenen mesajlar belirli süreler boyunca bir bütün halinde bu mekânlar üzerinde sabitleniyordu. Çok fazla sayıda kesik başa tanıklık etmiş Bağdat'da bu konuda en çok tercih edilen iki mekân vardı: Bâbü'n-Nûbî[121] ve Dicle Köprüsü kolonları... İstisnalar

121 Bâbü'n-Nûbî (باب النوبي) Bağdat'da elçi ve meliklerin kabul edildiği hilafet sarayının kapılarından biridir. (Yakut el-Hamevî, "el-Harim" *Mu'cemu'l Buldan,* C. II, Beyrut 1977, s. 251). C. Lange, burayı hükümdar ve tebaası arasındaki fiziksel temas noktası olarak tanımla-

olmakla birlikte birinci mekânın genellikle siyaseten öldürülmüş suçlular için (hanedan üyeleri, devlet adamları vs.) ikincisinin ise toplumsal nitelikli suçlular için (zındık, sapkın, kâfir vs.) kalıcı teşhir mekânı olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.[122] Besâsirî'nin kesik başı, Bağdat'da tantanalı etkinliklerle sokak sokak teşhir edildikten sonra 22 Ocak 1060'ta Bâbü'n-Nûbî adıyla meşhur hilafet sarayının kapısı önüne getirilerek bir müddet burada asılı bırakılmıştı. Irak Selçuklu hükümdarı Mesud da asi emirlerinden Bozepe'yi öldürdüğünde kesik başını Bağdat'a göndermiş ve "ders çıkarılması için" hilafet sarayının kapısında asılmasını emretmişti. 1174 yılında İbn Senka adlı bir asi, Bağdat orduları tarafından mağlup edildiğinde kesik başı Bağdat'a getirilmiş ve Bâbü'n-Nûbî'ye asılmıştı.[123] Sultan başları dahi uygulamadan muaf değildi. Irak Selçuklularının son hükümdarı II. Tuğrul, 1194 senesinde öldürüldükten sonra başı Bağdat'a gönderilmiş ve Bâbü'n-Nûbî'de birkaç gün asılı kalmıştı.[124] Diğer başkentlerdeki hükümdar konakları ve saray duvarları da suçluların kesik başlarının asıldığı cazip mekânlardandı.[125] 1059 senesinde tehlikeli

---

maktadır (Lange, s. 38). Bu öngörü doğruysa kesik başların burada asılması hassasiyetinin nedenleri kendiliğinden anlaşılır.

122 Bağdat şehrinde tercih edilen diğer ceza ve teşhir mekânları için bk. Lange, s. 38.

123 İbnü'l Adim, *Buğya*, s. 7; İbnü'l Esir, IX, s. 492, C. XI, s. 327; Abu'l Farac, I, s. 315; İbn Kesir, XI, s. 245, C. XII, s. 92; Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 217. Osmanlı Devleti'nde de aynı şekilde Bab-ı Hümayun'un önündeki meydan asi, eşkıya ve diğer suçluların kesik başlarının teşhir mekânı olarak kullanılmıştır. Bk. Mehmet İpşirli, "Bab-ı Hümayun", *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 362.

124 İbnü'l Esir, XII, s. 97; Cüveynî, s. 274; Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 267. Abu'l Farac'a göre, halifenin sarayının kapısı (Bâbü'n-Nûbî) önünde bir kamış üzerinde. Krş. Abu'l Farac, II, s. 467.

125 *Binbir Gece Masalları*'nda anlatılan bir hikâyede bir hükümdarın, hasta olan kızını iyileştiremeyen bilgin, tabip, müneccim ve eczacının başlarını kestirip saray kapısı üzerine astırdığı, böylece sarayın dış

bir isyan faaliyetine girişen Selçuklu hanedan üyesi İbrahim Yınal'ın kesik başının da Tuğrul Bey tarafından saray kapısı üzerinde bayraklaştırıldığı söylenir.[126]

Şehirlerin giriş-çıkış kapıları, surları ve köprü sütunları da sıklıkla tercih edilen ve bir tür açık müze olarak görev yapan teşhir mekânları arasındadır. Herkesin bir şekilde yolunun düştüğü bu yerlerde duruma göre değişen, farklı sürelerle asılı kalan kesik başlar, bu şekilde herkes tarafından görülebilecek; böylece "ibretlik manzaranın" bulaşıcı etkisi, sadece bu şehirle sınırlı kalmayıp dışardan gelenleri de kuşatacaktı. Mesela Harun Reşid zamanında suçlu ilan edilen Ruhî adında bir Hristiyan önce hapsedilmiş; sonra öldürülerek kesik başı şehrin suruna asılmıştı. Aynı halife, veziri Cafer'i öldürttüğünde başının köprünün yüksek bir kısmına asılmasını, gövdesinin ise ikiye bölünerek yine köprü üzerinde bir mevkide teşhir edilmesini istemişti.[127] 868 yılında öldürülen nüfuzlu Türk komutanı Boğa es-Sağir'in (Küçük Boğa) kesik başı ile 922 yılında zındıklık iddiasıyla öldürülen Hallâc-ı Mansur'un kesik başı, elleri ve ayaklarının da Bağdat'a getirilerek aynı köprünün sütunları üzerine dikildiği belirtilir.[128] İsyanın çıkış noktasına göre, diğer şehirlerdeki köprüler de asi kellelerin sabitlendiği yerler olabilmiştir. Kaynaklarda "kelleleri gövdelerinden ayıran"[129] unvanıyla nam yapmış olan Haccâc b. Yusuf es-Sekafî, Basra'da Hâricîlerle yaptığı savaştan sonra öldürdüğü kişilerin kesik başlarının şehrin

---

duvarında kırk kadar kişinin kellesinin dizildiği anlatılır. Anonim, *Binbir Gece Masalları*, V, s. 66. Ayrıca s. 264.

126 Abu'l Farac, I, s. 315. Müellif, kesik başın hangi saray kapısında teşhir edildiğini belirtmiyor. Önceki ve sonraki vakalardaki teamül dikkate alındığında muhtemelen Bağdat'daki hilafet sarayı kapısı üzerinde teşhir edilmiştir.

127 İbnü'l Esir, VI, s. 161-162; Abul'l Farac, I, s. 209.

128 Mesûdî, s. 414; İbnü'l Esir, VII, s. 158; İbn Kesir, C. XI, s. 245.

129 İbn Kesir, IX, s. 229.

Ramhürmüz Köprüsü'ne asılmasını emretmişti.[130] İşlek bir geçiş güzergâhı olarak köprülerin bu amaçla kullanılması geleneğinin, sonraki devletler zamanında da devam ettirildiği anlaşılmaktadır. 16 Ocak 1289'da ihanet iddiasıyla infaz edilen İlhanlı veziri Buka'nın başı, -hadiseyi aktaran müellifin tam ifadesiyle- "ibret olması için" Çehar Pazar yanındaki Çagan Köprüsü altında asılmıştı.[131]

İslam dünyasının manevi liderleri olan halifelerin akıbeti de bu şekilde olabiliyor, altın işlemeli, murassa tahtlarda başlayan görkemli saltanatlar politik çekişmelerin girdabına sürüklenerek sıradan bir köprünün ayakları altında veya şehirlerin asık suratlı giriş kapılarından biri üzerinde bedensiz bir baş olarak sona erebiliyordu. Bağdat'ın Anbar şehrine bakan kapısı, 813 yılının 25 Eylül'ünde bir pazar günü yüksek kolonları üzerinde Abbâsîlerin maktul halifesi Emin'in kesik başını ağırlamıştı. Kahire'de bu hususta en müreccah iki kapı, güneyde Züveyle Kapısı ve kuzeyde Nasr Kapısı'ydı. 1301 senesinde dini hükümleri hafife alan Ahmed b. Sekafî ile 1353'te Memlüklere karşı politikalarıyla bilinen Dulkadıroğulları Beyliği'nin ilk hükümdarı Karaca Bey öldürüldükten sonra kesik başları Babü'z Züveyle'de asılmıştı.[132] Aynı şekilde 1407 yılında Emir Çekem, 1415 senesinde Emir İnal ve Kanıbay öldürüldüklerinde kesik başları Kahire sokaklarında dolaştırıldıktan sonra günlerce Babü'z Züveyle'de asılı kalmıştı. 1419'da giriştiği bir hâkimiyet mücadelesinde öldürülen Karamanoğlu Mustafa'nın başı ise Kahire'ye getirildiğinde mızrak ucunda hızlı bir şehir turu yaptırıldıktan sonra Babü'n Nasr'a asılmıştı.[133]

---

130 İbn Kesir, IX, s. 21.

131 Reşîdüddin Fazlullah, *(İlhanlılar)*, s. 164.

132 İbn Kesir, XIV, s. 63; Refet Yinanç, *Dulkadır Beyliği*, Ankara 1989, s. 18-19; Kanat, s. 87, 220-221.

133 İbn Kesir, X, s. 411; İbn Tağrîberdî, s. 381, 412, 431.

Kesik başların asıldığı ve birkaç gün sabit kaldığı diğer bir cazip mekân, şehrin her tarafından görülebilme üstünlüğüne sahip olan kale burçlarıdır. Kesilen başlar ibret-i âlem için yüksek bir yerde genellikle burçlarda birkaç gün asılı kalır, böylece verilmek istenen mesaj kısa ve en etkili biçimde muhataplara iletilirdi.[134] *Dede Korkut Hikâyeleri'nde* yer alan şu pasaj, bu geleneğin Türklerde de yaygın olduğuna işaret ediyor: "Kim ki o üç canavarı bastırır, o kızı ona verirler. Bastırıp öldürmese onun başını keserler burca asarlar."[135] Kale burçlarının, teşhir konusundaki popülaritesi, bu mekanların zamanla başların gövdelerinden ayrıldığı uğursuz birer mezbaha görevini üstlenmesine de vesile olmuştur. I. Alaaddin Keykubad'ın (1220-1237), önde gelen emirlerinden Emir Seyfeddin'in başı kale burcunda bedeninden ayrılmıştı.[136] Bazen sabit teşhir mekânı, şehrin göbeğinde yer alan herkesçe bilinen merkezi bir yapı (camii, medrese, hipodrom vs.) oluyordu. Semerkant'ta 1450 yılında "baba katili" olduğu iddiasıyla hasımları tarafından öldürülen Timurlu hükümdarı Mirza Abdüllatif'in (1449-1450) başı kesilerek Uluğ Bey Medresesi'ne asılmış, birkaç gün boyunca burada teşhir edilmişti.[137] Bu hadiseden 3 yıl sonra Bizans tarihçisi Dukas, İstanbul'un fethi vesilesiyle zayıf bir ihtimali dillendirir. Buna göre şehri savunduğu sırada öldürülen Bizans imparatorunun kesik başı, II. Mehmed'in huzuruna getirilmiş, o da bunun Avgusteo

134 Farklı örnekler için bk. Urfalı Mateos, s. 93.

135 Ergin, s. 137.

136 İbn Bibî, I, s. 287. Bizans dünyasında bu iş için genellikle hipodromların tercih edildiği anlaşılıyor. 693 senesinde Bizans imparatoru II. Justinianus, muhalifleri Leontios ve Tiberius'un başlarını hipodromda kestirdiği söylenir. Can, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi*, s. 197.

137 Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2020, s. 295; Kanat, s. 194; Taşkıran, s. 295.

Sütunu'na dikilmesini emretmiş, bu şekilde kesik baş akşama kadar burada teşhir edilmişti.[138]

Sabit mekânda teşhirin süre ve şartları, duruma göre değişiklik arz ediyordu. Suçun mahiyeti, suçlunun kamusal kimliği veya katilin öfkesine göre bu başlar bazen birkaç gün bazen birkaç hafta bazen de yıllarca insanlara gösterilebiliyordu. Rivayete göre 744 yılında öldürülen Emevî halifesi II. Velid'in kesik başı bu devletin yıkılış tarihine kadar (750 yılı) tam 6 sene boyunca Emevî Camii'nin doğu duvarında asılı kalmıştı.[139] Dinsel sapkınlıkla itham edilip öldürülen Ahmed b. Nasr el-Huzâî'nin kesik başı da yaklaşık 6 yıl kadar Bağdat'da asılı kalmıştı. Halep hâkimi Aksungur'un kesik başı ise yaklaşık 40 yıl boyunca bir nazarlık gibi teşhir edilerek bu konuda kırılması zor bir rekora imza atmıştır.[140] İstisnai bazı hallerde kesik başlar gezdirilmeksizin doğrudan sabit bir mekânda teşhir ediliyordu. Ancak bu gibi durumlarda teşhir mekânlarının sayısı artmaktaydı. Mesela, 897 yılında Rafi b. Herseme'nin başı Bağdat'a getirildiğinde halife bu kesik başın öğleye kadar Bağdat'ın doğu yakasında, geceye kadar da batı yakasında bir sütun üzerine dikilmesi emrini vermişti.[141] Bu yöntemle muhtemelen, şehrin her cephesinde meskûn insanların bu düşündürücü manzarayı görmesi ve ders çıkarması amaçlanmıştı.

---

138 Dukas, s. 156. Zayıf bir ihtimal olduğu konusunda aynı sayfada mütercimin notuna bk.

139 İbn Kesir, X, s. 29.

140 İbn Kesir, X, s. 513; İbnü'l Adim, *Buğya*, s. 67-68.

141 İbn Kesir, XI, s. 142.

Kesik başların teşhiri yıllarca sürse bile neticede bir son hikâyesine sahipti. Ortaçağdaki kesik baş anlatıları yan yana getirildiğinde teşhirden sonraki akıbet konusunda çeşitli uygulamaların olduğu göze çarpıyor. Nefretin taşkınlığı ya da zaferin sarhoşluğu, muhtelif kesik başlara teşhirden sonra sıra dışı ve birbirine benzemeyen yöntemler uygulatabilmiştir. Bu çerçevede bazı kesik başlar teşhirden sonra asıldığı yerden alınıp defnedilirken, bazıları özel bir mekânda muhafaza edilmiş, bazıları şarap kadehi yapılmış, bazıları ise hiç teşhir ve muhafaza edilmeksizin nehre veya rastgele yerlere atılmıştır. Bu yönüyle bazı Ortaçağ şehirleri "mezarsız kalmış ölü başların"[142] bir kabristanı gibiydi. Abbâsîlerin nüfuzlu ve varlıklı veziri İbnü'l Furat, 924 yılında oğluyla birlikte öldürüldükten sonra kesik başları halife el-Muktedir-billah'a götürülmüş o da bunların suya (muhtemelen Dicle Nehri'ne) atılmasını emretmişti.[143]

Bazı kesik başlar akla gelmedik hakaret ve tahkire maruz kaldıktan sonra maktulün bir yakını ya da seveni tarafından sahiplenilir ve namazı kılınarak defnedilirdi. Mesela Emevîlerin Horasan valisi Abdullah es-Sülemî, bizzat halife tarafından kendisine gönderilen Mu'sab b. Zübeyr'in kesik başını yıkattıktan sonra namazını kılmıştı.[144] Bazen öldürülen şahsa derin saygı duyan vefalı biri, kesik başı olduğu yerden alıp başka bir şehre götürebiliyordu. Yukarıda bahsi geçen

142 H. Rahmi Gürpınar'ın kesik baş için kullandığı ifade. Gürpınar, s. 88.

143 Miskeveyh, I, s. 133; İbnü'l Esir, VIII, s. 130.

144 Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belazurî, *Fütûhu'l Büldân (Ülkelerin Fetihleri)*, (çev. Mustafa Fayda), Ankara 2013, s. 549 (Açıklamalar Kısmı).

Ruhî adlı Hristiyanın kesik başı birkaç gün şehir surlarında asılı kaldıktan sonra İranlı bir Hristiyan tarafından alınıp kendi şehrine götürülmüştü.[145] 1260'ta Moğollar tarafından öldürülen Silvan hâkimi el-Melikü'l Kamil'in kesik başı da türlü teşhir işkencelerine maruz bırakıldıktan sonra Dımaşk'taki Babü'l Feradisi'l Cevvanî'de bir mescide gömülmüştü.[146] 1412 yılında Memlük sultanına karşı bir komplo kurgulayan birkaç kişi öldürülüp kesik başları muhtelif şehirlerde dolaştırıldıktan sonra ailelerine teslim edilmişti.[147]

Kaynaklar, teşhir sonrasına dair bazı sıra dışı vakalar da kaydetmektedir. 15. yüzyıl Bizans tarihçisi Dukas bu noktada ilginç bir kayıt tutuyor. Buna göre Fetret Devri'nde Bizans imparatoru Ioannes'in (1376-1408) yakın adamlarından biri, Türkler tarafından öldürüldükten sonra kesik başı Musa Çelebi'ye getirilmişti. Maktulün babası olup oldukça zengin bulunan Nikolas Notaras adlı kişi, çok para verip oğlunun başını satın almış ve vücudu ile birlikte defnettirmişti.[148] Benzer bir hikâye Uzakdoğu'ya gezisi sırasında İbn Battuta tarafından aktarılmaktadır. Seyyahın kayıtlarına göre, Tavalisî adı verilen bölgede hâkim olan bir kadın hükümdar, bir gün azılı düşmanlarından biriyle savaşa girer ve düşman liderinin kesik başını da bir mızrak ucunda kendisiyle beraber ülkesine getirir. Maktulün ailesi, ancak yüklü bir servet ödemek koşuluyla bu kesik başı ondan teslim alır.[149] Biri Batı, diğeri Doğu dünyasında yaşanan bu örnekler, kesik başların mağlup taraf aleyhine daha fazla tahkir ve aşağılamaya maruz bırakılmadan düşmandan büyük pahalar karşılığında satın alındığına işaret etmektedir.

---

145 Abul'l Farac, I, s. 209.
146 İbn Kesir, XIII, s. 381-382.
147 İbn Tağrîberdî, s. 412.
148 Dukas, s. 56. Ayrıca bk. Stahl, s. 17.
149 İbn Battuta, II, s. 890.

Ancak toprakla özellikle buluşturulmayıp elde edilen zaferin ölümsüzlüğünü simgelemesi adına bir çeşit müzede muhafaza edilen bazı değerli başlar da vardı. Daha önce bahsedildiği üzere, teşhirin başşehri Bağdat'da Hızânetü'r-Ruus adıyla bir müze bulunmaktaydı. Bu birim, azılı suçluların hak ettiği cezayı almasının nişanesi ve bu uğurlu olayın ölümsüzleştirilmesi adına kurulmuş olmalıdır. Halife ve ailesine çok çektiren Arslan Besâsirî, 1060 senesinde Tuğrul Bey tarafından yakalanıp öldürüldükten sonra kesik başı şehir sokaklarında dolaştırılmış, bilahare Tuğrul Bey'in de önerisiyle bu müzede muhafaza edilmesine karar verilmişti.[150] Yıllar sonra 1194 yılında Harizmşah Alaaddin Tekiş (1172-1200) ile mücadeleye girişip dramatik şekilde hayatını kaybeden Irak Selçuklu sultanı II. Tuğrul'un kesik başı da aynı yerde muhafaza edilerek Besâsirî'ye eşlik edecekti.[151] Bir defin hikâyesine sahip olmasa da tahkir içerikli diğer uygulamalarla kıyaslandığında bu akıbet bile bir talih olarak görülebilir. Nitekim bazıları teşhir işkencesinden sonra çoluk çocuğun eğlencesi haline gelebiliyor, elden ele sürüklenip top gibi oradan oraya yuvarlanıyordu. 946 yılında İfrikiyye bölgesinde (bugünkü Tunus) hâkim hale gelen Ebu Yezid adlı bir Hâricî ile yapılan savaşta Hâricîlerden çok sayıda kişinin öldürüldüğü ve savaş meydanında kalan binlerce kellenin Kayrevanlı çocukların eğlencesi haline geldiği söylenir.[152] Mısır Fâtımî Halifesi Hâkim Biemrillah (996-1021) zamanında suçlu bulunup öldürülen Ebu Tahir adlı bir devlet adamının kesik başı Mısır'a getirilmiş, söylendiğine göre çocuklar cesedini sokaklarda sürükleyip eğlenmişlerdi.[153]

---

150 Abdurrahman İbnü'l Cevzî, s. 63; Sıbt İbnu'l Cevzî, s. 81; Göksu, *Muhteşem Çağ*, s. 75; Kütük, *Tuğrul ve Çağrı*, s. 153; Taşkıran, s. 291.

151 Reşîdüddin Fazlullah, *(Selçuklular)*, s. 266-267. Klausner, s. 57.

152 İbnü'l Esir, VIII, s. 375.

153 Abu'l Farac, I, s. 278. Benzer bir vaka, Mervânîler zamanında Mey-

Müellif İbnü'l Esir'in 972 yılına dair tuttuğu bir kayıt, kesik başların ucuzluğuna işaret eden dehşet verici bir içeriğe sahiptir. Buna göre adı geçen yılda Fâtımîlerin bölge valisi Yusuf Belikkin, Zenetalı Berberîler üzerine yürüyüp onları mağlup ettikten sonra çok sayıda adam öldürmüş; öldürülen bu kişilerin kesik başları üzerine tencereler koydurup yemek pişirtmişti.[154] Ermeni müverrih Vardan, 1131 yılında Gürcistan'da kesik başlarla ilgili daha aykırı bir uygulamadan bahseder. Buna göre, Ermenistan'daki Garni bölgesini istila etmeye kalkışan Gürcü prensi İvan'ı mağlup eden bölge emiri Hurt, düşman askerlerinin kesik başlarını kazanlara koydurup bir çorba gibi pişirir, daha sonra bunları üst üste koyarak bir kule inşa eder.[155]

Yukarıda anlatılan bütün vakalar, teşhirin ana hedefinin kitle psikolojisi olduğuna işaret etmektedir. Cezanın görünürlüğünü arttırmanın en işlevsel yöntemi olarak inkişaf etmiş olan teşhirin ana mantığını anlamak için Foucault'nun şu ifadelerinin tam sırasıdır: "[...] insanların bilmeleri yetmez, gözleriyle görmeleri, korkmaları, aynı zamanda cezalandırmanın kefilleri olarak tanık olmaları ve belli bir noktaya kadar bu işe katılmaları gerekir."[156] Geç Yeni Çağ'ın ceza ve teşhir anlayışını tanımlamak için söylenmiş olsa da bunlar aynı şekliyle, uzak hedeflere odaklanmış bir Ortaçağ hükümdarının da zihnini derinlemesine işgal eden düşüncelerdir. Böylece dönemin, "kazananı daima haklı gören", "tek kişiye ait ve devredilemez" olduğu düşünülen egemenlik anlayışı, teşhiri yaygın bir propaganda aygıtı haline sokuyor; teşhir uygulaması, kazanan tarafa tanımlanmış doğal ve

---

yafarikin'de yaşanmıştır. Bk. İbnü'l Ezrak, (*Mervânîler Kısmı*), s. 111.

154 İbnü'l Esir, VIII, s. 537.

155 Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, (trc. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 2017, s. 66.

156 Foucault, s. 71.

yasal bir hak olarak hâkim otoritenin gövde gösterisi haline gelirken suçlunun etkisizliğini ve belki de zavallılığını sembolize ediyordu. Parçalanmış cesetlerin muhtelif organlarını şehirlerin yüksek burçları, işlek giriş-çıkış kapıları ve sair kalabalık mekânlarına birer anıt gibi dikmenin elbette bir tek amacı vardır: Bakmak, düşünmek ve ibret almak...

SON SÖZ

Tarihin Ortaçağı, yukarıda anlatılanlar dışında geride kim bilir kaç isimsiz kesik baş bıraktı? Dönemin kuralcı, ahlak ve güç odaklı yönetim anlayışı, önce canı ardından bedeni hedef haline getiren, şiddet yanlısı bir ceza sisteminin de ana omurgasını şekillendirmiş; acıklı ve aşağılayıcı bir infaz modeliyle suça, suçluya ve potansiyel suçlulara etkili bir mesaj verilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar Ortaçağ toplumlarının suç tanımı ve adil ceza ideali, bölgelere, uluslara, dini hassasiyetlere ve toplumsal/geleneksel yasalara göre değişiklik arz etse de yöntemsel olarak cezanın infaz ediliş şekli, çağın ortak belleğinden beslenen sıra dışı tek biçimlilikler inşa etmiş; tek tip ve istikrarlı bir infaz biçimi olarak "baş keserek öldürmeyi" zamana dirençli hale getirmiştir. Uygulama örnekleri, bu cezanın tam olarak hangi suçlara verileceği konusunda bir bütünlük veya tutarlılığa işaret etmiyor olsa da dönemin yönetim zihniyeti ve toplumsal normları -hangi kademede olursa olsun- suçlu için "en adil" ceza modeli olarak baş keserek infazı yürürlükte tutmuş; A. Misra'nın belirttiği gibi, idam cezalarının standart bir yöntemi olarak kafa kesme eylemi "iyinin kötü üzerindeki zaferi" olarak görülmüştür.[157] İktidar mücadeleleri, ihanet ve ihmal iddiaları, sapkınlık ithamları, isyan ve eşkıyalık teşebbüsleri, hatta yerine göre hırsızlık ve zina gibi geniş bir suç evrenine karşılık ceza uygulamaları genellikle iki aşamalı homojen bir seyir takip etmiş; baş kesme ve teşhir böylece çağın en fonksiyonel ceza biçimi olarak modern zamanlara kadar cazibesini korumuştur. Suçlu, bu kurguda çoğu zaman bir araç olarak kullanılmış; baş kesme cezası, ideal devlet, kamu düzeni ve toplumsal adalet önünde en büyük tehdit olarak görülen suç

157 Misra, s. 12.

kavramını ana hedef edinmiştir. Böylece suça, azaplı bir öldürme yöntemiyle karşılık verilirken ceza uygulaması, acı, teşhir ve tahkirle suçu disipline eden bir unsur haline sokuluyordu. Özellikle egemenlik mücadeleleri vesilesiyle gerçekleşen baş keserek cezalandırma etkinliklerinde ceza galip tarafı, suç ise mağlup tarafı temsil etmekte; bu rolleri icra edenler değişse bile bu manzarada halkın güçle satın alınmış vicdanı, aynı dekor üzerinde aynı rolü oynamaya mahkûm edilmekteydi.

Baş kesmenin, diğer tüm cezalar içinde bu denli ön plana çıkması, Ortaçağda haklı-haksız çok sayıda insana bu cezanın verilmesine neden olmuştur. Özellikle siyasi suçlarda birer zafer abidesi gibi görülen düşmanın/rakibin kesik başları, ilkesiz mücadelelerin de fitilini ateşlemiştir. Örfi hukukun, iktidar olana sağladığı kontrolsüz cezalandırma yetkisi bu ayrıcalığı elde etmek isteyen potansiyel suçluların (hanedan üyeleri) iştahını kabartmış; bu durum da suç ve ceza arasında birbirini besleyen döngüyü sürekli dinamik tutmuştur. Uygulamadaki çeşitlilikler, bu alanda suç tanımı ve ceza adaleti konusunda tek biçimli bir portre çizmeyi önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Politik çekişme, haksız rekabet, mesnetsiz iddiaların yol açtığı yargısız infazlar, (mesela sırf bir askeri vali istediği için bir vezirin hunharca öldürülmesi) bu dönemde -suç olarak kayıt altına alınmış belli eylemler dışındaneyin suç olduğu ve ne şekilde cezalandırılacağı noktasında, yazılı hukuktan ziyade örfi geleneği ve anlık psikolojileri ön plana çıkarmıştır. Bu yönüyle Ortaçağ saraylarında yaşanan iktidar kavgaları, bir bakıma yargısız infazın da özet bir tarihini sunar ve egemenlik savaşlarının panoramik görüntüsü, bu çağda gövde üstündeki bir başın (halife veya sultan başı bile olsa) muktedir olduğu müddetçe güvende olduğu gerçeğini defalarca yüze vurur.

Ortaçağda baş keserek cezalandırma geleneği, -özellikle seçkin sınıf nezdinde- cezanın bütün sorumluluğunu suçun üstüne atmanın en yaygın yoluydu; bu noktada, iktidarın "ibret-i âlem" takıntısının meşru çocuğu sıfatıyla teşhir, bu formülasyonu tamamlayan üçüncü ve en önemli unsur haline geliyordu. Kitlesel itaati tabu haline getirmiş bir yönetim mekaniği için teşhir, merkez ile çevre ilişkisini örgütleyen ve etkileşimi merkez lehine pozitif olmaya zorlayan şifreli bir iletişim dilidir. Suçlunun infazının "baş keserek gerçekleştiğine" yapılmak istenen ısrarlı vurgu, teşhir ritüellerinin daha doygun bir hassasiyetle ifasını gerekli kılmıştır. Bu yolla cezanın suç üzerindeki kat'i zaferi, "iktidarın kendini dışa vurduğu"[158] gösterişli ve gürültülü törenlerle kamu vicdanına dayatılmış; verilen örtülü mesajlar, toplumun zengin-fakir her kademesinde ve yandaş-muhalif her pozisyonundaki kişilere almaları gereken dersleri usulca kodlamıştır. Böylece suçlunun canıyla yetinmeyip bedenine yönelen feci akıbet, sadece ölen için değil geride kalanlar için de bir ibret malzemesi haline sokulmuş; ceza bireysel kalsa da mesajın tüm gücüyle kamusal olmasına özen gösterilmiştir.

Teşhir adı altında gerçekleştirilen görsel etkinliklerin, halkın büyük çoğunluğu için eğlenceli bir izlenceye dönüştüğü kesin. Ancak kesik başları kamusal alanlarda ifşa etme, yukarıda verilen çok sayıda örnekten anlaşıldığı üzere yöneticiler nazarında sadece halkı eğlendirme, onların iyi vakit geçirmelerini temin etmek için değildi. Bu kesik başların taşıdığı derin sembolik anlam ve onlar üzerinden kendi lehlerine oluşturulmak istenen algı kuşkusuz idareciler için çok daha kıymetliydi. Nitekim kesik başların teşhiriyle ilgili kaynaklarda yer alan ayrıntılar bütünlendiğinde bu uygulamanın, bazen kitlesel psikolojiyi manipüle etme, bazen kamu vicdanına

158 Foucault, s. 58.

ayar verme, bazen kazanılan bir zaferin propagandasını yapma, bazen de (haklı/haksız) kendi meşruiyetini tescil etme veya taraftar kazanma amaçlarına matuf icra edildiği görülmektedir. Çoğu zaman bir bayram havasında, muktedir olanın gövde gösterisi halinde icra edilen teşhir etkinliğinde münadiler, kendilerine kodlanmış sloganları birkaç dakikada bir tekrar ederek iktidarın zihnindeki itaat algısını kitlelere dikte ederler. Halk dinler, ders alır veya en azından susar. Bu yönüyle teşhir, neresinden bakılırsa bakılsın iktidarlar için kamu psikolojisini itaat ve sadakat çizgisine çekmeyi amaçlayan hayati bir uygulama oluyordu. Bu yüzden dönemin egemenlik mücadelesi çerçevesinde baş kesen odaklar, dikkate değer bir ihtimamla kesik başların teşhirini önemsemişler, bu konuda farklı amaçlara yönelik türlü metotlar geliştirmişlerdir. Böylece kökleri kadim zamanlara dayanan ve Ortaçağın kendine özgü havasıyla zenginleşerek çeşitlenen bu gelenek, muhtelif coğrafyalarda ufak farklılıklarla icra edilen yöntemlerle asırlarca sürdürülmüştür.

Siyaset dışı suçların cezası olarak icra edilen baş kesme ve teşhir uygulamalarına gelince, çağın katı ahlakçı toplumsal normlarına meydan okuyan bu tür suçlar, çoğu zaman azap, tahkir ve teşhir içerikli cezalarla disipline edilmeye çalışılmıştır. Uygulama örneklerinin oluşturduğu ilk izlenim, bunların halk tarafından özlemle beklenen bir adaletin şaşmaz tecellisi olduğu fikrini aşılasa da bu noktada zamanın baskın monarşik yapısının, adalet anlayışı üzerindeki tacizkar otoritesini göz ardı etmemek gerekir. Bu dönemde sapkın, zındık veya mülhid kavramlarının, çıkarlar ekseninde kişiselleştirilen tanımı bile baş kesmenin ve başı kesilerek öldürülenlerin durumunu tartışmalı hale sokmak için yeter bir sebeptir. Aynı şekilde sadece iddia, isnat ve itham boyutunda kalıp ısrarla somut bir delile dayandırılmayan ihanet ve

ihmal söylemleri üzerinden kılıçlara doğratılan bazı başlar, sınırlarını hâkim otoritenin çizdiği kırılgan bir adalet anlayışının garip tecellileri olarak göz önündedir. Bu tanımsızlık ve süreksizlikler içinde halkın anlık kitlesel refleksleri sadece basit bir dekor olarak kalmış; gizlenmek zorunda bırakılmış bireysel tepkiler ise çoğu zaman iktidar odaklarının korkusu veya kitle psikolojisinin genelleştirici etkisi altında silinip gitmiştir.

Bütün bu anlatılanlar, kesilen başlar, yakılan bedenler, farklı şehirlerde gömülen organlar, kelle piramidinde basit birer tuğla olan bedensiz kafalar, sokak köpeklerine öğün olan yarım bedenler, tazir, teşhir, telin ve tahkir faaliyetleri bizleri ısrarla ve yeniden en baştaki mefhuma götürüyor. Zamanın ruhu... Farklı coğrafyalarda, farklı kültürel çevreye mensup yığınla insanı benzer şekilde düşünmeye ve davranmaya zorlayan bu kavram, barbar, sabıkalı ve karanlık olarak yaftalanan bir çağın kendini izah etmesi için galiba tek şansıdır.

Abdurrahman İbnü'l Cevzî, *el-Muntazam fi Tarihi'l Ümem'de Selçuklular,* (Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara 2014.

Ahmetbeyoğlu, Ali, "Attila'nın Oğlu Dengizik'in Devleti İhya Mücadelesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* C. XXVII, Sayı: 2, (2012), ss. 301-314.

Aknerli Grigor, *Okçu Milletin Tarihi,* (çev. Hrant D. Andreasyan), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012.

Aksaraylı Kerimeddin Mahmud, *Müsamerat al-Ahyar (Selçukî Devletleri Tarihi),* (çev. M. Nuri Gençosman), Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1943; Mürsel Öztürk çevirisi: *Müsâmeretü'l Ahbar,* TTK Yayınları, Ankara 2000.

Aksu, Hüsamettin, "Fazlullah-ı Hurufî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 12, TDV Yayınları, İstanbul 1995, ss. 277-279.

Albayrak, Nurettin, "Kesik Baş Destanı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 25, TDV Yayınları, Ankara 2022, ss. 308-309.

Alinge, Curt, *Moğol Kanunları,* (çev. Coşkun Üçok), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1967.

Altan, Ebru, "Yağısıyan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 43, TDV Yayınları, İstanbul 2003, ss. 177-179.

Anafarta, Nigar, *Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları,* Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1969.

Anna Kommena, *Alexiad, (Anadolu' da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi: Malazgirt'in Sonrası),* (çev. Bilge Umar), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996.

Anonim, *Baypars Tarihi,* (çev. Şerafeddin Yaltkaya), TTK Yayınları, Ankara 2000.

Anonim, *Binbir Gece Masalları,* (Fransızcadan çev. A. Şerif Onaran), C. IV-V, Afa Yayınları, 1992.

Anonim, *Haçlı Tarihi,* (çev. Ergin Ayan), Selenge Yayınları, İstanbul 2013.

Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi,* (çev. Ahmet Temir), TTK Yayınları, Ankara 1986.

Anonim, *Tarih-i Al-i Selçuk (Anonim Selçuknâme),* (haz. H. Ibrahim Gök-Fahrettin Coşguner), Atıf Yayınları, İstanbul 2014.

Anonim, *Tercüme-i Acâ'ibü'l-Mahlûkât,* (haz. Bekir Sarıkaya), TYEKB Yayınları, İstanbul 2019.

Apaydın, H. Yunus, "Siyaset-i Şer'iyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 37, TDV Yayınları, İstanbul 2009, ss. 299-304.

Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi,* (haz. K. Yavuz-M. A. Y. Saraç), K Kitaplığı, İstanbul 2003.

Aydın, Hasan, *İbn Kalanisi, Hayatı ve Eserleri, "Zeylü Tarih-i Dımaşk" Tercümesi (s. 142-549),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2016.

Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî, *Bezm u Rezm,* (çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Bardakoğlu, Ali, "Ceza", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, ss. 470-478.

Bardakoğlu, Ali, "Eşkıya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, ss. 463-466.

Bardakoğlu, Ali, "Hırsızlık", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, ss. 384-396.

Başoğlu, Tuncay, "Ta'zir", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, ss. 198-202.

Beksaç, A. Engin-Çobanoğlu, "İlhanlılar", C. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, ss. 105-108.

Beydilli, Kemal, "Müşir Mehmed Ali Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. Ek-2, TDV Yayınları, Ankara 2019, ss. 218-220.

Bozkurt, Nebi, "Kılıç", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 25, TDV Yayınları, Ankara 2022, ss. 405-407.

Buharî, *Sahih-i Buharî (Muhtasar-ı Tecrid-i Sarih),* (Çeviri ve Notlar: A. Feyzi Kocaer), C. I, Turkuvaz Matbaacılık, 2013.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu,* (çev. Eyüp Üyepazarcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

Can, Umut, *1234 Yılı Anonim Süryani Vekâyinâmesi'nin Tercüme, Tahlil, Tenkid ve Sunumu (7-13. Yüzyıllar/İslâm Sonrası Döneme Ait Kayıtlar),* Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Manisa 2021.

Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşa,* (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2013.

D. M. Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi,* (çev. Zahide Ay), Selenge Yayınları, İstanbul 2019.

D'Ohsson, A. Konstantin, *Moğol Tarihi, (Denizler İmparatoru Cengiz),* (trc. Bahadır Apaydın), Nesnel Yayınları, İstanbul 2008.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* C. I, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

Demir, Necati, *Satuk Buğra Han Destanı,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2020.

Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri,* Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997.

Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, (1118-1146),*

C. II, TTK Yayınları, Ankara 1994.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2011.

Dukas, *Bizans Tarihi,* (çev. Vl. Mirmiroğlu), İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1956.

Duygu, Zafer, *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ, (Hıristiyanlık, İslam, Siyasi Tarih),* Divan Yayınları, Ankara 2016.

Ebu Mansur es-Seâlibî, *Hükümdarlık Sanatı (Adabu'l-Mulûk),* (çev. Sait Aykut), İnsan Yayınları, İstanbul 1997.

Ebubekir Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekiriyye,* (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2014.

el-Azîmî, *Azîmî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler H.430-538=1038/39-1143/44),* (çev. Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara 2006.

el-Belazurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Fütûhu'l Büldân (Ülkelerin Fetihleri),* (çev. Mustafa Fayda), Siyer Yayınları, Ankara 2013.

el-Bondarî, *Zübdatü'n Nusra ve Nuhbetü'l Usra, (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi),* (çev. Kıvameddin Burslan), TTK Yayınları, Ankara 1943.

el-Etlidî, Muhammed b. Diyâb, *Abbâsî Geceleri,* (çev. Erkan Avşar), Bordo-Beyaz Yayınları, İstanbul 2005.

el-Hüseynî, *Ahbarü'd Devleti's-Selçukiyye,* (çev. Necati Lugal), TTK Yayınları, Ankara 1999.

el-Maverdî, İmam Ebu'l Hasan, *el-Ahkâmü's Sultâniyye, (İslam'da Hilafet ve Devlet Hukuku),* (çev. Ali Şafak), Bedir Yayınevi, İstanbul 1976.

Emecen, Feridun, "Varna Muharebesi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 42, TDV Yayınları, İstanbul 2012, ss. 527-530.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkud Kitabı,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

Erkal, Mehmet, "Arşın", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 3, TDV Yayınları, İstanbul 1991, ss. 411-413.

er-Ravendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Rahatus' Sudûr ve Ayet-üs-Sürûr, (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti),* (çev. Ahmet Ateş), C. I-II, TTK Yayınları, Ankara 1999.

Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar (Sultan Süleyman'ın Son Seferi)* (haz. H. Ahmet Arslantürk Günhan Börekçi), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Fierro, Maribel, "Decapitation of Christians And Muslims In The Medieval Iberian Peninsula: Narratives, Images, Contemporary Perceptions", *Comparative Literature Studies,* vol. 45, No. 2, (2008), ss. 137-164.

Firdevsî, *Şahnâme,* (çev. Necati Lugal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2009.

Foucault, Michel, *Hapishanenin Doğuşu,* (çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 1992.

Froissart, Jean, *Chroniques Sir Jehan Froissart (1401-1500)*, BNF, Fr. 2643, 2644, 2645, 2646.

Fulcherius Carnotensis, *Kutsal Toprakları Kurtarmak, Kudüs Seferi*, (çev. İ. Bihter Barlas), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.

Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, (çev. Azer Yaran), Onur Yayınları, Ankara 1988.

Göksu, Erkan, *Bilge Vezir Nizamülmülk*, Erdem Yayınları, İstanbul 2018.

Göksu, Erkan, *Muhteşem Çağın Mütevazı Çocukları (Büyük Selçuklular)*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Hurûfîlik Metinleri ve Kataloğu*, TTK Yayınları, Ankara 1973.

Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, (çev. Ö. Rıza Doğrul), C. I-II, TTK Yayınları, Ankara 1999.

Grousset, René, *Başlangıcından 1071'e Kadar Ermenilerin Tarihi*, (çev. Sosi Dolanoğlu), Aras Yayınları, İstanbul 2005.

Gündüz, Tufan, "Şah İsmail", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 38, TDV Yayınları, İstanbul 2010, ss. 253-255.

Gürpınar, H. Rahmi, *Kesik Baş (Zabıta Romanı)*, (haz. E. Gürsoy Naskali), TDK Yayınları, Ankara 2021.

Hadîdî, *Tevârih-i Ali Osman (1299-1523)*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991.

Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2020.

Herodotos, *Tarih*, (çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

Hinz, Walther, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990.

İbn Battuta, Ebu Abdullah Muhammed, *İbn Battuta Seyahatnâmesi*, C. I-II, (çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

İbn Bibî, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l Umuri'l Alaiye (Selçuknâme)*, C. I-II, (haz. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, (haz. Ramazan Şeşen), Bedir Yayınevi, Ankara 1975.

İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail, *el-Bidaye ve'n Nihaye, (Büyük İslam Tarihi)*, (çev. Mehmet Keskin), C. IX-XIV, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994-1995.

İbn Tağrîberdî, *en-Nücumu'z Zahire, (Parlayan Yıldızlar)*, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013.

İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdur (Bozkırdan Gelen Bela)*, (çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2012.

İbnu'l Ezrak, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, (çev. Ahmet Savran), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1992. (Mervânîler Kısmı: çev. M. E. Bozarslan

Tarih-i Meyyafarikin, (Mervânî Kürtleri Tarihi), C. I, Koral Yayınları, Istanbul 1975).

İbnü'l Adim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi, (Buğyatüt-Taleb fi Tarihi Haleb)*, (çev. Notlar ve Açıklamalar Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara 1982.

İbnü'l Adim, *Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb'de Selçuklular*, (Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara 2014.

İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi't Tarih*, (çev. Beşir Eryarsoy, Yunus Apaydın, Abdülkerim Özaydın, Ahmet Ağırakça), C. II, V, VII-XII, Bahar Yayınları, İstanbul 1986-1987.

İbnü't Tıktaka, *el-Fahri, (Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirleri Tarihi 632-1258)*, (çev. Ramazan Şeşen), Bilge Kültür Sanat Yayınları, Istanbul 2016.

İpşirli, Mehmet, "Bab-ı Hümayun", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, ss. 361-362.

İpşirli, Mehmet, "Cellat", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 7, TDV Yayınları, Istanbul 1993, ss. 270-271.

Janes, Regina, "Beheadings", *Representations*, No. 35, (1991), ss. 21-51.

Janes, Regina, *Losing Our Heads: Beheadings in Literature and Culture*, New York 2005.

Kan, Kadir, "Vâsik-Billâh", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 42, TDV Yayınları, İstanbul 2012, ss. 548-549.

Kanat, Cüneyt, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, Küre Yayınları, İstanbul 2010.

Kandemir, Yaşar, "Ahmed b. Nasr el-Huzâî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, s. 110.

Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügati't Türk Tercemesi*, C. I, (çev. Besim Atalay), TDK Yayınları, Ankara 1985.

Klausner, Carla L., *Selçuklularda Vezirlik*, (çev. M. Fatih Baş-Sinan Tarifci), Kronik Yayınları, İstanbul 2019.

Köprülü, M. Fuad, "Yıldırım Beyazıd'ın Esareti ve İntiharı Hakkında" *Belleten*, C. I, Sayı: 2, (1937), ss. 591-603.

Köymen, M. Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, MEB Basımevi, İstanbul 1976.

Kütük Ahmet, "İslam/Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Yüzük ve Hukuki Mahiyeti" *Türkiyat Mecmuası*, C. 27, Sayı 2, (2017), ss. 195-206.

Kütük, Ahmet, *Tuğrul ve Çağrı, Saltanat ve Sadakat*, Selenge Yayınları, İstanbul 2020.

Lange, Christian, *Justice, Punishment, and the Medieval Muslim Imagination*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

Lastivertli Aristakes, *Ermeni Bir Rahibin Gözünden Selçuklular ve Anadolu'nun Fethi*, (çev. İlhan Arslan), Post Yayınları, İstanbul 2019.

Machiavelli, Niccolo, *Hükümdar*, (çev. Gaye Demircioğlu-Ayşe Çavdar), Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

Melikoff, İrene, *Türk İran Epik Geleneği İçinde Horasan Teberdarı Ebu Müslim,* (çev. Armağan Sarı), Elips Yayınları, Ankara 2012.

Merçil, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi,* TTK Yayınları, Ankara 1989.

Merçil, Erdoğan, *Kırman Selçukluları,* TTK Yayınları, Ankara 1989.

Mesûdî, *Muruc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar),* (çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2017.

Mirhand, Muhammed b. Havendşah b. Mahmud, *Gazneliler Ravzatu's Safa [Mülüki Gazneviyye],* (trc. Erkan Göksu), Kronik Yayınları, İstanbul 2017.

Miskeveyh, Ebu Ali Ahmed b. Muhammed, *Tecâribü'l Ümem,* C. I-II, (trc. Kıvameddin Burslan), (Yay. haz. M. Şeker-R. Savaş-S. Genç-A. Ertuğrul), TTK Yayınları, Ankara 2016.

Misra, Amalendu, *On Beheading,* Palgrave MacMillan, Lancaster 2022.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi,* (çev. İsmail Erünsal), C. I-II, Kervan Kitapçılık, (Basım yeri ve tarihi yok); Selçuklular Kısmı: *Müneccimbaşı'ya Göre Anadolu Selçukîleri,* (çev. H. Fehmi Turgal), Türkiye Basımevi, İstanbul 1935.

Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269),* (trc. Hrant D. Andreasyan), Post Yayınları, İstanbul 2017.

Nesevî, *Celâlüttin Harezemşah,* (trc. Necip Asım), Devlet Matbaası, İstanbul 1934.

Neşrî, *Kitab-ı Cihannümâ (Neşrî Tarihi),* (Yay. F. Reşat Unat-M. Altay Köymen), C. II, TTK Yayınevi, Ankara 1957.

Niketas Khoniates, *Historia, (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri),* (çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1995.

Nizamüddin Şamî, *Zafernâme,* (çev. Necati Lugal), TTK Yayınları, Ankara 1987.

Nizamülmülk, *Siyasetnâme,* (çev. M. Taha Ayar), İş Bankası Yayınları İstanbul 2018; (Mehmet Altay Köymen çevirisi), TTK Yayınları, Ankara 2016.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Folklorunda Kesik Baş Hikâyeleri, (Tarih Folklor İlişkisinden Bir Kesit),* Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

Onat, Hasan, "Hattabiyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 16, TDV Yayınları, İstanbul 1997, ss. 492-493.

Özen, Şükrü, "İnfaz", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, ss. 290-292.

Özgüdenli, Osman Gazi, "İsfahan" *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, ss. 497-502.

Özgüdenli, Osman Gazi, "Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedanî" *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008, ss. 19-21.

Platon, *Sokrates'in Savunması,*

(çev. Sıla Okur), Doğan Kitap, İstanbul 2021.

Raymond d'Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem,* (İng. çev. John Hugh Hill-Laurita L. Hill), American Philosophical Society, Philadelphia 1968.

Reşîdüddin Fazlullah, *Câmi'ü't Tevârih (Selçuklu Tarihi),* (çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), Selenge Yayınları, İstanbul 2011; (İlhanlılar Kısmı), (çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, A. Hesamipur Khelejani), TTK Yayınları, Ankara 2013.

Robin, Gerald D., "The Executioner: His Place in English Society", *The British Journal of Sociology*, vol. 15, no. 3, (1964), ss. 234-253.

Rousseau, J. J., *Toplum Sözleşmesi (Siyaset Hukukunun İlkeleri),* (çev. İsmail Yerguz), Say Yayınları, İstanbul 2008.

Roux, Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini,* (çev. Aykut Kazancıgil), İşaret Yayınları, İstanbul 1994.

Ruy Gonzales De Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur, (Embajada a Tamor Lan),* (trc. Ö. Rıza Doğrul), Ses Yayınları, Istanbul 1993.

Scott, George Ryley, *İşkencenin Tarihi,* (çev. Hamide Koyukan), Dost Kitabevi, Ankara 2001.

Sevim, Ali, *Suriye-Filistin Selçukluları Tarihi,* TTK Yayınları, Ankara 1989.

Shedd, Nathan L., *A Dangerous Parting: The Beheading of John the Baptist in Early Christian Memory,* Baylor University Press, Teksas 2021.

Sıbt İbnu'l Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular,* (Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara 2011.

Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248,* (çev. Erendiz Özbayoğlu), Daktav Yayınları, Antalya 2006.

Stahl, Paul-Henri, *Histoire de la Décapitation,* Presses universitaires de France, 1986.

Sümer, Faruk, "Has Bey", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 16, TDV Yayınları, Istanbul 1997, ss. 271-272.

Süryani Mihail, *Vekâyinâme,* (Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan), (Basılmamış TTK Nüshası), 1944.

Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Zafernâme),* (çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2019.

Şikârî, *Karamannâme, (Zamanın Kahramanı Karamanilerin Tarihi),* (haz. Metin Sözen-Necdet Sakaoğlu), Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul 2005.

Tabarî, *The History of al-Tabarî (Ta'rikh al-rusul wa 'l-muluk),* vol. IV, XXXIII, (İng. trc. Moshe Perlmann; C. E. Bosworth), State University of New York Press, New York 1987, 1991.

Taş, Emre, "Omuzların Üstünden Mızrağın Ucuna: Osmanlılarda Baş Vermek, Baş

Almak", *Tarihdergi*, Sayı 45, (Şubat 2018), ss. 64-71. (https://tarihdergi.com/osmanlilarda-bas-vermek-bas-almak/ (Erişim 20. 06. 2023).

Taşağıl, Ahmet, *Göktürkler*, C. III, TTK Yayınları, Ankara 2004.

Taşkıran, Hasan, "Türk Devletlerinde Tabiiyet ve Tehdidin Simgesi: Kesik Baş Gönderme Geleneği", *Şarkiyat*, C. 13, Sayı 1, (2021), ss. 287-301.

Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri*, (trc. Nuh Arslantaş), M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996.

Uludağ, Süleyman-Bayburtlugil, Nurettin, "Aynülkudât el-Hemedânî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, ss. 280-282.

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1156) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (çev. Hrant D. Andreasyan), TTK Yayınları, Ankara 2000.

Uyar, Mustafa, "Ortaçağ İslam Dünyasında 'İsyanın Makûs Talihi Müzesi' Başlar Hazinesi (Hızânetü'r-Ru'ûs)", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 265, (2016), ss. 90-93.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, TTK Yayınları, Ankara 1988.

Üsame b. Münkız, *İbn Munkız Haçlılara Karşı*, (çev. Selahaddin Hacıoğlu), Bordo-Siyah Yayınları, İstanbul 2006.

William Archbishop of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, vol. II, (İng. çev. E. A. Babcock-A. C. Krey), Colombia University Press, Newyork 1943.

Yakut el-Hamevî, Şihabuddin b. Yakub b. Abdullah, "el-Harim" *Mu'cemu'l Buldan*, C. II, Dar Sader, Beyrut 1977, ss. 250-251.

Yardım, Ali, "Abdullah b. Safvan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, s. 131.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Afşin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, ss. 441-442.

Yinanç, Refet, *Dulkadır Beyliği*, TTK Yayınevi, Ankara 1989.

Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, (çev. R. Rahmeti Arat), C. II, TTK Yayınevi, Ankara 1959.

Zahirüddin Nişaburî, *Selçuknâme*, (çev. Ayşe Gül Fidan), Kopernik Yayınları, İstanbul 2018.

Zeydan, Corci, *İslam Uygarlıkları Tarihi* (çev. Nejdet Gök), C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

EK: GÖRSELLER

Görsel 1: *Asurlular Dönemine Tarihlenen Bir Kabartmada İşlenmiş Başlar (Sol Alt Köşede)*

- Neo-Asur Dönemine tarihlenen bir duvar kabartmasında Asurların, kazandıkları bir savaş sonrasında esirlerin getirilişini ve düşman ölülerinin kesik başlarının bir hâkimiyet göstergesi olarak yığılmasını resmeden bir görsel.

Görsel 2: *Christofano Allori tarafından çizilen Judith'in Asur Generali Holfernes'in Kafasını Kesmesi ve Teşhir Etmesi*

- Düşman asker veya komutanlarının kesik başlarının bir psikolojik harp unsuru olarak karşı tarafa teşhir edilmesi antik dönemden itibaren yazılı olmayan kurallardan beslenen arkaik bir gelenekti.

Görsel 3: *Kesik Başları Mancınıklarla Kuşatılan Şehre Fırlatma (Haçlıların İznik Kuşatmasından)*

Kuşatılan şehirlerin yöneticisi, askerleri veya halktan önemli isimlerinin kesik başlarını mancınıklarla şehrin içine fırlatma kuşatılanların direncini kırmak ve moral olarak çökertmek için yaygın olarak uygulanan bir yöntemdi.

Görsel 4: *Savaşlarda Ayaklar Altında Kalan Kesik Başlar (Reşîdüddin Fazlullah Camiü't Tevârih-İlhanlılar Dönemi)*

- Ortaçağda savaş meydanları kesik başların birer yığın haline dönüştüğü mekânlardı. Özellikle Moğolların taraf oldukları savaşlar zengin bir kesik baş bakiyesini geride bırakıyordu.

Görsel 5: *Haçlı Seferlerinde Kesik Başlar*

- Kesik başları minyatürize etme, Doğu'da olduğu kadar Batı dünyasında da elde edilen zaferi görünür kılmanın en geçerli yollarından biri olarak görülmüştür. Yukarıdaki görselde düşmanın kopuk başları coşkun şekilde yürüyen atlı askerlerin ayakları altında resmedilmiştir.

Görsel 6: *Baş Kesmenin Rutin Halini Alması*

- Batı'da baş kesme etkinliğini anlık olarak resmeden bir minyatür. Görselde açık şekilde göze çarpan insanların umursamazlığı, etkinliğin halk arasında sıradan hale geldiğine işaret ediyor.

Görsel 7: *Hükümdar Huzurunda İnfaz Edilen Suçlular (18. Yüzyıl)*

- 18. yüzyılda bir Etiyopya sarayını resmeden bu görsel hükümdar huzurunda baş kesme geleneğinin geç dönemlere kadar sürdüğüne işaret etmektedir.

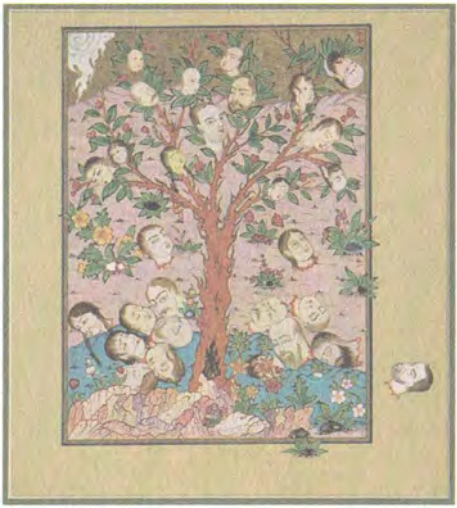
Görsel 8: *İlhanlı Veziri Buka'nın Argun Han Huzurunda İnfazını Resmeden Bir Minyatür*

- 15. yüzyılda Şemseddin Muhammed b. Ali Kaşanî tarafından kaleme alınan bir Şahname'nin içine yerleştirilen bu minyatür baş kesme etkinliğinin icrası hakkında birçok açıklayıcı imgeye sahip. Mahkûmun başının kesilmeden önce el ayak gibi uzuvlarının kesilmesi ve gözlerinin bağlanması ritüeli açıkça resmedilmiştir.

Görsel 9: *Firdevsî'nin Şahname'sinde Yer Alan Bir Kesik Baş Minyatürü*

- Düşmanın kahredildiğini veya onunla mücadelede verilen görevin hakkıyla yerine getirildiğini müttefik taraflara göstermenin en geçerli yollarından biri düşmanın kesik başını ifşa etmektir.

Görsel 10: *Çınar Vakası'nda Birer Ağaç Meyvesi Gibi Resmedilen Kesik Başlar (17. Yüzyıl)*

• Suçluların kesik başlarının bir ibret göstergesi olarak ağaç meyvesi şeklinde resmedilmesi. Görseldeki ağaç bir adalet ağacı olarak düşünülmüş olmalı.

Görsel 11: *Mızrak Ucunda Kesik Baş Teşhiri (Fransız İhtilali-1789)*

• Herkesin görmesi, ders çıkarması ve ibret hissinin kitleselleşmesi için yüksek mızraklara takılan kesik başlar eğlenceli etkinliklere dönüşen teşhir törenleriyle halka gösterilmiştir. Ortaçağda yaygın olan bu gelenek birçok coğrafyada modern öncesi zamana kadar uygulanmıştır.

Görsel 12: *Sırbistan'ın Niş şehrinde İnşa Edilen Bir Kelle Kulesi (19. Yüzyıl)*

- 1809 senesinde isyan eden ayrılıkçı Sırpların, Osmanlı ordusu ile yaptıkları savaşı kaybetmeleri sonrası isyancıların kesik başları kullanılarak inşa edilen bir anıt kule. Çoğu zaman gelen geçenlerin görmesi ibret duygusunun taş mimari üzerinden kalıcı hale getirilmesi yöntemi Ortaçağda muhtelif hükümdarlar nezdinde cazip görülmüştür.

Görsel 13: *Kesik Başların Para Üzerine Resmedilmesi (Artuklu Hükümdarı Yavlak Arslan Dönemi-1199)*

- İslam dünyasında bir egemenlik sembolü olarak kesik baş görsellerinin paralar üzerine resmedilmesini gösteren az sayıdaki örnekten biri. Bir elinde kılıç, diğer elinde düşmanın kesik başını tutan hükümdar paranın aktif dolaşım gücü üzerinden zaferini ölümsüzleştirmeye çalışır.

Görsel 14: *Baş Kesme Anını Resmeden Bir Madalyon (17. Asır-Birleşik Krallık)*

- James Scott ve Archibald Campbell'in baş keserek infazı. İcracının bir elinde kılıç, diğer elinde adalet terazisi ile resmedilmesi kılıç, baş kesme ve adalet olgusu arasındaki sıkı ilişkiyi vurgulamaya yönelik olmalıdır.

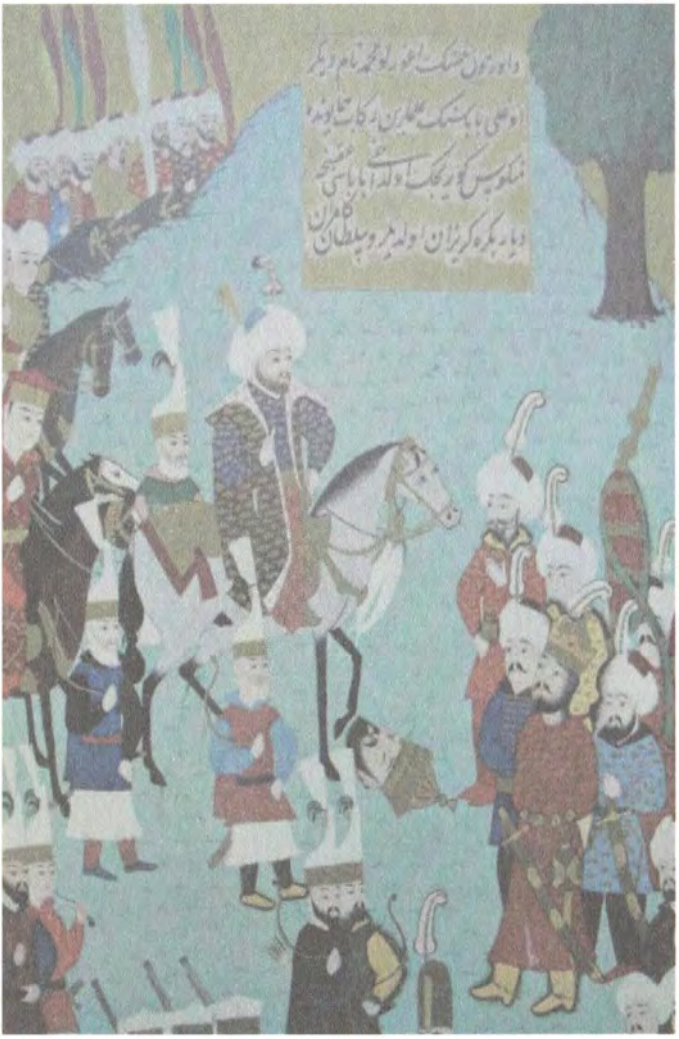
Görsel 15: *Sarayda Baş Keserek İnfaz*

- Granada'nın Mağribi krallarının sarayında siyahi bir celladın siyahi bir mahkûmu infazını resmeden görselde celladın ürkütücü soğukkanlılığı göze çarpan en önemli husus olarak dikkat çekiyor. Mahkûmun temsil ettiği suçu, celladın temsil ettiği adaletin ayakları altına yerleştirmeye çalışan bir görsel.

Görsel 16: *Kosova Savaş Meydanındaki Kesik Baş Tepeleri*

- Düşmanın kahredildiğini ve bir özne olmaktan çıkıp nesne haline getirildiğini gösteren en etkili uygulamalardan biri, öldürülen düşman kellelerinden kesik baş tepeleri oluşturmaktır. Geleneğin ağırlıklı şekilde minyatürlere yansıması etkinliğin salt bir kurgudan ibaret olmadığına işaret etmektedir.

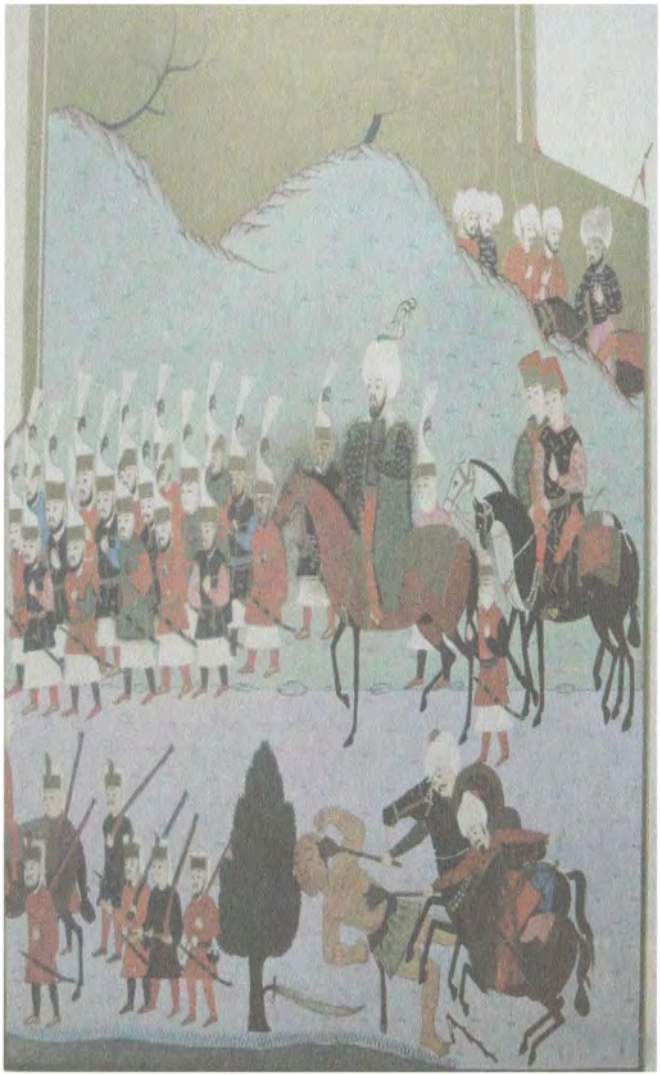
Görsel 17: *Düşmanın Kesik Başlarının Ayaklar Altına Atılması (1473-Otlukbeli Savaşı)*

- Zafer ve mağlubiyetin kesik baş sembolizmi üzerinden iç içe geçtiği bir minyatür. Mağlup hükümdarların kesik başının at üstünde boy gösteren galip hükümdarın ayakları altına savrulması geleneğini görselleştiren minyatürde düşman askerlerine ait diğer kesik başların bolca serpiştirilmesi düşmanın etkisizliğine yapılan güçlü vurguya işaret etmektedir.

Görsel 18: *Kale Kuşatmalarında Etrafa Saçılan Kesik Başlar (1456-Belgrad Kuşatması)*

- Fatih Sultan Mehmed'in Belgrad Kuşatması'nda etrafa saçılmış biçimde gösterilen kesik baş figürleri bir güç, üstünlük ve egemenlik göstergesi olarak görselde bolca kullanılmıştır.

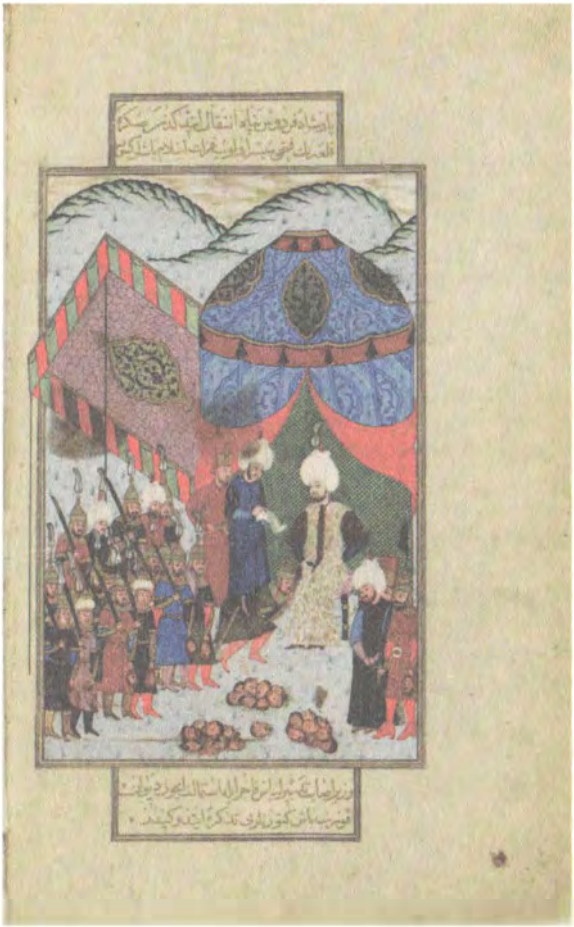
Görsel 19: *II. Bayezid'e Suikastî Girişiminde Bulunan Bir Kalenderi'nin Başının Uçurulması*

- Hükümdarların ve ekâbirin hayatlarına kasteden suikastçılar genellikle olay yerinde başları kesilerek cezalandırılır, bazen bedenleri dahi ateşe verilirdi. Nakkaş Mehmed Bey'in çizdiği bu minyatür bu konudaki hassasiyete güçlü göndermeler yapmaktadır.

Görsel 20: *Düşmanın Kesik Başının Ayaklar Altına Atılması (Çaldıran Savaşı-1514)*

- Muzaffer bir hükümdarın, ayakları altına serilmiş düşmanın kesik başları eşliğinde gerçekleştirdiği kutlu zafer yürüyüşü. Galibiyet hissini perçinleyen ve var gücüyle görselleştiren Ortaçağdan devralınmış yaygın bir gelenek.

Görsel 21: *Zigetvar Seferi Sonrası Sokullu Mehmed Paşa'nın Huzuruna Getirilen Kesik Başlar İçin Ödül Vermesi*

- Savaşlarda etkisiz hale getirilen düşmana ait kesik başların birer ödül aracı ve kahramanlık göstergesi olduğunu canlı tasvirlerle resmeden dönemin ünlü nakkaşlarından Feridun Ahmed Bey tarafından çizilmiş bir minyatür. 1566 yılındaki Zigetvar Seferi sonrası öldürülen düşmanlara ait kellelerin vezir huzurunda kümelenmesi, ödülünü alan bir askerin vezirin eteğini öpmesi, diğer askerlerin ellerindeki kesik başlarla ödüllerini almak için sıra beklemeleri kesik baş sembolizmine göndermeler yapan etkinliklerdir.

A

Abaka (Moğol hanı) 102
Abbâsî 40, 41, 44, 45, 63, 65, 66, 69, 72, 80, 96, 115, 134, 148, 150, 155, 162, 182, 183, 187, 195, 200, 208, 211, 216, 220, 238, 240, 241
Abbas (Rey valisi) 69, 233
Abdullah b. Ali (Abbâsî komutanı) 220
Abdullah b. Hasan 161
Abdullah b. Safvan 129
Abdullah b. Zübeyr 129
Abdullah es-Sülemî (Horasan valisi) 253
Abdülmelik b. Mervan (Emevî halifesi) 120, 129
Abu'l Farac (Süryani müellifi) 115, 132, 158
Âdâbu'l-Mulûk 147
Adid-lidinillah (Fâtımî halifesi) 103, 152
Adudüddevle (Büveyhi hükümdarı) 131
Afşin (Abbâsî komutanı) 177, 183
Ahkamü's Sultaniyye 56
Ahmed b. Attaş (Batınî lideri) 111
Ahmed b. Ebu Duad (Abbâsî kadısı) 62
Ahmed b. Hanbel 37
Ahmed b. Nasr el-Huzâî 62, 110, 113, 149, 155, 163, 252
Ahmed b. Sekafî 110, 212, 250
Akka 76
Akkoyunlu(lar) 106, 170, 218, 219, 232
Aksungur. Bk. Kasımüddevle Aksungur (Halep valisi)
Aksungur el-Porsukî 120
Alaaddin Keykubad I 251
Alaaddin Muhammed (Harzemşah hükümdarı) 96
Alaaddin Tekiş (Harzemşah hükümdarı) 89, 186, 229, 255
Aladağ 143
Alamut 104, 137
Alexios I (Bizans imparatoru) 80, 220
Ali Bahadır (Timurlu komutanı) 185
Ali b. Büleyk (Abbâsî devlet adamı) 80, 152, 162, 212, 242
Ali b. Muhammed (Zenci İsyanı lideri) 216
Alp Arslan 100, 103, 142, 148, 166, 204
Amid 46
Amid (Diyarbakır) 164, 233
Amîdülmülk (Kündürî) 85, 100, 103, 137, 138, 139, 141, 142, 148, 161, 204
A. Misra 94, 141, 146, 194, 259
Amr b. Said (Emevîlerin Beytülmal bakanı) 120
Anadolu 31, 105, 122, 131, 170, 178, 188, 204, 236
Anadolu Selçuklu Devleti 105
Andronikos (İmparator Manuel'in yeğeni) 73, 74, 149
Ankara 204
Anna Komnena (Bizans tarihçisi) 73, 76, 80, 220
Annaz (Kürt askeri) 78
Antakya 31, 95, 119
Antik Yunan 50
Arap(lar) 73, 118, 174
Argun Han (İlhanlı hükümdarı) 103, 152
Aristotales 50
Artuklu 75, 94, 187
Asbahbez 219
Asur 48, 167, 233
Asurnazipal II (Asur kralı) 167
Âşık Paşazâde (Osmanlı tarihçisi) 232
Aşmot (Moğol prensi) 38, 81
At Meydanı 80
Ata Melik Cüveynî (İlhanlı tarihçisi) 89, 96, 98

Attila 80
Avgusteo Sütunu 252
Avrupa 18, 20, 47, 73, 145, 200
Ayaz (Selçuklu komutanı) 69, 135, 186
Aydın 232
Aynülkudât el-Hemedânî (Şafiî fakihi) 184
Aytak (Selçuklu emiri) 122
Azerbaycan 101, 219

B

Babek el-Hürremî 45, 177, 183, 207, 224
Babü'l Feradisi'l Cevvanî 254
Babü'n Nasr. Bk. Nasr Kapısı
Bâbü'n-Nûbî/Babü'n Nebve (Bağdat Hilafet Sarayı Kapısı) 247, 248
Babü'z Züveyle. Bk. Züveyle Kapısı
Bağdat 29, 38, 40, 41, 42, 110, 111, 113, 153, 162, 163, 165, 166, 170, 182, 183, 185, 186, 188, 199, 202, 209, 212, 216, 225, 228, 239, 247, 248, 249, 250, 252, 255
Bahaüddevle (Büveyhî hükümdarı) 204
Barcik (Hazar kağanının oğlu) 73
Basileios II (Bizans imparatoru) 168
Basra 118, 216, 249
Başkırtlar 44
Başlar Hazinesi. Bk. Hızânetü'r Ruus
Bâtınî(lik) 66, 85, 86, 88, 100, 104, 111, 142, 152, 168, 184, 196, 198
Batu Han (Moğol hanı) 235
Baudouin (Haçlı asilzadesi) 76
Bayezid II 66, 218
Baz b. Doştık (Mervânî hükümdarı) 118, 182, 201
Bedahşan 145
Bedreddin Lu'lu (Musul Hakimi) 38
Behramşah b. Mesud (Gazneli hükümdarı) 219
Belek b. Behram 95, 119
Belencer 73
Berberî(ler) 121, 158, 181, 195, 256
Bereket Han (Harizmlilerin lideri) 232
Berkyaruk 85, 86, 90, 166, 209, 228
Bermekî(ler) 242
Beros 118
Besâsirî 121, 164, 166, 188, 199, 207, 208, 225, 244, 248, 255
Beydera 131
Bilge Kağan (Göktürk hükümdarı) 65
Binbir Gece Masalları 63, 65, 149, 248
Bizans 29, 47, 73, 76, 77, 79, 118, 121, 122, 128, 130, 131, 149, 152, 166, 168, 174, 195, 220, 251, 254
Bizanslılar 74, 158
Boğa (Abbâsî komutanı) 185, 249
Bohemond II 94, 95, 119, 164
Book of Judith 233
Bozan (Urfa valisi) 75, 202, 231
Bozepe (Irak Selçuklu komutanı) 248
Bozoklu Celal 123
Buhara 29
Buka (İlhanlı veziri) 85, 103, 139, 152, 250
Bulgar 174
Bundarî (Selçuknâme müellifi) 175, 234
Burdur 188
Bursa 121, 165, 246
Busra 159
Büveyhî(ler) 131, 204
Büyük Han (Moğol hanı) 236
Büyük İskender 122

C

Cafer b. Muhammed Es-Sâiğ 113
Cafer el-Bermekî (Abbâsî veziri) 177, 241, 249
Camuha (Nayman kabile şefi) 158
Celaleddin Harzemşah 216
Cengiz Han 64
Cerrah el-Hakemî (Emevî komutanı) 73
Cihangir Mirza (Akkoyunlu hükümdarı) 219
Cihan-Şah (Karakoyunlu hükümdarı) 79, 104
Cimri (Sahte Selçuklu sultanı) 128
Cüneyd (Aydın hakimi) 232

Ç

Çagan Köprüsü 250
Çandarlı Halil Paşa (Osmanlı veziri) 41, 69, 85, 143
Çavlı (Musul valisi) 75
Çehar Pazar 250
Çekem (Memlük emiri) 150, 245, 250
Çek(ler) 138
Çevgan 178
Çınar Vakası 178
Çin 29, 121, 218
Çökürmüş (Musul valisi) 75
Çub-dâr 134
Çubuk 131

D

Damgan 170
Danişmendli(ler) 94, 164, 231, 232
Dara/Darius III (Ahameniş hükümdarı) 122
Dasıtan-ı Kesik Baş 31
Dede Korkut 245
Dede Korkut Hikâyeleri 251
Delhi Sultanlığı 213
Dengizik (Attila'nın oğlu) 80
Derbend 236
Dergezûnî (Irak Selçuklu veziri) 104, 137, 175, 204, 228
Dımaşk 38, 159, 196, 203, 223, 224, 245, 254
Dımaşkî (Fâtımî şairi) 89
Dicle Nehri 116, 183, 184, 186, 202, 247, 253
Dukas (Bizans tarihçisi) 122, 152, 251, 254
Dulkadıroğulları 74

E

Ebu Ali b. Mukle (Abbâsî veziri) 110
Ebubekir Tihranî (Akkoyunlu müellifi) 79
Ebu Cehil 223
Ebu'l Hüseyin Yahya b. Ömer 162
Ebu Mansur es-Seâlibî 59, 68, 96, 122, 147, 161, 198
Ebu Müslim el-Horasanî 158, 240
Ebu Nasr b. Bahtiyar 131
Ebu Said Bahadır Han (İlhanlı hükümdarı) 209, 220
Ebu Said Mirza Han (Timurlu hükümdarı) 66, 218
Ebu Tahir (Fâtımî devlet adamı) 255
Ebu Yezid (İfrikiyye hakimi) 255
Ebü'l Abbas b. Vasıl 204
Ebü'l Hattab el-Esedî (Hattabiliğin kurucusu) 183
Ebü'l Heyca b. Hamdan 212
Ebü's Serâyâ eş-Şeybânî 186, 238
Efrasiyab 157, 218
Elbistan 105
el-Cezire 109, 163
el-Melikü'l Kâmil Nasırüdddin (Silvan Hakimi) 38
el-Melikü'z Zâhir Seyfeddin Çakmak (Memlük sultanı) 216
el-Müstencid (Abbâsî halifesi) 228
Emevî Camii 252
Emevî(ler) 117, 120, 129, 149, 151, 155, 186, 187, 193, 195, 200, 204, 205, 219, 220, 252, 253
Emin (Abbâsî halifesi) 42, 200, 250
Eminüddin el-Hadım Altuntaş (Artuklu haremağası) 75, 97, 136, 137, 187
Emir Abbas (Fâtımî emiri) 160, 201
Emir Gazi 94, 164
Emir-i Hares 134
Emir İnal (Memlük komutanı) 250
Emir Savar (Türk kumandanı) 77
Emir Seyfeddin (Anadolu Selçuklu komutanı) 251
Emir Şirgir 137
Emir Zengî Candar (Selçuklu komutanı) 72, 136
Eretna Devleti 203
Ermeni(ler) 118, 136, 174, 236
Ermenistan 256
Erzincan 204
Erzurum 107

Esedüddin Şirkuh 103
Eşterabâdî 132, 147

F

Fars 204
Fâtımî(ler) 89, 121, 128, 152, 162, 187
Fatih Sultan Mehmed 41, 122, 209, 219
Fazl b. Sehl (Abbâsî veziri) 228
Fazlullah Hurufî 187, 205
Ferec b. Berkuk (Memlük sultanı) 132, 154
fetihnâme 216
Fetret Devri 42, 217, 254
Filaretos (Ermeni prensi) 174, 185
Firdevsî 42, 72, 157, 209, 218
Foucault 19, 20, 32, 34, 37, 39, 64, 65, 67, 68, 70, 83, 147, 155, 194, 207, 237, 244, 246, 256
Fransa 32, 34
Frenk(ler) 77, 78, 120, 159, 203, 245
Fustat 220

G

Gadır (Abbâsî halifesi Hadi'nin cariyesi) 63
Galyalılar 157
Ganius (Got asıllı komutan) 218
Garni Bölgesi 256
Gaziantep 31
Gazneli(ler) 130, 219
Gıyaseddin (Hint ülkesinde yerel bir hükümdar) 46
Gonzales De Clavijo (Batılı seyyah) 170
Göktürk(ler) 65, 218
Gustave Le Bon 211
Gürcistan 256
Gürcü(ler) 168, 216, 256

H

Hacı Kâvun (Moğol yöneticisi) 63
Haccâc b. Yusuf es-Sekafî (Emevî valisi) 64, 129, 178, 219, 234, 235, 249
Haçlı(lar) 48, 73, 76, 77, 78, 79, 94, 95, 118, 119, 120, 128, 159, 164, 167, 203, 217, 223, 224
Hadi (Abbâsî halifesi) 63, 66, 115, 153
Hadis-i Şerif 146
Hafiz-lidinillah (Fâtımî halifesi) 163
Hâkim Biemrillah (Fâtımî halifesi) 255
Halep 38, 75, 77, 119, 151, 169, 181, 202, 252
Hallâc-ı Mansur 30, 88, 112
Hama 78
Hamdanî(ler) 118, 201
Hammâd (Fâtımî valisi) 121
Harbig 118
Hâricî(ler) 66, 200, 249, 255
Harizmli(ler) 219, 232
Harun (Abbâsî valisi) 69
Harun Reşid 42, 63, 65, 177, 241, 249
Hasan Ali (Karakoyunlu asilzadesi) 104
Hasan b. Sehl 228
Has Bey (Selçuklu komutanı) 69, 72, 131, 136, 188, 233
Hatîroğlu İsyanı 158
Hatîroğlu Şerafeddin 204
Hattabiyye 183
Havran 159
Hazar(lar) 72, 73
Hemedan 122, 185
Herat 155
Herodot 48, 94, 117, 173, 175
Hıttîn Zaferi 188, 217
Hızânetü'r Ruus 165, 166, 255
Hilafet Sarayı 202
Hindistan 31, 225
Hint 31, 46, 63, 168
Holfernes (Asur generali) 233
Horasan 119, 183, 224, 240, 253
Hristiyan(lar) 30, 48, 119, 249, 254
Humus Savaşı 159
Hun(lar) 173, 218
Hurufîlik 205
Huzistan 204
Hülagu (İlhanlı hükümdarı) 38, 64, 102
Hünernâme 171, 209
Hünyadi Yanoş (Macar ordu komutanı) 149
Hürremdinî 111

Hüseynî (Selçuknâme müellifi) 168
Hz. Ali 31
Hz. Ebu Bekir 174
Hz. Hüseyin 30, 31
Hz. Peygamber 31, 162, 223
Hz. Yahya 30

I

Ioannes VII (Bizans imparatoru) 254
Irak 48, 69, 72, 101, 104, 131, 136, 137, 148, 174, 175, 186, 188, 204, 228, 233, 248, 255

İ

İbn Battuta 31, 46, 63, 168, 205, 213, 220, 225, 254
İbn Bibî (Selçuknâme müellifi) 131, 157, 164, 168, 193, 239
İbn Dimne (Amid şehri yöneticisi) 46
İbn Ebu Avn 184
İbn Fazlan 43, 65, 115
İbn Kalânisî (Müslüman müellif) 120, 167, 203, 223
İbn Kesir (Müslüman müellif) 113, 189
İbn Sâlâr (Fâtımî veziri) 201, 234
İbn Senka 248
İbn Şehri (Memlük emiri) 245
İbn Tağrîberdî (Memlük müellifi) 132, 169, 245
İbnü'l Esir (Müslüman müellif) 101, 109, 132, 141, 164, 187, 204, 219, 256
İbnü'l Eş'as (Emevî komutanı) 204, 205
İbnü'l Furat (Abbâsî veziri) 80, 148, 152, 253
İbrahim (halife Mansur'un kardeşi) 41
İbrahim Yınal (Selçuklu prensi) 249
İfrikiyye 158, 255
İhtiyaruddin Behramşah (Anadolu Selçuklu hacibi) 106
İlgazi (Artuklu hükümdarı) 94
İmadüddin Zengî 77
İmam Şafiî 37
İncil 30
İran 209, 219, 239, 240
İran-Şah (Kirman Selçuklu hükümdarı) 111
İsfahan 111, 121, 137, 152, 234, 236
İskit(ler) 117, 173, 175
İslam (İslamiyet) 20, 21, 30, 31, 37, 38, 45, 47, 55, 57, 61, 65, 77, 79, 105, 111, 119, 128, 134, 146, 155, 157, 165, 167, 169, 178, 184, 186, 196, 200, 201, 202, 205, 208, 216, 228, 229, 235, 250
İstanbul 80, 100, 121, 122, 251
İvan (Gürcü prensi) 256
İzmir 77
İzmit Kalesi 75
İznik 73, 76
İzzeddin Keykavus I 168

J

J.J. Rousseau 60, 68
Joscelin (Haçlı asilzadesi) 95, 119
Justinianus II (Bizans imparatoru) 131, 195, 208

K

Kadı Burhaneddin 147, 202, 232
Kâhir-Billâh (Abbâsî halifesi) 46, 162, 164, 165, 212, 242
Kahire 132, 202, 212, 234, 245, 250
Kalavun (Memlük sultanı) 159
Kalenderî 66
Kalo-Yani (Kale komutanı) 75
Kanıbay (Memlük komutanı) 250
Kansu Gavri (Memlük sultanı) 74, 123, 162, 173
Kapgan Kağan (Göktürk hükümdarı) 218
Kara İskender (Karakoyunlu beyi) 107
Karamannâme 178
Karamanoğlu Mehmed Bey 128, 164, 239
Karamanoğlu Mustafa 250
Karanbiya Meşhedi 181
Kara Sungur (Selçuklu komutanı) 101
Kara Sunkur (Asi Memlük komutanı) 220

Kara Yülük oğlu Habil 75
Kara Yülük Osman (Akkoyunlu hükümdarı) 106, 232
Karmatî(ler) 111, 224
Karvaş (Ukaylî emiri) 163
Kasımüddevle Aksungur (Halep valisi) 75, 104, 181, 202, 252
Kaşgarlı Mahmud 43
Kayıtbay (Memlük sultanı) 218
Kaymaz (Sencer'ın kölesi) 105, 160
Kayrevan 255
Kelt(ler) 73, 157, 165, 220
Kemaleddin (Irak Selçuklu veziri) 101
Kengeş 103
Kerbela 30
Kerek 188, 217
Keşlü Han 213
Kılıç Arslan II 106
Kir Hane (Burdur kale komutanı) 188
Kirman 100
Konstantin XI (Bizans imparatoru) 121, 122
Konya 129, 202, 204, 238
Kosova Zaferi 138
Közlü (Harzemşah emiri) 96
Krum (Bulgar kralı) 174
Kubilay Han 106, 189
Kudüs 48
Kûfe 72, 162, 178, 220, 238
Kumaç (Selçuklu emiri) 81
Kurtuba 186
Kutalmış (Selçuklu prensi) 233
Kutbeddin İlgazi (Mardin emiri) 75, 97, 136, 137, 187, 234
Kuteybe b. Müslim (Emevî valisi) 117, 119
Kutluk İnanç (Harzemşah komutanı) 89
Kündür 204
Kürpolat Toros (Ermeni prensi) 149
Kürt(ler) 78, 109, 185

L

Leontios (Bizans imparatoru) 208, 251

M

Macar(lar) 74, 121, 165, 216, 246
Mahmud (Irak Selçuklu hükümdarı) 148, 174
Malatya 231
Mansur (Abbâsî halifesi) 41, 118, 120, 150, 161, 184, 186, 216, 238, 239, 240
Manuel I (Bizans imparatoru) 73
Mardin 75, 97, 136, 137, 187, 229, 234
Mardin Kalesi 136
Maveraünnehir 117
Maverdî 56, 58, 153
Mayancuk (Harzemşah valisi) 89
Mecdülmülk (Selçuklu maliye bakanı) 90
Mecdülmülk (Selçuklu veziri) 139
Mecdülmülk Yezdî (İlhanlı devlet adamı) 85, 102, 104, 105
Mecûsî(lik) 183
Mehdi(lik) 109
Mehmed Çelebi 42, 217
Mehmed II. Bk. Fatih Sultan Mehmed
Mekes 98
Mekke 129
Melik Eşref Barsbay (Memlük sultanı) 107
Melik Eşref Halil b. Kalavun (Memlük sultanı) 131, 245
Melik Eşref Şaban (Memlük sultanı) 165
Melik Müeyyed (Memlük sultanı) 212
Melik Nasır Muhammed (Memlük sultanı) 159, 220
Melikşah (Selçuklu sultanı) 100, 111
Melikü'l Kamil (Silvan hakimi) 254
Melun Tuğrul (Gazneliler) 130
Memlük(ler) 35, 105, 159, 162, 210, 220, 250
Me'mûn (Abbâsî halifesi) 42, 109, 118, 134, 162, 183, 186, 228, 238
Menbic 95, 119
Mengli 40
Merv 202, 204, 238
Mervan II (Emevî halifesi) 187, 220
Mervânî(ler) 118, 164, 182, 201, 233, 256

Mesleme b. Abdülmelik (Emevî valisi) 151
Mesud b. Muhammed Tapar (Irak Selçuklu hükümdarı) 69, 101, 186, 233, 248
Mesûdî 234
Mete Han 173
Mevdud (Selçuklu komutanı) 66, 184, 196
Meyyafarikin (Silvan) 233, 256
Mezendaran 122
Mezopotamya 48
Mısır 63, 110, 121, 123, 128, 152, 160, 169, 201, 204, 205, 212, 216, 255
Mirhand 142
Miryokefalon 73, 149
Mirza Abdüllatif (Timurlu hükümdarı) 66, 251
Miskeveyh (Büveyhî tarihçisi) 165
Moğol(lar) 38, 43, 63, 65, 67, 87, 89, 98, 105, 106, 115, 131, 143, 151, 158, 159, 169, 178, 188, 189, 202, 204, 209, 219, 234, 235, 236, 238, 254
Muaviye 68
Muhammed b. Mahmud (Irak Selçuklu hükümdarı) 72, 136, 188
Muhammed Tapar 69, 88, 90, 100, 111, 120, 135, 186, 229
Muînüddin Pervane (Anadolu Selçuklu veziri) 105, 143
Muktedir (Abbâsî halifesi) 69, 121, 149, 181, 195, 212, 253
Multan 168, 213
Munis (Abbâsî komutanı) 46, 162, 165, 212
Murad II 74, 137, 138, 152, 216, 232
Mu'sab b. Zübeyr (Irak valisi) 253
Musa Çelebi 254
Mustain (Abbâsî halifesi) 44, 118, 181
Musul 38, 66, 75, 182, 184, 233
Mu'tasım (Abbâsî halifesi) 45
Mu'tez (Abbâsî halifesi) 44, 118, 181, 185
Muvaffak (Abbâsî komutanı) 216
Müeyyedülmülk (Selçuklu veziri) 85, 86
Mühtedî-Billâh (Abbâsî halifesi) 211
Müslüman(lar) 48, 76, 78, 79, 164, 223
Müşir Mehmed Ali Paşa (Osmanlı komutanı) 70
Mütevekkil (Abbâsî halifesi) 113, 114, 189
Müverrih Vardan 256
Müvezzer 75

N

Nasır Lidinillah (Abbâsî halifesi) 40
Nasıruddin Çakır (Musul naibi) 233
Nasr b. Ahmed (Samanî hükümdarı) 228
Nasr Kapısı 250
Nasruddevle b. Mervan (Mervânî emiri) 164
Nayman Hanı 163
Necmeddin Alpı (Mardin emiri) 97, 136
Neşrî (Osmanlı müellifi) 113, 121, 171
Nikeforos I (Bizans imparatoru) 174
Nikeforos II (Bizans imparatoru) 130
Nikolas Notaras 254
Ninova 48
Nişabur 169, 204
nizam-ı âlem 57
Nizamüddin Ebü'l Kasım (Mervânî hükümdarı) 174
Nizamülmülk 60, 61, 85, 86, 100, 103, 134, 139, 141, 142, 148, 204
N. Machiavelli 39, 60, 61, 197, 198
Nobaht (Abbâsî müneccimi) 118
Nuh I (Samanî hükümdarı) 228
Nureddin Mahmud Zengî 94, 120, 203

O

Oğuz(lar) 33, 163, 233, 245
Olcay Hatun (Hülagu'nun karısı) 102
Olcayto (İlhanlı hükümdarı) 87
Orhan Gazi 221
Osmanlı(lar) 70
Otlukbeli 209
Ozmış Kağan (Göktürk hükümdarı) 218
Ögedey (İlhanlı hükümdarı) 98

P

Paris 145
Pehlivan (Azerbaycan hakimi) 219

R

Rafi b. Herseme 252
Râfizî(ler) 110, 184, 212
Ramhürmüz Köprüsü 250
Recih 206
Reisü'r-Rüesa (Abbâsî veziri) 208
Renaud de Chatillon (Kerek prensi) 188, 217
Resulullah (s.a.v.) 212
Reşîdüddin Fazlullah (İlhanlı veziri ve saray tabibi) 69, 85, 86, 87, 88, 103, 152, 185, 204, 212
Rey 69, 89, 168, 186, 233
R. Janes 47, 71, 196
Roger de Salerno (Antakya prinkepsi) 94
Roma 47, 138, 145
Roma Cumhuriyeti 50
Romalı(lar) 128, 218
Ruhî 249, 253
Rus(lar) 98, 174
Rükneddin Kılıç Arslan 188
Rüstem (Mazendaran hakimi) 122

S

Sadaka b. Mansur (Mezyedî emiri) 88, 136, 229
Sadreddin-i Zencanî (İlhanlı devlet adamı) 85, 103
Sadülmülk Ebu'l Mehâsin (Selçuklu veziri) 100
Saffarî(ler) 155
Sahib Fahreddin Kazvinî 189
Sahipkıran (Timur) 77
Salih b. Vasıf et-Türkî (Türk kumandanı) 211
Salih Eyyûb (Eyyûbî hükümdarı) 232
Samanî(ler) 227
Samsâmüddevle (Büveyhi hükümdarı) 131
Satuk Buğra Han Destanı 31
Sayda 79
Seganiyan 109
Segedin Muharebesi 232
Selahaddin Eyyûbî 103, 188, 217
Selçuklu(lar) 66, 86, 151, 184, 249
Semerkant 251
Semerra 162, 185
Sencer 33, 81, 86, 94, 105, 122, 160, 161, 164, 168, 219
Sencer eş-Şücâî (Burcî Memlüklerin lideri) 162, 210
Sen-Jean şövalyeleri 203
seyyaf 133
Seyyid Ali Arslan Han Gazi (Satuk Buğra Han'ın torunu) 31
Seyyid Bilal 31
Silvan 38, 81, 254
Sincar 233
Sinne 75
Sinop 31
Sivas 106, 170, 203, 232
siyaset-i şeriyye 55, 56, 57, 58
siyasetnâme 18, 23, 59, 60, 134, 139
Sokrates 142
Sur 76
Suriye 170, 204
Süleyman b. Abdülmelik (Emevî halifesi) 119
Süleyman b. Yezid (Emevî halifesi) 45
Süleyman Çelebi 217
Süleyman Paşa (Osmanlı komutanı) 221
Süleyman-şah (Bağdat emiri) 38
Sümame (Abbâsî şairi) 241
Sümeysat (Samsat) 75

Ş

Şabankare 63, 205
Şahdiz Kalesi 111
Şah İsmail (Safevî hükümdarı) 162, 173, 217
Şahnâme-i Cengizî 139
Şapur (Sâsânî kralı) 240
Şaver b. Mücir (Fâtımî veziri) 103, 152
Şelmeganî 184
Şemseddin Cüveynî (İlhanlı veziri) 85,

102, 104, 106
Şemseddin İsfahânî (Anadolu Selçuklu veziri) 131
Şemseddin Kaşanî' 139
Şemsülmülk Osman (Irak Selçuklu veziri) 148, 174
Şerafeddin (Malatya beyi) 131
Şerefüddin Ali Yezdî (Timurlu müellifi) 77, 236
Şeybânî Han 162, 173, 217
Şikârî (Karamanoğlu tarihçisi) 178
Şirgir 137, 175

T

Taceddin Ali Şah (İlhanlı devlet adamı) 85
Tacüddevle Tutuş 75, 131, 166, 202, 209, 228, 231
Tacülmülk (Selçuklu veziri) 85
Tahir (Abbâsî komutanı) 162
Tavalisî 254
ta'zir 55, 56, 57, 58, 201, 263
Tebriz 189, 212, 216
Tekfur Leon 168
Telbaşir 77
Temürtaş (Asi Moğol komutanı) 220
Tepegöz 245
Tiberius 195, 251
Timur-lenk 33, 64, 76, 121, 152, 153, 169, 170, 185, 236
Timurtaş Paşa (Osmanlı komutanı) 217
Tornig 174
Tuğrul Bey 100, 142, 188, 199, 204, 225, 228, 233, 244, 249, 255
Tuğrul II (Irak Selçuklu hükümdarı) 186, 228, 248, 255
Tuğrul I (Irak Selçuklu hükümdarı) 104, 175
Tuluy (Moğol hanı) 64, 202
Tunus 255
Turşek (Abbâsî komutanı) 228
Tutuş. Bk. Tacüddevle Tutuş
Türk(ler) 43, 73, 76, 95, 115, 183, 185, 202, 249, 251, 254
Türkopol askerleri 203
Tzimisces I (Bizans imparatoru) 130

U

Ubeydullah el-Mehdi (Fâtımîlerin kurucusu) 162
Ukaylî(ler) 163
Uluğ Bey Medresesi 251
Urfa 75, 149, 164, 202, 231
Urfalı Mateos (Ermeni müellif) 118, 174
Uzakdoğu 254
Uzun Hasan 218
Üsame b. Munkız 77

V

Varna Savaşı 74, 121, 149, 165, 216
Varna Zaferi 246
Vâsık-Billâh (Abbâsî halifesi) 62, 113, 155, 189
Veki b. Sud 119
Velid II (Emevî halifesi) 45, 117, 155, 200, 252
Vladislas (Macar kralı) 74

Y

Yağısıyan (Antakya valisi) 95, 118
Yahşı Bey (Osmanlı komutanı) 232
Yahudi(ler) 88, 212, 233
Yakub b. Leys (Saffarî hükümdarı) 155
Yarizadşah (Hürremdini mensubu) 111
Yavlak Arslan (Mardin Artuklu hükümdarı) 229
Yavuz Sultan Selim 74, 123, 197, 209
Yelboğa (Memlük komutanı) 165, 189
Yezid b. Mühelleb (Emevî valisi) 151
Yezid III (Emevî halifesi) 117, 149, 200
Yusuf Belikkin (Fâtımî valisi) 256
Yüeçi(ler) 173

Z

Zağanos Paşa (Osmanlı vezirazamı) 85
Zenci İsyanı 216
Zeneta 158, 256
Zengî b. Halife eş-Şeybânî 81
Zengî Candar (Selçuklu komutanı) 233
Zikreveyh (Karmatî lideri) 224
Züveyle Kapısı 250

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library Cataloging in Publication Data (CIP)

Ahmet Selçukoğlu, Tiz Kellesi Vurula: Ortaçağda Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi

ISBN: 978-605-71981-8-1 Ebat: 13,5*21 304 s.

1. Tarih 2. Ortaçağ 3. Adalet, Ceza, Teşhir

CMS

Selçukoğlu, Ahmet. *Tiz Kellesi Vurula: Ortaçağda Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi*. İstanbul: Kutadgu Yayınları, 2023.

APA

Selçukoğlu, Ahmet. (2023). *Tiz Kellesi Vurula: Ortaçağda Baş Kesme Cezası ve Teşhirin Arkeolojisi*. İstanbul: Kutadgu Yayınları.

Kapak

Zigetvar Seferi sonrasında askerler tarafından Sokullu Mehmed Paşa'ya kesik başların getirilmesi ve bunun karşılığında ödüllendirilmeleri. Baş kesme ve teşhirin dinamiklerine dair birçok hususu ihtiva eden minyatürü resmeden ise Feridun Ahmet Bey.

Nişan

1685 yılında ünlü madalyon yapımcısı RobertArondeaux tarafından II. James için yapılan madalyonun arka yüzü. Bir abide üzerinde yükselmiş Adalet'in iki yanında kesik başlar ve ayak ucunda başı kesilmiş bedenler görülüyor.